Національний університет «Острозька академія»

Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України

Секція права національної безпеки та військового права Національної академії правових наук України

Національна академія Служби безпеки України

Інститут Управління державної охорони Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

(За підтримки Міністерства закордонних справ Республіки Болгарія та Посольства Республіки Болгарія в Україні проекту з метою розвитку: «Підтримка демократичного контролю над сектором безпеки в контексті євроатлантичної інтеграції України»)

ОСВІТА І НАУКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Матеріали ІІІ міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 25-річчю відродження та 450-річчю утворення Національного університету «Острозька академія»

14 червня 2019 р.
м. Острог

УДК 355/359

Рекомендовано до друку
Вченою радою Науково-дослідного інституту інформатики і права
Національної академії правових наук України
Протокол № 5 від 8 липня 2019 р.
Секцією права національної безпеки та військового права
Національної академії правових наук України,
протокол № 4-Б від 10 липня 2019 р.

Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : збірник матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції / 14 червня 2019 р., м. Острог / Упорядн.: Дорогих С.О., Доронін І.М., Довгань О.Д., Лебединська О.В., Пилипчук В.Г., Радзієвська О.Г., Романов М.С. – НУОА, НДІІП НАПрН України. – К.: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2019. – 308 с..

ISBN 978-617-7814-10-7

Збірник матеріалів конференції присвячений розгляду проблем імплементації Закону «Про національну безпеку України», розвитку системи цивільного демократичного контролю над сектором безпеки та суб'єктів сектору безпеки і оборони в контексті євроатлантичної інтеграції України, актуальним питанням гібридної війни, освіти і науки у сфері національної безпеки.

Видання розраховане на широке коло фахівців, експертів і вчених у сфері національної та міжнародної безпеки.

Збірник опубліковано за підтримки Міністерства закордонних справ Республіки Болгарія та Посольства Республіки Болгарія в Україні в рамках проекту з метою розвитку.

УДК 355/359

ISBN 978-617-7814-10-7

ЗМІСТ

Сергій Кудінов,
доктор юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України

ПРОТИДІЯ ПРОПАГАНДІ ЯК ЗАСОБУ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Гібридна війна стала загальновизнаною реальністю для всього світу та непростим досвідом для Української держави. На жаль, наукові доробки та положення нормативно-правових актів, розроблені фахівцями у сфері протидії гібридним загрозам, характеризуються відсутністю єдиного підходу тане становлять собою універсальних узагальнених знань, які б охоплювали усі ознаки та особливості асиметричних конфліктів нового формату *(різноспрямована агресія ЗМІ, сотні проплачених тролів, комунікація, побудована на тотальній брехні, маніпуляційні дискурси ключових постатей держави агресора тощо)*. На порядку денному наукової спільноти гостро постало питання дослідження не лише тактик, стратегій та технологій дій противника, але й розробки власної стратегії протидії гібридній війні.

Власне, гібридна війна – це гетерогенне поєднання та застосування без офіційного оголошення війни класичних й асиметричних стратегій, тактик, засобів прихованого глобального впливу однієї держави на іншу з метою зміни державного устрою, дестабілізації соціально-політичної та економічної ситуації, здійснення деструктивного інформаційного впливу, деморалізації громадянського суспільства, руйнування цілісності системи державного управління шляхом порушення внутрішньої стратегічної взаємодії між складовими сектору безпеки і оборони, органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями, закладами [1, с. 229].

У Доктрині інформаційної безпеки України *(введено в дію Указом Президента України від 25.02.2017 № 47/2017)* серед реальних та потенційних загроз державній безпеці України визначено такі: «здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні; проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі;

інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях; недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів України» тощо. Усі ці загрози мають консцієнтальний характер, тобто вони є психологічними за формою, цивілізаційними за змістом, інформаційними за засобами. Ці загрози спрямовані на переформатування цінностей громадян, як результат – первинні життєві цілі заміщуються вторинними, третинними тощо, причому досягнення цілей, що змінюються, сприймаються людиною як благо.

Відповідно, консцієнтальні впливи спрямовуються на знищення самоідентифікації, самовизначення людини та нації, що є однією із основних цілей гібридної війни, тому що коли людина втрачає власну ідентичність, виникає можливість навіювання їй будь-якої іншої.

Консцієнтальність досягається за рахунок маніпулювання в інформаційному просторі, який сьогодні характеризується високою інтенсивністю, нестачею часу на його опрацювання і зниженням контролюючих функцій свідомості [1, с. 124], використанням знаків різних семіотичних систем, війною дискурсів, дезінформацією та мізінформацією; відтворюваністю, одноманітністю,канонізованістю, хаотизованістю [2]. Консцієнтальні впливи зумовлюються сугестуванням різних цільових аудиторій – позаконтрольним впливом на свідомість індивіда чи соціуму, імплантацією в неї вигідної для сугесторавербальної та невербальної інформації.

Так, починаючи з 2014 року, РФ було вироблено понад 50 гранднаративів – «переконливих сюжетних ліній, що можуть пояснити події аргументовано і з яких можна дійти висновків щодо причин перебування держави у конфлікті, значення цього становища та щодо перспектив держави в разі успішного виходу з нього», зокрема «слов`янська православна цивілізація – Європа, що загниває», «Україна – невід`ємна частина євразійської спільноти та Євразійського економічного союзу», «руський мир об`єднує східних слов`ян», «Росія істотно перевершує інші слов`янські держави, хоча росіяни та українці – єдиний народ», «українці – псевдонація, яка не здатна керувати своєю країною і підтримувати її державність», «країни-члени ЄС мають різну культуру, різні цілі, а тому цей союз не є природним» тощо. Ці наративи позиціонували конфліктні світоглядні настанови РФ і Заходу, РФ і України, вирішити які РФ намагається через нові медіа, зокрема і сугестуванням чисельних цільових аудиторій.

Сучасна російська пропаганда використовує сугестивні технології для досягнення таких цілей: дезінтеграція інформаційно-комунікативного простору, примітивізація дійсності, концептуалізація брехні; впливу на підсвідомість певних цільових аудиторій *(громадян власної країни, громадян України, зокрема Донбасу та Криму, релігійних й національних спільнот, міжнародного співтовариства тощо)*, нав'язування проросійської картини світу; створення та поширення усіма комунікаційними каналами психолінгвістичної зброї – образів і текстів, що дезорієнтують свідомість; формування картини світу через симулякри та медіавіруси, відтворення «ефекту каруселі», коли людина перестає розуміти – де правда, де брехня, де добро, де зло; руйнування способів і форм ідентифікації особистості у ставленні до фіксованих державних та національних спільнот, що призводить до зміни форм самовизначення й до деперсоналізації.

Зрозуміло, щоб створити власну ефективну систему контрсугестії, необхідно вивчити стратегію, сили та засоби противника. Експерти пропонують кілька підходів. Так, експерти НАТО У. Леслі, Д. Вайт пропонують розглядати консцієнтальні впливи Росії за типами наративів, що навіюються на масову свідомість, – «слов'янський простір», «Новоросія», «Русь – Росія» тощо [3].

В. Бадрак, директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, визначає напрями досліджень за типами каналів комунікації [4]: інформаційні провокації (дезінформації) за участю недержавних структур або ЗМІ; операції, що здійснюються науковими або академічними структурами Росії; операції, що здійснюються офіційними структурами, зокрема першими особами держави; операції за участю силових відомств Росії; операції із застосуванням специфічних каналів комунікації – книг, фільмів, телепередач, образів історичного минулого; створення та просування рейтингів; спеціальний моніторинг ЗМІ.

Інші дослідники, зокрема Р. Шутов, розглядають консцієнтальні впливи як цілеспрямоване поширення різними каналами взаємоузгодженої системи міфів, стереотипів, трактовок подій [5], а саме: покладання відповідальності за конфлікт на Київ (*Київ не почув Донбас; Майдан як причина війни* тощо); формування сприйняття конфлікту як протестного руху широких народних мас (*війна проти власного народу, громадянська війна*); легітимізація «ЛНР» та «ДНР», асоціювання їх із «республіками» (хоч і невизнаними); дестабілізація ситуації всередині держави *(дискредитація державної влади, покладання провини за всі негаразди на Київ, пророкування «третього Майдану» тощо)*; стимулювання втоми від війни, відмови

від окупованих територій; поширення псевдопацифістських настроїв *(мир як самоціль, мир за будь-яку ціну)*.

П. Померанц розглядає сутність гібридної війни, що веде Росія, як розмивання концепту *правда*.Зокрема він зазначає, що мета полягає не в тому, щоб запустити інші версії правди, а в тому, щоб розмити саме поняття правди. У цьому ж дусі діють пропутінські тролі, які заполонили коментарями новинні сайти, роблячи будь-яку конструктивну дискусію неможливою[6].

З метою створення в секторі безпеки і оборони України пулу фахівців нової генерації, здатних розробляти та проводити заходи активної протидії ворожій пропаганді, запобігати дестабілізації й порушенню взаємодії в системах державного та військового управління, створювати психолінгвістичні канали покращення іміджу держави, у тому числі й на міжнародній арені, в Національній академії СБ України було розпочато наукову та освітню діяльність у сфері стратегічних комунікацій.

Протягом 2016-2019 років діяльність за напрямом стратегічних комунікацій здійснювалася за такими напрямами: започаткування та проведення в секторі безпеки і оборони України постійно діючих курсів (тренінгів) із підготовки фахівців органів державної влади та сектору безпеки і оборони України у сфері стратегічних комунікацій; узагальнення та аналіз практичного досвіду протидії агресії РФ на Сході України; наукове обґрунтування поняття та створення теорії стратегічних комунікацій, а також розробка механізмів застосування страткому з метою протидії зовнішнім гібридним загрозам.

На виконання поставлених керівництвом держави та вітчизняної спецслужби завдань в НА СБ України було відкрито потоки підвищення кваліфікації для різних категорій співробітників СБ України у сфері стратегічних комунікацій, зокрема, за такими напрямами:виявлення ворожих деструктивних стратегічних комунікацій та механізми їх комплексної оцінки, протидії їхньому впливу та нейтралізації;стратегічні комунікації в умовах гібридної війни;механізми реалізації стратегічних комунікацій та взаємодія інститутів сектору безпеки та державних органів із медіа;стратегічні комунікації та окремі інформаційні кампанії: організаційні та інституційні особливості;стратегічні комунікації в соціальних мережах: створення та розповсюдження контенту тощо.

Унікальність курсів та їх принципова відмінність від подібних заходів в інших державних інституціях полягає у використанні під час їх проведення узагальненого практичного досвіду України з протидії агресії на Сході України, здійсненні цільової тренінгової підготовки, залучення до викладання на курсах найкращих профільних фахівців

органів державної влади, інститутів сектору безпеки і оборони, закладів вищої освіти і наукових установ України, представників громадянського суспільства та волонтерських організацій, які мають практичний досвід у сфері протидії асиметричним викликам.

Колективом фахівців у сфері стратегічних комунікацій та протидії гібридним загрозам було підготовлено до друку та видано понад 15 видань, зокрема монографії «Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця», «Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії», «Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України», практичний порадник «Стратегічні комунікації для фахівців сектору безпеки і оборони», суспільно-політичні видання «Ідеологічне та квазіправове обґрунтування Російською Федерацією анексії Автономної Республіки Крим», «Гібридна війна: Російська Федерація проти країн Балтії». Також підготовлено до друку рукописи видань «Гібридна війна Російської Федерації на Балканах», «Параллели российской политики в Казахстане и Украине: апробированные сценарии одной цепи».

Науковці вітчизняної спецслужби довели, що гібридна війна є також проблемною реалією сьогодення для євроатлантичного безпекового простору та єдиним варіантом для Російської Федерації вийти на міжнародну арену із метою взяття реваншу. Лідери РФ наслідують імперські традиції, бачать майбутнє Росії лише на чолі новітньої євразійської імперії. Такі догмати укорінились у суспільстві, стали панівними при побудові російської геостратегії та чинять визначальний вплив на діяльність її спецслужб та збройних формувань.

Кінцевою метою цієї війни російський політикум встановив досягнення абсолютної переваги РФ на континенті, ввергнення в «плавильний котел» його народів, їх гомогенізацію, переварювання, асимілювання. Жертвами у цій війні номіновані передусім країни пострадянського простору, потенціали яких необхідні військово-політичному керівництву РФ для використання у цивілізаційному протистоянні та взяття реваншу у протиборстві із Заходом.

РФ не стерпіла відриву від «лона імперії» України, одним із пріоритетів національних інтересів якої обрано інтегрування в європейські та євроатлантичні структури. Аби не допустити реалізації зазначеного пріоритету, вдалась до агресивних дій, анексії українського Криму, створення та підживлювання «гарячої точки» на Сході України, активної розвідувально-підривної діяльності на решті території Української держави.

З'ясовано, що в країнах Балкан, Балтії та пострадянського простору реалізуються ті ж етапи гібридної війни, що і в Україні, ведеться удосконалення спектру її сил та засобів, інструментарію для політичного, інформаційного, релігійного та економічного тиску, вивчаються «больові точки» в системі національної безпеки цих держав та здійснюється цілеспрямований деструктивний вплив щодо них.

На думку російських вчених та політиків, Естонія, Латвія, Литва, балканські країни, Україна – навіть не суб'єкти рівноправних відносин та не об'єкти впливу. Це – банальний навколишній простір, який підлягає оптимізації Російською Федерацією. Це – сукупність потенціалів, які повинні бути використані імперією. Це – матеріал для перетворення цивілізаційними механізмами.

Кремль зацікавлений у створенні в межах простору його експансії плацдармів для просування у Європу. Ціллю його присутності в інших країнах є анексія території та поширення на неї своєї юрисдикції або ж створення бази для поширення керованого хаосу на суміжні, європейські території. Звичними механізмами гібридної війни російського військово-політичного керівництва є соціально-економічна та суспільно-політична дестабілізація та її заморожування, «розхитування» ситуації, провокування потрясінь та криз, спроби поглиблення розколу у суспільстві, іденоциду та дискредитації на міжнародному рівні.

Беручи участь в загальнодержавних заходах із протидії зовнішній агресії, науковці Академії вивчають тактику та стратегію противника, розробляють механізми протидії асиметричним загрозам, що полягають у створенні нових форматів консолідування зусиль, обміну інформацією та досвідом, об'єднанні в межах безпекових платформ.

З метою попередження та протидії гібридним загрозам вбачається за доцільне:

І. Створити ефективну держану систему стратегічних комунікацій, яка дозволить досягти переваг над противником в інформаційній сфері, зокрема пропонується:

– зміцнити спроможності та дієвість наявних осередків, центрів, відомств (міністерств), оперативних штабів та робочих груп, які оперують стратегічними комунікаціями, у спосіб створення на урядовому рівні єдиного координаційного центру, який би здійснював практичну реалізацію загальнодержавних заходів у цій сфері, планував інформаційні операції стратегічного рівня та здійснював розподіл завдань;

– забезпечити спеціалізовану підготовку кадрів суб'єктів системи стратегічних комунікацій;

– продовжити практику проведення спільних конференцій (семінарів, нарад) вказаних суб'єктів з питань, які потребують координації та вирішення, для узгодження спільної політики в інформаційній сфері національної безпеки України;

– використати можливості міжнародних структур НАТО та ЄС, компетентних у сфері протидії гібридній агресії та здатних надати допомогу українській стороні у розбудові вітчизняного сегменту глобальної комунікаційної мережі;

– у відповідь на інформаційну агресію східного сусіда не обмежуватись лише оборонними інформаційними операціями, натомість забезпечити їх наступальність; створити в межах національної системи стратегічних комунікацій захищену державну інформаційну мережу, яка стане як ефективним інструментом для відбиття інформаційних атак противника, так і координування інформаційних ударів у відповідь, дасть змогу оперативно розробляти заходи превентивного інформаційного реагування.

II. Розробити правові механізми попередження і протидії інформаційним проявам гібридної війни та удосконалити їх в процесі євроінтеграції Української держави відповідно до положень Доктрини інформаційної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 лютого 2017 року №47/2017.

– Цим нормативно-правовим актом визначені пріоритети організаційного розроблення та законодавчого врегулювання механізму фільтрування інформаційного простору в інтересах національної безпеки України, які обумовлюють наступні рекомендації щодо:

– узгодженого посилення інституціями сектора безпеки і оборони України (далі – СБО) моніторингу електронних та друкованих ЗМІ на предмет виявлення цілеспрямованих деструктивних інформаційних акцій (операцій) як зовнішніх, так і інспірованих всередині держави;

– розширення повноважень та можливостей оперативних штабів, робочих груп та центрів (далі – ОШ), що протидіють у межах суб'єктів СБО інформаційній агресії, з пріоритетного планування інформаційних операцій (залучення необхідних сил та засобів, ресурсної бази; внесення пропозицій щодо корегування діяльності відповідного суб'єкта СБО відповідно до мети, змісту, бажаного результату інформаційних операцій (далі – ІО), згідно з потребами моніторингута стратегічним задумом ІО);

– розвитку широких вертикальних та горизонтальних зв'язківсуб'єктів системи стратегічних комунікацій, відпрацювання загальних стратегічних правил обміну інформацією;

– створення централізованих механізмів накопичення та обробки результатів моніторингу для вироблення рішень у сфері протидії інформаційній агресії, а також прийняття рішень з інших питань за напрямами діяльності відповідних відомств;

– розроблення правових норм регулювання сфери ЗМІ та Інтернету з метою адекватного та ефективного реагування на інформаційні загрози гібридної війни.

– Зважаючи на необхідність поєднання правових та мовознавчих знань у фільтрації інформаційного простору України, на виконання завдання з документування, за допомогою прийомів та методів лінгвістичних досліджень, фактів інформаційних операцій вважаємо за доцільне розробити та поширити такі методики:

– відслідковування тематики, кількісного аспекту, особливостей та специфіки розповсюдження, інформаційних повідомлень у друкованих та електронних ЗМІ, соціальних мережах і на сайтах, фіксації у них сугестивних мовних прийомів;

– проведення контент-аналізу та інших видів лінгвістичного аналізу;

– протоколювання результатів моніторингу інформаційного простору для подальших лінгвістичних досліджень і правової кваліфікації дій сугесторів;

– оприлюднення зазначених результатів моніторингу у вигляді відкритих бюлетенів, чинення у такий спосіб контрсугестивного впливу з метою забезпечення національних інтересів Української держави.

Список використаної літератури

1. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії : монографія / О. Акульшин, О. Заруба, Л. Компанцева, С. Кудінов, Н. Слухай, О. Снитко. – Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. – 235 с.

2. Почепцов Г. Пропагандистские гибриды, возникшие в контексте гибридной войны России с Украиной / Г. Почепцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hvylya.net/analytics/society/propagandistskie-gibridyi-voznikshie-v-kontekste-gibridnoy-voynyi-rossii-s-ukrainoy.html.

3. http://www.nato.lesli-wite

4. http://hvylya.net/.../ne-tolko-voyna-no-i-sama-panika-v-ukraine-vesomyiy-rezultat-dlya-kr

5. http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacyand_influence/morfologiya_rosiyskogo_mifu

6. http://www.informvina.pomerantc

----------***----------

Володимир Пилипчук,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Олена Лебединська,
НДІ інформатики і права
НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС І НАТО

В сучасних умовах євроатлантичної інтеграції та розвитку сектору безпеки і оборони України, за нашими оцінками, насамперед слід виходити з ***потреби захисту національних інтересів,*** а також ***реальних і потенційних загроз національній безпеці***, зокрема:

1) порушення базових принципів і норм міжнародного права у сфері міжнародної безпеки, а також наданих Україні гарантій національної безпеки;

2) агресивних дій РФ, спрямованих на виснаження економіки, підрив суспільно-політичної стабільності та обмеження державного суверенітету і територіальної цілісності України;

3) високого рівня «тінізації» та криміналізації економіки, надмірної залежності економіки від зовнішніх ринків;

4) поширення корупції та соціально-економічного розшарування населення;

5) уразливості об'єктів критичної інфраструктури та інформаційних ресурсів держави;

6) інформаційної війни проти України та інших держав-членів ЄС і НАТО.

Водночас, євроатлантична інтеграція передбачає вивчення та імплементацію відповідних стандартів країн-членів ЄС і НАТО щодо викликів і загроз національній безпеці, розбудови спеціальних служб, військових формувань та інших суб'єктів сектору безпеки. Слід також враховувати, що протягом останніх десятиліть вони переважно функціонували в умовах мирного часу. Відповідним чином було визначено й засади їх організації та діяльності, значна частина яких в умовах гібридної війни та кризи системи міжнародної безпеки потребує перегляду, у т.ч. з урахуванням українського досвіду.

В міжнародно-правовому розумінні та відповідно до прецедентної практики Європейського суду з прав людини під поняття «***загрози національній безпеці***» підпадають:

– шпигунство (справа Класса та інших) [1];

– тероризм (справа Класса та інших) [1];

– підбурювання чи сприяння тероризму (справа Зана) [2]*;*

– повалення парламентської демократії (справа Лендера) [3];

– діяльність ***сепаратистських*** *екстремістських організацій, які посягають на територіальну цілісність чи безпеку держави насильницькими чи антидемократичними заходами (справа Об'єднаної комуністичної партії Туреччини та інших)* [4];

– підбурювання до непокори військового персоналу (заява №7050/75 Арроусмиф проти Сполученого Королівства) [5].

Звіт Групи спеціалістів з питань внутрішніх служб безпеки [6] також визначає ***інші протиправні дії***, які вважатимуться такими, ***що посягають на національну безпеку***:

– зовнішні посягання на економічну безпеку держави;

– відмивання коштів в обсязі, що може дестабілізувати банківську чи монетарну систему;

– втручання в електронні дані, пов'язані з обороною, зовнішніми справами та іншими сферами, які можуть вплинути на життєво важливі інтереси держави;

– організована злочинність, в обсязі, що може вплинути на громадську безпеку чи безпеку держави.

Венеціанська комісія і Комітет Міністрів Ради Європи у своїй відповіді на рекомендацію ПАРЄ № 1713 також відмічають *«необхідність підвищення ефективності діяльності внутрішніх служб безпеки у зв'язку із серією проведених терористичних атак»* **[7]**.

Слід нагадати, що у країнах-членах ЄС і НАТО ***спеціальними службами*** вважаються *державні структури, яким надані повноваження на проведення спеціальної або таємної, оперативної чи розвідувальної діяльності* (далі – оперативна діяльність).

Загалом, під цією діяльністю прийнято розуміти отримання інформації без відома її власника або об'єкта, якого вона стосується, а також проведення інших таємних заходів. Тобто, визначальною ознакою спецслужб є специфіка методів і засобів виконання покладених на них завдань, а не загальне спрямування цієї діяльності. Тому до спецслужб в іноземних країнах прийнято відносити не тільки органи зовнішньої розвідки і контррозвідки, але й відповідні підрозділи кримінального розшуку та інші. Цей підхід відображено, зокрема, у Законі про національну безпеку США [8], де подається таке визначення:

«(1) Термін «розвідка» включає зовнішню розвідку і контррозвідку.

(2) Термін «зовнішня розвідка» означає збирання інформації, що

стосується можливостей, намірів, або діяльності іноземних урядів або їх елементів, іноземних організацій або іноземних осіб або міжнародних терористичних організацій чи їх діяльності.

(3) Термін «контррозвідка» означає збирання інформації та заходи, що проводяться для захисту від шпигунства, інших видів діяльності розвідки, диверсій, вбивств, які проводяться іноземними урядами або їх елементами, іноземними організаціями або іноземними особами або в наслідок міжнародної терористичної діяльності».

Спеціальні служби є складовою частиною державного апарату. Тому управління ними у демократичних державах здійснюється на тих же засадах, що й іншими органами держави, тобто, з урахуванням складу суб'єктів керівництва державою, розподілу повноважень, їх взаємного підпорядкування і розподілу повноважень, що, головним чином, залежить від форми державного правління.

Головними чинниками, які впливають на організацію систем управління і контролю над суб'єктами сектору безпеки, є:

– форма державного правління *(президентська, парламентська або змішана: парламентсько-президентська чи президентсько-парламентська республіка, конституційна монархія та ін.)*;

– рівень централізації системи спецслужб та інших суб'єктів сектору безпеки.

За рівнем ***централізації національні системи спецслужб*** країн-членів ЄС і НАТО будуються за такими ***основними моделями***:

1) централізована модель – передбачає максимально можливу централізацію, коли кількість спецслужб зведена до мінімуму, а самі вони мають статус самостійних державних органів. Система управління ними є відносно простою та, відповідно, надійною і швидкодіючою. Однак, існує потенційна загроза монополізму і закритості для зовнішнього контролю спецслужб;

2) децентралізована модель – спецслужби, насамперед розвідувальні, мають переважно статус підрозділів відповідних центральних органів виконавчої влади. Це сприяє спрямуванню їх діяльності на задоволення потреб відомств-споживачів. Однак, система управління є досить складною та схильною до інерції;

3) модель часткової децентралізації – у державі окремо існують спецслужби зовнішньої розвідки, військової розвідки та внутрішньої безпеки (контррозвідка, охорона конституційного ладу, органи правопорядку).

Результати проведеного системного аналізу [9-12] свідчать, що *спеціальні служби країн-членів ЄС і НАТО відрізняються між собою*

порядком створення, підпорядкування, законодавчою регламентацією їх діяльності, структурою тощо. В основу їх організації та діяльності, як правило, покладено вимоги національного законодавства, історичні традиції і власний досвід. Проте, вони мають такі основні ***спільні державно-правові ознаки***:

– спеціальний інформативний характер їх діяльності;

– застосування спеціальних сил і засобів отримання інформації;

– високий ступінь суспільної небезпеки протиправних діянь, що ними розслідується (загроза державній безпеці, суспільству чи людству)[1];*

– негласний характер діяльності;

– детальна регламентація діяльності спецслужб законодавством;

– особливий порядок підзвітності та підконтрольності вищим органам держави;

– спеціальний порядок комплектування кадрів;

– спецслужби є державними органами зі спеціальним статусом.

Під ***демократичним контролем за діяльністю спеціальних служб*** у країнах-членах ЄС і НАТО розуміють ***контроль парламенту, судової влади та незалежних установ чи громадських організацій***. При цьому практика і законодавство цих країн демократичний контроль за діяльністю спеціальних служб розглядає як частину процесу контролю над усім сектором безпеки і оборони держави.

Демократичний контроль чітко сформульований як політичний стандарт низкою світових та регіональних організацій і форумів, таких як ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС, Рада Європи і Американський самміт.

В системі ООН особлива увага приділяється визначенню «демократизації безпеки з метою запобігання конфліктам і встановленню миру» [13]. ООН підкреслює найважливішу роль демократичного контролю за армією, поліцією, спеціальними службами безпеки для розвитку людського потенціалу і безпеки особистості та визнає низку принципів демократичного управління у сфері безпеки.

Програма НАТО *«Партнерство заради миру»* і Рада Європи зробили демократичний контроль непорушною умовою членства [14]. Європейський парламент з нагоди затвердження Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС конкретизував у резолюції *«Agenda 2000»*, що від країн-кандидатів вимагається забезпечити ***правову відповідальність поліцейських, військових і секретних служб.***

---

[1] * Згідно із законодавством більшості держав НАТО під розслідуванням («спеціальним розслідуванням») слід розуміти процес здобуття спецслужбою інформації у рамках оперативної справи.

Розглянемо реалізацію вказаних вимог на досвіді країн-членів ЄС і НАТО, зокрема:

1) функція контролю за діяльністю спецслужб органами виконавчої влади реалізується за допомогою спеціальних органів міжвідомчої компетенції, утворених при посадових особах, які здійснюють загальне керівництво спецслужбами (президентах, главах уряду та ін. залежно від форми державного правління);

2) головним завданням парламентського контролю за діяльністю органів розвідки та безпеки є прийняття законодавчих актів, що регулюють організацію та діяльність спецслужб, а також здійснення загального контролю за їх виконанням і додержанням прав людини. Практика організації парламентського контролю у країнах-членах ЄС і НАТО є різною;

3) судова влада в країнах-членах ЄС і НАТО є незалежною від законодавчої та виконавчої влади і має стримувати дії цих гілок влади, вирішувати суперечки між державними органами і громадянином та між окремими громадянами, притягувати до відповідальності осіб, які порушили закон. Відповідно до цих функцій будується система демократичного контролю за діяльністю суб'єктів сектору безпеки, що полягає у:

– розгляді скарг громадян на дії спецслужб;

– санкціонуванні оперативних заходів, застосування яких тимчасово обмежує конституційні права громадян;

– розгляді цивільних позовів щодо відшкодування матеріальних та моральних збитків, завданих особі незаконними діями спецслужб.

Узагальнюючи практику діяльності судових установ у країнах ЄС і НАТО можна виділити дві групи країн залежно від характеру судової установи, яка розглядає скарги громадян на дії спеціальних служб:

а) *країни, де згадана функція виконується судами спеціальної юрисдикції;*

б) *країни, де ця функція виконується судами загальної юрисдикції.*

В цілому, проведений аналіз особливостей організації та демократичного контролю діяльності суб'єктів сектору безпеки країн-членів ЄС і НАТО дає змогу дійти таких ***основних висновків***:

1) суб'єкти сектору безпеки країн-членів ЄС і НАТО переважно будуються з урахуванням їх власних історичних і національних традицій, особливостей правової системи та форми державного правління;

2) єдині стандарти з питань організації, правового, кадрового, фінансового та іншого ресурсного забезпечення сектору безпеки, а також організації демократичного контролю у вказаних країнах відсутні;

3) загальне управління діяльністю суб'єктів сектору безпеки у країнах-членах ЄС і НАТО здійснює, як правило, глава держави або глава виконавчої влади (у країнах з парламентською формою державного правління);

4) в управлінні сектором безпеки ефективно використовуються фінансові важелі. Бюджетний процес нерозривно зв'язаний зі стратегічним і щорічним плануванням діяльності суб'єктів сектору безпеки;

5) правове регулювання спеціальної (оперативної) діяльності здійснюється законами та іншими нормативно-правовими актами, якими детально визначається порядок проведення цієї діяльності;

6) у демократичних державах створено широкі можливості для здійснення демократичного контролю (парламентського, органів виконавчої влади, судового та громадського) над сектором безпеки і оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. European Court of Human Rights judgment in the case of Klass and others, 6 September 1978, paragraph 48.

2. European Court of Human Rights judgment in the case of Zana, 19 December 1997, paragraphs 48-50.

3. European Court of Human Rights judgment in the case of Leande, 26 March 1987, paragraph 59.

4. European Court of Human Rights judgment in the case of United Communist Party of Turkey and others, 30 January 1998, paragraphs 39-41.

5. Application № 7050/75 Arrowsmith against United Kingdom – Report of the European Commission of Human Rights adopted on 12 October 1978.

6. Final Activity Report of Group of Specialists on Internal Security Services (PC-S-SEC) adopted by the decision of European Committee on crime problems at its 52nd Plenary Session (16-20 June 2003). – № 118/220601.

7. Reply from the Committee of Ministers to PA Recommendation № 1713 (2005) adopted at the 969th meeting of the Ministers Deputies. – № 10972. – 21 June 2006.

8. National Security Act of 1947. – Електронний ресурс: http://uscode.house.gov/classification/tables.shtml

9. Пилипчук В.Г., Будаков М.О., Блажко О.Г. Організація спеціальних служб країн ЄС і НАТО: Монографія. – К.: НКЦ СБ України. – 2005. – 210 с.

10. Пилипчук В. Г. Становлення і розвиток СНБ – СБ України: теоретичні та організаційно-правові основи (1991 – 2004): Монографія. – К.: НКЦ СБ України. – 2006. – 496 с.

11. *Пилипчук В.Г.,* Будаков М.О. Демократичний контроль за діяльністю органів розвідки та безпеки : Науково-практичний посібник / *Пилипчук В.Г.,* Будаков М.О. – К.: НКЦ СБ України. – 2008. – 80 с.

12. Пилипчук В. Г., Будаков М.О., Гірич В. М. Система організації управління і правового забезпечення діяльності спецслужб (досвід країн Європейського Союзу та Північної Америки) : Аналітична доповідь / В. Г. Пилипчук, М. О. Будаков, В. М. Гірич. – К. : НІСД. – 2012. – 56 с.

13. Human Development Report 2002, pp. 85-100.

14. Рамковий документ «Партнерство заради миру» від 10 січня 1994 року. Доповідь Ради Європи від 12 червня 2002 року – AS/POL (2002) 07REV.2, article 34.

----------***----------

Олег Шинкарук,
доктор технічних наук, професор,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ДОСВІД ПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Із набуттям Україною незалежності її прикордонне відомство планомірно реформувалося з окремого виду військ (Прикордонних військ України) до правоохоронного органу спеціального призначення (Державної прикордонної служби України).

У першу чергу це було зумовлено низкою об'єктивних факторів, серед яких:

– необхідність підвищення ефективної протидії «м'яким» загрозам (транснаціональна (транскордонна) організована злочинність, контрабанда, нерегульована міграція тощо);

– сприяння законній транснаціональній (транскордонній) діяльності, розкриття транзитного потенціалу держави;

– запровадження європейських стандартів прикордонного сервісу.

У той час протидії «жорстким» загрозам (воєнного та терористичного характеру) значної уваги не приділялось.

Разом із тим, гібридна агресія Російської Федерації проти України, яка перейшла в активно-наступальну фазу з 2014 року, спонукала до різ-

кого загострення воєнно-політичної обстановки, а, відповідно, і до зміщення акцентів у зовнішньому та внутрішньому безпекових середовищах держави.

У таких загрозливих умовах Ради національної безпеки і оборони України було прийнято важливе рішення щодо забезпечення обороноздатності – створення сектору безпеки і оборони України [1].

У цьому контексті, з метою забезпечення адекватного реагування на сучасні загрози, Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) як складова сектору безпеки і оборони активно розпочала процес модернізації підготовки особового складу усіх категорій.

Участь прикордонного відомства в антитерористичній операції на сході України та, в подальшому – операції Об'єднаних сил, окреслила нагальну необхідність підготовки керівних кадрів з більш масштабним спектром професійних компетентностей у сферах національної безпеки і оборони держави.

У першу чергу це стосується питань застосування сил та засобів ДПСУ в умовах загострення воєнно-політичної обстановки та в особливий період, а також реалізації координаційної функції в інтересах захисту державного кордону України (відповідно до Закону України [2]). В результаті керівництвом ДПСУ прийнято рішення про започаткування підготовки управлінців-прикордонників оперативно-стратегічного рівня в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ), адже з часу набуття незалежності Україною підготовка фахівців такого рівня здійснювалася лише у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського, однак без належного урахування специфіки прикордонної діяльності.

З огляду на пріоритети реформування сектору безпеки і оборони України у цілому та стратегію розвитку Державної прикордонної служби України зокрема, в 2018 році НАДПСУ отримала ліцензію та розпочала навчання керівних кадрів на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (сфера прикордонної діяльності)» з одночасним здобуттям та оперативно-стратегічного рівня вищої військової освіти.

При визначенні ключових компетентностей слухачів використано затверджені Головою ДПСУ Професійний стандарт офіцера оперативно-стратегічного рівня ДПСУ, а також проект Стандарту вищої освіти за другим (магістерським) рівнем вищої освіти підготовки фахівців ступеня магістра в галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» за спеціальністю 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності).

З метою розвитку у слухачів стратегічного мислення, навичок прогнозування змін воєнно-політичної обстановки та виявлення її впливу на стан прикордонної сфери національної безпеки зі здобувачами проводиться комплексна оперативно-стратегічна задача (КОСЗ) «Планування діяльності Державної прикордонної служби «СИНІХ», застосування її сил і засобів при загостренні обстановки на державному кордоні та в особливий період». В рамках цієї задачі, зокрема, передбачено моделювання сценаріїв кризових ситуацій, варіантів (способів) реагування, порядку застосування сил та засобів ДПСУ у разі загострення обстановки у прикордонні, під час збройних та інших провокацій на державному кордоні, а також у контексті участі ДПСУ в інших заходах забезпечення обороноздатності України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Таким чином, важливими аспектами освітнього процесу при підготовці керівних кадрів оперативно-стратегічного рівня визначено:

предметна галузь – забезпечення (гарантування) національної безпеки і оборони України (зокрема, формування та реалізація державної політики щодо захисту державного кордону України, охорони суверенних прав України в її прилеглій зоні та виключній (морській) економічній зоні;

сформовані компетентності здобувачів повинні виявлятися в конкретних результатах навчання: знаннях, уміннях та навичках для прийняття ефективних стратегічних рішень у сфері прикордонної діяльності, організації їх виконання та всебічного забезпечення; стійкості керівників щодо інформаційно-психологічних та ідеологічних впливів агресора.

Список використаної літератури:

1. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04 березня 2016 року: Указ Президента України № 92/2016 // Офіційний вісник Президента України від 05.04.2016. – 2016. – № 10. – Ст. 195. – С. 3.

2. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV // Відомості Верховної Ради України (зі змінами станом на 06.09.2018). – 2003. – № 27. – Ст. 208.

----------***----------

Марина Беланюк,
кандидат юридичних наук,
НДІ інформатики і права НАПрН України

ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Із прийняттям на 91-му пленарному засіданні Спеціального комітету Форуму Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), (нині Організація безпеки і співробітництва в Європі – ОБСЄ) «Кодексу поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки» [1], яке відбулося 3 грудня 1994 року у Будапешті, та відповідно до таких документів, як «Партнерство заради миру: Рамковий документ» [2] та «Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО» [3], Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо встановлення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

Відповідно до п. 10 статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [4] інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековій, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами є одним із національних інтересів для забезпечення національної безпеки України. Безпека кожної країни нерозривно пов'язана із безпекою всіх інших держав і Україна не зможе зайняти повноправне місце у європейській спільноті без встановлення надійного демократичного контролю над сектором безпеки і оборони. Окрім іншого стан цивільно-військових відносин є індикатором демократичної зрілості країни.

Демократичний цивільний контроль має здійснюватися на принципах верховенства права, неухильного дотримання вимог законодавства, яким регулюються цивільно-військові відносини, діяльність Збройних Сил та інших військових формувань і правоохоронних органів, а також передбачає вжиття комплексу заходів для забезпечення законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій задля зміцнення національної безпеки держави.

На виконання міжнародних домовленостей в Україні створено відповідну нормативно-правову базу, яка регулює зазначені питання: це Закон України «Про національну безпеку України», Укази Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та

суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» [5], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [6] тощо.

За оцінками експертів протягом 2014-2018 рр. «*Україні вдалося вирішити ряд проблем функціонування системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки, але для повноцінного забезпечення національних інтересів потрібно докласти ще багато зусиль, особливо, для запровадження дієвих практичних інструментів контролю й подальшого наближення ситуації у цій сфері до загальноприйнятих демократичних норм*» [7].

Однією із складових системи демократичного контролю над сектором безпеки і оборони є контроль з боку судових органів. Відповідно до ст. 9 розділу ІІІ Закону України «Про національну безпеку України» контроль з боку судової влади здійснюється на *рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, посадових і службових осіб та за виконанням судових рішень* [4]. Судовий контроль має здійснюватися на принципах верховенства права і законності щодо попередження та недопущення порушень конституційних прав і свобод, захист законних інтересів громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, та у правоохоронних органах, осіб, звільнених з військової служби, а також членів їх сімей.

Після ліквідації у 2010 році військових судів справи, що стосуються зазначених категорій осіб нині розглядаються судами загальної юрисдикції та апеляційними судами загальної юрисдикції. Як показала практика, ці суди не справляються з розглядом резонансних, особливо корупційних, справ [8]. Деякі провадження не можуть розпочати слухати понад рік. Серед формальних причин: неможливість сформувати колегію, відводи суддям, неявка учасників, визначення підсудності та інші [9]. Не на користь цивільних судів й низка несправедливих засуджень військовослужбовців через незнання цивільними суддями специфіки проходження військової служби тощо.

Серед проблем, що впливають на ефективне здійснення правосуддя цивільними судами щодо розгляду справ, що стосуються правовідносин у військовій сфері:

– поширення в інститутах судової влади хабарництва та корупції;

– затягування термінів розгляду справ, а іноді й неправосудне вирішення судових справ;

– недостатність серед суддів загальної ланки фахівців у сфері військової юстиції;

– наявність проблем в організації роботи щодо запобігання, виявлення та припинення злочинів у військовій сфері;

– недосконаліть нормативно-правових актів з питань соціального забезпечення військовослужбовців та прирівняних до них осіб та членів їх сімей;

– проблема забезпечення інтересів звільнених зі служби військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів;

– проблема видання нормативно-правових актів, що суперечать один одному, і застосування їх після прийняття судом рішення про визнання таких актів недійсними;

– допуск цивільних суддів до матеріалів, що містять державну таємницю;

– відсутність ефективної системи підготовки фахівців у сфері військового права тощо.

Чинне законодавство України не врегульовує питання діяльності цивільних судів в умовах війни. Очевидним є те, що на окупованих та анексованих територіях України не можуть функціонувати національні судові установи. Після анексії Криму більше 270-ти місцевих суддів, порушивши присягу, перейшли на службу Росії [10].

Зазначене переконує у необхідності відновлення військових судів, які і в мирний час і під час війни зможуть ефективно здійснювати правосуддя. Це доводить сама історія. Після приєднання за пактом Молотова-Ріббентропа у 1939 році західних територій до УРСР і СРСР були ліквідовані всі місцеві суди. Натомість до організації радянських судових інституцій на зазначених територіях функціонували лише військові суди (військові трибунали). Відповідно до Положення про військові трибунали і військову прокуратуру 1926 року, яке діяло на той час, розгляд всіх злочинів на територіях, де не було загальних судів, мали здійснювати саме військові трибунали. Лише за півроку поступово почали функціонувати цивільні суди, лави яких поповнювали переважно за рахунок призначення суддів зі східних районів СРСР [11; 57, 62-65, 78]. Дослідження функціонування військових трибуналів на теренах України у 1939-1942 рр. показало, що організація і діяльність військових судових органів в мирний час виявилась недієвою для застосування у воєнний час [11; 78].

Триває гібридна війна проти України, а проблема відновлення системи військових судів залишається невирішеною. У 2014 р. створено органи військової прокуратури, які з листопада 2017 р. позбавлені слідчих функцій відповідно до Закону України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Водночас, юрисдикцію органів прокуратури щодо розслідування злочинів передано

Державному бюро розслідувань України, яке лише з 27 листопада 2018 р. офіційно розпочало роботу. Також 28 грудня 2018 р. наказом Міністерства освіти і науки України № 1477 затверджено примірний перелік та опис предметних напрямів досліджень в межах спеціальності «Право», за яким військове право виокремлено у предметний напрям досліджень 2.13 «Право національної безпеки і військове право» [12].

В рамках судового контролю над сектором безпеки і оборони судова гілка влади повинна нести, з одного боку, делеговану народом України владу і захищати права і свободи громадянина в погонах, а з іншого – робити правову оцінку виконання спеціальними органами своїх повноважень. На наш погляд, першочергового вирішення потребують питання нормативно-правового врегулювання відновлення та діяльності військових судів; формування ефективної системи захисту конституційних прав військовослужбовців та прирівняних до них осіб та членів їх сімей; відновлення принципів верховенства права, презумпції невинуватості та соціальної справедливості при розгляді питань щодо обмеження прав і свобод громадян; підвищення рівня пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби тощо.

Військові суди мають здійснювати контроль за тим, щоб діяльність збройних сил не порушувала основних прав і свобод військовослужбовців та інших осіб; здійснювати попередній і наступний контроль, у т.ч. з правом надання дозволу на проведення окремих заходів, що можуть призвести до порушення прав людини; контроль за дотриманням законності при розгляді органами державної влади, військовими посадовими особами звернень і скарг військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їх сімей; контроль за дотриманням законності в діяльності всіх складових частин воєнної організації та правоохоронних органів держави; розгляд матеріалів, у т.ч. які містять державну таємницю тощо.

З урахуванням зазначеного необхідно відновити дієву систему військового судочинства, враховуючи власний історичний досвід та досвід демократичних країн, які регулярно застосовують збройні сили та спецслужби під час воєнних конфліктів і миротворчих операцій, опрацювати раніше зареєстровані проекти Законів України «Про Державне бюро військової юстиції», «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо утворення військових судів), внести необхідні зміни в Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [14], а також інших законодавчих актів України та забезпечити синхронізацію подальших реформ судової системи.

Використана література:

1. Кодекс поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки [Електронний ресурс]. Режим доступу : -https://www.osce.org/uk/node/253046

2. Партнерство заради миру: Рамковий документ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001

3. Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО [Електронний ресурс]. Режим доступу : -https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002

4. Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. Режим доступу : -https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

5. Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» [Електронний ресурс]. Режим доступу : -https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015

6. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015

7. *Поляков Л.,* р Козій І., Реформа демократичного цивільного контролю над Збройними Силами та іншими військовими формуваннями в Україні: наступні кроки [Електронний ресурс]. Режим доступу : file:///C:/Users/Home/Downloads/DZK_2%20(3).pdf

8. За корупцію в Україні за півроку посадили 121 особу [Електронний ресурс]. Режим доступу : / Deutsche Welle, 08.08.2017 https://www.dw.com/uk/%D0%B7%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8E-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B-2%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B8-121-%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%83/a-40009509

9. Близько третини справ, скерованих НАБУ і САП до суду, залишаються без розгляду [Електронний ресурс]. Режим доступу : / НАБУ, 23.02.2018 https://nabu.gov.ua/novyny/blyzko-tretyny-sprav-skerovanyh-nabu-i-sap-do-sudu-zalyshayutsya-bez-rozglyadu

10. Вища рада юстиції звільнила 276 кримських суддів [Електронний ресурс]. Режим доступу : / УП, 25 грудня 2015, 12:27 https://www.pravda.com.ua/news/2015/12/25/7093731/

11. Беланюк М. В. Становлення органів військової юстиції на теренах України (1939 – 1941 рр.: Історико-правове дослідження) : дисс. кандидата юрид. наук : 12. 00. 01 / **Беланюк Марина Василівна**. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – 232 с.

12. Наказ МОН України від 28 грудня 2018 р. № 1477 [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzhen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo

13. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12

14. Проект Закону про Державне бюро військової юстиції Закон України Про судоустрій і статус суддів Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [Електронний ресурс]. Режим доступу :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8387&skl=9
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12

----------***----------

Павло Богуцький,
кандидат юридичних наук, доцент,
НДІ інформатики і права НАПрН України

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА НАУКОВОГО І ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Сучасний стан розвитку права національної безпеки і військового права України вимагає доктринального та прикладного вирішення важливої проблеми, яка стосується системи військової юстиції. Вказана проблема відчутно актуалізується через невирішеність цілої низки правових питань, що виникли під час анексії Російською Федерацією Криму та розв'язаного нею збройного конфлікту на сході держави, який триває упродовж останніх п'яти років.

Система військової юстиції є достатньо умовним науковим терміном, оскільки прикладне його значення зводиться до діяльності визначених законодавством інститутів держави щодо здійснення правосуддя за вчинені військовослужбовцями правопорушення, а також за воєнні злочини. Предметна і суб'єктна спеціалізація відповідних інститутів держави є обов'язковими для системи військової юстиції. Така спеціалізація засновується на визначенні військового статусу службових осіб, які здійснюють свої повноваження в органах військової юстиції, визначення предметної сфери діяльності, якою є воєнна сфера і сфера оборони, а також – вчинення воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту. Інший, більш широкий підхід передбачає визначення спеціалізації на основі суб'єктів правопорушення, якими є військовослужбовці, тобто особи, які проходять військову службу.

Центром системи військової юстиції необхідно вбачати здійснення правосуддя за вчинені військові та воєнні злочини. Отже, неодмінною

ознакою системи військової юстиції є спеціалізація судів, яка полягає в утворенні та діяльності військових судів. Проте очевидною обставиною є та, яка стосується досудового розслідування і процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про військові злочини та воєнні злочини. Без належно зібраних доказів органами досудового розслідування, без обґрунтованих підозри і обвинувачення немає підстав стверджувати про можливість відправлення правосуддя за вчинені військові і воєнні злочини, що є очевидним фактом. Отже, система військової юстиції має засновуватись на певній визначеній законодавством функціональній взаємодії самостійних, процесуально незалежних інститутів, якими є органи досудового розслідування, органи прокуратури і суду. Спеціалізація таких інститутів та набуття ними правового статусу військових є важливою умовою не лише ефективної діяльності, але й забезпечення законності щодо притягнення винних у вчинені військових злочинів і воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту до відповідальності, щодо захисту мирного населення від правопорушень під час збройного конфлікту і від наслідків, які можуть мати такі правопорушення. Спеціалізація органів досудового розслідування, органів прокуратури і суду у системі військової юстиції є запорукою компетентності, що не менш важливо, ніж сама форма такої діяльності, яка засновується на загальних процесуальних вимогах.

Руйнування системи військової юстиції в Україні, яке тривало десятиліттями, було певною мірою зупинено відновленням діяльності органів військової прокуратури у серпні 2014 року. Проте наразі невирішеними залишаються важливі питання утворення спеціалізованих органів досудового розслідування та військових судів.

Найбільш відчутною і вразливою є проблема утворення військових судів, оскільки практика засвідчила суттєві дефекти у здійсненні правосуддя за вчинені військові злочини і злочини проти мирного населення у місцях проведення бойових дій на території Луганської та Донецької областей. Підготовлені законопроекти, що стосуються відновлення діяльності військових судів, залишаються на розгляді комітетів Верховної Ради України, мають ряд недоліків, які у першу чергу стосуються статусу військових суддів. Зазначені законопроекти можуть бути розглянуті уже новим складом українського парламенту.

Натомість, визначенням у чинному законодавстві підслідності військових злочинів за підрозділами Держаного бюро розслідувань не вирішено питання ефективності, оперативності розслідування військових злочинів, а з огляду на умови збройного конфлікту, де мають діяти такі

органи досудового розслідування, фактично створено нові проблеми стосовно процесуальної спроможності, які мають вирішуватися виключно на основі положень процесуального законодавства, а не за рахунок можливостей і компетенції військової прокуратури, що має місце у багатьох випадках сьогодні.

Заслуговує на особливу увагу законопроект «Про Державне бюро військової юстиції» №8387 [1], який наразі знаходиться у Верховній Раді України з поданням Комітету про розгляд. Важливість реформування правоохоронної системи держави в частині військової складової не викликає сумнівів і є на часі. Водночас, утворення правоохоронного органу спеціального призначення з відповідними правоохоронними функціями у воєнній сфері, у сфері оборони є можливим виключно на підставі норм Конституції України з урахуванням положень законодавства, яке стосуються організації та діяльності складових сектора безпеки і оборони, органів прокуратури і військової прокуратури зокрема. Проект Закону України № 8387 «Про Державне бюро військової юстиції» у багатьох випадках не узгоджується з нормами Конституції України щодо порядку формування органів центральної виконавчої влади, щодо правоохоронних, контрольних функцій, здійснення оперативно-розшукової діяльності тощо. Усі ці недоліки потребують ретельного опрацювання і приведення законопроекту у відповідність до вимог Конституції України, узгодження з положеннями іншого законодавства. Основні положення майбутнього Закону України «Про Державне бюро військової юстиції» мають стосуватися правоохоронної діяльності, яка здійснюватиметься у воєнній сфері, у сфері оборони з метою забезпечення військового правопорядку, виявлення, попередження і розслідування правопорушень та злочинів, що у свою чергу сприятиме виконанню складовими сектору безпеки і оборони та силами оборони, зокрема, завдань, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, зміцнення обороноздатності держави. Не позбавлені сенсу та є достатньо актуальними пропозиції, що містяться у нормах зазначеного законопроекту, стосовно певних контрольних повноважень Державного бюро військової юстиції, проте такі положення потребують подальшого опрацювання. Безумовним аргументом на користь прийняття законодавчого акта про організацію і діяльність правоохоронного органу спеціального призначення у воєнній сфері, у сфері оборони є положення чинного Закону України «Про національну безпеку». Існує певна конкуренція у назві законопроекту №8387. Можливим є розгляд пропозицій щодо компромісної назви такого закону – «Про військову поліцію», оскільки поліцейські функції у воєнній сфері мають свої особливості та вочевидь є першочерговими

поряд зі здійсненням досудового розслідування. Проте специфіка здійснення правоохоронної діяльності на основі військової предметної та суб'єктної спеціалізації дозволяє утвердитись у назві і прийнятті Закону України «Про Державне бюро військової юстиції». За будь-яких обставин, окрім висловлених позицій, важливим є забезпечення незалежності у діяльності такого правоохоронного органу, його взаємодії з іншими правоохоронними органами, поширення правоохоронних повноважень стосовно військовослужбовців та військових службових осіб не лише Збройних Сил України, але й різних відомств, складових сектору безпеки і оборони, де передбачена військова служба. Визначення у законі самостійного правового статусу такого правоохоронного органу є головним завданням щодо формування усіх законодавчих положень, які стосуються його інституціональної належності та функціонального призначення.

Список використаної літератури:

1. Проект Закону про Державне бюро військової юстиції. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64055.

----------***----------

Іван Доронін,
кандидат юридичних наук, доцент,
НДІ інформатики і права НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Право національної безпеки виникло як проміжний результат наукової дискусії щодо самого предмету національної безпеки. Традиційно термін «національна безпека» розумівся в широкому та вузькому значенні. Якщо на ранніх стадіях побудови та розвитку системи управління в сфері національної безпеки мова йшла переважно про вузьке поняття – сприйняття «національної безпеки» передусім у контексті оборони держави, то у подальшому більшість науковців розглядали зазначене поняття в найширшому розумінні.

На рівні законодавчої регламентації такий підхід знайшов своє втілення у положеннях Закону України «Про основи національної

безпеки України» від 19.06.2003. Найбільш виразним є формулювання «національної безпеки» як терміну, що було викладено у статті 1 зазначеного законодавчого акту при його змінах, внесених Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010. Зокрема національну безпеку було визначено як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам». У подальшому зазначені сфери було ще більш розширено за рахунок «кібербезпеки» та «кіберзахисту». Таким чином, кількість складових національної безпеки в даному випадку вже охоплює понад 30 найрізноманітніших сфер.

На політичному рівні «питання національної безпеки» розглядається як синонім практично будь-якої нагальної проблеми, що виникає у державному управлінні. Після початку агресії проти нашої держави у 2014 році відбувається зміна підходів у загальному розумінні «національної безпеки». Зазначене поняття стає менш широким та всеохоплюючим. Можливо навіть визначити, що термінологічно «національна безпека» обмежується як більш вузький, спеціалізований термін, що характеризує певні процеси у сфері оборони держави.

Зазначене повною мірою впливає і на формулювання поля для правового регулювання у цій сфері, а отже і на визначення предмету права національної безпеки. З цього приводу слід зазначити, що питання про визначення предмету залежить від розуміння права національної

безпеки як галузі права (у т.ч. комплексної). Зазначене питання буде предметом ґрунтовних досліджень, але їх передумовами має бути особливість феноменологічного сприйняття цього терміну. З точки зору прагматичного підходу вже зараз можливо розглядати право національної безпеки як напрям правової спеціалізації (чи предметним напрямом досліджень в межах спеціальності 081 «Право» у формулюванні наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477) або ж як навчальну дисципліну, що дозволить підійти і до питання систематизації певної групи знань.

У питанні систематизації варто розпочати із загального. У першому випадку напрям правової спеціалізації (або юридичної практики) залежатиме від напряму правозастосування, що викликає потреби у належній систематизації чинного законодавства. Враховуючи пов'язаність сфер національної безпеки і оборони, можливо стверджувати, що галузь законодавства (тобто обсяг нормативно-правових актів та актів застосування норм права) є спільною. До систематизації застосовуються загальні підходи [1, с. 6].

З огляду на вельми дискусійний характер предмету напряму правової спеціалізації (або ж напряму досліджень) можливо стверджувати про певну суб'єктивність і у питанні систематизації права національної безпеки. В усякому разі важливим для подальших досліджень є пошук шляхів вирішення низки проблем. Зокрема це визначення обсягу матеріалу для проведення систематизації. Традиційно говорячи про систематизацію законодавства, мають на увазі систематизацію нормативно-правових актів, виокремлюючи правові норми або акти за певними критеріями [2, с. 9-10; 3, с. 30]. У будь-якому разі мова йде про акти законодавства. Водночас постає питання про роль і місце у цьому процесі практики застосування норм права (не тільки про судову практику). Зазначене зумовлює звернення до наукових дискусій стосовно розгляду судової практики у межах систематизації законодавства, оскільки більшість вчених на теренах колишнього СРСР вважають, що судова практика не належить до об'єктів систематизації, або суттєво ускладнює її [4, с. 12]. Хоча в інших країнах існує практика систематизації і прецедентів, і актів судової практики, і правових позицій, і положень доктрини права [5, p. 481]. Таким чином, у питанні систематизації права національної безпеки, як напряму спеціалізації, особливої ваги набуває визначення мети систематизації, а в подальшому і відповідної форми такої систематизації. Прикладом застосування інноваційних підходів можливо вважати позицію щодо систематизації шляхом включення до масиву її об'єктів так званого «м'якого права», утворюючи певні «стандарти» щодо прав людини [6, с. 247-248].

Іншим важливим питанням є розподіл обсягу (масиву) на певні елементи (інститути, напрями). У даному разі визначення статусу інститутів та загалом оперування термінологією «інститут права» є досить умовним, оскільки ґрунтовні теоретичні дослідження з цього приводу ще попереду, але відповідні напрями певним чином сформульовано. Зрозуміло, що сам поділ права національної безпеки на загальну і особливу частину також потребує належної аргументації. Певним чином до так званої «загальної» частини права національної безпеки, як напряму наукових досліджень, необхідно віднести питання визначення кола суспільних відносини у сфері національної безпеки як об'єкту права, історію становлення, тенденції і закономірності становлення правової науки у сфері національної безпеки; понятійно-категоріальний апарат, предмет, принципи і функції права національної безпеки; критерії забезпечення національної безпеки, об'єкти національної безпеки та суб'єкти забезпечення національної безпеки; функції держави, інтереси суспільства, права і свободи та обов'язки людини і громадянина у сфері національної безпеки; правові основи захисту прав і безпеки людини і громадянина, співвідношення між правом суспільства на безпеку та правами людини і громадянина; правові засади і проблеми визначення пріоритетів національних інтересів, проблеми і принципи захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України. Такі напрями потребуватимуть належної наукової розробки в рамках відповідної проблематики. Зрозуміло, що загальні питання права національної безпеки, як напряму правової спеціалізації, можуть бути викладені більш вузько.

«Особливу» ж частину права національної безпеки за таких умов зумовлюватиме наступні складові: правові основи формування та реалізації державної політики з питань національної безпеки, правові проблеми функціонування системи державного управління у сфері національної безпеки, стратегії і тактики забезпечення національної безпеки; правові основи становлення і розвитку систем колективної та міжнародної безпеки; адаптація національного законодавства у сфері національної безпеки до правових стандартів країн-членів Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору; правові основи участі громадян, громадських та інших недержавних організацій у забезпеченні національної безпеки, правові проблеми сприяння та надання допомоги державним органам у сфері національної безпеки; правові засади становлення і розвитку демократичного (цивільного) контролю над сектором безпеки і оборони України; правовий статус тимчасово окупованих територій України, внутрішньо-переміщених

осіб та осіб, що перебувають на окупованих територіях, особливості правового забезпечення проблем деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій; надзвичайне та особливе законодавство у сфері національної безпеки в умовах військового стану та інших особливих правових режимів. Зазначені напрями показані лише обіжно і мають, на нашу думку, бути підґрунтям для подальших дискусій з цього приводу.

Список використаної літератури:

1.Оніщенко Н.М. Правовий конструктив: проблеми систематизації. Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 5-8.

2.Теоретические вопросы систематизации советского законодательства/ Под ред. Братусь С.Н., Самощенко И.С. М.: Госюриздат, 1962. 575 с.

3.Систематизация законодательства в Российской Федерации/ Под ред. А.С. Пиголкина. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 382 с.

4.Федоров Г. Систематизация законодательства. Закон и жизнь. 2012. № 10. С. 12-16.

5.Bartels B. The Constraining Capacity of Legal Doctrine on the U.S. Supreme Court. American Political Science Review. 2009. Vol. 103. No 3. P. 474-495.

6.Ульяшина Л. Международно-правовые стандарты в области прав человека и их реализация: теория и практика применения. Вильнюс: ЕГУ, 2013. 402 с.

----------***----------

Юрій Ірха,
кандидат юридичних наук, НДІ інформатики і права НАПрН України

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУДІВ У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УКРАЇНІ

Під час соціальної взаємодії в людей можуть виникнути суперечки щодо меж реалізації їх прав, свобод та законних інтересів. Такі протиріччя є природними, адже кожна особа хоче якомога повніше забезпечити свій добробут, інколи навіть шляхом ігнорування або свідомого порушення соціальних норм. Як слушно наголошують українські науковці, наявність загальних правил і норм не означає, що вони можуть врахувати всі можливі форми індивідуальних суперечностей між членами суспільства, у тому числі щодо застосування цих норм. Звідси

виникає потреба в судовому розгляді таких індивідуальних спорів, з подальшою згодою на підкорення винесеному рішенню. Зазначений механізм може вважатися судовою формою здійснення судової влади в такому суспільстві [1, с. 29].

У демократичній, правовій державі цивілізоване розв'язання суперечок покладається насамперед на професійних суддів, які уповноважені здійснювати правосуддя неупереджено, об'єктивно, безсторонньо та незалежно, керуючись при цьому принципом верховенства права, законом та власною правосвідомістю.

Як зазначає Д. Пєший, судові належить центральне місце в усій правовій системі. Саме суд уособлює істинне право та істинну справедливість. Чим важливішою є роль суду та правосуддя загалом, чим вищим є їх авторитет, чим більшою незалежністю та самостійністю наділений суд стосовно представницьких органів та органів управління, тим вищим у державі є рівень законності та демократії, тим надійніше захищені права і свободи громадян від можливих порушень [2, с. 136].

З розвитком суспільних відносин юрисдикція судів почала поширюватися не тільки на індивідуальні юридичні спори. До їх компетенції було включено, зокрема, контроль за законністю діяльності органів публічної влади, їх посадових та службових осіб, особливо в частині ухвалення ними рішень щодо обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

В Україні на конституційному рівні кожному гарантовано право на справедливий судовий захист, у тому числі на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; це право не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. У своєму рішенні Конституційний Суд України зазначив, що суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод (пункт 1 резолютивної частини Рішення від 25 грудня 1997 року № 9-зп) [3].

На думку Ю. Битяка, судовий контроль є специфічним видом контролю у сфері державного управління, який здійснюється не систематично, не повсякденно, як, наприклад, контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів або прокурорський нагляд за законністю в державному управлінні, а одноразово під час розв'язання юридичних конфліктів у судовому порядку [4, с. 231]. Як зазначає

Л. Сушко під час судового контролю реалізується правоохоронна функція держави; предметом розгляду і судової оцінки є акт відповідного органу або посадових осіб або їх дії чи бездіяльність; результатом судового контролю є рішення, що або скасовує незаконний акт або дію, або зобов'язує до їх вчинення, але в межах закону [5, с. 90].

Судовий контроль за законністю дій суб'єктів владних повноважень здійснюється, як правило, в межах адміністративного процесу, однак існує категорія справ, розгляд яких відбувається у межах цивільного, кримінального та конституційного процесів. Дослідження судової практики в Україні дає підстави стверджувати, що судовий контроль за функціонуванням сектору безпеки і оборони потребує суттєвого вдосконалення з огляду на таке.

У пункті 20 Кодексу поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки демократичний політичний контроль над військовими і воєнізованими силами, силами внутрішньої безпеки, а також розвідувальними службами і поліцією розглядається як невід'ємна складова стабільності і безпеки. Згідно з пунктами 21, 36 цього кодексу держави – учасниці Організації з безпеки і співробітництва в Європі зобов'язалися постійно забезпечувати й підтримувати ефективне керівництво і контроль над своїми військовими і воєнізованими силами та силами безпеки з боку конституційних органів влади, які мають демократичну легітимність, та визнали, що рішення про направлення їх збройних сил для виконання завдань у сфері внутрішньої безпеки має прийматись відповідно до конституційних процедур і виконуватись під ефективним контролем конституційно заснованих органів влади та з дотриманням принципу верховенства права [6].

Відповідно до Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1402 (1999) виконавча влада не має права розширювати повноваження внутрішніх служб безпеки; ці повноваження повинні визначатися законом і, в спірних випадках, тлумачитися судовою владою (а не змінюваними урядами); органи судової влади повинні мати право на проведення активного попереднього і наступного контролю, у тому числі право на видачу дозволів на здійснення певних дій, які можуть призвести до порушення прав людини; основним принципом подальшого контролю має бути те, що особи, які вважають, що їхні права були порушені діями (або бездіяльністю) органів безпеки, можуть звернутися до суду або іншого органу судової влади; такі суди повинні мати право визначати, чи не виходили дії, щодо яких подається заява, за встановлені законом межі сфери діяльності і повноважень внутрішніх служб безпеки (пункт 3 розділу „A", пункт 3 розділу „B") [7].

У Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1713 (2005) наголошено на важливості забезпечення правильного балансу між концепцією свободи і потребою в безпеці, а також зазначено, що судова система відіграє найважливішу роль у демократичному контролі за сферою безпеки, оскільки вона може карати за будь-яке зловживання винятковими заходами, застосування яких може бути пов'язане з небезпекою порушення прав людини (пункти 5, 6). Згідно з пунктом 7 цієї рекомендації такий контроль здійснюється з використанням спеціальних інструментів, зокрема конституційних принципів, правових норм, положень інституційного та матеріально-організаційного характеру [8].

В умовах збройного протистояння на Сході України та ускладненої оперативної обстановки на іншій території нашої держави існуюча система судоустрою не повною мірою сприяє здійсненню належного судового контролю за сектором безпеки і оборони. Судді є цивільними особами, які, як правило недостатньо глибоко орієнтуються у процесах забезпечення національної безпеки і оборони держави, її суверенітету і незалежності, особливо військовими силами і засобами. Вони перевантажені розглядом повсякденних справ, тому у них досить мало часу на ґрунтовне дослідження правовідносин у секторі безпеки і оборони шляхом аналізу значного масиву документів, у тому числі з обмеженим доступом. Це призводить до того, що в окремих випадках судді поверхнево підходять до розгляду справ і „не бачать" або „не хочуть бачити" реального стану справ та проблем, тому їхні рішення зазнають аргументованої критики військових та правоохоронців.

У такий спосіб порушується система стримувань і противаг у державі, оскільки за відсутності ефективного судового контролю в умовах фактичного воєнного стану органи сектору безпеки і оборони можуть зловживати своїм „закритим становищем", що може призвести не тільки до порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, але й до суттєвого зниження оборонного потенціалу держави.

Упродовж 2010–2012 років в Україні, з огляду на мирний час та незважаючи на аргументовані заперечення окремих фахівців, відбулася ліквідація військових прокуратур та судів. Після збройної агресії Російської Федерації проти України функціонування військових прокуратур було відновлено, проте створення мережі військових судів досі залишається предметом дискусій та окремих законодавчих ініціатив, які не знаходять політичної підтримки.

Вважаю, що створення військових судів не тільки значно покращило б демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони, але

й зміцнило б правопорядок у військових формуваннях. Військові суди стали б не тільки дієвим інститутом захисту прав і свобод військовослужбовців та інших працівників органів сектору безпеки і оборони, але й суб'єктом, який здатний професійно оцінювати законність ухвалених рішень, у тому числі в умовах проведення антитерористичної операції, надзвичайного чи воєнного стану, збройних зіткнень тощо.

Побудова системи військових судів має здійснюватися за принципом спеціалізації та у спосіб, який забезпечить відмежування суддів та працівників апарату від військового командування та ієрархічного їм підпорядкування. Міжнародні експерти слушно зауважують, що сильна й ефективна система військових судів і військового правосуддя є надійним засобом запобігання порушенню прав і свобод людини, а також професійної поведінки та норм міжнародного гуманітарного права, оскільки не виникає сумнівів, що такі порушення переслідуватимуться компетентними внутрішніми і міжнародними правовими інститутами [9, с. 69].

Також вважаю за необхідне звернути увагу на відсутність належного правового регулювання діяльності судів як суб'єктів демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони. У Законі України „Про національну безпеку України" лише вказано, що рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, посадових і службових осіб можуть бути оскаржені в суді; контроль за виконанням судових рішень здійснюють суди (стаття 9). Така законодавча конструкція є формальною та не узгоджується із визначеним у статті 4 зазначеного закону предметом цивільного контролю, до якого належить: 1) дотримання вимог Конституції і законів України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина; 2) зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони; 3) стан правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період; 4) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони.

На моє переконання, в Законі України „Про національну безпеку України" необхідно чітко визначити предмет та межі судового контролю за сектором безпеки і оборони, а саме за діяльністю Президента України,

Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки та оборони України, розвідувальних, контррозвідувальних та правоохоронних органів, Збройних Сил України, інших військових формувань. Варто погодитися з пропозиціями експертів щодо запровадження судового контролю за законністю проведення військових операцій та законністю рішень у сфері оборонної політики [11, с. 22]. Вважаю, що має бути також передбачений окремий процесуальний порядок розгляду судами відповідної категорії справ, адже сектор безпеки і оборони має свої функціональні особливості, а тому спірні питання не можуть вирішуватися за існуючими правилами судочинства.

Посилення судового контролю за сектором безпеки і оборони допоможе своєчасно виявляти та запобігати негативним явищам і тенденціям у функціонуванні органів сектору безпеки і оборони, підвищити ефективність захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Крім того, це сприятиме зниженню корупційних проявів, мінімізації зловживанню службовим становищем, підвищенню рівня виконавської дисципліни, що зумовить покращення морально-психологічного стану особового складу, який забезпечує виконання поставлених завдань, а також зміцнить довіру громадян до відповідних органів влади та військового управління, особливо в зоні проведення операцій Об'єднаних сил.

Перелік використаних джерел

1. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку : моногр. / В. С. Бігун, І. Й. Бойко, Т. І. Бондарук, О. А. Гавриленко та ін.; за ред. І. Б. Усенка. Київ, 2014. 501 с.

2. Пєший Д. А. Судовий контроль як засіб забезпечення законності в досудовому кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція.* 2014. Вип. 10-1(2). С. 135–138.

3. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р. № 9-зп URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97 (дата звернення: 10.06.2019).

4. Адміністративне право України : підручник для юр. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ, 2004. 401 с.

5. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 181 с.

6. Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки : Організація з безпеки в співробітництва в Європі. 3 грудня 1994 р. URL: https://www.osce.org/uk/node/253046?download=true (дата звернення: 10.06.2019).

7. Контроль над внутрішніми службами безпеки в країнах – членах Ради Європи : Парламентська Асамблея Ради Європи. Рекомендація від 26 квітня 1999 р. № 1402 (1999) URL: http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16689&lang=en (дата звернення: 10.06.2019).

8. Демократичний нагляд за сектором безпеки в державах-членах : Парламентська Асамблея Ради Європи. Рекомендація від 23 липня 2005 р. № 1713(2005) URL: https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2005]/[June2005]/Rec1713_rus.asp (дата звернення: 10.06.2019).

9. Військово-цивільні відносини і демократичний контроль над сектором безпеки : посібник для військових офіцерів, службовців розвідувальних служб і служб безпеки, а також політиків і експертів в області безпеки / Пламен Пантев, Валері Ратчев, Тодор Тагарев, Віара Запріанова; за ред. Пламена Пантева. Софія, 2005. 146 с.

10. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 10.06.2019).

11. Козій І., Поляков Л. Реформа демократичного цивільного контролю над Збройними Силами та іншими військовими формуваннями в Україні: наступні кроки. Київ : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2018. 39 с.

----------***----------

Володимир Фурашев,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
НДІ інформатики і права НАПрН України

ОСВІТА В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття 17 Конституції України[2] визначає, що *«захист суверенітету і територіальної цілісності України, **забезпечення її** економічної та **інформаційної безпеки є** найважливішими функціями держави, **справою всього Українського народу**» (виділено та підкреслено автором)*.

Доктрина інформаційної безпеки України[3] констатує, що *«застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян,*

[2] Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

[3] Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017 // Офіційний вісник Президента України. – 2017. – № 5. – С. 15. – Ст. 102.

спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України. Комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері потребує визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації.». Тобто, Доктрина інформаційної безпеки України визнає інформаційну безпеку однією з ключових складових національної безпеки країни в сучасних умовах.

Положення ст. 17 Конституції України щодо участі всього Українського народу у питаннях забезпечення інформаційної безпеки, звернемо увагу на те що воно було сформульоване 1996 році, коли людство ще далеко не повною мірою здогадувалося щодо напрямів та темпів трансформаційних процесів у інформаційної сфері, є далекоглядним та об'єктивним.

Те що зазначене положення є свідомим виокремленням свідчать наступні положення абзаців другого та третього цієї же статті 17: «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості *покладаються на Збройні Сили України*», «Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України *покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організації* і порядок діяльності яких визначаються законом».

Реалії сучасного життя, яке базується на стрімкому впровадженні новітніх інформаційних технологій, практичному застосуванні науково-технічних здобутків у сферах робототехніки та штучного інтелекту підтверджують, що зусиллями лише органів державної влади, науковців та фахівців у визначених сферах забезпечення розвитку та вдосконалення життєдіяльності суспільства, без безпосередньої широкої участі переважної більшості членів цього суспільства, неможливо досягнути необхідного рівня інформаційної безпеки у національному масштабі.

З огляду на викладене вище, виникає питання яке місце та роль відводиться *всьому Українському народу* у забезпеченні інформаційної безпеки України? Питання не риторичне, а суто практичне, прагматичне. Більше того, участь у будь-якому процесі або сукупності взаємопов'язаних процесів різної структурованості та складності, передбачає обов'язковість знання, принаймні поверхового та ознайомчого, його предмету, у даному випадку – інформаційної безпеки.

Більш-менш зрозумілими є роль та місце органів державного управління України, які прямо чи опосередковано опікуються або повинні опікуватися питаннями забезпечення інформаційної безпеки

країни. Аналогічно зрозумілою є діяльність фахівців, які здійснюють наукові дослідження та практичні впровадження у цій сфері, але з *усім Українським народом* – не зовсім. Автор впевнений у тому, що переважна більшість населення України не володіє навіть початковими знаннями щодо предмету, який згідно із ст. 17 Конституції України є його справою.

На підставі вище наведеного та власного досвіду можна зробити наступні висновки та пропозиції:

Людство у загальносвітовому масштабі перейшло ту межу, коли ефективно забезпечити інформаційну безпеку можна було у національних масштабах. Питання забезпечення інформаційної безпеки стають одним із домінуючих факторів забезпечення національної безпеки будь-якої країни, охорони її суверенітету та територіальної цілісності. Необхідність вирішення питань забезпечення інформаційної безпеки призвело до якісно нового розуміння поняття «міжнародна безпека». Від тепер скільки буде існувати людство, воно змушене буде все більше опікуватися питаннями інформаційної безпеки на національному і міждержавному рівнях.

Проблеми інформаційної безпеки не можливо вирішити лише програмно-технічними та організаційно-адміністративними засобами, встановленням відповідних правовідносин в інформаційної сфері, підготовкою обмеженої кількості фахівців у даної сфері та ін.

На наш погляд, необхідною та достатньою умовою досягнення необхідного рівня ефективності вирішення питань інформаційної безпеки, із врахуванням наведеного, є забезпечення свідомої участі у цьому процесі максимальної кількості суб`єктів інформаційного простору. Тобто мова йде про пересічних громадян, звичайних користувачів інформаційного простору.

Свідома участь пересічних громадянах, звичайних користувачів інформаційного простору у вирішенні питань інформаційної безпеки передбачає обов`язковість ознайомлення з її основними аспектами, а саме:

– природою та основними властивостями інформації, які роблять її апріорі небезпечною;

– шляхами усунення або запобігання негативних наслідків впливу інформації на людину та суспільство в цілому, зокрема: обмеження і заборона певного виду інформації та засобів забезпечення її обороту;

– механізмами, засобами та основними прийомами маніпулювання людиною та суспільством в цілому;

– засобами та основними прийомами здійснення інформаційного насильства, тенденціями вдосконалення та розвитку інформаційних технологій та ін.

Також необхідно чітко усвідомлювати, що маніпулюють тим, хто бажає щоб їм маніпулювали, обманюють того, хто бажає щоб його обманули.

Усвідомлення основних аспектів інформаційної безпеки можна досягнути лише *поєднанням трьох напрямків*: освітянським, просвітницько-роз`яснювальним та правоохоронним.

Не є секретом, що нині соціалізація людини відбувається в основному під впливом кіберпростору. З роками роль кіберпростору у соціалізації людини буде зростати і невдовзі займе домінуюче місце. На відміну від інформаційного простору, якій є сукупністю природного та штучного походження, кіберпростір має виключно штучне походження зі всіма наслідками, які з цього витікають, в тому числа і у сфері інформаційної безпеки.

Саме тому у розвинутих країнах світу значна увага приділяється освітянському аспекту забезпечення інформаційної безпеки (кібербезпеки) починаючи з молодших класів школи. Австралія у цьому питанні «пішла» ще далі започаткувавши вивчення основ кібербезпеки з 4-ох років.[4] І це виправдано, адже дуже багато сучасних дітей вперше «знайомяться» із кіберпростором у віці 3– 4-ох років.

Міністерству освіти і науки України слід звернути увагу на ці моменти та ввести у шкільні програми відповідні навчальні дисципліни, починаючи з першого класу.

З огляду на те, що сучасні інформаційні технології, елементи штучного інтелекту все більш широко застосовуються майже у всіх сферах забезпечення життєдіяльності суспільства, держави, Міністерству освіти і науки України необхідно терміново вирішити питання введення *у всіх, без виключення, вищих навчальних закладах (ВНЗ)*, навчальних дисциплін з основ інформаційної безпеки як обов`язкових до циклу «Навчальні дисципліни професійної та практичної підготовки». Незалежно від майбутньої професійної спеціальності, спеціалізації у реальному професійному «житті», повсякденному побутовому «житті» ніхто не зможе уникнути «спілкування» із кіберпростором, використання сучасних інформаційних технологій та ін.

Досить суттєвим, а може і головним, чинником успішності та ефективності реалізації положень ст. 17 Конституції України є рівень правоохоронної діяльності в інформаційної сфері.

---

[4] Джерело інформації: https://vokrugsveta.ua/people/v-avstralii-s-chetyreh-let-budut-izuchat-kiberbezopasnost-06-02-2018 або https://www.ukrinform.ru/rubric-world/2397038-v-avstralii-budut-ucit-detej-kiberbezopasnosti-s-cetyreh-let.html

Як відомо, будь-який захист, забезпечення безпеки обов`язково пов`язано з певними обмеженнями, заборонами. Забезпечення інформаційної безпеки у цьому сенсі не виключення. Законодавство України, в тому числі і Конституція України, та інші нормативно-правові акти в інформаційної сфері встановлюють певні обмеження або пряму заборону щодо поширення та збереження визначеної інформації, а Кримінальний кодекс України[5], Кодекс України про адміністративні правопорушення[6], Господарський кодекс України[7] та Цивільний кодекс України[8] встановлюють юридичну відповідальність за правопорушення в інформаційної сфері. З правової точки зору всі необхідні базові умови правоохоронної діяльності в інформаційної сфері створені. Але що маємо у реальному житті? За фактом – нічого. Підтвердженням цьому є співвідношення між встановленими правопорушенями в інформаційної сфері й адміністративними та юридичними наслідками. Суб'єктивний висновок щодо даної ситуації – у суспільстві загалом та кожної людини зокрема відсутнє, або спаплюжене, або свідоме вибіркове розуміння взаємозв'язку прав, обов'язків та відповідальності. Ми бажаємо максимум прав, як можна менше обов`язків в межах цих прав, та зовсім не бажаємо нести відповідальність за свої дії та вчинки. Це вже призвело до викривленого розуміння понять «свобода слова», «свобода поширення та отримання інформації», «цензура» та ін.

Враховуючи постійно зростаючу роль інформації, як у позитивному так і негативному сенсі, надзвичайно швидкий розвиток інформаційних технологій, тісний взаємозв'язок інформаційного права та інформаційної безпеки, а також інші актуальні та проблемні аспекти інформаційної сфери, вважаємо за доцільне не тільки термінового наведення ладу у інформаційному законодавстві, а і створення у системі судочинства України повноцінної системи спеціалізованих судів з інформаційного права або судів з інформаційного права та питань інформаційної безпеки.

----------***----------

[5] Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

[6] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.

[7] Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18. – Ст. 144.

[8] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435- IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – ст. 356.

Ігор Авдошин,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія СБ України

ЗАРУБІЖНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Подальший захист, розвиток і утвердження найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах та цілях, які мають відповідати викликам і загрозам XXI століття, її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки. З огляду на нагальну значущість політики національної безпеки в Україні, необхідним вважається глибинне та усестороннє дослідження оперативних категорій, а також усвідомлення контекстуального значення елементів понятійного апарату державної політики національної безпеки, в чому вагомою допомогою являється світова практика.

Найбільшого поширення останнім часом отримали два підходи, дві школи західних дослідників. В одній з них (С. Браун, Б. Броді, У. Липман, М. Каплан, Г. Моргентау, С. Хоффман та інші) національна безпека та похідні категорії розглядаються крізь призму «національних інтересів», що, як правило, виявляються у вигляді ідеального та нормативного комплексу цілей [1; 2]. Представники іншої точки зору (А. Вольферс, К. Норр, Ф. Трегер, Д. Кауффман, А. Архарія та інші) пов'язують національну безпеку із системою базисних цінностей суспільства як структурного, екзистенціального, так і функціонального рівня [3]. Представники школи «національних інтересів», погляди яких наближені до соціології «біхевіорізму», та традиційної школи «політичного реалізму», що була поширена у 60-70-х роках, розглядають усю динаміку взаємовідносин держав як наслідок зіткнення їхніх засадничих інтересів. Залежно від того, чи узгоджені засадничі інтереси різних країн, чи знаходяться у протиріччі, вважають теоретики даної школи, реалізується той чи інший тип взаємодії між державами, що має варіанти від відвертого конфлікту або військових дій до дружніх союзницьких відносин. При цьому найважливіше місце у формуванні та орієнтації «національних інтересів» на міжнародній арені сучасні політологи відводять поняттю сили і насамперед сили військової.

Сама концепція «національних інтересів», на думку провідних теоретиків (Ч. Берд, С. Браун, М. Каплан, Р. Юхансон), коріниться глибоко у природі західноєвропейської та американської політичної

культури [4]. «Національний інтерес важливіший за ідеологію», – підкреслював свого часу Джон Ф. Кеннеді. Орієнтиром США у зовнішній політиці, відзначав засновник школи «політичного реалізму» Г. Моргентау, повинно служити «поняття інтересу, визначеного в термінах сили» [2]. У 80-х роках також робилися неодноразові спроби визначити поняття «національна безпека» у термінах «національних інтересів», проте ці спроби у багатьох відношеннях так і залишилися марними. Причиною цього стали передусім суб'єктивний характер самого поняття «інтерес», хронічна спрямованість політичних лідерів та політичних еліт більшості країн світу на репрезентування своїх власних корпоративних інтересів як «життєво важливих інтересів» та «інтересів всієї нації».

Наведемо з цього приводу думку Г. Броді, який один з перших підкреслив неоднозначний характер «національних інтересів», частина яких дійсно є «життєво важливими» [5]. «Ключова проблема для лідерів великої держави, подібної до США, – відзначав він, – полягає у тому, щоб визначити дійсні межі «життєво важливих інтересів» з урахуванням усього комплексу наявних обставин, а також вирішити, які види дії потрібні у відповідь на ті або інші види загроз» [6].

У той же час безпека інструментальна щодо інших базових цінностей, таких як «добробут» або «розвиток» – оскільки вона є і засобом збереження та підтримки цих цінностей. У зв'язку з цим, національна безпека визначається частіше як «частина» державної політики, що має за мету створення внутрішніх та міжнародних політичних умов, які сприяють збереженню чи зміцненню життєво важливих національних цінностей перед лицем існуючих або потенційних супротивників.

Особливу увагу сучасні дослідники звертають на складний багатокомпонентний характер поняття «національна безпека», що вбирає в себе як суб'єктивні, так і об'єктивні компоненти. «Безпека в об'єктивному плані, – підкреслюють аналітики військової академії у Вест-Пойнті, – відображає відсутність загроз базовим цінностям суспільства, у суб'єктивному плані – відсутність страху, що ці цінності можуть бути піддані руйнації» [7].

Таким чином, національна безпека визначається у термінах існуючих або потенційних загроз та безпосередньо пов'язується як із суб'єктивними за своєю природою оцінками характеру і масштабів цих загроз у сьогоденні, так і з прогнозами та орієнтованим на перспективу аналізом тенденцій зміни факторів загроз зовнішнього та внутрішнього порядку у майбутньому.

Визначальні стратегічні категорії, такі, як «національна безпека», «політика в галузі національної безпеки», «національна стратегія»

та інші виводяться теоретиками течії, що розглядається з найбільш загальних базових цінностей, насамперед з територіальної цілісності й політичного суверенітету, а також з так званих екзистенціальних цінностей, таких, як «виживання», «добробут», «рівноправність», «свобода», «розвиток», «справедливість» тощо. Проте і в цьому випадку існує загроза тенденційного вибору базових цінностей, які нерідко виявляються такими самими традиційними цінностями правлячих еліт даної держави.

Підкреслимо два принципово важливих моменти. Перший з них пов'язаний з наявністю істотної різниці між об'єктивним станом національної безпеки та її суб'єктивним тлумаченням тими чи іншими угрупованнями правлячих еліт, тими чи іншими соціальними або національними угрупованнями. Саме з цього приводу директор Вашингтонського інституту вивчення політики Р. Барнет як важливу характеристику національної безпеки розглядає можливість для кожного індивіда брати участь у суспільному житті в умовах свободи не тільки від зовнішніх, але й внутрішніх загроз та протизаконних дій уряду [8]. Проте це тільки один зріз проблеми, пов'язаний з можливістю цілеспрямованого використання засобів масової інформації та методів соціальної інженерії для нав'язування населенню жаданих ціннісних настанов в галузі національної безпеки.

Навіть у найпростішому випадку, розглядаючи вертикальну структуру суспільства можна виділи безпеку держави, безпеку правлячого угруповання (партії, еліти тощо), безпеку нації та безпеку окремого громадянина країни. Ці «безпеки» далеко не завжди збігаються й часто суперечать одна одній. Більше того, молоді країни, які стали незалежними й знаходяться у стадії становлення своєї державності, надзвичайно рідко мають усталену соціальну та національно-етнічну структуру.

Різне розуміння безпеки супротивними етнічними та соціальними угрупуваннями веде до перманентної конкуренції та конфліктів і врешті-решт послаблює національну безпеку держави. Історія переконливо свідчить, що головні загрози безпеці молодих держав носять не стільки зовнішній, скільки внутрішній характер. Виняток становлять лише випадки, коли молода держава або держави змушені існувати у сфері впливу сильного та агресивного сусіда. У цьому випадку не тільки основні загрози національній безпеці випливають ззовні, але й внутрішні загрози національній безпеці часто-густо виявляються інспірованими зовнішнім супротивником.

Другий момент пов'язаний з тим, що для кожної конкретної держави або групи держав існує (в даний час) верхня межа її національної безпеки.

Проте, не можливо аналізувати та шукати адекватного визначення категорії національної безпеки, без усвідомлення цього феномену в рамках цілої інтегральної системи – системи національної безпеки.

Тому слова про «створення, формування та розвиток ефективного сектору безпеки і оборони, який має забезпечити адекватне і гнучке реагування на загрози, раціонально використовуючи можливості і ресурси, є пріоритетом політики національної безпеки», які наведено в Стратегії національної безпеки України [9], будемо розглядати як спекуляції довкола життєво реальної сучасної української державницької проблеми майже дарвінівського жорстокого протистояння і боротьби між гілками влади та владою і опозицією.

Таким чином, функціонування «системи національної безпеки» зводиться до того, щоб держава і відповідне їй суспільство досягли адекватного демократичним нормам ступеня (міри, рівня) відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам та цінностям держави, і щоб цей рівень підтримувався і підвищувався.

Список використаної літератури:

1. Kaplan M. System and Process in International Politics. N- Y, John Willey, 1957. – P. 151-153.

2. Morgenthau H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. N – Y, Knopf, 1967. P. 3-21.

3. Descriminate Deterrence (Report of the Commission on Integrated Long-Term Strategy) Wash., GPO, 1988. – 41 p.

4. Holsti K. International Politics. New Jersey, Eng. Cliffs, 1983.- 478 p.

5. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement., Wash., The White House. Febr. 1996.- P.4-5.

6. Безруков М.Е. Советы по вопросам национальной безопасности: параллели становления и развития / М.Е.Безруков, О.М.Безрукова // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – № 2.

7. Russet B, Starr H. World Politics, Oxford – N-Y, Freeman and Company. 1985. – 614 p.

8. Бондаренко В. О., Литвиненко О. В. Глобальна ідейно-політична гегемонія та становлення нових незалежних держав//Стратегічна панорама. – К.: 2000. – № 3-4. – С.156-160.

9. Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» / Президент України. – Офіц. вид. – К. : Вид-во, 2015. – (Бібліотека офіційних видань).

----------***----------

Володимир Артемов,
доктор педагогічних наук, доцент,
Національна академія СБ України,
Віктор Євтушенко,
Національна академія СБ України

Посередній вчитель розказує,
хороший вчитель показує,
відповідальний вчитель надихає…

ФОРМУВАННЯ ФЕНОМЕНУ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Підготовка сучасного педагога ЗВО зі специфічними умовами навчання як носія професійних та загальнолюдських цінностей у наш час неможлива поза виховного контексту.

Нажаль, довгий час проблемі вихованню майбутнього спеціаліста у ЗВО зі специфічними умовами навчання, де готують таких спеціалістів з національної безпеки (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності та спеціалізаціями: «військова безпека», «інформаційна безпека», «економічна безпека» та «внутрішньополітична безпека»), уваги приділялося занадто мало.

В той же час, аналіз змісту ЗУ «Про вищу освіту» (01.07.2014) [1] дозволяє констатувати, що найважливішою виховною метою в ході підготовки майбутнього педагога є формування та накопичення відповідних деонтологічних компетентносте й, насамперед – професійної відповідальності за результати своєї праці. Згідно Статті 26 6 розділу зазначеного вище Закону одним з основних завдань закладу вищої освіти є формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та само організовуватися в сучасних умовах [1].

Сам термін «формування» визначається як свідоме управління процесом розвитку людини як особистості, її якостей та властивостей, доведення їх до визначеної форми (рівня, образу, ідеї). У педагогічній практиці формування означає застосування прийомів та способів(методів, засобів)впливу на особистість на того, хто навчається з метою створення у нього системи визначених цінностей та особистісних

направленостей,знань,умінь та навичок, складу мислення й пам'яті [2]. Формування як процес зазвичай орієнтований на виникнення новоутворень людини у напрямі засвоєння нею гуманітарних цінностей, також утворенням нових властивостей, особистісних якостей, що є частиною виховання.

Розглянемо становлення професійної відповідальності педагога ЗВО зі специфічними умовами навчання через процеси його професіоналізації. Процес професіоналізації зазвичай вбачає розвиток викладача протягом всього життя, його тяжіння до самореалізації та саморозвитку. Взаємодіючи з оточуючим середовищем: науково-педагогічним складом, тими, хто навчається й іншими учасниками освітнього процесу, педагог формує у собі певні моральні й соціальні норми, професійні та культурні цінності, підвищує свою фізичну підготовленість. На нашу думку, процес професіоналізації такого викладача може відбуватися лише під контролем його старших колег, наставників та керівництва – у спеціально організуємому просторі ЗВО зі специфічними умовами навчання і лише в ході освітньої діяльності.

Головна риса професіоналізації у спеціально організуємому просторі такого ЗВО – це безперервність даного процесу. Відповідно становлення професійної відповідальності у ЗВО зі специфічними умовами навчання повинно розглядатися виключно як всебічне «виховування» та«самовиховування» викладача.

Досить докладно процес підвищення відповідальності представлений у робот В. Архипенка [3]. Дослідник визначає рівні формування професійної відповідальності. На низькому рівні знаходяться психофізіологічні підвалини відповідальності, задатки автономного існування особистості – це рівень «про відповідальності», що проявляється у формі контролю за життєвими функціями людини. На мезорівні формується інтериоризована форма контролю за виконанням соціально значущих функцій суспільства, квазивідповідальність. Макрорівень представлений відповідальністю як духовним шаром свідомості в онтологічному полі людської істоти. Процес індивідуалізації даних властивостей відбувається на макрорівні, де відбувається пізнання сенсів, що виходять за межі вимог оточуючого соціуму. На мета рівні інтегруються всі вищеназвані рівні, та людина здатна через свої ментальні структури впливати на соматичну та психологічну організацію свого «Я».

Становлення педагога ЗВО зі специфічними умовами навчання відбувається у молодому віці за визначенням ВОЗ [4], тобто період 25-44 років. З точки зору вікових особливостей спостерігається уміння збалансувати параметри метаболізму, нейродинаміки, фізіології тощо.

У викладача відбувається розвиток уміння враховувати темпераментні особливості та психофізіологічні задатки, розвиваються здатність впливати на найглибші рівні соматичної організації свого існування.

Психологічні характеристики даного віку це інтенсивний розвиток інтелектуальної сфери, що володіє достатньою ступеню креативності, рефлективності, наявність широкого спектру емоційних можливостей, розвиток фізичних та вольових здібностей, здатність задовольняти свої соціальні потреби. Все це обумовлює психічну зрілість із особливими проявами суб'єктних властивостей: чітка самоідентифікація, адекватна самооцінка, потреба у самореалізації, здатність до самоактуалізації. В цьому віці педагог визначається у житті, вимальовує свій образ «Я», насамперед і в межах професійного самовизначення. Основна психологічне надбання на цьому етапі – формування адекватного образу «Я» та «Я-концепції», яка розглядається як відносно самостійна, усвідомлена система уявлень про самого себе, на основі якої він будує стосунки із іншими педагогами, а також як сам ставиться до себе самого.

«Я-концепція» як образ власного Я включає компоненти: когнітивний – образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо; емоційний –самоповага,«себелюбство», самоприниження тощо; оціночно-волевий – намагання підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо. «Я-концепція» формується за допомогою соціальної взаємодії та визначається соціальним досвідом особистості [5].

Професійна відповідальність може виступати як особистісно-смислова якість педагога ЗВО зі специфічними умовами навчання, сформована за допомогою освітньої діяльності та професійного спілкування.

Динаміка становлення професійної відповідальності особистості будується за принципом синергетики – тобто взаємозв'язку механізмів адаптації та біфуркації у розвитку суспільства як системи. Адаптаційні механізми покликані забезпечити стійкість та збереженість соціальної системи,де суттєвою характеристикою розвитку системи стає предбачуємість, прогнозуємість поведінки та розвитку цих систем. Механізми адаптації, що функціонують у соціальних системах, пов'язані із забезпеченням стійкості особистості, її типової предбачуємої поведінки у соціальній групі.

Біфуркаційні механізми дають поштовх до змін – тобто характеризують невизначеність системи, неможливість передбачити, яким шляхом буде розвиватися подальший розвиток системи. Механізми біфуркації характерні для індивідуальної поведінки особистості у різних проблемно-конфліктних ситуаціях. Індивідуальність виступає як

найвища ступінь розвитку особистості. У відповідності з цим за проявами індивідуальності виступають потенційні можливості нескінчених ліній творчого життя.

В процесі становлення професійної відповідальності важливо ураховувати механізми адаптації та біфуркації з метою збереження соціальної системи (освітнього процесу в ЗВО) та індивідуальності людини, її творчого потенціалу.

Вітчизняний вчений Володимир Архипенко розглядає особистість як багатопланове, багаторівневе, багатоякісне утворення та визначає, що особистість стає суб'єктом лише в процесі її становлення.

1. На першому рівні суб'єкт ще не зовсім правильно усвідомлює свої справжні поштовхи, не здатен ураховувати якість та ступень свого впливу на ситуацію й тим самим попереджає успішності власних дій.

2. На другому рівні особистість виступає як суб'єкт, який вже свідомо співвідносить цілі й мотиви дій. Здатен формувати ситуації своєї поведінки, намагається передбачити прямій побічні результати власних дій, може адекватно співвіднести власні можливості із соціальними задачами та вимогами діяльності.

3. На третьому, найвищому, рівніособистість стає суб'єктом свого життєвого шляху. На перший план виступають якості індивідуальності, але не у вузькому сенсі (як унікальність кожного), а у загальнолюдській значущості, неповторності суб'єкту [3].

Представлена диференціація має велике значення для викладача ЗВО зі специфічними умовами навчання у зв'язку з тим, що через неї відбувається становлення особистості самого педагога як суб'єкта вибору професії, а відтак і його професійної відповідальності.

Таким чином, становлення професійної відповідальності викладача ЗВО зі специфічними умовами навчання безпосередньо залежить від правильно організованого соціального оточення, від самовизначення у професійному середовищі, а також і від рівня фізичної підготовленості.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 вересня 2014 року – режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/ /119/122/. – Назва з екрана.

2. Артемов В.Ю. До питання категорій професійної зрілості, компетентності та готовності // Проблеми освіти : наук. збірник / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2011. – Вип. № 66. – Ч. 1. – С.162-165.

3. Архипенко В.О. Управління розвитком професійної компетентності фахівців державної служби України з надзвичайних ситуацій у процесі фізичної

підготовки: [Текст]: дис…канд. пед. наук: 13.00.06 / Володимир Олексійович Архипенко. – Черкаси, 2015. – 201 с.

4. Розов В.І. Психологія екстремальних ситуацій (друге перероблене і доповнене видання) -К.:СКІФ, 2018.- 500 с.

5. Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін // Соціалізація особистості: Зб. наукових праць Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153 – 161.

----------***----------

Надія Артюхова,
кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА У СФЕРІ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Динамічний розвиток торговельно-економічних відносин України з іншими країнами світу впливає на зміну оперативної обстановки у цій сфері, що зумовлює необхідність своєчасного внесення відповідних коректив до системи забезпечення безпеки торговельно-економічного співробітництва держави. Загальновідомо, що торговельно-економічне співробітництво є однією з базових сфер національної економіки України, стабільне та ефективне функціонування якої створює необхідні умови для національної безпеки, обороноздатності, територіальної цілісності держави, підвищення рівня життя населення, збільшення валютних надходжень, зростання престижу і конкурентоспроможності держави на світовій арені та зміцнення її міжнародних позицій.

З огляду на викладене вище, цілком природним є те, що в епоху глобалізації та «відкритих ринків» така перспективна та диверсифікована сфера національної економіки не може не бути об'єктом спрямувань на шкоду національним інтересам з боку окремих держав, організацій, груп та осіб. У цьому контексті актуалізується необхідність комплексного підходу до проблеми вивчення сучасного стану та основних тенденцій розвитку оперативної обстановки у сфері торговельно-економічного співробітництва (далі – ТЕС) України з метою удосконалення організаційно-правових засад протидії реальним та потенційним загрозам, ризикам і викликам

національній безпеці у цій сфері та сприяння підвищенню економічної могутності держави та її соціальній стабільності.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у сфері міжнародного торговельно-економічного співробітництва України за 2018 рік відмічається суттєве розширення географічної структури торговельно-економічних операцій. Зокрема, у І півріччі 2018 року експорт товарів і послуг становив $27,8 млрд і виріс на 11,1% в порівнянні з І півріччям 2017 року, а імпорт – $28,4 млрд і виріс на 13,5 %. Негативне сальдо склало $653,1 млн. Серед країн ЄС найвагоміші імпортні надходження товарів здійснювались з Німеччини, Польщі та Франції. Серед основних торгівельних партнерів України за обсягами товарообороту слід виділити Китай, імпорт/експорт – $3,768 млрд (або 12% від загального імпорту)/ $1,164 млрд (або 4% від загального експорту), Німеччину – $3,438 млрд (11%)/$1,127 млрд (3,9%), Польщу – $2,033 млрд (6,5%) /$1,897 млрд (6,5%), Білорусь – $2,006 млрд (6,4%)/$771 млн (2,7%) та Сполучені Штати Америки – $1,685 млрд (5,4%) /$592 млн (2%) [1].

Водночас, попри позитивний ефект від зростання кількості експортно-імпортних операцій та розширення кола торговельно-економічних партнерів України, спостерігаються також і певні проблемні аспекти, зокрема встановлення бар'єрів для експорту або транзиту вітчизняної продукції за окремими групами товарів та країнами.

Так, в рамках зони вільної торгівлі ЄС введено для України тарифні квоти на 36 видів продуктів, які Україна може продавати без мит тільки в обмежених обсягах. Після вичерпання квот вводяться відповідні ввізні мита, що призводить до асиметрії у зовнішній торгівлі. Слід відзначити, що вже на початку квітня 2018 року поставки в ЄС на пільгових умовах завершилися по 6 групам товарів з 36. В цілому, ще у першому півріччі 2018 року Україна майже повністю вичерпала квоти на безмитний експорт за визначеними групами сільськогосподарських товарів (мед, цукор, крупи та борошно, виноградний і яблучний соки, оброблені томати, кукурудза) при тому, що частка ЄС у загальній структурі зовнішньоторговельного обороту сільськогосподарської продукції становить 33,9%.

Подібні тенденції до дострокового вичерпання квот спостерігалися і в попередні роки, що в цілому вказує на наявність нерівних умов торгівлі та створення додаткових перепон, що, на наш погляд, зрештою може призвести до поступового скорочення двостороннього товарообігу між Україною і країнами-членами Євросоюзу. Таке наше припущення підтверджується даними Державної служби статистики України, згідно яких негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу України за

3 квартали 2018 року становить $3,45 млрд. Для порівняння, за аналогічний період 2017 року від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу становило $1,11 млрд [1].

На думку експертів Міжнародного центру перспективних досліджень, яку ми поділяємо, така ситуація склалася унаслідок недостатнього лобіювання органами державної влади і управління національних інтересів у сфері торговельно-економічного співробітництва України [3].

Аналізуючи основні тенденції розвитку оперативної обстановки у сфері ТЕС України не можемо оминути увагою подальшу неконтрольовану експансію російського капіталу в умовах триваючої військової агресії РФ на території нашої держави. Зокрема, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у січні-червні 2018 року до РФ з України експортовано продукції на $2,147 млрд або 8% від загального експорту. За аналогічний період імпорт з РФ склав $4,439 млрд або 14,3% усього імпорту. З урахуванням обсягів ввезеної в Україну з території Республіки Білорусь продукції ($2,007 млрд), в структурі якої домінуючі позиції займає російська нафта та продукти її переробки, за обсягами експортно-імпортних операцій Росія займає перше місце серед інших країн

Викладене дає підстави стверджувати, що нині Україна, знаходячись в умовах гібридної війни з РФ, одночасно перебуває фактично у монопольній залежності від країни-агресора. У вказаний вище спосіб не тільки фінансово підтримуючи державу-окупанта, а й постійно перебуваючи під загрозою припинення поставок стратегічно важливої продукції.

Підводячи підсумок, зауважимо, що в умовах нестабільного розвитку світових ринків та посилення експортної орієнтованості вітчизняної економіки, негативні тенденції у сфері торговельно-економічного співробітництва України будуть посилюватись, що впливатиме на здатність забезпечувати сталий а, головне, прогнозований (з точки зору можливості запобігати новітнім загрозам, ризикам і викликам) розвиток економіки у середньо- і довгостроковій перспективі. Саме тому надзвичайно важливим є забезпечення розвитку цієї сфери національної економіки у контрольованому та прогнозованому руслі.

У цьому контексті, органам державної влади і управління, які уповноважені захищати інтереси держави у торговельно-економічній сфері, варто сконцентрувати зусилля на лобіюванні інтересів національного товаровиробника на вказаному напрямі, а також сприянні стратегічним підприємствам України у подоланні імпортозалежності шляхом забезпечення постійного моніторингу і аналізу діяльності національного товаровиробника на предмет можливого імпортозаміщення.

Використані джерела:

1. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Інформаційно-аналітичні матеріали. URL: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=9d84e0b9-b901-475e-9b94-7e590ffa71ed&tag=InformatsiinoAnalitichniMateriali4

2. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/zd_met.html.

3. «Економічний аналіз і актуальні тенденції: прогноз на 2018-2020 роки». Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: http://icps.com.ua/makroekonomichnyy-prohnoz-ekonomichnyy-analiz-i-aktualni-tendentsiyi/.

----------***----------

Анатолій Баланда,
доктор, економічних наук, професор,
Національна академія СБ України
Людмила Чвертко,
кандидат економічних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТЕРОРИЗМ У СИСТЕМІ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЗБИТКІВ

У дослідженнях міжнародних відносин та безпеки «загроза» є як терміном політичної науки, так і науковою концепцією. З позиції концепції безпеки держави відокремлюють військові загрози (захоплення території, окупація, зміна уряду), економічні загрози (обмеження імпорту та експорту, маніпулювання цінами),екологічні загрози (руйнування екосистеми як фізичної основи держави). Вищеозначені загрози визначають стан небезпеки і обумовлюють цілі стратегічних планів безпеки та оборони. Поширення асиметричних форм війни, зростання впливу інтелектуально розвинутих та жорстоких індивідуумів (об'єднаних, наприклад, у терористичні мережі), але також неконтрольовані фінансові та інформаційні потоки роблять загрози і ризики безпеці більш складними й менш прогнозованими [1, с. 11-12].

Економічний ефект актуалізації загроз тероризму національній безпеці розподіляється за двома векторами: *прямі економічні втрати* (зокрема,

компенсаторні виплати за безпосередні збитки від терористичних атак, включаючи загибель людей, пошкодження майна, втрата працездатності тощо); *непрямі економічні втрати*, які не лише незрівнянно вищі у порівнянні з першими, але й носять довготерміновий характер.

Усталеними в світі є оцінки втрат від Інституту економіки та миру за Глобальним індексом миру (GlobalPeaceIndex, GPI). Він вимірює економічну вартість насильства для 163 країн світу за 23-ма кількісними та якісними показниками. Найгірші показники в останньому рейтингу 2018 р. посідають Сирія (69% ВВП), Афганістан (63%) та Ірак (51%) [2].

Найбільш резонансним терористичним актом, який відбувся на території економічно розвиненої держави вважаються безпрецедентні події 11 вересня 2001 року в США. Виходячи з даних, що були надані у 2003 році Бюро економічного аналізу США (BureauofEconomicAnalysis (BEA), пошкодження конструкцій та обладнання (у тому числі й знищення Всесвітнього торгового центру) були оцінені в 16,2 млрд. доларів. Унаслідок перебоїв у роботі, звільнень та дводенного припинення роботи, заробітна плата працівників приватного сектора знизилася на 3,3 млрд. дол. США (збитки були частково компенсовані прибутком у розмірі 0,8 млрд. дол. США). Витрати на рятувально-аварійні роботи та прибирання території було оцінено ще в 10 млрд. дол. Поряд з цим, BEA відмовилося надавати навіть приблизні дані щодо непрямих збитків, мотивуючи це тим, що останні не можуть бути достатньо ідентифікованими [3].

Для отримання адекватної оцінки непрямих економічних збитків від досліджуваної терористичної атаки, необхідно враховувати, що економіка США із березня 2001 року знаходилася у стані рецесії. Виходячи з даних Бюро статистики США [4], принаймні 145 тис. найманих працівників були звільнені протягом тридцяти чи більше днів з причин наслідків терористичного акту. Рівень безробіття протягом трьох наступних місяців зріс на понад 1%. Протягом цього ж періоду доходи від пасажирських перевезень знизилися на 1,5 млрд. дол. США, збитки готельного бізнесу склали понад 700 млн. дол. США.

Втрати фондового ринку можна оцінити, провівши порівняльний аналіз цін на акції станом на 10 вересня 2001 року та на кінець першого тижня після терористичного нападу. Падіння цін на акції, що розміщувалися лише на Нью-Йоркській біржі (New York Stock Exchange (NYSE) становило 11,24 %. Загальна ж сума падіння вартості цінних паперів на всіх біржах становила понад 1,7 млрд. дол. США[5].

Оцінка довгострокових витрат на упровадження позапланових заходів безпеки включає цілий комплекс проблем, серед яких доцільно виділити насамперед *додаткові* витрати на забезпечення внутрішньої

безпеки (близько 144 млрд. дол. протягом чотирьох років, – з них прямі додаткові асигнування, затверджені Конгресом США становили 20 млрд. дол., з яких 5,6 млрд. доларів – нові програми захисту від потенційних проявів біотероризму). Приватний сектор також вимушений був різко збільшити відповідні витрати. Так лише підвищення авіабезпеки пасажирів оцінюється в додаткові 10 млрд. дол. на рік [6].

Разом з цим, незважаючи на наведені величезні цифри прямих та непрямих збитків від терористичних актів, для економіки США вони не мали довготривалих руйнівних наслідків. Інша ситуація складається в процесі аналізу так званих «малих економік». Наприклад, тероризм у тому чи іншому ступені залишається довготривалою характеристикою політичного розвитку Афганістану, Колумбії, Ізраїлю та ряду інших країн, що значно пригнічує економічний розвиток цих територій (страх майбутнього терористичного насильства призводить до існування високих ризиків у всіх сферах соціально-економічного розвитку країни).

У наведеному вище аспекті заслуговує окремого розгляду ситуація, що склалася в Україні внаслідок російської збройної агресії. В контексті підтримки терористичних організацій, з боку Російської Федерації політичне насильство по відношенню до України як незалежної держави та її населення має такі характеристики: ігнорування міжнародних правових норм, які регулюють відносини між державами; використання сили та її загроза проти державного ладу і населення України з метою досягнення ідеологічної, фінансової, територіальної та іншої мети; обґрунтування начебто «легітимної» спрямованості дій на захист певної частини населення іншої держави; відмова від вимог конвенцій щодо обмежень кримінально-правового змісту (обмеження щодо застосування смертної кари, жорстокого поводження з військовополоненими та ін.), заборона застосування окремих видів зброї, яка є особливо небезпечною для учасників воєнного конфлікту; ігнорування та зневажливе ставлення до міждержавних угод щодо мирного співробітництва між державами [7, с. 48].

Україна входить до першої двадцятки за рівнем терористичної загрози (країна посідає 17-те місце серед 163 країн світу). Такий стан речей зумовлюється, насамперед російською терористичною активністю на Сході нашої держави. Цілком логічним і справедливим виглядає той факт, що *міжнародними експертами*, вже починаючи з 2014 року *всі бойові дії з боку так званих «ЛНР» та «ДНР» співвідносяться із терористичними актами*. Так, якщо протягом 1991 – 2013 років в Україні було зафіксовано 55 терористичних актів, в яких зафіксовано 12 чоловік загиблих та 110 поранених), то в 2014 році налічувалося 898 терактів, жертвами яких стали від 665 до 1366 чоловік. В період

з 2014 по 2016 року лише внаслідок терористичних актів бойовиків «ДНР» загинуло 777 людей (234 терористичні атаки) [8].

Напрацьовані на сьогодні макроекономічні оцінки втрат України внаслідок гібридної війни істотно різняться між собою. Найбільш прийнятними видаються розрахунки, зроблені аналітиками Інституту економіки та миру, які виходили з того, що у період з 2014 по 2018 рік відбулося зростання економічної вартості насилля з 3,3% до 20% ВВП відповідно, тобто із 11,3 млрд дол. США до 69,0 млрд дол. США у 2018 р. Всього протягом 5 років 2014-2018 рр. вона склала 234,3 млрд дол. США. На душу населення ця цифра відповідно зросла з 245 дол. США до 1 567,3 дол. США. Окрім того, непрямі збитки держави від насильства лише у 2018 році склали 102,8 млрд дол. (з урахуванням мультиплікативного ефекту)[2].

Таким чином, для вирішення заявленої мети дослідження найбільш прийнятним з методичної точки зору видається застосування методики оцінки падіння ВВП на душу населення, що стало наслідком комплексної дії різних факторів тероризму. Відповідний формалізований підхід можна подати у вигляді рівняння:

$$\Delta GDP_{pc_{i,t}} = \beta_0 + \beta_1 \Delta\, GDP_{pc_{i,t-1}} + \beta_2 \Delta GDP_{pc_{i,t}} + \beta_3 Terror_{i,t} +$$
$$+ \beta_4 NaturalDisaster_{i,t} + \beta_5 CurrencyCrisis_{i,t} + AdditionalControl + \varepsilon_{i,t}$$

де:

$\Delta GDP_{pc_{i,t}}$– загальна зміна ВВП внаслідок комплексного впливу терористичного чинника;

$\Delta\, GDP_{pc_{i,t-1}}$ - падіння ВВП з урахуванням часового коефіцієнта;

$\varepsilon_{i,t}$ - коефіцієнт похибки;

Terrorism – прямі збитки від тероризму;

AdditionalControls - непрямі додаткові адміністративні витрати;

CurrencyCrisis– непрямі збитки валютного ринку;

NaturalDisaster – непрямі збитки від природніх стихій, що виникли внаслідок теракту;

β - коефіцієнт питомої ваги терористичних актів на душу населення країни.

Для кожного з доданків авторами розроблено власний алгоритм знаходження відповідного його числового значення. За нашими підрахунками, економічні втрати України внаслідок загострення терористичних загроз (прямі і непрямі), за період з 2014 по 2018 рік становлять біля 183 млрд. дол. Перспективним напрямком подальших наукових пошуків повинне стати врахування у запропонованій методиці соціально-демографічних втрат, а також збитків від руйнування поселенської структури, виробничої й соціальної інфраструктури.

Список використаної літератури

1. Jean Monnet Spring Seminar on European Security. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sses.com.ua/en/public.

2. Global Peace Index 2018: Measuring peace in a complex world / The Institute for Economics and Peace. – Sydney. – June, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visionofhumanity.org/reports.

3. Federal Budget Estimates, Fiscal Year 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://apps.bea.gov/scb/pdf/2003/03March/0303FedBudget.pdf.

4. Bureau of Labor Statistics (2003). Extended Mass Layoffs and the 9/11 Attacks. Monthly Labor Review: The Editor's Desk. - – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bls.gov/opub/ted/2003/sept/wk2/art03.htm.

5. NYSE COMPOSITE INDEX. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20130810014317.

6. Cameron, Gavin (2004). Weapons of Mass Destruction Terrorism Research: Past and Future, in Andrew Silke (ed.). Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures (London: Frank Cass), 72–90.

7. Остапенко О.І. Протидія терористичним загрозам в Україні: адміністративно-правовий аспект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/455555.pdf.

8. Global Terrorism Index 2017. Institute for Economics and Peace, University of Maryland. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Global%20Terrorism%20Index%202017%20%284%29.pdf.

----------*----------**

Наталія Варенья,
кандидат юридичних наук,
Національної академії СБ України

ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПРИ ЗАГРОЗІ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

На сьогодні нагальним питанням є розробка дієвих та рішучих заходів, які сприятимуть ефективному запобіганню тероризму в Україні. Сучасна державна політика у цій сфері спрямована на застосування політичних, організаційно-правових, інженерно-інформаційних, соціальних, розвідувальних та контррозвідувальних, оперативно-розшукових, режимних, фінансових та інших заходів, які впроваджуються органами державної влади та місцевого самоврядування з факультативним залученням громадських організацій.

І. Рижов і Б. Леонов виділяють такі напрями реалізації державної політики у сфері профілактики терористичної діяльності: а) формування принципів, форм та методів профілактики тероризму; б) визначення цілей і завдань процесу профілактики тероризму, що може бути представлений ланцюгом взаємозумовлюючих дій: моніторинг; визначення зазначених чинників; ситуаційне моделювання; аналіз потенційних наслідків впливу чинників; синтез коригувального (управляючого) впливу; корекція алгоритму соціального управління; позиціонування та стратегічне планування боротьби з тероризмом; нейтралізація негативних чинників в) уточнення кола суб'єктів профілактики тероризму та їхньої компетентності; г) визначення завдань і порядку проведення моніторингу тероризму; ґ) визначення та порядок проведення профілактичних заходів; д) введення нових термінів і понять, які не визначені чинним законодавством у сфері боротьби з тероризмом; ж) залучення громадськості до боротьби з тероризмом; з) запровадження заходів щодо позиціонування стратегій боротьби з тероризмом [1, с. 159].

Засаду пріоритету превентивних заходів закріплено статтею 3 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», в преамбулі якого зазначено, що цей Закон має за мету захист особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом [2].

Професор С. Телешун серед причин можливого виникнення тероризму в Україні визначав політичну нестабільність; існування конфліктів у релігійному середовищі; міжкланові конфлікти; міжетнічні та міжконфесійні конфлікти в окремих регіонах України, спрямовані на дискримінацію окремих етнічних груп, відстоювання прав етнічних меншин з боку їх радикальних представників і латентне втручання в ці конфлікти третіх країн, а також спробу змінити території компактного проживання деяких етнічних груп; незахищеність інформаційного простору України тощо [3, с. 167-169].

Саме низький рівень правової та політичної культур, дискримінаційні впливи у розрізі мовного питання, втручання у медіа-інформаційну сферу України могли створити підґрунтя для виникнення терористичної загрози в Україні.

На нашу думку, система державного управління має передбачати, що не тільки антитерористична діяльність спеціальних суб'єктів

боротьби з тероризмом є рушійною силою, складником державної політики у даній сфері, яка повинна мати всеосяжний характер і комплексно вирішуватись на принципах системної протидії. Вона повинна охоплювати не лише ряд організаційно-адміністративних та спеціальних заходів, а й превентивну, профілактичну діяльність, що потребує урегулювання широкого спектру проблем – від знищення бідності та забезпечення прав і свобод людини і громадянина до виховання політичної та правової культури населення.

У цьому зв'язку цілком погоджуємося з твердженням відомого кримінолога А. Долгової, що тероризм – це не тільки правова, а і політична проблема, в основі якої лежать невирішені питання економічного, національного, соціального та іншого характеру [4, с. 117].

В зв'язку з актуальністю проблеми викликів і потенційних загроз, спричинених міжнародним тероризмом, що викликано терористичною діяльністю злочинних угруповань на тимчасово непідконтрольній території та прилеглих до неї областях України, постає питання про підвищення рівня антитерористичної компетенції громадянського суспільства та дотримання практичних рекомендацій про правила поведінки при загрозі терористичного акту для населення.

На рівні суб'єктів боротьби з тероризмом впроваджується державна політика по запобіганню та протидії тероризму. Зокрема, такі заходи впроваджені в Листі МОН України від 25.07.2014 №1/9-372 «Про проведення заходів щодо протидії тероризму», «Методичних рекомендаціях щодо дій населення в разі отримання інформації про загрозу вчинення терористичного акту або виявлення підозрілих предметів, що можуть бути використані для вчинення та в умовах терористичного акту», затверджених наказом МНС України від 02.02.2012 № 222, «Методичних рекомендаціях щодо формування негативного ставлення суспільства до будь-яких форм і проявів тероризму та екстремізму» МОН №1/9-609 від 11 серпня 2011 року, Наказі МНС від 18.12.2009 № 860 «Рекомендації щодо дій населення у разі загрози та виникнення вибуху, у тому числі тих, що виникли внаслідок терористичної діяльності» та інших.

З огляду на вищевикладене, з метою розвитку рівня антитерористичної компетенції громадянського суспільства при усвідомленні наявної небезпеки та для мінімізації її наслідків можна запропонувати наступний алгоритм дій під час настання загрози терористичного характеру:

– ні в якому разі торкатись безхазяйних пакетів, сумок чи коробках під час перебування в людяному місці чи міському транспорті. Про таку знахідку необхідно негайно повідомити співробітника поліції:

– слід уникати проявів незадоволення у присутності терористів (різкі рухи, крики, стогін);

– під час застосування терористами зброї необхідно розміститися подалі від вікон, скляних дверей, проходів, сходів та лягти на живіт, при цьому захищати голову руками;

– при виявленні поранення, щоб зменшити крововтрату слід як можна менше рухатись;

– при вибуху необхідно спробувати ліквідувати пожежу та надати першу допомогу постраждалим, при цьому не розповсюджуючи паніку.

– треба уважно роздивитися характерні риси підозрілих людей і повідомити про них співробітникам поліції.

З метою уникнення жертв та втрат цінного майна, на випадок терористичного акту, родина повинна розробити план евакуації та поведінки. Необхідно довести його до кожного члена сім'ї. Кожен член родини має брати участь у формуванні такого плану, щоб обговорити усі можливі варіанти та бути обізнаним про напрямок дій.

Першим завданням кожного члена сім'ї є вивчення номерів телефонів та адрес проживання своїх близьких родичів. Дітям також необхідно знати дорогу до їх місця проживання. Документи, гроші та найнеобхідніші речі повинні знаходитись у доступному та відомому всім членам родини місці. Для прикладу, у Сполучених Штатах Америки, на випадок буревію, землетрусу чи іншого стихійного лиха у кожної сім'ї при виході з помешкання знаходиться коробка з речами першої необхідності. При раптовій загрозі їх життю чи здоров'ю родина покидає оселю з усіма необхідними речами та документами, не витрачаючи часу на їх пошук. З огляду на напружену ситуацію, яка склалася у східному регіоні країни, такий закордонний досвід може стати в нагоді.

Список використаної літератури:

Рижов І. М. Профілактично-правові підходи запобігання тероризму / І. М. Рижов, Б. Д. Леонов. Інформація і право. 2013. № 1 (7). С. 158-162.

Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15.

Ліпкан В.А., Никифорчук Д.Й., Руденко М.М. Боротьба з тероризмом. К.: «Знання України», 2002. С.253.

Долгова А.И. Глобализация терроризма и проблемы борьбы с ним. Международный терроризм: истоки и противодействие : материалы международной научно-практической конференции, 18-19 апреля 2001 г. : Сб. статей. СПб. : Секретариат Совета Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, 2001. С. 116-123.

----------***----------

Каміла Гамаліна,
Національна академія СБ України

КІБЕР-ОСВІТА – СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ФАКТОР МАЙБУТНЬОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ

На думку українських фахівців із кібербезпеки в державі протягом 5 років гібридної війни зафіксовано значна кількість хакерських атак, які безпосередньо загрожували національній безпеці держави. У 2014 році – DDoS-атаки і злам сайту Центральної виборчої комісії під час президентських виборів; у 2015 році – за допомогою програми Black Energy 3 було відключено близько 30 підстанцій «Прикарпаття обленерго»; у 2016 році – хакерська атака на внутрішні телекомунікаційні мережі Мінфіну, Держказначейства, Пенсійного фонду із знищенням критично важливих баз даних, DDOS-атака на сайт «Укрзалізниці», внаслідок чого протягом дня була повністю заблокована його робота; у 2017 році – хакерська атака за допомогою вірусної програми Petya. A, яка порушила роботу аеропорту «Бориспіль», «Укртелекому», ЧАЕС, «Укрзалізниці», Кабінету міністрів та найвпливовіших ЗМІ [1]. Крім того, експерт в галузі інформаційної безпеки Cisco Володимир Ілібман констатує, що із року в рік кількість атак та вірусів зростає. Якщо порівняти кількість штамів вірусів у 2016 та 2017 роках, то ця цифра виросла з 10 мільйонів до 100 мільйонів унікальних вірусів [2].

З огляду на викладене можна зробити висновок, що в умовах збройної агресії Україна крім регулювання питань забезпечення кібербезпеки на законодавчому рівні потребує висококваліфікованих фахівців у цій галузі. Найяскравішим прикладом для України може слугувати політика забезпечення кібербезпеки та підготовка кібер-спеціалістів в Ізраїлі.

Ізраїль – це країна, всі зусилля якої спрямовані на творення. Не маючи сировинних ресурсів і перебуваючи в стані постійної військової загрози, державі вдалося стати світовим центром науки і високих технологій. Ізраїльські розробки рятують світ від голоду і спраги, можливості медицини вважаються передовими в світі, а в IT-секторі країна зуміла за короткий термін стати інноваційним лідером. Люди живуть тут в умовах постійної терористичної загрози вже майже 70 років, тому цінують сьогодення і дбають про майбутнє, роблячи все для того, щоб країна міцніла і розвивалася.

Розвиток сфери кібербезпеки знаходиться в пріоритеті держави, так як Ізраїль – одна з найбільш комп'ютеризованих країн на Близькому Сході. Допустити вразливість в роботі інформаційної інфраструктури для

них рівносильно нанесення тяжкої шкоди обороні держави і національній безпеці.

Відповідальність за захист інформації лежить на ізраїльському агентстві безпеки «Шин бет» (або «Шабак»). Воно традиційно відповідає за забезпечення безпеки державних органів і основну інфраструктуру – об'єктів електропостачання, водозабезпечення і фінансових установ. Також в 2010 році було створено Ізраїльське національне кібернетичне бюро (INCB), покликане просувати кіберполітіку Ізраїлю в трьох основних напрямках:

– вдосконалення захисту і зміцнення національного потенціалу в кіберпросторі;

– перетворення Ізраїлю в центр інформаційних технологій;

– заохочення співробітництва між вченими, промисловцями, приватним сектором, державними службовцями та громадськістю з питань безпеки [3].

За час роботи органів із забезпечення кібербезпеки критичній інфраструктурі Ізраїлю не було нанесено ніякої шкоди, незважаючи на щоденні кібератаки, активність яких з кожним роком зростає на 25%. Розглянемо, за рахунок чого Ізраїлю вдалося домогтися таких висот в хайтек-індустрії в цілому і секторі кібербезпеки зокрема.

На думку провідних експертів у галузі кібербезпеки, чільне місце займає грамотно сформована, і як наслідок, ефективна система освіти.

За словами Саги Бар, директора центру кіберосвіти, в ізраїльських школах діти з першого класу навчаються читати, писати і кодувати. У країні навіть є дитячі садки, де вчать роботі на комп'ютері і робототехніці. З четвертого класу учні вже активно вивчають програмування, а обдаровані старшокласники – технології шифрування і методи боротьби з чорним хакерством. Про те, наскільки глибокі знання ізраїльських школярів, можна судити по їх розвагам. Діти грають в ігри, за умовами яких, наприклад, зламана уявна комп'ютерна мережа, і дітей є 45 хвилин, щоб дізнатися невідомий комп'ютерний код, відновити контроль за мережею і зламати систему зловмисника, щоб встановити його особистість [4].

Крім того, Ізраїль цілеспрямовано використовує армію як кадровий резерв, для того щоб забезпечувати сферу кібербезпеки кваліфікованими трудовими ресурсами. Так як в країні військова повинність загальна, це дозволяє військовій розвідці відбирати найталановитіших юнаків і дівчат. Часто застосовується така система, коли студенти отримують відстрочку від призову на військову службу для отримання технічного ступеня, на що потрібно від трьох до чотирьох років, в залежності від спеціалізації. Після закінчення студенти вступають на обов'язкову військову службу, і служать

по своїй спеціальності протягом п'яти років (три роки обов'язкової служби і додаткові два роки, якщо армія вважатиме за необхідне). Таким чином після завершення обов'язкової військової служби фахівці вже мають восьми або дев'ятирічний досвід з обраної ними спеціальності.

Така система дає можливість зробити кар'єру в ІТ, навіть не навчаючись в університеті. Еран Лассер, колишній командувач підрозділу кіберрозвідки армії оборони Ізраїлю, в інтерв'ю для одного інтернет-видання підтвердив: «У половини наших айтішників немає університетських дипломів, і роботодавцям не прийде в голову їх вимагати» [5].

Таким чином, великий штат висококваліфікованих фахівців з багаторічним досвідом роботи в поєднанні з новаторським підходом – міцна основа ізраїльської кібербезпеки. Постійне прагнення до виживання активізує головний і, мабуть, єдиний природний ресурс ізраїльтян – їх інтелект.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що Ізраїльська система формування знань та навичок із кібербезпеки дає підстави для подальшого кар'єрного зростання, а також надійного забезпечення національних інтересів держави.

Крім того, з огляду на гіпершвидкий розвиток дітей в сучасних ІТ-технологіях, та враховуючи стан гібридної війни в країні, вклад в освіту для майбутнього покоління є неабияким актуальним сьогодні. По-перше, сучасне покоління молоді здатне пристосовуватися до турбулентних ІТ-умов. По-друге, базові знання гігієни в Інтернет та інформаційному просторі нададуть змогу убезпечитися від кіберзагроз та інформаційного впливу, що свою чергу мінімізують загострення соціальних та збройних конфліктів, сепаратизму, булінгу серед молоді. По-третє, формування базових навичок із кібербезпеки, програмування, методів кодування, шифрування та дешифрування розвиває та активує нейронні зв'язки головного мозку дитини, що в подальшому впливає на рівень ерудованої та розвиненої молоді.

По-четверте, навіть коли молодь, маючи певні базові знання з кібербезпеки, будуть працювати в різних галузях та сферах, вони автоматично своїми навичками будуть підвищувати рівень захищеності організацій та підприємств, а досягнувши комплексного підходу навіть в базових знаннях інформаційної безпеки кожної особи, можна вийти на забезпечення кібербезпеки суспільства і держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Виступ експертів-учасників круглого столу «Український досвід: кібер та інформаційна безпека» [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.radiosvoboda.org/a/29656549.html

2. Кількість хакерських атак в Україні за рік зросла вдесятеро. Аналітична стаття Уніан. [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2418011-kilkist-hakerskih-atak-v-ukraini-za-rik-zrosla-vdesatero.html

3. Дослідження Inter-American Development Bank, 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://data.iadb.org

4. Израиль запустил национальный центр кибер-образования. [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.7kanal.co.il/News/News.aspx/190690

5. DAN.IT: «У нас будуть дуже чіткі та суворі умови вступу» [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.imena.ua/blog/dan-it-education/

----------***----------

Віталій Гребенюк,
доктор юридичних наук, Національна академія СБ України

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА БАЛКАНАХ

Російське науково-експертне середовище наполягає на активізації Російською Федерацією інформаційно-пропагандистської роботи на Балканах, більш чіткому формулюванні власних пріоритетів. Науковці РФ апелюють до більш, ніж сторічного досвіду чинення російського впливу на регіон, зазначають про існування апробованих сценаріїв зміцнення присутності на Балканах за інформаційною операційною лінією. Важливу роль у цьому відіграють етнічний та релігійний фактори, завжди складні у цьому регіоні, що породжували осередки нестабільності та лежать в основі сценаріїв «керованого хаосу». Цей регіон є місцем зіткнення християнських та мусульманських віросповідань, слов'янських та албанських протиріч.

Засобами в інформаційній складовій гібридної війни Російської Федерації на Балканах є керована місцева політична еліта та проросійськи налаштована опозиція балканських країн, діяльність яких стала об'єктом російських інформаційних акцій з їх підтримки. Проте, така підтримка – ситуативна та нестала. Інформаційна війна РФ на Балканах полягає в дискредитації їх держав, у тому числі й Сербії. Зокрема, російські науковці, даючи негативні оцінки, звертаються до історичних фактів розходження сербської політики з російською, звинувачують своїх союзників у зрадництві, пасивності,

«паразитичному» бажанні скористатись результатами, здобутими Росією.

При тому російська сторона сама не дотримується союзницьких зобов'язань, адже розцінює народи Балкан суто середовищем експансії та зміцнення російських позицій. Російські науковці історично не вважають навіть православні та слов'янські держави надійними партнерами, а взаємини з ними визнають суперечливими та мінливими. Так, ненадійним союзником демонструється Болгарія, самостійницька політика якої йде врозріз російським планам. Російське науково-експертне середовище звинувачує болгарську владу у підтримці антисербських настроїв й албанського сепаратизму, пропонує використовувати практику інформаційно-пропагандистської роботи Російської імперії у цій країні: створення мережі засобів масової інформації, які цілеспрямовано освітлюють події в бажаному Росії напрямку, формують альтернативну картину світу, кероване «зомбоване» середовище.

На ту ж негативну оцінку в інформаційних акціях РФ заслуговує Чорногорія, яка подібно до Болгарії не притримувалась тієї лінії, яка їй нав'язувалась Російською імперією. Налаштування сусідніх країн відбувається щодо Боснії і Герцеговини, боснійські мусульмани якої висвітлюються як джерело радикального ісламізму, узурпатори влади, які дискримінують сербів та планують ліквідувати Республіку Сербську. Характеристики босняків, генеровані російськими вченими, призначені налаштувати боснійських сербів проти подальших інтеграційних процесів та унітаризації БіГ, сприяти розвитку конфліктного середовища. Негативні стереотипи будуються навколо звинувачень у націоналізмі, що ведуть до розправ над сербами, корумпованості, поширенні злочинності та підтриманні антисоціального й антиекономічного курсу євроінтеграції щодо Хорватії.

В цілому науковці РФ прагнуть показати модель взаємин ЄС та Балкан як таку, що передбачає поглиблення корупційних й екстремістських явищ, ріст злочинності та зубожіння населення, «очорнити» моделі суспільного ладу євроатлантичної спільноти. Значний пласт у російських наукових працях займають звинувачення у розвитку на Балканах потужних осередків ваххабізму на тлі підтримки мусульман Європейським Союзом та Сполученими Штатами Америки. Заданими російських учених, ваххабізм поширюється албанцями й босняками та наявний вже в Македонії, Боснії і Герцеговині, Косово, Сербії, Хорватії, Болгарії.

Російська наукова думка пов'язує розвиток радикальних ісламських рухів з територіями, заволодіння якими дають можливість контролювати усі Балкани. У такий спосіб створюється негативний

стереотип деструктивної території, яка потребує стабілізації, силових операцій з декларованою антитерористичною метою. Російські науковці зазначають, що розвиток радикальних ісламських рухів розпочався з 1990-их років у Боснії і Герцеговині, Албанії, а також Косово – з 1999 року, після введення туди військ НАТО та втратою Сербією контролю над цим краєм. Відтак, логічним, на їх думку, є відновлення сербського контролю у регіоні, а з ним і російського.

В інформаційній війні РФ на Балканах особливим об'єктом неприязні та зневаги, ідентоциду та дискредитації *постає албанський народ*.

Російські науковці заперечують його самобутність, вважаючи складеним з ісламізованих та потуречених сербів, позбавляють будь-якої ваги. Застосування цього прийому відбувається з метою ідентоциду об'єкта, який заважає експансії певної території, чим не влаштовує науково-експертне та політичне середовище РФ. Поряд з тезою про «турецьке коріння» албанського народу російською науковою думкою зазначається, що він є «продуктом» реалізації проекту Австро-Угорщини, її культурної ініціативи, а також Німеччини та Італії.

Поширеними є заперечення історичного коріння албанської державності, твердження, що албанської нації взагалі не існує. При цьому зворотне доводить те, що російські вчені визнають функціонування розвинутого національно-визвольного руху албанського народу, потужної албанської діаспори зі значними матеріальними та політичними можливостями.

Російське науково-експертне середовище в своїх інформаційно-пропагандистських акціях піддає сумнівам автохтонність косовських албанців та їх право на косовські землі, заперечує право населення Косово на самовизначення, стверджуючи, що албанці Косово вже реалізували це право в сусідній Албанії.

Албанський народ є об'єктом дискредитації у розвитку тезпро зв'язок з фашистськими режимами Німеччини та Італії, відродженні ідей «Великої Албанії» та збиранні албанських земель саме при правлінні албанської фашистської партії. Звинувачення російською стороною у колабораціонізмі є звичним прийомом в інформаційних акціях гібридної війни РФ проти європейського проекту.

Для створення образу «ворога» албанці та Косово звинувачуються у посяганнях на території Сербії, Чорногорії, Македонії та Греції. Албанський народ подається «історично одержимим» відвоюванням територій в їх сусідів та створенням шляхом збройного протистояння Великої Албанії. За переконаннями російських вчених, великоалбанська ідея реалізуватиметься через терористичну практику, насильницькі

дії проти інших народів. Албанці виставляються ворогами РФ та слов'янсько-православного світу.

Аби ще більше «заплямувати» косоварів та албанців, їх звинувачують у причетності до організації наркотрафіка до Європи й поширенні тероризму, насильницьких дій, дискримінації християн, розкрадання та корумпованості влади, її зрощення з криміналітетом. Косово та албанці, за твердженням російських науковців, є осередком боротьби кланово-мафіозних угрупувань, які контролюють життя в регіоні. Тобто, шляхом інформаційних акцій формується не лише образ «ворога», а й об'єкта вимушеного упокорення, осередка нестабільності, що потребує встановлення контролю над ним.

Водночас, в інформаційній війні Російської Федерації на Балканах найбільш важливим вектором для РФ залишається західний вектор. Саме заради перемоги над ЄС, США, НАТО, задля взяття під контроль європейських процесів російський політикум та науково-експертне середовище формують сценарії «керованого хаосу» та влаштовують пропагандистські акції з метою дискредитації євроатлантичної політики.

Російська Федерація не здатна наздогнати Захід, а тому вимушена діяти деструктивним шляхом. Створення та поширення деструктивних міфів проти Заходу, його «заплямування» – єдиний для РФ спосіб протистояти йому. Російські вчені створюють образ євроінтеграції як експансійного механізму, номінують ЄС «маніпулятором» балканськими країнами, який контролює регіон у своїх інтересах, ігноруючи інтереси його народів, зневажаючи й девальвуючи на Балканах міжнародно-правові норми. В інформаційних акціях російського науково-експертного середовища ЄС – це осередок націоналізму та ксенофобії, а євроінтеграційна модель не заслуговує на оцінку як універсальна й успішна.

Традиційно Захід обвинувачується у потуранні албанському народові у їх «насильницьких» діях проти інших народів, посяганнях на територіальну цілісність, терористичній діяльності. Учені РФ стверджують про ведення європейської кампанії з повного знищення сербського культурного спадку, візантійсько-слов'янської цивілізації в особі слов'ян Балкан та греків, прямо зазначають про лінію протистояння РФ-Сербії та Заходу-Албанії. При цьому переконують, що міжнародна спільнота має тверді плани з переформатування кордонів балканських держав, аби реалізувати «великоалбанську ідею».

Антиросійським номінується варіант вирішення косовської проблеми, за якого США нібито заблокували демократичні процеси в Косово, узурпували владу. В російських інформаційних акціях Сербія та сербські етнітети й меншини постають особливим об'єктом європейської

дискримінації. За твердженням російських вчених зазначену країну в майбутньому чекає «розчленування» та втрата геополітичної ваги шляхом переформатування адміністративно-державного устрою, сербське населення – тотальне ігнорування в політиці ЄС, «маніпулятивне» та нерівноправне ставлення з боку Заходу.

Такою ж антисербською та боснійською вважається європейська модель Боснії і Герцеговини, у якій боснійські серби шляхом «насильницької» унітаризації нібито будуть позбавлені державотворчих повноважень. Проштовхуючи унітаризацію, БіГ, США, ЄС та мусульманська влада Сараєво, на переконання російських вчених, створюють умови для виникнення радикальної мусульманської держави на Балканах і поширення у Європі екстремізму. У такий спосіб відбувається «заплямування» інтеграційних зусиль Заходу, зіштовхування між собою босняків та сербів, дискредитація ЄС перед останніми.

Російське науково-експертне середовище умисно формує образ конфліктного середовища з дискримінованими елементами – боснійськими сербами, яких за потреби можна буде використовувати для тиску на ЄС і США, дестабілізації в регіоні й перешкоджанні зміцненню НАТО. Зазначеними посилами формується конфліктне середовище, придатне для його використання у «розхитуванні» ситуації на Балканах.

----------***----------

Андрій Гринь,
кандидат технічних наук, доцент,
Національна академія СБ України

ФОРМУВАННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Терроризм у сучасних умовах являє собою глобальне політичне, соціальне та економічне явище. Науковці у галузі права, кримінології, політології, філософії, соціології та інших наук так чи інакше стверджують, що тероризм – це комплекс протиправних дій, що спрямовані проти державної, суспільної та особистої безпеки, що мають за мету завдання шкоди (збитків) відповідно державі, суспільству та окремим громадянам.

Розвитку сучасного суспільства у контексті протидії тероризму притаманні декілька негативних тенденцій. Головними серед них

є поширення правового нігілізму в усіх прошарках населення та соціальних груп, домінування допустимості використання сили для досягнення політичної, соціальної та економічної мети, постійна присутність ідеології насильства та прикладів жорстокості, падіння духовності та моральності.

У результаті цього виникли певні суперечності, зокрема:

– між нагальною потребою кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості та конкурентоздатності освіти в нових економічних та соціокультурних умовах і труднощами у задоволенні цих потреб у рамках існуючого організаційно-методичного забезпечення освітнього процесу;

– між декларуванням безпекових пріоритетів і недостатніми відповідністю освітніх послуг та орієнтованістю структури та змісту освіти вимогам суспільства та сучасним викликам.

У тематичному звіті спеціальної моніторингової місії Організації по безпеці та співробітництву у Європі в Україні (СММ ОБСЄ) «Жертви серед цивільного населення на Сході України 2016 рік» зазначено, що за підтвердженими даними зафіксовано 442 випадки жертв серед цивільного населення: 88 загиблих та 354 поранених.

Необхідно брати до уваги, що в період з 01 січня по 31 грудня 2016 року зафіксовано 1950 випадків обмеження свободи пересування спостерігачів СММ ОБСЄ, що пов'язані із відвідуванням території інцидентів, лікарень, моргів, тощо. Так звані лідери ЛДНР відмовилися надавати інформацію щодо 12% жертв, про які була повідомлена СММ.

Крім того, за інформацією голови моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Фіони Фрейзер за час конфлікту на Донбасі загинуло 9940 осіб і ще 23455 були поранені. Це дає підстави вважати, що дійсна кількість загиблих та поранених цивільних осіб перевищує офіційні підтверджені дані в кілька разів. [1].

Ці жахливі цифри свідчать про невирішеність проблеми формування антитерористичної компетентності як здобувачів освіти та і всього населення в цілому.

Необхідність формування антитерористичної компетентності населення була підтверджена в ході обговорення Проекту концепції підготовки населення з питань антитерористичної безпеки та запобігання терористичним загрозам в рамках Міжнародної науково-практичної конференції «Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України» [2].

Відсутність уніфікованих програм навчальних дисциплін з питань антитерористичної безпеки, єдиного підходу та підготовлених

фахівців для викладання дисциплін антитерористичної спрямованості є актуальними проблемами сучасної педагогічної науки.

Сучасний фахівець повинен бути освіченим, моральним, мобільним, відповідальним, мати здібності до співпраці, творчості, готовим відповідати за наслідки прийнятих рішень особисто, або у складі команди.

Про необхідність запровадження навчальних програм та спеціальних курсів по антитерору для шкіл та інших навчальних закладів наголошував Крутов В.В. у своєму інтерв'ю «Сьогодні тероризм – це серйозний та потужний бізнес» журналу «Главред» ще у 2004 році, коли термін терор на теренах України мав виключно теоретичне значення [3].

На думку автора, саме використання інтеграційного підходу при розробці навчальних програм та вивченні навчальних дисциплін всіма категоріями здобувачів освіти дозволить сформувати громадянську свідомість, їх самосвідомість, соціально-правові, громадянсько-патріотичні та моральні норми та знання, розвинути дослідницькі, комунікативні та інші навички, виховувати професійних фахівців.

Метою застосування інтеграційного підходу, що використовує знання історії, культурології, соціології, філософії, права полягає у формуванні поважного ставлення до різних етнокультур та релігій, знанні основних викликів і загроз національній безпеці, конституційних прав і свобод громадян, знання нормативно-правової бази протидії тероризму, уміння критично оцінювати інформацію стосовно проявів загроз терористичного характеру, готовності та здатності діяти у полікультурніому та інокультурному середовищі.

Література

1. Тематичний звіт спеціальної моніторингової місії Організації по безпеці та співробітництву у Європі в Україні (СММ ОБСЄ) «Жертви серед цивільного населення на Сході України 2016 рік». Режим доступу www.osce.org/ukraine-smm.

2. Гринь А.К., Гамаліна К.А. Проект концепції підготовки населення з питань антитерористичної безпеки та запобігання терористичним загрозам. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України». Київ, 2016. С. 77-79.

3. Крутов В.В. Від патріотичного виховання боротьби з тероризмом до недержавної системи національної безпеки. – К.: Видавництво «Преса України», 2009. – 592 с.

----------***----------

Анатолій Гуз,
доктор історичних наук, професор,
Національна академія СБ України

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕОБХІДНІ ДЛЯ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Формування національної системи освіти відбувається в умовах серйозних трансформацій суспільства, усі освітяни переосмислюють і власні світоглядні позиції, робляться корективи у цілі, завдання та зміст освітянського процесу.

Усі ці зміни зумовлені упровадженням нових освітніх технологій, нормативно-правових актів, змісту освіти, суттєвим розширенням можливостей і потреб в індивідуальному, особистісному розвитку людини.

У сучасній Україні є велика кількість вищих навчальних закладів, які готують фахівців з різних галузей знань, однак вони відрізняються один від одного матеріально-технічною оснащеністю, якісним складом педагогічних кадрів та науковим потенціалом.

В наш час як ніколи вимагається від кожного випускника закладу освіти бути компетентним та за короткий час включитися у професійний процес. Усе українське суспільство зацікавлене у підготовці висококваліфікованих фахівців із рівнем освіти, не нижчим від світового.

Закон України «Про національну безпеку України» визначив та розмежував не лише повноваження державних органів у сфері національної безпеки і оборони, а й фактично окреслив обриси фахівців, яких потребує ця сфера [1].

Сьогодні заклади освіти активно включилися у підготовку фахівців для сфери національної безпеки. Разом з тим постає питання, якими основними компетенціями має володіти підготовлений фахівець адже сфера національної безпеки достатньо об'ємна. Готувати універсального фахівця для усієї сфери буде не зовсім вірно. Тому очевидно, що фахівці, які готуються у об'єднаній галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону матимуть відмінні фахові компетенції.

Національна академія СБ України готуючи фахівців за спеціальністю 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності), спеціалізацією 256.04 Національна безпека (забезпечення державної безпеки в інформаційній сфері (організація захисту інформації з обмеженим доступом) здійснює підготовку за кваліфікацією «фахівець (професіонал) із організації захисту інформації з обмеженим доступом».

Більшою мірою цей фахівець (професіонал) здійснює діяльність із захисту інформації з обмеженим доступом у специфічній сфері національної безпеки, зокрема в СБ України, міністерствах, установах і організаціях де циркулює така інформація [2]. Оскільки законом України «Про національну безпеку України» однією із функцій СБ України визначено охорона державної таємниці, і саме цей вид інформації з обмеженим доступом є основою і базою для діяльності фахівця, який працює у сфері національної безпеки і оборони, то, на нашу думку, у майбутнього спеціаліста мають формуватися у закладі освіти такі основні, фахові компетенції: здатність критично та на межі предметних галузей осмислювати понятійно-категоріальний апарат загальної теорії національної безпеки, структури, об'єктів, суб'єктів та принципів забезпечення національної безпеки; здатність аналізувати основні проблеми забезпечення державної безпеки в інформаційній сфері, організовувати власну діяльність з огляду на досягнення науки та з урахуванням динамічних змін, що відбуваються у сфері національної безпеки; здатність до формування механізмів захищеності від руйнівних інформаційно-психологічних впливів та деструктивної пропаганди, до розвитку інформаційного суспільства, його технологічної інфраструктури; здатність до захисту національної інформаційної інфраструктури, до задоволення потреб громадян, підприємств, установ, організацій усіх форм власності у доступі до достовірної та об'єктивної інформації; здатність здійснювати моніторинг загроз національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері; здатність побудувати ефективну систему інформаційно-аналітичного забезпечення для підтримки процесів прийняття рішень щодо запобігання, протидії та нейтралізації загроз державній безпеці в інформаційній сфері; здатність забезпечувати захист різних видів інформації з обмеженим доступом, формулювати, аналізувати та синтезувати вирішення проблем з організації та захисту інформації з обмеженим доступом на підприємстві в установі, організації використовуючи вітчизняний та зарубіжний досвід; здатність аналізувати та прогнозувати різноманітні складові критичних ситуацій на об'єктах інформаційної діяльності; здатність застосовувати законодавчу та нормативно-правову базу, вільно володіти юридичною термінологією у сфері правового забезпечення інформаційної діяльності, мас-медіа та ІТ сфери; здатність професійно і чітко організувати роботу режимно-секретного органу або аналогічного підрозділу недержавної установи в інтересах забезпечення конфіденційності, цілісності, доступності інформації, ведення секретного діловодства; здатність застосування методів теорії систем і системного аналізу при моделюванні, побудові та дослідженні складних інформаційних систем та телекомунікаційних

мереж; розуміння актуальних проблем комплексного захисту інформації з обмеженим доступом та здатність до їх розв'язання з використанням організаційних та аналітичних методів, сучасних інформаційно-технічних, криптографічних засобів і технологій, здатність організовувати комплексну систему захисту інформації.

Це не повний перелік професійних компетенції, які мають формуватися у здобувачів освіти під час навчання в закладі освіти і які сприятимуть швидкій адаптації його до роботи у підрозділі, що забезпечує захист інформації з обмеженим доступом.

Варто зазначити, що потенціал мережі підготовки фахівців для сфери національної безпеки у різних регіонах істотно диференційований. Можна виокремити низку проблемних питань пов'язаних з нерівномірним розподілом вищих навчальних закладів і ліцензованого обсягу, не всі заклади освіти, які отримали ліцензію на право підготовки таких фахівців можуть забезпечувати їх якість на рівні державних вимог, важливо визначити скільки фахівців потрібно для різних сфер практики тощо.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про національну безпеку України//http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

2. Закон України «Про державну таємницю» //http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12.

----------***----------

Олександр Іванов,
кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В ЄВРОПІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасних умовах глобалізації проблематика сутності міжнародних відносин набуває особливо важливого значення. Становлення та діяльність різноманітних міждержавних об'єднань, союзів, спільнот обумовлюється прагненням держав до консолідації їхніх зусиль щодо забезпечення умов для більш сприятливого політичного, економічного та інших напрямів їхнього розвитку. З еволюційної точки зору об'єднання держав можуть бути як обумовленими чітко сформованими історичними

традиціями, так і суто ситуативними. Очевидно, що для належного функціонування держави як політичної інституції на конкретному історичному етапі важливого значення набуває забезпечення стану захищеності основних її атрибутів, тобто державної безпеки. У випадках же зазначених вище міждержавних спілок постає питання про виділення міжнародної безпеки як самостійної категорії політичної дійсності, що має відображатись при здійсненні правового регулювання відповідних відносин.

Наразі описана ситуація найбільш яскраво відображається в умовах європейського континенту, а саме у ході функціонування Європейського Союзу (далі – ЄС) та подальших інтеграційних процесів. Попри те, що на нормативному рівні утворення ЄС було оформлено лише у 1993 р. шляхом підписання Маастрихтського договору, ідеї об'єднаної Європи на рівні міждержавних та міжнаціональних союзів формувалися та розвивалися майже протягом двох тисячоліть. У ході революційних подій повсякчас поставали питання про створення наднаціональних загальноєвропейських структур, які би могли координувати діяльність окремих держав щодо забезпечення загальної безпеки в регіоні. Поряд із цим, етнічна близькість народів Європи та династичні зв'язки між ними на відповідних історичних етапах дають підстави стверджувати про існування європейської цивілізації як єдиного і неподільного цілого.

Історія свідчить, що розвиток європейських країн завжди відбувався в єдиній системі, з постійним пошуком засобів зближення та єднання. Іще зі стародавніх часів прослідковуються схожі моделі формування відповідних суспільно-політичних інститутів. З огляду на спільні тенденції в історії різних народів Європи прийнято поєднувати їх під поняттям європейської (або західної) цивілізації. На відміну від країн Азії, які прийнято називати східними і для яких складно визначити чіткі спільні ознаки, західні країни відзначаються високим рівнем прагнення до інтеграції та взаємодії, у ході якої на різних етапах історичного розвитку відбувалося взаємне запозичення тих чи інших елементів соціальної, культурної, економічної, релігійної та інших сфер життєдіяльності. Відтак, ідеї щодо формування спільного європейського простору та політичного єднання країн Європи мають досить ґрунтовний історичнийбазис, становлення якого бере початок ще з часів античних Греції та Риму.

У той же час, для сучасної історіографії характерно висвітлення процесів, пов'язаних із формуванням загальноєвропейських союзів, крізь призму характеристики проектів щодо їх створення, котрі висувалися в різні часи відомими мислителями. Причому більшість дослідників

цієї проблематики основну увагу приділяють процесам консолідації європейських народів у перші десятиліття після Другої Світової війни (1939–1945), котрі безпосередньо призвели до утворення перших європейських об'єднань і в результаті зумовили підписання в 1993 р. Маастрихтського договору про створення ЄС. Однак ряд дослідників пов'язують формування ідеї об'єднаної Європи з часом становлення та формалізації загальноєвропейської системи міжнародних відносин після підписання Вестфальського миру в 1648 р. Насамкінець, автори окремих праць переконані, що позаяк для західноєвропейської історії майже від часу ліквідації Західної Римської імперії характерним було поширення на всі країни впливу римської католицької церкви, то слід констатувати, що це був засіб консолідації європейських народів.

Наведена вище історіографічна довідка свідчить про те, що наразі більшість дослідників схиляються до того, що виявлення європейськими країнами намірів до єднання, до створення спільних організаційних структур слід розглядати як закономірні кроки на конкретних історичних етапах. Зупиняючись детально на висвітленні передумов прийняття таких рішень у контексті відповідного часового проміжку, науковці залишають поза своєю увагою значний пласт проблематики щодо причин подібності еволюції європейських народів та спільності їхнього походження. Істотно, що серед суб'єктів сучасних міжнародних відносин також переважає розуміння європейської єдності виключно у зв'язку з політичною доцільністю. Тому повноцінне розуміння політичної, економічної, правової та соціальної природи ЄС і, відповідно проблем забезпечення міжнародної безпеки в регіоні неможливе без детального висвітлення історичних витоків зовнішньої подібності генезису європейських країн та етногенезу їхніх народів як підґрунтя для формування ідей об'єднаної Європи.

Нестача вказаних досліджень зумовила, зокрема, те, що у 1960-х рр. в радянській історіографії почала з'являтися критика «концепцій буржуазного європоцентризму». На той час у Західній Європі розгорталося становлення системи міждержавної взаємодії для забезпечення, з одного боку, потреб повоєнного відбудовного періоду, а з іншого – європейської безпеки як частини загальної колективної безпеки. Першим із загальноєвропейських організацій стало створене в 1951 р. Європейське об'єднання вугілля та сталі. Спостерігаючи за цими процесами, радянські ідеологи стали вбачати в західноєвропейських країнах конкурентів у боротьбі за світове панування та «торжество світової революції». Євроінтеграційні процеси оцінювалися ними не інакше як «гонка озброєнь» чи «імперіалізм». Історики порівнювали

засоби та методи єднання європейських країн із тими, які застосовувалися народами Латинської Америки та корінним населенням Індії у боротьбі за звільнення від колоніальної залежності, стверджуючи при цьому, що в усіх випадках мали місце нібито виключно ситуативні союзи.

Запроваджуючи до наукового обігу поняття історичної єдності та тотожності культур, автори розкривали їхню сутність головним чином на матеріалах Африки і тієї ж таки Латинської Америки. Здобуті при цьому висновки вони екстраполювали на історію Європи і заперечували на їх підставі можливість визнання європейської цивілізації як історичного та соціального феномена. Така аргументація доповнювалася критикою «буржуазних» теорій західних професорів Л. Моргана, Л. Уайта та ін., які, виходячи з досягнень не лише суспільних, а також і природничих наук, доводили етнічну та культурну спорідненість народів Західної Європи.

Незважаючи на те, що сучасна історична наука володіє широким спектром джерел з етнічної, політичної та культурної історії Європи, ідеї щодо неможливості виокремлення європейської цивілізації як єдиного цілого тією чи іншою мірою продовжують залишатися на сторінках наукових видань. Зокрема, попри те, що епоха буржуазних революцій у Європі припадає на XVII–XVIIIст.ст., наразі все більш поширеною стає теорія про те, що європейські народи вперше усвідомили необхідність боротьби проти феодальної верхівки ще в XV–XVI ст.ст., висловлюючи ідеї про об'єднання з цією метою. Більше того, формування держав-націй усе більше дослідники відносять не до епохи «весни народів» у середині XIX ст., а саме до часу поширення в Європі ідей Реформації на початку XVI ст. Відтак, по суті набуває нового значення радянська ідеологема про те, що європейські народи об'єднувалися в боротьбі проти експлуататорів, а не внаслідок закономірного впливу історичних чинників і становлення цих народів як суб'єктів права на національно-державне самовизначення. Насправді ж у XVI ст. в умовах системи сюзеренітету-васалітету держави виокремлювались за династичним, а не за національним принципом. Якщо міждержавні союзи і мали місце, то це були виключно персональні унії між монархами, а не між народами. Монархи ще не набули статусу представників своїх націй, це стало лише досягненням буржуазних революцій. Відповідно, про національну чи міжнародну безпеку та їх забезпечення на той час іще не йшлося.

Ідеї щодо створення загальноєвропейського союзу, який би сприяв підтриманню загального порядку в регіоні та враховував національні інтереси всіх його суб'єктів, стали формуватися в середині – другій

половині XIX ст., коли набули поширення ідеї Великої Французької буржуазної революції і постала потреба в утвердженні нового світопорядку за наслідками Віденського конгресу 1815 р. Квінтесенцію таких ідей знаходимо в поглядах Д. Мадзіні – ідеолога боротьби за звільнення італійських королівств з-під влади Французької імперії та їхнього об'єднання в єдину державу. Зокрема, Д. Мадзіні стверджував, що головною перспективою розвитку Європи в найближчі десятиліття мало би стати об'єднання її народів на засадах свободи та демократії. Існування такого союзу забезпечувало би впровадження та підтримання цих принципів у нових країнах Європи, які мали би утворитися в ході відновлення історичних кордонів між ними. «Братерство народів», як називав Д. Мадзіні спілку держав у запропонованому ним форматі, мало спрямовуватися не на збройну боротьбу проти Франції чи Пруссії, які контролювали на той час більшу частину території Європи, а на узгоджені дії держав для підтримання справедливого порядку на власних територіях. Координаційним органом братерства мав бути з'їзд народів, де всі європейські країни могли би обговорювати та вирішувати спільні питання. Незважаючи на те, що проект Д. Мадзіні охоплював не всю Європу, а лише західноєвропейські країни, висловлені в ньому погляди були доволі прогресивними і свідчили про те, що створення союзу європейських народів було цілком закономірним явищем і базувалося на їхніх спільних цінностях.

Таким чином, проведений вище аналіз історіографічного матеріалу дозволяє стверджувати, що наявні наразі дослідження щодо формування ідеології об'єднаної Європи доволі фрагментарні, що зумовлює почасти суперечливе висвітлення історичного процесу. Це, у свою чергу, не дає змоги визначити особливості забезпечення міжнародної безпеки в Європі на сучасному етапі та ускладнює її практичне втілення. Наразі історики в основному характеризують європейську єдність як ситуативне явище, практично не вдаючись до висвітлення її еволюційної природи. У зв'язку з цим активізація відповідних досліджень неодмінно призведе до перегляду засад євроінтеграційних процесів на сучасному етапі, завдяки чому в загальноєвропейських інституціях будуть більш якісно репрезентовані національні інтереси всіх держав, які наразі входять до числа суб'єктів європейської спільноти.

----------***----------

Юрій Іванов,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Впровадження на теренах України концепції критичної інфраструктури започатковано відносно недавно. Однак вже у прийнятій у 2015 році Стратегії національної безпеки України критичній інфраструктурі приділена значна увага [1]. Так, зокрема у пункті 3.8 визначено загрози її безпеці:

– критична зношеність основних фондів об'єктів інфраструктури України та недостатній рівень їх фізичного захисту;

– недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій;

– неефективне управління безпекою критичної інфраструктури і систем життєзабезпечення.

У четвертому розділі цієї Стратегії у якості одного з основних напрямів державної політики національної безпеки України виокремлено забезпечення безпеки критичної інфраструктури. При цьому серед пріоритетів за цим напрямом чільне місце посідає комплексне вдосконалення правової основи захисту критичної інфраструктури, створення системи державного управління її безпекою.

У Законі України «Про національну безпеку України» питання захисту критичної інфраструктури відображено, передусім, в контексті окреслення загальних параметрів компетенції державних органів, які входять до складу сектору безпеки і оборони [2]. Так, зокрема, згідно з пунктом 3 частини першої статті 19 цього закону Служба безпеки України забезпечує контррозвідувальний захист критичної інфраструктури, а відповідно до частини першої статті 22 забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури покладено на Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Окреслені положення Закону України «Про національну безпеку України», безперечно, потребують імплементації у спеціальних законах та підзаконних нормативно-правових актах, якими регламентовано функціонування відповідних державних органів. Однак, насамперед, нагальною є необхідність у створенні загального законодавства про критичну інфраструктуру та її захист. Натомість наразі таке

законодавство активно формується лише у сегменті інформаційної безпеки та кіберзахисту. Так, зокрема, ще у 2017 році прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3], котрий містить низку базових понять, значення яких не обмежується лише сферою регулювання цього закону. В ньому критично важливі об'єкти інфраструктури (об'єкти критичної інфраструктури) визначено як підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, діяльність яких безпосередньо пов'язана з технологічними процесами та/або наданням послуг, що мають велике значення для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення, виведення з ладу або порушення функціонування яких може справити негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України, навколишнього природного середовища, заподіяти майнову шкоду та/або становити загрозу для життя і здоров'я людей. До об'єктів критичної інфраструктури можуть бути віднесені підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які:

1) провадять діяльність та надають послуги в галузях енергетики, хімічної промисловості, транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій, електронних комунікацій, у банківському та фінансовому секторах;

2) надають послуги у сферах життєзабезпечення населення, зокрема у сферах централізованого водопостачання, водовідведення, постачання електричної енергії і газу, виробництва продуктів харчування, сільського господарства, охорони здоров'я;

3) є комунальними, аварійними та рятувальними службами, службами екстреної допомоги населенню;

4) включені до переліку підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави;

5) є об'єктами потенційно небезпечних технологій і виробництв.

Таким чином, в Україні на законодавчому рівні передбачена можливість включення до складу критичної інфраструктури об'єктів банківського сектору. Це цілком відповідає європейській та світовій практиці, адже, при всіх відмінностях існуючих підходів до даної проблематики, практично у всіх країнах зі сформованим законодавством про критичну інфраструктуру банківський сектор включають до її складу [4].

Виокремлення банківського сектору критичної інфраструктури обумовлює необхідність формування переліку об'єктів, які до нього входять.

Частиною другою статті 6 згаданого вище Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» в банківській системі України критерії та порядок віднесення об'єктів до об'єктів критичної інфраструктури, перелік таких об'єктів, загальні вимоги до їх кіберзахисту, у тому числі щодо застосування індикаторів кіберзагроз, та вимоги до проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки затверджуються Національним банком України. Відповідними положеннями доповнено й статтю 7 Закону України «Про Національний банк України» [5], яка містить перелік функцій НБУ.

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [6] банківська система України складається з НБУ та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України. Фактичний суб'єктний склад вітчизняної банківської системи дещо вужчий, адже філії іноземних банків у ній відсутні, хоч правові передумови для їх створення були сформовані ще у 2006 році. Тож на сьогодні банківська система України включає лише НБУ та інші банки, кількість яких невпинно зменшувалася починаючи з 2014 року (станом на 01.01.2014 р., за даними НБУ, у складі банківської системи було 180 діючих банків, а на 01.02.2019 р. їх залишилося 77 [7]).

НБУ посідає у складі банківської системи особливе місце. Не випадково законодавець виділив його з-поміж інших банків, адже НБУ є не лише банком, а й державним органом. Саме як на державний орган на нього покладено функції у системі захисту критичної інфраструктури, зокрема, щодо визначення переліку об'єктів, котрі до неї належать. Водночас, вбачається, що й сам НБУ мав би входити до переліку об'єктів критичної інфраструктури і як державний орган, і як центральний банк держави.

Роль інших банків у банківському секторі критичної інфраструктури неоднакова. Окремі з них за своїм значенням для стабільного функціонування банківської системи суттєво вирізняються з-поміж інших. Такі банки іменують системно важливими. Їх перелік формує НБУ, встановлюючи для цього відповідні критерії. Нормативне визначення поняття системно важливого банку, наведене у статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» наразі потребує вдосконалення. Методика оцінки системної важливості також визнана НБУ недосконалою і перебуває у процесі перегляду.

Концепція створення державної системи захисту критичної інфраструктури, схвалена КМ України у грудні 2017 року [8], передбачає, що для визначення необхідного рівня захисту об'єктів критичної інфраструктури, повноважень, завдань та відповідальності суб'єктів

здійснюється категоризація об'єктів інфраструктури, які належать до державної системи захисту критичної інфраструктури: критично важливі об'єкти; життєво важливі об'єкти; важливі об'єкти; необхідні об'єкти. Незважаючи на те, що на сьогодні на законодавчому рівні ця категоризація не впроваджена, її варто взяти за основу класифікації об'єктів критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері. У якості класифікаційного критерію можна використати згаданий вище показник системної важливості, розрахований за затвердженою НБУ методикою після її відповідного доопрацювання.

На відміну від існуючого стану речей, коли виокремлюється лише невелика кількість системно важливих банків, стосовно яких діє особливий порядок банківського регулювання та нагляду, при запровадженні категоризації банків буде забезпечено всеохоплюючий підхід до забезпечення безпеки банківської системи з оптимальним розподілом необхідних для цього ресурсів.

Практика свідчить, що такі загрози банківській безпеці, як терористичні посягання та фізичне захоплення окремих об'єктів банківської системи, актуалізувалися, передусім, в умовах соціально-економічної нестабільності у державі та були складовою зовнішньої агресії проти України. Натомість загрози, пов'язані з інформаційною безпекою та кіберзахистом, з фінансовою безпекою банку мають перманентний характер.

Послідовне впровадження в кредитно-банківській сфері концепції критичної інфраструктури має сприяти стабільності вітчизняної банківської системи та оптимізації механізму забезпечення економічної безпеки держави.

Список використаної літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. №287/2015 / Президент України. *Офіційний вісник України.* 2015. №43. Ст.1353.

2. Закон України «Про національну безпеку України» / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України.* 2018. № 55. Ст. 1903.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 45. Ст. 403.

4. Бірюков Д.С., Кондратов С.І. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні. Київ: НІСД, 2012. С. 23.

5. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №29. Ст.238.

6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. №5-6. Ст.30.

7. Основні показники діяльності банків. // Національний банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/ (дата звернення: 15.03.2019).

8. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури: розпорядження КМ України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 2018. № 7. С. 39. Ст. 271.

----------***----------

Сергій Князєв,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія СБ України

ЗАГРОЗИ ВІД НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ВИТОКУ ІНФОРМАЦІЇ: СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Під витоком інформації прийнято розуміти протиправне заволодіння чужою інформацією незалежно від того, яким способом це було здійснено. Існує й вітчизняне законодавче визначення терміну «виток інформації» – результат дій, внаслідок яких інформація в системі стає відомою чи доступною фізичним та/або юридичним особам, що не мають доступу до неї [1, ст. 1].

У випадку несанкціонованого витоку інформації, власник або розпорядник цієї інформації ризикує отримати цілий ряд неприємних наслідків починаючи від певних штрафних санкцій з боку держави, фінансових збитків і до втрати своєї репутації, переходу клієнтів до конкурента, колективних позовів тощо.

Проведення аналітичних досліджень стосовно світових тенденцій можливих каналів витоку інформації здійснюється значною кількістю різних, у тому числі, міжнародних організацій та аналітичних центрів.

Як правило, такі дослідження ґрунтуються на зборі, накопиченні та опрацюванні відомостей щодо подібних фактів витоку інформації. Тут потрібно зважати на джерела отримання інформації та, відповідно, достовірність даних, що використовуються. Переважна більшість отриманих даних, якими оперують такі аналітичні центри, отримана з публікацій різних ЗМІ, й може потребувати додаткової перевірки.

Разом з тим, завдяки проведенню подібної аналітичної роботи різні суб'єкти діяльності здатні враховувати загальні тенденції та новітні загрози

використанню важливої інформації у тому числі інформації з обмеженим доступом й можливі нові, найбільш уразливі канали витоку такої інформації.

Варто уваги узагальнена інформація, отримана різними аналітичними центрами, щодо співвідношення витоків інформації за різними категоріями у світі [2; 3; 5]: персональні дані – 89,9%; комерційна таємниця, ноу-хау – 3,5%; державні секрети – 1,8%; інша конфіденційна інформація – 4,4%; не встановлено – 0,5%.

Досить часто витоки інформації розподіляють за впливом та наміром.

Їх реалізація може відбуватись завдяки діям співробітників компанії та має назву інсайдерська атака. У випадку зовнішнього впливу виток може статися від хакерської атаки.

Так, у вересні 2018 року світові ЗМІ повідомили про значний виток даних клієнтів British Airways, що стався за результатами хакерської атаки. Інформація стосувалась карткових платежів 380 тисяч чоловік, які користувались послугами британської авіакомпанії.

На теперішній час значна кількість підприємств у світі використовують багато рівневі системи обробки інформації – комп'ютери, хмарні сховища, корпоративні мережі і т.п. Усі ці системи не тільки передають та зберігають інформацію але є й середовищем її можливого витоку. Виток інформації – це, фактично, процес безконтрольного розголошення важливої для установи інформації. На думку експертів Ponemon Institute у шести випадках з десяти для банкрутства компанії достатньо витоку лише п'ятої частини комерційних секретів.

Фактори пов'язані з витоком інформації розмежовуються на умисні і з необережності. Тобто, співробітники певної компанії можуть спеціально викрасти цінну інформацію, та в подальшому передавати її іншим особам. Або це трапляється випадково, з необережності, не урегульованості необхідних режимних заходів тощо.

Згідно даних міжнародних аналітиків, ступінь загрози витоку інформації з установи співвідноситься наступним чином: розголошення – 32%; несанкціонований доступ шляхом підкупу або схилення працівника конкурентами – 24%; відсутність в організації необхідного контролю та жорстких умов забезпечення збереження інформації – 14%; традиційний обмін виробничим досвідом – 12%; безконтрольне використання інформаційних систем – 10%; наявність передумов виникнення серед співробітників конфліктних ситуацій, пов'язаних із відсутністю виробничої дисципліни, психологічною невідповідністю, випадковим підбором кадрів, відсутністю роботи щодо єднання колективу – 8% [2; 3; 5; 6].

Аналітики з безпеки компанії Up Guard повідомили у липні 2018 року про виток конфіденційних документів понад 100 компаній,

серед яких General Motors, Fiat Chrysler, Ford, Tesla, Toyota, Thyssen Krupp, Volkswagen. Дані знаходились у відкритому доступі, що перебував у власності організації Level One Robotics [2].

Окремий сегмент становлять витоки інформації пов'язані із використанням USB – носіїв та мобільними пристроями. Поширення такої причини як виток інформації через викрадення персональних комп'ютерів становить все більшу проблему. Це пов'язано із сучасними особливостями використання персональних комп'ютерів, особливо ноутбуків, мобільної техніки співробітниками компаній.

Дуже часто зникає межа яка розділяє особисте життя співробітника з його корпоративною діяльністю що й стає головною причиною можливого витоку інформації з обмеженим доступом.

Так, за інформацією різних ЗМІ, 73% працівників установ підключають власні Flesh-накопичувачі та інші зовнішні носії до ПК, які використовуються на робочих місцях. З метою «певного полегшення» у вирішенні службових питань – 67% здійснюють роздруківки корпоративних документів незалежно від обмеження інформації, 47% – копіюють ці документи або роблять їх фото [3; 5; 6].

Приблизно така ж кількість працівників регулярно надсилає файли електронною поштою з робочого місця на особисту пошту. Крім того: 44% працівників самостійно вирішують яке програмне забезпечення встановити на ПК на робочому місці; 20% колишніх працівників забирали з собою «робочі матеріали» після звільнення з метою можливого використання на новому робочому місці; 7% використовували не доопрацювання ІТ відділу – після звільнення мали можливість віддалено заходити на робочу пошту; 5% здатні знищити програмне забезпечення, документи, листування звільнюючись з кампанії, а 2% – оприлюднити конфіденційні дані [2; 3; 5; 6].

Американське аналітичне агентство «Insight Express» вважає, що близько 80% всіх корпоративних витоків інформації з обмеженим доступом відбувається завдяки наступним основним причинам: спілкування зі знайомими на предмет професійної інформації; спільне використання зі знайомими засобів комп'ютерної, мобільної техніки де може знаходитись професійна інформація; використання офісної техніки для особистих потреб, включаючи доступ до різних ресурсів мережі Internet; винос офісних носіїв інформації за межі організацій тощо [5].

Є чинники, які не залежать від компаній: катастрофи великого масштабу; стихійні лиха; аварії на технічних станціях, відмова роботи апаратури; погані погодні умови тощо.

За результатами проаналізованих витоків, які були навмисно або не навмисно здійснені співробітниками організацій виділені наступні відомості, що більш за все становлять предмет зацікавленості:

– документи, які характеризують фінансовий стан та плани організації, в тому числі, фінансові звіти, різна бухгалтерська документація, бізнес-плани, договори тощо;

– персональні дані працівників та клієнтів організації;

– технологічні та конструктивні розробки («ноу-хау») організації;

– внутрішні документи, службові записки, записи нарад, презентації «тільки для співробітників» організації тощо;

– технічні відомості, які дозволять здійснювати несанкціонований доступ до мереж організації, відомості стосовно реалізації засобів захисту інформації тощо.

Підсумовуючи, варто зазначити, що прийняття відповідних нормативно-правових актів, які повинні унормувати поводження з різними категоріями інформації з обмеженим доступом є важливою запорукою щодо зменшення таких витоків у цілому. Потрібно зважати й на необхідність чіткого визначення відповідальності за сам факт витоку інформації з обмеженим доступом навіть у тому випадку, коли були виконані вимоги відповідних інструкцій із захисту інформації. Це, в свою чергу, повинно сприяти та стимулювати постійний розвиток та функціональність системи режимних заходів, які повинні запроваджуватись з метою захисту інформації з обмеженим доступом та враховувати новітні загрози.

Крім того, можливо доцільно враховувати досвід інших країн світу стосовно широкого проведення загально просвітницької роботи у суспільстві з приводу важливості й особливостей захисту різних видів інформації з обмеженим доступом.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» // ВВР, 1994, № 31, ст. 285

2. Головні витоки інформації 2018 року // Режим доступу https: // www. Itweek /security/news-company/detail.php?ID=204871

3. Наймасштабніші витоки інформації 2017-го року // Режим доступу https:// https://www.mogroup.com.ua/?p=944

4. На сотрудников приходится две трети случав утечки информации в компаниях // Режим доступу https: // ko.com.ua/na_sotrudnikov _prihoditsya_ dve_treti_s luchaev _utechki_informacii_ v_kompaniyah_126155

5. Князєв С.О. Загрози від несанкціонованого витоку інформації з обмеженим доступом // Бизнес и безопасность. – К., 2011. – № 3 (83). – С.31 – 34

6. Князєв Д.С., Князєв С.О. Виток інформації: сучасні світові тенденції // Бізнес і безпека. – К., 2019. – № 2 (130). – С. 31 – 34

----------***----------

Людмила Кульчицька,
Служба безпеки України

ОБМЕЖЕННЯ ТАЄМНИЦІ ЛИСТУВАННЯ ТА ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ ВІЙСЬКОВИМИ ФОРМУВАННЯМИ

Одним з геополітичних висновків агресії проти України є розуміння факту зіткнення різних цивілізаційних моделей. Претендуюча на роль супердержави сторона вдалася до збройної агресії саме через європейський вибір нашого народу, який засвідчив дійове та остаточне прийняття Україною демократичних цінностей. Закономірно, що у гібридній війні агресор доповнює виключно військові заходи інформаційними операціями, метою яких є компрометація обраного курсу та зменшення рівня підтримки населенням України дій її органів влади. За таких умов критично важливим аспектом діяльності всіх державних органів є збереження та примноження наявної довіри до влади. Формування та укріплення цієї довіри вимагає дотримання демократичних засад, повного і точного додержання законів, тобто визначених самою ж державою правил соціального буття. У цьому контексті принципи законності та поваги до прав людини є не абстрактними імперативами, а однією з засад протидії агресії.

Ретроспективно спостерігається така тенденція, як готовність суспільства сприймати обмеження природніх прав людини (до яких належить і право на таємницю письмового чи усного спілкування) як належних дій в кризових чи надзвичайних ситуаціях, коли від держави очікується швидке вжиття заходів, що нівелюють актуальні чи потенційні загрози. Та, навпаки, у періоди відносного затишшя, посилюється критика повноважень держави та її органів щодо такого обмеження. Погіршення стану громадської безпеки у країнах Європейського Союзу призвело до певного перегляду співвідношення інтересів національної безпеки та права на таємницю комунікацій. Так, Європейський Союз, спочатку ввівши вимогу для провайдерів і операторів телекомунікаційних послуг накопичувати дані [1], відійшов від практики впровадження відповідної

директиви після набрання ухвалення Європейським судом справедливості рішення про визнання її недійсною [2]. Водночас, послідовне обмеження можливостей держави у проведенні спеціальної діяльності на фоні декларування необмежуваних прав особи насправді жодним чином не гарантує високого рівня додержання прав і свобод людини, враховуючи, що джерелом їх порушення, завдячуючи розвитку технологій,є широке коло суб'єктів поза державою.

Аналіз правових умов обмеження конфіденційності спілкування в країнах Європейського Союзу свідчить, що з безпековою метою органи державної влади можуть проводити заходи з контролю телекомунікацій не лише відповідно до кримінального процесуального кодексу, айв окремо встановленому порядку, що дає змогу забезпечити оперативну реакцію на виникаючі загрози та не розкривати перед об'єктом стеження факт проведення обмежуючих заходів. Визначальною рисою такої системи обмеження конфіденційності спілкування є її відповідність вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка допускає таке втручання 1)в інтересах національної та громадської безпеки; 2) в інтересах економічного добробуту країни; 3) для запобігання заворушенням; 4) для захисту здоров'я чи моралі; 5) для захисту прав і свобод інших осіб, та за умови, що втручання здійснюється згідно із законом (ч. 2 ст. 8).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), досліджуючи національне законодавство Німеччини, яке встановлює позапроцесуальний порядок обмеження права на таємницю комунікацій, з точки зору відповідності ст. 8 Конвенції визнав допустимість існування законів, які дозволяють здійснювати заходи таємного стеження – контроль кореспонденції і телекомунікацій [3, п. 40] тією мірою, якою вони є абсолютно необхідними для функціонування демократичних інститутів [3, п.42]. ЄСПЛ визнав, що для того, щоб ефективно протидіяти "надзвичайно витонченим" загрозам, держава має бути спроможною проводити, у межах юрисдикції, таємне стеження за діями підривних елементів, зазначивши, що при оцінці меж гарантій ст.8 обов'язково мають враховуватися такі чинники, як технічні досягнення у сфері таємного збору інформації та рівень загроз [3, п. 48].

Ефективна система безпеки держави в кінцевому підсумку веде до практичного втілення додержання прав людини як змісту і спрямованості дій держави. Виходячи із принципів, закладених в Конвенції, щоб забезпечити баланс між правами людини і ефективністю сил безпеки, в системі обмеження прав людини в позасудовому порядку мають бути дотримані такі умови:

– підстави для проведення заходів таємного стеження мають бути передбачені законом та бути співвідносними актуальним загрозам безпеці в різних сферах національного життя (безпеці держави, суспільства, особи);

– коло суб'єктів з числа державних органів, що мають право проводити ці заходи, має бути максимально вузьким;

– має бути створена окрема процедура (порядок) проведення цих заходів, в якій передбачено гарантії використання отриманої інформації з метою, що узгоджується з підставами для їх проведення, та недопущення свавільного обмеження прав особи;

– демократичний цивільний контроль щодо проведення таких заходів має здійснюватися з урахуванням специфіки діяльності суб'єктів, що мають право на проведення означених заходів.

В Україні, відповідно до законів "Про національну безпеку України", "Проборотьбу з тероризмом", "Про контррозвідувальну діяльність", "Про розвідувальні органи України", "Про правовий режим воєнного стану" забезпечення національної безпеки в цілому чи її окремих аспектів здійснюється, в т.ч. Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями; їм надано повноваження щодо обмеження низки прав і свобод людини, включно із обмеженням права на таємницю телефонних розмов та листування. Вимога щодо реалізації цього повноваження виключно в кримінально-правовому контексті, тобто для запобігання та припинення злочинів, відсутня. Відповідні заходи можуть здійснюватися, наприклад, в рамках:

– ведення спеціальної розвідки, залучення Сил спеціальних операцій Збройних Сил України до "заходів добування розвідувальної інформації з метою підготовки держави до оборони, підготовки та проведення спеціальних операцій та/або спеціальних дій, забезпечення готовності Збройних Сил України до оборони держави" (ч. 5 ст. 1 Закону України "Про Збройні Сили України") шляхом використання технічних засобів розвідки та спеціальних технічних засобів (ч. 3 ст. 6 Закону України "Про розвідувальні органи України");

– в рамках забезпечення власної безпеки розвідувальними (ч. 1 ст. 5, абз. 13 ст. 9 Закону України "Про розвідувальні органи України") та контррозвідувальними (абз. 6 п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону України "Про контррозвідувальну діяльність") органами.

З технічної точки зору таке обмеження може полягати не лише в одержанні доступу до інформації, якою обмінюються сторони спілкування, розраховуючи на захист від втручання сторонніх осіб (приватне спілкування – значення розкрите у ч. 3 ст. 258 КПК України).

Обмеженням може бути й усунення умов для самого спілкування через унеможливлення користування засобами, які є необхідними для його здійснення. Так, п. 11, п. 12 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", передбачено право військового командування і військових адміністрацій "заборонятироботуприймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі", "... вилучати ... телекомунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також ... інші технічні засоби зв'язку", а п. 6-8 ч. 1 ст. 18, ст. 20 Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану" передбачають можливість "заборони виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку", "регулювання роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування", введення "особливих правил користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі". Здійснюються такі заходи із залученням військових формувань.

Таким чином, військові формування є суб'єктами, уповноваженими здійснювати оперативно-розшукову, розвідувальну, контррозвідувальну діяльність, заходи по боротьбі з тероризмом, заходи із забезпечення правових режимів воєнного та надзвичайного стану. Такими повноваженнями охоплюються дії, які об'єктивно обмежують таємницю спілкування. Поряд з тим, Конституція України містить приписи, згідно з якими винятки щодо гарантії таємниці листування та телефонних розмов, кореспонденції можуть бути встановлені лише судом з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи. Стаття 64 Конституції України, хоча і непрямо, фактично відносить такий виняток до допустимого обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Загальновідомою є і заборона, наведена у ч. 4 ст. 17 Конституції України, згідно з якою "Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян". Приписи Конституції України є нормами прямої дії із абсолютною юридичною силою в межах території нашої держави. Однак в даному випадку вони містять передумови до подвійного тлумачення, наприклад в розрізі питань "В чому полягає "використання військового формування"?, "Чи має наділення того чи іншого державного органу, окрім, зокрема, правоохоронної компетенції, також повноваженнями військового формування, наслідки у виді припинення можливості обмежувати прав і свобод громадян при реалізації правоохоронної функції?", "Як співвідноситься завдання "запобігти злочину" із повноваженнями з відсічі агресії?" тощо. Вказане

обумовлює необхідність формування офіційного тлумачення вказаних положень Конституції України та встановлення конституційності низки законів України. Адже утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави Україна як є демократичної, соціальної, правової держави (ст. 1, ч. 12 ст. 3 Конституції України).

З огляду на компетенцію Президента України щодо забезпечення як національної безпеки (п. 1 ч. 1 ст. 106) в цілому, так і гарантування прав і свобод людини – зокрема(ч. 1 ст. 102), а також його належність до органів, наділених правом конституційного подання відповідне питання може бути ініційовано саме цим державним органом.

Список використаної літератури:

1. Directive 2006/24/EC of The European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC.

2. Court of Justice of the European Union :Press release No 54/14, Luxembourg, 8 April 2014 // Judgment in Joined Cases C-293/12 and C-594/12 Digital Rights Ireland and Seitlinger and Others. The Court of Justice declares the Data Retention Directive to be invalid.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Класс та інші проти Німеччини" (CASE OF KLASS AND OTHERS v. GERMANY) від 04.07.1978

----------***----------

Михайло Куцій,
Національна академія СБ України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ В КОНФІДЕНЦІЙНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

В умовах динамічної зміни оперативної обстановки вітчизняні контррозвідувальні підрозділи при реалізації завдань протидії сучасним зовнішнім та внутрішнім викликам і загрозам безпеці людини, суспільства і держави спираються на законодавчі принципи контррозвідувальної діяльності (далі – КРД), у т.ч. на її безперервність, взаємодію з фізичними особами, поєднання гласних та негласних форм і методів цієї діяльності.

З метою вирішення завдань КРД та оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) використовується інститут конфіденційного співробітництва (далі – КС) за ініціативою оперативних підрозділів правоохоронних органів, у т.ч. Служби безпеки України (далі – СБУ) як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями. Їх право як уповноважених суб'єктів КРД/ОРД на здійснення співробітництва з громадянами України та іншими особами, в т.ч. на договірних засадах із дотриманням умов добровільності і конфіденційності цих відносин, міститься у чинних законодавчих положеннях [1,2,3]. Зокрема, законодавець визначає гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (у науковій літературі – конфідентів) як категорію осіб, які надають допомогу та сприяють СБУ у вирішенні завдань КРД/ОРД. Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що КС тотожне взаємодії СБУ з фізичними особами, якщо це стосується саме конфідентів, тобто використання оперативними підрозділами на засадах добровільності та конфіденційності допомоги і сприяння фізичних осіб при виконанні вітчизняною спецслужбою завдань, передбачених чинним законодавством.

З урахуванням означеної динаміки елементів оперативної обстановки завжди присутня необхідність організації безперервної взаємодії контррозвідувального підрозділу з конфідентами з одночасним забезпеченням їх безпеки як джерел оперативної інформації, оскільки отримані від них відомості і матеріали використовуються державою як у заходах запобігання розвідувально-підривній діяльності спеціальних служб іноземних держав, так і досудовому слідстві та кримінальному судочинстві стосовно окремих осіб – виконавців акцій підривної діяльності. Тому оперативні підрозділи СБУ, виходячи з різноманітності завдань КРД/ОРД, негласні відносини з конфідентами будують, як правило, на основі сталості їх комунікації.

Оперативний підрозділ (далі – ОП) СБУ є різновидом соціальної організації, тому йому притаманні принципи комунікаційного менеджменту в контексті оперативно-службової діяльності (далі – ОСД) вітчизняної спецслужби.

На нашу думку, безперервна взаємодія ОП і конфідента має синонім «комунікація в КС» та є більш складним явищем, ніж спілкування (зв'язок) оперативного співробітника і негласного працівника, яке здається більш спрощеним процесом обміну інформації між людьми.

Зокрема, однією з принципових новел чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ) є норма [4, с. 145], що регламентує КС, яке до прийняття цього законодавчого акту мало

легальне підґрунтя лише в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3]. Взагалі, поняття «конфіденційне співробітництво» поширене в багатьох галузях права, юридичній теорії та практиці. У наукових коментарях, насамперед до КПКУ, КС визначається як негласні відносини, що встановлюються уповноваженими оперативними підрозділами з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства) і на засадах добровільності та конспіративності використовуються для вирішення завдань кримінального провадження [4, с.512].

Відповідно до ст. 275 КПКУ, в ході здійснення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок КС з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НС(Р)Д у випадках, передбачених цим Кодексом [4, ст. 88]. Означене використання відомостей, передусім, оперативної інформації (далі – ОІ), здійснюється по завершенню виконання ОП доручення слідчого шляхом передачі встановленим порядком відповідних матеріалів, власне як і відбувається залучення слідчим конфідентів до проведення НС(Р)Д лише через уповноважений оперативний підрозділ. Тобто, використання ОІ та залучення негласного працівника до проведення НС(Р)Д на ланці «слідчий – ОП – конфідент» необхідно, на наш погляд, розглядати саме як комунікацію, оскільки на ланці «слідчий – конфідент» взаємозв'язок вказаних суб'єктів КС одразу трансформує негласного працівника в свідка, а цю ланку перетворює у форму тимчасового спілкування (зв'язку): «слідчий — свідок». Й оперативна інформація трансформується в показання останнього.

Отже, комунікація в КС як система із трьох складових («слідчий – ОП – конфідент») характеризується сталістю і конфіденційністю взаємодії підсистем «ОП – конфідент», тому комунікація в КС як поняття ширше за зв'язок в КС, оскільки відбиває взаємовплив трьох підсистем у ході передавання сигналу до слідчого та зворотньо. Цей сигнал містить ОІ та скрізь взаємодію «ОП – слідчий» перетворюється на джерела доказів, наприклад, показання інших свідків.

Завдяки моделюванню як шляху до пізнання відтворюються складові і функціональні характеристики комунікаційного процесу в КС. Зокрема, одна із т. зв. стенфордських лінійних моделей з використанням дуплексної комунікації (англ. duplex communication – взаємодія з передаванням інформації назустріч) [5, с. 17] відбиває таємну взаємодію у конфіденційному співробітництві. Означену модель доцільно розглядати як модель комунікації КС ОП, оскільки вона складається з наступних елементів: джерело повідомлення – комунікатор – кодуючий

пристрій – повідомлення – комунікаційний канал – декодуючий пристрій – реципієнт – зворотний зв'язок, тобто відбиває комунікацію між слідчим, оперативним підрозділом і конфідентом.

У цьому ланцюзі комунікатор (англ. communicator) є ініціатором комунікативних зв'язків або особою, яка формує і передає інформацію до одержувача, але без зворотного зв'язку. Кодування і декодування в комунікативних системах здійснюється з метою недопущення перехоплення інформації при її доставці адресату. Сторони комунікації користуються єдиною знаковою системою (мовою спілкування і символами). Інформація, яка передається одержувачу, повинна адекватно сприйматись, тому кодування і декодування складають єдиний ланцюг.

Найважливішою ланкою в комунікаційному ланцюзі КС «слідчий – ОП – конфідент» є «ОП – конфідент», яку, на наше переконання, доцільно розглядати скрізь призму привілеї «оперативний підрозділ – конфідент».

Зокрема, в юридичній літературі існує поняття «конфіденційність комунікації». У минулому столітті американський юрист у галузі доказового права Джон Генрі Вігмор визначив чотири привілеї або фундаментальні основи свідоцького імунітету [6]. Ось ці привілеї в посиланні І.В. Решетнікової:

– комунікація повинна виходити з конфіденційності, тобто ці відомості не буде розкрито у судовому засіданні;

– елемент конфіденційності є суттєвим у відносинах між сторонами (адвокат – клієнт, лікар – пацієнт, чоловік – дружина, пастор – парафіянин і т. ін.);

– ці стосунки, на думку суспільства, необхідно старанно підтримувати та охороняти;

– шкода, яка нанесена таким відносинам у результаті розкриття відповідних відомостей, провинна бути більшою у порівнянні з вигодою, отриманою при розгляді справи [7, с. 81].

В США Федеральні правила дають лише загальне визначення таких привілеїв. Англійські закони про докази також ці привілеї детально не розглядають. І.В. Решетнікова наводить приклади, що в судовому порядку імунітет «адвокат – клієнт» визнано лише в XVI ст., а «лікар – пацієнт» у 1828 р. [7, с. 82].

На нашу думку, у 1992 р., із прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], отримала легітимність привілея «ОП – конфідент», оскільки негласні працівники відповідно до цього законодавчого акту перебувають під захистом держави та зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома під час КС. При цьому, означена

привілея не суперечить свідоцьким імунітетам окремих категорій осіб, діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці.

Наприкінці зауважимо, що тлумачення самого поняття «зв'язок» (у розумінні цього слова як спілкування, засобу спілкування на відстані; ділових, офіційних відносин; суспільних стосунків; співвідношення між різними явищами й т. ін.) у чинних законодавчих актах держави не міститься.

Сучасний законодавець застосовує слово «зв'язок» лише у поєднані з прикметниками «поштовий», «фельд'єгерський», «спеціальний», «конфіденційний» або зазначає термін «електрозв'язок» як «телекомунікації».

З огляду на викладене, положення підзаконних актів із забезпечення зв'язку в КС потребують вивірення на відповідність сучасному вітчизняному законодавству. Водночас, вбачається за доцільне розробити проект закону з регулювання у державі відносин між суб'єктами КС.

Список використаної літератури:

1. Про Службу безпеки України: Закон України № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

2. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 12 – Ст. 89.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 22 – Ст. 303.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків, 2012. Т. 1. 877 с.

5. Куцій М.С. Засоби приватного спілкування в інтересах кримінального провадження/ М.С. Куцій // Інформаційна безпека людини, суспільства і держави. Наук.-практ. журнал, сер.: «Юридичні науки». Вид-во НА СБ України, 2018 № 2 (24). – С. 13 – 19.

6. Lempert O.R., Saltzburg S.A. Modern Approach To Evidence (American Casebook Series) West Group.2000. Op. Cit. P. 649.

7. Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США.– Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1997.- 240 с.

----------***----------

Юрій Луценко,
кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Незалежний розвиток української держави, як показав час, неможливий без належного забезпечення воєнної безпеки, що в першу чергу напряму пов'язано з політичною, економічною, соціальною, інформаційною та іншими основними складовими національної безпеки України. Вибір конкретних засобів і шляхів розвитку національної безпеки нашої країни зумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз у воєнній сфері в сучасний період [4, с. 283].

Досліджуючи питання державної політики в контексті правовідносин, необхідно звернути увагу, що правова політика є особливим видом державної політики, яка ґрунтується і виникає у сфері суспільних правовідносин, при цьому об'єктивно потребуючи впорядкування з боку публічної влади. Вона є самостійним політико-правовим феноменом, особливим видом політики держави, формою реалізації політичного курсу країни з власною складною внутрішньою структурою. Правова політика виступає окремим різновидом політики, оскільки вона спрямована на впорядкування самої правової сфери, яка несе цивілізованість та порядок у різні напрями суспільного життя (економічні, соціальні, внутрішні, зовнішні та інші відносини).

Правову політику можна розглядати у декількох аспектах: по-перше, як самостійний вид політики (має власну суверенну структуру, зароджується і діє виключно у сфері права), по-друге, як обов'язкову складову будь-якої державної політики ("присутня" в будь-якій політиці, реалізуючи її за допомогою права).

Досліджуючи перший напрям, необхідно зазначити, що правова політика виявляється у формуванні нормативно-правової бази держави та проявляється у правотворчій діяльності. Другий же напрям проявляється у юридичному забезпеченні усіх інших видів державної політики, правовому регулюванні й правозастосуванні.

Усі зазначені напрями сходяться в одній точці і становлять єдине ціле поняття – "правова політика" [2, с. 21].

У теорії права, правова політика виникає, функціонує і тісно пов'язана з різними галузями суспільних відносин. Виокремлюють кримінальну, воєнну, адміністративну, конституційну, інформаційну, економічну, екологічну, енергетичну, науково-технічну та інші види державної політики. Дані види правової політики вчені виділяли ще у XX столітті [3, с. 15].

На думку Г. Ф. Шершеневич, "правова політика притаманна будь-якій юридичній науці", пояснюючи своє твердження тим, що воєнна політика опікується питаннями підготовки та застосування Воєнної організації держави для забезпечення воєнної безпеки, запобігання війнам і воєнним конфліктам, створення необхідних умов для успішного протистояння та відбиття можливої збройної агресії; гуманітарна політика визначається як система рішень, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуальної, духовної безпеки людини, реалізації її духовних потреб і збагачення творчого потенціалу; кримінальна політика – питаннями покарання і боротьби зі злочинністю тощо. Все це, на думку вченого, приватне відображення чогось цілого [3, с. 17]. В подальшому Г. Ф. Шершеневич звертає увагу на те, що "будь-яка юридична дисципліна має свої найближчі спеціальні питання. Але головним чином існування окремих політик права знаходить своє пояснення у відсутності єдиної загальної політики права. Між тим політика права повинна напрацювати загальний план майбутнього державного і правового порядку і здійснити цей план в деталях, за особливими розділами права – це тільки лише виконання загальної ідеї. Спеціальна політика права може бути розвитком загальної політики" [3, с. 805]. Таким чином, автор робить важливий висновок, звертаючи увагу, що правова політика є вагомим інструментом для розвитку держави (у правовому плані), у той час, як усі інші напрями державної політики можуть бути лише частиною (однією з складових) цього загального плану розвитку країни.

Отже, правозастосування як форма реалізації правової політики виявляється у двох аспектах. По-перше, йдеться про суб'єкта, особу, яка володіє за чинним законодавством можливістю правозастосування. По-друге, кожен акт застосування права відноситься прямо або опосередковано до особи, її прав і обов'язків, правового статусу, а часом – і подальшої долі. У цьому сенсі дана форма правової політики має особистісний характер. Тому правова політика як цілісний комплекс заходів необхідна і в цій сфері. Без правозастосування неможливо втілити в життя правову політику.

Правова політика, визначає не лише зміст правових норм, але й практику їх застосування, фактично реалізовуючись у діяльності судів, правоохоронних органів, юридичних і фізичних осіб, пов'язаних із застосуванням права [2, с. 22].

Правова політика функціонує у різних сферах реалізації права. Її можна класифікувати на наступні види: законодавча, виконавча, судова, нотаріальна та ін. У юридичній науці існує думка про те, що правова політика є "частиною", "придатком" якогось цілісного фундаментального політико-правового явища [2, с. 23]. З цим важко не погодитись.

Як бачимо, існує багато наукових підходів та концепцій, які стосуються основних понять та складових правової політики держави, пріоритетних напрямів та форм їх реалізації. Разом з цим, очевидним залишається і той факт, що правова політика тісно пов'язана з соціальною політикою, яка представляє собою систему організації органів державної влади у її суспільних правовідносинах, які відображаються у окремих їх формах.

Останнім часом напрями удосконалення та розвитку воєнної безпеки держави у загальнодержавному масштабі є недостатніми, у зв'язку з цим, існує реальна загроза національній безпеці України.

Таким чином, великого значення набувають розробка і реалізація концептуальних підходів до основних напрямів державної політики, у тому числі, напрямів, які стосуються належного забезпечення воєнної безпеки України. Нажаль, на даний час необхідних нормативно-правових актів, які б могли у повній мірі забезпечувати потребу правозастосовних органів у ефективному розвитку державної політики у сфері воєнної безпеки не має. Водночас, є ряд невирішених проблем (нормативних, політико-правових, політико-дипломатичних, правозастосовних та ін.), які призвели до кризи української держави.

Науковці у сфері воєнної безпеки виділяють такі основні проблеми: 1) відсутність чітких напрямів державної політики у сфері воєнної безпеки, які пов'язані з різновекторністю змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів України; 2) соціальна необгрунтованість низки нормативних приписів національного законодавства; 3) низька якість законодавчої техніки норм чинного законодавства України; 4) ряд колізій (як внутрішніх, так і міжгалузевих) при застосуванні норм права, які стосуються воєнної безпеки держави; 5) недостатня та не повна відповідність національного законодавства, яке регулює державну політику у сфері воєнної безпеки; 6) невідповідність проголошеним цілям та завданням державної політики у сфері воєнної безпеки держави, а також реальним можливостям їх досягнення та інше.

Отже, державна політика, яка проводиться сьогодні в Україні у сфері воєнної безпеки держави повинна базуватись з урахуванням нових наукових розробок, теоретичних та практичних рекомендацій вчених, у першу чергу, вчених-правників.

Досліджуючи основні напрями удосконалення та розвитку державної політики у сфері воєнної безпеки України необхідно звернути увагу, що геополітичні виклики та загрози, які сьогодні стоять перед Україною, вимагають швидкого перегляду всієї стратегії забезпечення її національної безпеки, у першу чергу воєнної. Війни (збройні конфлікти), які відбуваються у світі, вийшли далеко за межі класичного сприйняття цього явища. Характер сучасних воєн визначається не лише їх воєнно-політичними цілями, засобами досягнення цих цілей і масштабами військових дій.

Останнім часом світові війни набувають зовсім новий світовий характер – інформаційний, геоекономічний та геополітичний. Локальні та "гібридні" війни, стали звичайним політичним інструментом сучасної геополітики.

У системі міжнародних правовідносин найбільш суттєву геополітичну вагу набувають ті держави, які мають на сьогодні головний політичний аргумент – потужну воєнну силу. І цей факт вже марно заперечувати, враховуючи ще і ту обставину, що сфера воєнної безпеки держави на цьому етапі розвитку значно розширила свій функціонал, зазнавши ряд інституціональних і структурних змін. Тому гостра необхідність модернізації, а скоріше навіть внесення інституціональних змін до існуючої класичної архітектури міжнародної і державних систем безпеки, є актуальною і очевидною потребою сьогодення [1, с. 43].

Отже, організація основних напрямів удосконалення та розвитку державної політики у сфері воєнної безпеки України вимагає від уповноважених державних органів прийняття стратегічних управлінських рішень.

Основні напрями удосконалення та розвитку державної політики у сфері воєнної безпеки України, як складової сучасної правової системи нашої держави, дають підстави стверджувати, що державна політика є історично обумовленим результатом становлення та розвитку Української державності.

Наразі відбувається становлення, формування та виокремлення в єдине ціле предмету державної політики, який стосується воєнної безпеки України як науки, розвивається та удосконалюється її методологічна база та понятійно-категоріальний апарат.

Список використаної літератури:

1. Ковалев А. А., Кудайкин Е. И. Роль управления сферой военной безопасности в современном государстве в условиях трансформации международной системы безопасности. Управленческое консультирование. 2017. № 3. С. 42-50.
2. Минькович-Слободяник О. В. Види правової політики України. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 21-24.
3. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права. М., 1879. 224 с.
4. Сергієнко М. Г., Болбас О. М. Воєнна організація держави та захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз. Теорія та практика державного управління. 2015. № 2 (49). С. 283-289.
5. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. М., 1912. 912 с.

----------***----------

Анатолій Марущак,
доктор юридичних наук, професор,
Національна академія СБ України

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОТИПРАВНОСТІ ДЕЗІНФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Останніми роками держави-члени ЄС приділяють особливу увагу дезінформуванням суспільства, визначаючи його як «будь-які форми неправдивої, неточної або такої, що вводить в оману інформації, розробленої, презентованої і поширюваної умисно для нанесення шкоди суспільству або для отримання прибутку» [1]. Для цього виду правопорушень в інформаційній сфері є суттєві підстави для закріплення юридичної відповідальності.

Європейська комісія у січні 2018 року створила робочу групу експертів («the HLEG») з вироблення пропозицій щодо протидії цьому протиправному явищу. Робоча група у своєму звіті рекомендує Європейській комісії не застосовувати обмежувальних заходів, які б впливали на свободу слова і право на інформацію. Разом з тим вказує на необхідності дотримання наступних заходів протидії дезінформації у мережі Інтернет:

1) підвищувати прозорість новин онлайн, впроваджуючи адекватні системи поширення інформації із забезпечення захисту персональних даних;

2) впроваджувати медійну та інформаційну грамотність для протидії дезінформації і допомоги грмадянам користуватися цифровим медійним середовищем;

3) впроваджувати технічні засоби для користувачів і журналістів з метою виявлення дезінформації і сприяння позитивній взаємодії з інформаційними технологіями, які швидко розвиваються;

4) забезпечувати різноманітність і стійкість європейської медійної екосистеми;

5) продовжувати дослідження впливу дезінформації в Європі для напрацювання заходів для різних суб'єктів з постійного удосконалення належної протидії [1].

Зазначимо, що означений вид діяльності на сьогодні остаточно не закріплений як вид правопорушення в інформаційній сфері. Це зумовлено побудовою правових систем на принципах свободи слова і права на вільний доступ до інформації. У попередніх дослідженнях автора було спрогнозовано, що зважаючи на суспільно негативні наслідки, яке спричиняє дезінформування, юридична відповідальність за цей вид інформаційного правопорушення найближчим часом може бути закріплена законодавчо у вигляді окремого складу правопорушення за системне умисне поширення неправдивої, неточної або такої, що вводить в оману інформації. Такий прогноз справдився у частині розробки відповідного законопроекту. Так, до Верховної Ради України 12.03.2019 було внесено Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання розповсюдженню недостовірних відомостей у засобах масової інформації № 10139 [2], яким передбачено зокрема юридичну відповідальність за розповсюдження недостовірних відомостей у засобах масової інформації.

Безумовно, зазначений законопроект за сучасної правової ситуації не має перспектив для прийняття. Хоча удосконаленню науково-практичної ідеї, яка є основою для впровадження відповідного правового регулювання у майбутньому, передуватимуть усебічні дослідження техніко-юридичних, соціологічних і навіть психологічних умов та наслідків поширення неправдивої інформації. Україна у цьому контексті має достатній досвід у межах протидії інформаційній агресії РФ, який має бути використаний для відпрацювання доцільності і меж регулювання таких відносин, причому не лише пов'язаних з діяльністю ЗМІ, а й з поширенням інформації у соціальних мережах.

Оскільки саме технологічна складова видається однією з визначальних для розробки правових механізмів протидії поширенню дезінформації, то воля власників провідних соціальних мереж має бути

ключовою у цьому процесі. У цьому контексті позиція засновника Фейсбук М.Цукерберг щодо необхідності державного регулювання проти шкідливого контенту, висловлена ним у березні 2019 року, дає підстави вважати перспективним впровадження техніко-юридичних механізмів протидії дезінформуванню.

Список використаних джерел:

1. European Commission (2018). «A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation»; European Commission (2018). «Tackling Online Disinformation: A European Approach». COM (2018) 236. Available at: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=51804.

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання розповсюдженню недостовірних відомостей у засобах масової інформації, зареєстрований Верховною Радою України від 12.03.2019 № 10139.

----------***----------

Станіслав Петров,
кандидат юридичних наук,
Служба безпеки України

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ КІБЕРЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Україна сьогодні є полігоном для використання найновіших методів інформаційних та кібератак. Відтак отриманий вітчизняними правоохоронними та іншими державними органами досвід є неоціненний як для розвитку загальнодержавної системи кібербезпеки, так і для використання іноземними державами-партнерами. Причому мова йде не лише щодо врахування досвіду правоохоронних органів України щодо протидії кіберзлочинності [1], а й про систему кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

Україна на сьогодні має Стратегію кібербезпеки [2] та Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3], що створює правові передумови для забезпечення кібербезпеки і кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури держави. Однак, на рівні впровадження вимог керівних документів стратегічного характеру

не достатніми є питання координації і взаємодії міністерств та відомств з основними суб'єктами забезпечення кібербезпеки. Йдеться про визначення пріоритетів подальшого розвитку систем кібербезпеки об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, їх сумісність, налагодження обміну інформацією про кіберінциденти і кіберзагрози, розробку спільних планів впровадження засобів кіберзахисту.

В Україні визначено ключових суб'єктів у сфері кібербезпеки об'єктів критичної інформаційної інфраструктури (хоча перелік таких об'єктів досі не розроблено), однак відсутні платформи (крім Координаційного центру в Апараті РНБО України) для всебічного обговорення найбільш прийнятних з урахуванням міжнародного досвіду систем співпраці держави і приватного сектору у сфері кібербезпеки.

Важливим елементом кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури є забезпечення належного рівня державно-приватного партнерства органів державної влади та підприємств сфери інформаційно-комунікаційних технологій України. З урахуванням обмеженості фінансових та кадрових ресурсів держави для підтримки функцій кібербезпеки саме державно-приватне партнерство має стати основою підвищення ефективності забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

Безумовно, розмір заробітної платні державних службовців не порівняний з приватним сектором ІТ-сфери, що заважає заповнити кадрову недостачу. За таких умов доцільно розглянути питання щодо тимчасової передачі функцій забезпечення кібербезпеки приватним організаціям до належного укомплектування відповідних підрозділів державних органів та установ. У цьому контексті важливою складовою належного кадрового забезпечення органів державної влади кваліфікованими фахівцями з кіберзбезпеки є збільшення фінансування відповідних освітніх програм. Програми навчання з післядипломної освіти видаються найбільш оптимальним механізмом підвищення рівня знань фахівців з кіберзахисту і кібербезпеки.

Органам державної влади України доцільно збільшувати кадровий резерв кваліфікованих спеціалістів для потреб кібербезпеки за рахунок реформування системи відбору талановитої молоді для отримання вищої освіти за кошти державного бюджету з наступним працевлаштуванням у такі органи. Загалом, реформування державної служби України має орієнтуватися на вирівнювання оплати праці спеціалістів з кібербезпеки і кіберзахисту з середньо ринковими показниками. Такий підхід стимулюватиме залучення до державного сектору найбільш освічених фахівців.

Крім того, доцільно впроваджувати у практику діяльності органів державної влади (насамперед, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної поліції тощо) програми стажування та взаємного обміну досвідом фахівців ІТ-підприємств та інших державних організацій. Цікавим може бути підхід, який використовується за кордоном, щодо спільного використання послуг адміністрування систем або забезпечення безпеки мереж, в яких обробляються державні електронні інформаційні ресурси, коли один орган державної влади надає послуги іншому. Це допомагатиме таким органам досягати максимальної ефективності використання поточного штату спеціалістів з кіберзахисту та кібербезпеки, а також зменшувати витрати на персонал та ліцензування програмного забезпечення, спрощувати системи обміну інформацією про кібератаки та кіберінциденти, що призведе до підвищення ефективності кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури держави.

Список використаних джерел:

1. Марущак А. І. Інформаційно-правові аспекти протидії кіберзлочинності/ А. І. Марущак // Інформація і право. – 2018. – № 1. – С. 127-132.

2. Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» // Офіційний вісник України, 2016, № 23, ст. 899.

3. Закон України від 05.10.2017 «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» // Відомості Верховної Ради України, 10.11.2017, № 45, ст. 403.

----------***----------

Дмитро Поліщук,
Національна академія СБ України

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НЕУРЯДОВА ОРГАНІЗАЦІЯ

Розбудова громадянського суспільства в Україні просувається шляхом запровадження сучасних підходів до питання вдосконалення системи публічної влади, серед якої одне з важливих місць займає функціонування інституту неурядових організацій, які віддзеркалюючи думку окремих соціальних груп перетворилися на потужний інструмент громадського контролю за діяльністю органів державної влади та

управління в Україні. Сфера діяльності неурядових організацій охоплює практично всі галузі життя людини – політику, економіку, науку, культуру, освіту. Розгалужена мережа політичних, природоохоронних, професійних, молодіжних, ветеранських та ін. організацій створюють підґрунтя для подальшого розвитку громадянського суспільства, є вирішальним стабілізаційним фактором, гарантом демократичного шляху розвитку.

Водночас, у суспільно-політичному просторі нашої держави фіксуються спрямування окремих іноземних держав до реалізації стратегічних задумів, які мають на меті зашкодити національній безпеці України. Зокрема, одним із напрямків діяльності РФ з підготовки агресії проти України стала робота з населенням України для створення підґрунтя і сприятливого для РФ середовища серед українських громадян. Ця діяльність реалізовувалася в рамках концепції «Русский мир», яка серед іншого передбачала створення і розвиток широкої мережі проросійських неурядових організацій, які діють як на нашій території, так і з позиції інших держав [1, ст. 88].

Вперше термін неурядова організація було використано під час проведення засідання ООН в м. Сан-Франциско у 1945 році у зв'язку з необхідністю визначення в статуті ООН права участі для міжурядових спеціалізованих установ та міжнародних приватних організацій. В подальшому ООН погоджується визнавати неурядовими організаціями майже всі види приватних організацій, але за умови їх незалежності від державного контролю, некомерційної, неполітичної та некримінальної діяльності [2, с.75].

Як свідчить аналіз наявних тлумачних та довідкових видань поняття «неурядова організація» вживається лише у поєднанні з поняттям «іноземна неурядова організація», зокрема в «Словнику міжнародно-правових термінів», а саме «міжнародна неурядова організація» (далі МНО) – об'єднання на постійній основі суб'єктів національного права декількох країн, що має правореалізуючу (функціональну) правосуб'єктність у межах, визначених міжнародним правом, не ставить за мету одержання прибутку та діє згідно з нормами міжнародного права [3, с. 235].

За результатом дослідження на предмет наявності терміну «неурядова організація» у змісті законів України та інших державних нормативно-правових актів встановлено, що термін «неурядова організація» зустрічається в нашому вітчизняному законодавстві близько 145 разів.

Також, слід звернути особливу увагу на те, що у основному Законі держави – Конституції України досліджувана нами категорія «неурядова

організація» відсутня, натомість присутні наступні категорії: «об'єднання громадян», «громадська організація», «професійна спілка», «міжнародна організація», «організація, що має на меті одержання прибутку», «міжнародна фінансова організація», «органи самоорганізації населення» тощо, окремі з яких є тотожними або схожими за значенням до терміну «неурядова організація».

У першому Законі України, який унормував діяльність неурядових організацій «Про об'єднання громадян» (№ 2460-XII, 16.06.1992) в IV Розділі «Міжнародні зв'язки об'єднань громадян, міжнародні об'єднання громадян» термін «неурядова організація» зустрічається двічі: в ст. 33 «Міжнародні зв'язки об'єднань громадян» де визначено право громадських організацій засновувати або вступати в міжнародні громадські (неурядові) організації та в ст. 34 «Міжнародні громадські організації. Філіали іноземних громадських організацій» де зазначено, що міжнародні громадські організації та інші структурні осередки громадських (неурядових) організацій іноземних держав на території України діють відповідно до цього Закону, інших законодавчих актів України [4, С. 9].

Як бачимо, у першому нормативно-правовому акті незалежної України, який регулював діяльність громадських об'єднань на території нашої держави, термін «неурядова організація» застосовувалося виключно в поєднанні з такими категоріями як «міжнародна громадська організація» та «громадські організацій іноземних держав».

У свою чергу, у новому законі України «Про громадські об'єднання» (№ 4572-VI, 22.03.2012) термін «неурядова організація» вживається досить часто і як в законі України «Про об'єднання громадян» (№ 2460-XII, 16.06.1992) пов'язується з діяльністю іноземних неурядових організацій в Україні [5].

Зокрема, у п. 4 ст. 2 ЗУ «Про громадські об'єднання» зазначається, що неурядові організації інших держав, міжнародні неурядові організації (іноземні неурядові організації) діють на території України відповідно цього та інших законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5, С. 2].

У ст. 6 Закону зазначено, що громадські об'єднання можуть здійснювати співробітництво з іноземними неурядовими організаціями та міжнародними урядовими організаціями з дотриманням законів України та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5, С. 4].

Крім того, в ст. 20 Закону [5, С. 10], яка регулює питання надання акредитації діяльності іноземних неурядових організацій на території Україні йдеться про те, що відокремлений підрозділ іноземної неурядової

організації акредитується в Україні без надання статусу юридичної особи в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (від 15.05.2003, № 755-IV).

У зазначеній статті Закону надається перелік підстав, на основі яких припиняється діяльність відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації в Україні, а саме: 1. Рішення іноземної неурядової організації, відокремлений підрозділ якої акредитовано в Україні; 2. Рішення уповноваженого органу з питань реєстрації у разі закінчення терміну дії довіреності на ім'я керівника відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, оформленої відповідно до законодавства держави, в якій видано довіреність; 3. Рішення суду про заборону відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації.

В п. 3. ст. 20 Закону визначено, що діяльність відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації може бути заборонена в судовому порядку у разі порушення таким відокремленим підрозділом положень статей 36, 37 Конституції України, статті 4 цього Закону, положень інших законів, якими встановлюються обмеження щодо утворення і діяльності громадських об'єднань в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [5, С. 10].

У ст. 36 Конституції України йдеться про право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Закон розглядає такі суб'єкти політичної реальності як політична партія, громадська організація та професійна спілка, водночас у зазначеній статті основного закону держави не зустрічається досліджуваний автором термін «неурядова організація» та «іноземна неурядова організація» [6].

Також, у цій статті зазначено, що право на свободу вказаних суб'єктів політичного життя може здійснюватися за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

У ст. 37 Конституції України вказано, що «утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної,

расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються».

Тобто, в ст. 37 Конституції України чітко прописано норми, які передбачають правові підстави для припинення діяльності політичних партій та громадських організацій на території України, однак не передбачаються правові підстави для припинення діяльності неурядових організацій. Водночас, як і в Законі України «Про громадські об'єднання» (№ 4572-VI, 22.03.2012) немає положення, згідно якого можна було б віднести термін «неурядова організація» чи «іноземна неурядова організація» до категорій «політична партія», «громадська організація» чи «громадське об'єднання».

Отже, вказана розбіжність у вітчизняному законодавстві в подальшому може призвести до низки негативних прецедентів у судовій практиці України та можливого використання зазначених неточностей у вітчизняному законодавстві у власних цілях тими неурядовими організаціями, які мають на меті завдати шкоду національній безпеці України.

Список використаної літератури:

1. Мартинюк В., Мироненко В. Аналітична довідка щодо діяльності проросійських неурядових організацій в Україні /Політичні інститути та процеси – 2016 – № 1, С. 88.

2. Peter Willetts. What is a Non-Governmental Organization? // City University, London [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CSNTWKS/NGO-ART.HTM#Glossary.)

3. Грін О.О. Словник міжнародно-правових термінів//Укладач О.О.Грін.-Ужгород:ПП Данило С.І., 2010.-500 с. – с. 235 (Серія «Бібліотека юриста-міжнародника»).

4. Закон України від 16 січня 1992 року «Про об'єднання громадян» № 2460-XII.

5. Закон України від 22 березня 2012 року «Про громадські об'єднання» № 4572-VI.

6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 року.

----------***----------

Микола Стрельбицький,
доктор юридичних наук, професор,
Національна академія СБ України
Микола Величко,
кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник,
Національна академія СБ України
Ігор Піцун,
Національна академія СБ України

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ – СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ СТРАТЕГІЇ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА БІОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ

Найбільшою цінністю держави є її народ, тому держава зобов'язана використовувати усі наявні засоби для забезпечення належних умов життєдіяльності населення. Такі норми закріплені у понятті «біологічна безпека», визначеного Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні генетично модифікованих організмів» [1].

Насправді, сучасна ситуація довкола забезпечення біологічної безпеки та біозахисту населення України далеко не відповідає вимогам нормативно-правових документів та викликам сьогодення, оскільки, робота щодо її відновлення тільки розпочинається після відміни Постановою КМУ від 03 вересня 2014 року № 405 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» під яку і підпала Державна цільова програма з біобезпеки та біозахисту на 2015-2020 роки [2,3].

Тільки 21 грудня 2017 року Комісія з біобезпеки та біологічного захисту при Раді національної безпеки і оборони України (РНБО) відновлює роботу з метою розробки згідно доручення КМУ проектів документів – Стратегії біологічної безпеки та біологічного захисту на період до 2020 року (далі – Стратегія) та Плану заходів щодо реалізації Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту на період до 2020 року (далі – План) [4]. В даних документах в числі інших державних суб'єктів з його реалізації задіяна в межах своєї компетенції і Служба безпеки України. Зокрема, в Стратегії щодо стану проблеми біологічної безпеки в Україні зазначається, що у сучасному світі проблема біологічної безпеки набуває особливе значення в умовах глобалізації та появи нових загроз глобального характеру, які потребують

консолідації зусиль держави, суспільства, міжнародної спільноти для вирішення широкого кола питань в галузі нерозповсюдження та протидії, у тому числі проявам тероризму. Тому в умовах підвищеного ризику терористичних подій в усьому світі та збройної агресії Російської Федерації на певній території України, особливу увагу привертає загроза біологічного тероризму. Світовий досвід вказує на продовження поширення інцидентів з біологічними збудниками та отруйними речовинами, і це потребує негайної концентрації зусиль для зберігання та укріплення системи реагування на надзвичайні ситуації, при можливому використанні біологічної зброї та біотерористичних подіях. Крім того як відмічається у Стратегії, Україна як держава-учасниця Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про її знищення, повинна дотримуватися міжнародних зобов'язань у цій сфері [5].

В числі факторів, що сприяють дестабілізації стану біологічної безпеки та біологічного захисту в Україні, які відносяться до компетенції СБУ значаться:

а) відсутність Закону України «Про біологічну безпеку та захист» підготовка і прийняття якого передбачалося Рішенням РНБО України від 2009 року, а наявна сучасна нормативно-законодавча база недосконала;

б) відсутність цілісної державної системи з біобезпеки та біозахисту;

в) відомча розпорошеність і як наслідок незадовільний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту;

г) регіональна нестабільність – військова агресія Російської Федерації на сході України;

д) недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій.

Згідно Стратегії, основні напрями і шляхи її реалізації є гармонізація національного законодавства з біологічної безпеки та біологічного захисту з нормами міжнародного права, міжнародними договорами і угодами, учасницею яких є Україна. За зазначеним напрямом Стратегією передбачається необхідність виконати в числі інших і удосконалення системи підготовки, перепідготовки фахівців з біологічної безпеки та біологічного захисту, посилення кадрового потенціалу та підвищення професійного рівня, шляхом впровадження системи спеціалізованої підготовки фахівців з питань біологічної безпеки та біологічного захисту, у тому числі персоналу першої лінії захисту (МВС, СБУ, фіскальної служби та ін.). У цьому випадку буде доцільним вислів відомого вченого і практика в галузі біологічної зброї Кена Алібека, який на даний час

проживає в США і працює за зазначеним напрямом: «Є тільки два механізми запобігання біологічній атаці: ефективна спецслужба й ефективна система біологічної безпеки та біологічного захисту країни. Спецслужба, здатна запобігти атаці, система біологічного захисту – максимально зменшити її негативний ефект, якщо атака все-таки відбудеться» (K.Alibek, 1999) [9].

Відповідно до вищезазначеного План реалізації Стратегії передбачає участь СБ України за чотирма напрямами:

1. Гармонізація національного законодавства з біологічної безпеки та біологічного захисту з нормами міжнародного права, міжнародними договорами і угодами, учасницею яких є Україна.

2. Впровадження механізму державного контролю і забезпечення координації взаємодії центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів управління потенційно небезпечними об'єктами та суб'єктів господарювання і не господарюючих суб'єктів, у власності або користуванні яких перебувають потенційно небезпечні об'єкти.

3. Удосконалення системи підготовки, перепідготовки фахівців з біологічної безпеки та біологічного захисту, посилення кадрового потенціалу й підвищення професійного рівня (включаючи і співробітників правоохоронних органів та спецслужб задіяних в реалізації Стратегії).

4. Удосконалення організаційного потенціалу.

За результатами проведеного аналізу проекту Плану реалізації Стратегії СБ України залучається до проведення у 80% визначених заходів, що підкреслює важливу роль СБУ як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який окрім забезпечення державної безпеки України у частині компетенції також є суб'єктом процесу створення загальнодержавної системи біологічної безпеки та біологічного захисту країни.

З урахуванням вищевикладеного з метою повноцінної реалізації покладених на СБ України завдань у найближчому майбутньому перед останньою постануть нові виклики, які полягатимуть у невідкладному проведенні заходів щодо:

– аналізу та вдосконалення відомчої нормативно-правової бази для контррозвідувального забезпечення в частині компетенції СБ України у реалізації проекту Стратегії та Плану з біобезпеки та біозахисту;

– оптимізації функціонального призначення підрозділів з реалізації задач по протидії загрозам біологічного характеру національній безпеці Україні;

– підвищення ефективності діяльності органів СБ України з контррозвідувального забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту України.

Висновки:

Виходячи із проекту Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту та проекту Плану заходів щодо реалізації Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту на період до 2020 року – СБ України із числа державних інституцій є одним із провідних суб'єктів в її реалізації.

Тому необхідно провести аналіз ефективності діючої контррозвідувальної структури СБУ по забезпеченню біологічної безпеки та захисту держави в частині її компетенції з метою вдосконалення та оптимізації.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 № 1103-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1103-16/conv.

2. Постанова КМУ від 03 вересня 2014 року № 405 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» – Електронний ресурс-режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/405-2014-%D0%BF.

3. Постанова КМУ № 620 від 1 квітня 2013 року Про затвердження «Державної цільової програми з біобезпеки та біозахисту на 2015-2020 роки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/620-2013-п.

4. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 березня 2018 року № 944 «Про схвалення Стратегії біологічної безпеки та біологічного захисту на період до 2020 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moz.gov.ua/article/public-discussions-archive/proekt-rozporjadzhennja-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-shvalennja-strategii-biologichnoi-bezpeki-ta-biologichnogo-zahistu-na-period-do-2020-roku-ta-zatverdzhennja-planu-zahodiv-schodo-ii-realizacii.

5. Конвенция о запрещении разработки, производства и накопления запасов бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении от 10 апреля 1972 года. // [Електронний ресурс]: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.

6. Alibek K. Biohazard. – NewYork: RandomHouse, 1999. – 386 p.

----------***----------

Роман Трофименко,
Служба безпеки України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СБУ

Щодо організації управління процесами модернізації та розвитку СБУ

З метою реалізації закріпленого у поточному році в Конституції України євроатлантичного курсу, для забезпечення інтеграції української спецслужби в системи безпеки ЄС і НАТО, запровадження адміністративно-організаційних механізмів управління процесами модернізації СБУ, існує потреба у відповідній спеціалізованій структурній одиниці в системі спецслужби, що має забезпечувати інтеграційні процеси, процеси модернізації та подальшого розвитку (зокрема, впровадження окремих проектів), становлення стратегічних комунікацій спецслужби (зовнішнього та міжнародного сегментів).

Разом з тим, з огляду на значну консервативність та низьку лабільність системи СБУ, на початку процесу модернізації вказана структурна одиниця повинна функціонувати за межами системи (тобто управління нею не повинно здійснюватися з СБУ), але з подальшим уведенням в центральний апарат спецслужби.

Вбачається, для забезпечення ефективної роботи вказаної структурної одиниці (наприклад, Департаменту євроатлантичної інтеграції, стратегічних комунікацій та розвитку) її статус та повноваження (зокрема, щодо підпорядкування Департаменту у питаннях інтеграції, страткому, модернізації та розвитку всіх інших складових системи СБУ) мають бути визначені у законі, що регламентує діяльність СБУ (чи іншому НПА). При цьому перехідними положеннями відповідного документа має бути передбачено тимчасово незалежний статус вказаної одиниці та подальше її введення до складу спецслужби.

Щодо оновлення змісту й організації інформаційно-аналітичної діяльності СБУ

У 2017 році було опубліковано напрацювання автора з питань диференціації аналітичного та комунікативного видів діяльності практичних підрозділів СБУ.

У матеріалах публікації, зокрема, вказувалося, що *“сьогодні на оперативного працівника СБ України покладається занадто широкий спектр обов’язків та очікувань, котрі передбачають наявність у нього значного обсягу знань, здібностей та навичок, що, як правило, не поєднується в одній, навіть найбільш розвиненій, людині. Так, до*

оперативника ставляться підвищені вимоги щодо комунікаційних здібностей та поглиблених знань психології. Повсякдення оперативна практика, зокрема в сучасних умовах де-факто військового конфлікту з сусідньою країною, вимагає від оперативника належної фізичної підготовки, володіння зброєю, навичок рукопашного бою, оперативного водіння транспортними засобами. При цьому дотримання законності в оперативній діяльності, організація та ефективне виконання заходів забезпечення кримінального процесу передбачають наявність у кожного оперативника належних знань в галузі права, вміння працювати з нормативно-правовими та розпорядчими актами, готувати процесуальні, оперативні, аналітичні, інші, зокрема офіційного характеру, документи. При цьому визначений законодавством (ч.1 ст. 10 Закону України "Про Службу безпеки України") функціональний принцип роботи оперативних підрозділів передбачає володіння законодавством та базовими знаннями предмету у відповідній сфері суспільних відносин. Крім того, розвиток технологій вимагає від оперативного працівника знань комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, навичок роботи з великими масивами даних, іншими джерелами інформації, зокрема, ЗМІ, мережею Інтернет. Все це та багато іншого потрібно для ефективної оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності." [1].

Запропоновані автором рішення щодо диференціації аналітичного та комунікативного видів діяльності оперативника реалізовані шляхом впровадження в системі СБУ інституту оперативних аналітиків, який на даний час вже не потребує "реклами" через поширення відповідної ідеї.

Так, до Пріоритетних завдань та заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2019 рік (затверджена Указом Президента України від 10.04.2019 № 117/2019 та оприлюднена на його офіційному сайті), включено (п. 260 Додатку 1 до згаданої Річної національної програми):

– *"оптимізацію структурної побудови та функціональних завдань інформаційно-аналітичних ланок стратегічного, тактичного та оперативного рівнів в системі СБУ"*(ідея трирівневої система ІАД була також запропонована автором та запроваджена в 2017 році);

– *"впровадження інституту оперативних аналітиків у діяльність Служби безпеки України"*, а також захід забезпечення цього процесу – вирішення *"питання щодо унормування їх діяльності"*.

У цьому пункті Додатку 1 передбачено також створення базового інструменту забезпезпечення діяльності інституту оперативних аналітиків та інформаційно-аналітичної діяльності СБУ в цілому,

а саме встановлено: *"Запровадити мультифункціональну, інтегровану в усі оперативні та інформаційно-аналітичні підрозділи СБ України систему пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу та використання інформації з мережі Інтернет, засобів масової інформації та інших відкритих джерел (на основі методик OSINT). Для забезпечення організації та координації діяльності підрозділів Служби безпеки в рамках функціонування цієї системи утворити спеціалізований підрозділ Центрального управління Служби безпеки України*.

В міжнародній практиці OSINT є інформаційною базою, "першим кроком" для розвідувальних та контррозвідувальних, оперативних акцій. При цьому OSINT забезпечує всі інші етапи та основні процеси діяльності правоохоронних органів та спецслужб. Вказане обумовлено високою інтелектуальністю та ефективністю методів отримання інформації за мінімуму процедурних перепон та правових обмежень. Моделювання ситуації, за якої в СБУ буде якісно організовано впровадження методик OSINT, вказує на перспективну можливість значного підвищення ефективності роботи всіх її функціональних підрозділів за істотного зменшення витрат людських та матеріальних ресурсів.

Щодо грошового забезпечення співробітників СБУ

Вбачається, що принципово вирішити питання нейтралізації корупційних ризиків, обумовлених неналежним та неконкурентоспроможним розміром грошового забезпечення співробітників спецслужби, можливо шляхом внесення змін до чинного законодавства щодо встановлення посадових окладів співробітників СБУ відповідно до розміру прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року (або мінімального розміру заробітної плати, встановленого законом України про Державний бюджет) на рівні не меншому, ніж посадові оклади за відповідними посадами ДБР та НАБУ, а також визначення безпосередньо у законі фіксованого розміру (у відсотках посадового окладу) щомісячних доплат.

Слід відмітити, що Службою безпеки України вже надано (*листи від 15.03.2019 №14/К-91/14-5428 та від 25.03.2019 №14/К-155/14-6205*) до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства (зокрема, Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю"), які б забезпечили застосування зазначеного підходу до установлення посадових окладів співробітників спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю державних органів.

Щодо виконання спецслужбою функції протидії оргзлочинності

Стаття 2 Закону України "Про контррозвідувальну діяльність" завданнями контррозвідувальної діяльності визначає добування, аналітичну обробку та використання інформації, що містить ознаки або факти діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, протидію їх діяльності. При цьому за змістом положень концептуальних документів з питань нацбезпеки і оборони (зокрема, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016) загрозою у сфері держбезпеки є активне використання іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками на шкоду інтересам України злочинних озброєних угруповань та кримінальних елементів. Тож СБУ вирішуючи завдання, покладені на неї Законами України "Про національну безпеку України" та "Про контррозвідувальну діяльність", має здійснювати протидію оргзлочинності за напрямами, визначеними Законом України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю".

При цьому, слід відмітити, що на сьогодні значна частина протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, якій протидіють підрозділи БКОЗ спецслужби, відбувається з використанням кіберпростору. Так, в офіційних повідомленнях СБУ неодноразово вказувалося про використання вказаними угрупованнями у злочинній діяльності віртуальних валют, соцмереж, інтернет-сайтів, інтернет-месенджерів, прихованої мережі інтернет-з'єднань "Darknet".

Примітка: Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 8 Закону України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" (далі – Закон про кібербезпеку)забезпечуючи кібербезпеку України *"Служба безпеки України ... протидіє кіберзлочинності, наслідки якої можуть створити загрозу життєво важливим інтересам держави ..."*. У статті 1 Закону про кібербезпеку визначено, що кіберзлочинність це – сукупність кіберзлочинів, а кіберзлочин – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України.

Таким чином, за змістом своєї діяльності спецпідрозділи БКОЗ СБУє суб'єктами забезпечення кібербезпеки у складі одного з основних суб'єктів національної системи кібербезпеки – Служби безпеки України (ч. 2 ст. 8 Закону про кібербезпеку).

З огляду на вказане серед іншого актуальним є питання підготовки співробітників спецпідрозділів БКОЗ СБУ з питань кібербезпеки,

зокрема щодо виявлення та документування протиправної діяльності, яка відбувається у кіберпросторі та/або здійснюється з його використанням.

Список використаної літератури:

1. Окремі рішення з модернізації Служби безпеки України [Текст] / Р. В. Трофименко // Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення / . – Харків : Право, 2017. – Вип. 8 : Матеріали постійного діючого науков.-практ. семінару (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). – С. 57-60. – ISBN 978-966-937-026-6.

----------***----------

Сергій Фальченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України
Станіслав Шептуховський,
кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННИМ ВОЄНІЗОВАНИМ ФОРМУВАННЯМ

Події на сході України надали суттєвий поштовх до вдосконалення кримінально-правової регламентації відносин, пов'язаних із діяльністю військових формувань. Не викликає суттєвих заперечень соціальна зумовленість криміналізації діянь із перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період (ст. 114-1 КК України, чинна з 18.04.2014) та з перетинання державного кордону України представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора (одна з форм злочину, передбаченого ст. 332-2 КК України, чинної з 10.11.2018). Одночасно із впровадженням законодавчого дозволу на проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства, у новій редакції викладено кримінально-правову заборону щодо найманства – ст. 447 КК України ([1], чинна з 05.11.2015). З 2014 року внесено низку змін до норм про військові злочини (Розділ XIX Особливої частини КК України). Відповідальність за створення незаконних воєнізованих та незаконних збройних формувань (ст. 260 КК України) посилено додатковим альтернативним покаранням у виді конфіскації майна.

Одночасно із зазначеним вдосконаленням приписів КК України, кримінальне процесуальне право регламентувало можливість співпраці підозрюваних із органами досудового розслідування. Згідно з положеннями КПК (Глава 35 КПК України), підозрювані та обвинувачені на підставі угод можуть укласти із прокурором угоду про визнання винуватості та узгодити міру покарання. Навіть у випадках вчинення особливо тяжких злочинів організованою групою чи злочинною організацією угоду може бути укладено за умови викриття злочинних дій інших учасників групи чи інших вчинених злочинною групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами (п. 3 ч. 4 ст. 469 КПК України [2], чинна з 14.04.2017). Стороною угоди в такому разі не може бути підозрюваний, який є їх організатором. Такий підхід не є чимось новим – так само виключають можливість застосування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності до організатора або керівника, положення ч. 5 ст. 110-2, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3 КК України. Але слід пам'ятати, що специфіка криміналізації злочинів, пов'язаних зі створенням злочинних організацій, зумовлює віднесення «організаторських» за своїм характером дій, до діяльності виконавця, що випливає зі змісту диспозицій відповідних статей Особливої частини КК України. Тому особа, яка вчинила особливо тяжкий злочин, створивши злочинну організацію (ч. 1 ст. 255), банду (ст. 257 КК України), терористичну групу (ч. 1 ст. 258-3 КК України) є виконавцем. На неї не поширюється зазначена заборона щодо укладення угоди про визнання винуватості. Що ж до створення воєнізованого формування та збройного формування (ч. 1, ч. 2 ст. 260 КК України), вчинення визначених ч. 1 ст. 447 КК України як форми злочину дій (щодо фінансування, матеріального забезпечення, навчання найманців, їх використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях), то ці злочини не належать до особливо тяжких. Тому на підставі положень п. 1 ч. 4 ст. 469 КПК України, укладення угоди про визнання винуватості може бути здійснено незалежно від виду співучасті; сторона обвинувачення при укладанні такої угоди не може вимагати від підозрюваного викриття інших учасників або інших злочинів.

Крім заохочення учасників організованих злочинних угруповань до співпраці зі стороною обвинувачення, іншим наявним у розпорядженні правоохоронців юридичним засобом є виконання негласної слідчої (розшукової) дії (на стадії готування – також оперативно-розшукового заходу) з виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України, п. 8 ч. 1 ст. 8, Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"), а також

негласне здійснення інших процесуальних дій та проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують права і свободи людини та юридичних осіб. Умовою здійснення більшості з них є наявність ознак готування або вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 2 ст. 246 КПК України, п. 7 ч. 1, ч. 3 ст. 8, ч. 5 ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"). І, якщо створення не передбачених законом збройних формувань (ч. 2 ст. 260 КК України) задовольняє цій умові, ситуація зі створенням не передбачених законами України воєнізованих формувань, участі у їх діяльності (ч. 1 ст. 260 КК України) є протилежною, оскільки ці діяння є злочином середньої тяжкості.

З погляду можливості виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності воєнізованого формування слід приділити увагу питанню про те, чи належить таке формування до злочинних організацій. Так, відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України ознакою злочинної організації є мета безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. При цьому в літературі мають місце погляди як щодо належності воєнізованого формування до категорії "злочинна організація" [3, с. 60; 4], так і щодо відсутності чітких підстав для такого твердження з огляду на відсутність чіткого визначення у КК України їх правової природи та наявності ознак групи осіб за попередньою змовою [4, с. 132, 134]. Дійсно, у диспозиції ч. 1 ст. 260 КК України відсутня визначена ч. 4 ст. 28 КК України мета "керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб", "забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп" як альтернативні (по відношенню до тяжкості злочину) ознаки злочинної організації. Наведені у ч. 3 ст. 260 КК форми злочину "керівництво" воєнізованими формуваннями", "їх фінансування", "постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки" не можна визнати такими, що цілком задовольняють цій ознаці.

Сумнів щодо належності воєнізованих формувань до злочинних організацій є чинником, який може стримувати ініціативу правоохоронних інституцій щодо попередження їх створення, а також блокувати можливість використання негласних методів протидії. Оскільки наразі суспільна небезпечність цього злочину очевидно зросла, а також задля забезпечення потреб практики щодо протидії йому, доцільним є підвищення верхньої межі санкції до рівня, який відповідає тяжкому злочину і відображатиме його сучасний ступінь суспільної небезпечності, а саме – до 6 років позбавлення волі, або шляхом встановлення альтернативного покарання у виді штрафу на суму в межах від 10 до 25 тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства : Закон України від 06.10.2015 № 716-VIII // Голос України. – 2015. – 04 листопада. – № 204.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16.03. 2017 № 1950-VIII // Голос України. – 2017. – 13 квітня. – № 68.

3. Ковальчук В. П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації: монографія / В. П. Ковальчук. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 224 с. – ISBN 978-617-511-146-8.

4. Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія / Андрій Андрійович Вознюк. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 192 с. – ISBN 978-966-2609-93-6.

----------***----------

Валентина Форноляк,
кандидат психологічних наук,
Національна академія СБ України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Питання протидії тероризму набули в нашій країні актуальності від початку проведення антитерористичної операції на Сході України. На території Донецької, Луганської та інших прилеглих до них областей досить часто чиняться провокації та терористичні акти. В таких умовах перед центральними органами державної влади, насамперед тими, які є суб'єктами боротьби з тероризмом стоїть завдання щодо забезпечення національної безпеки нашої держави та протидії терористичним проявам. Такі обставини вимагають спільного злагодженого функціонування зазначених суб'єктів та вказують на необхідність застосування на державному рівні нових підходів до формування сучасної, потужної та боєздатної антитерористичної системи.

Досвід проведення як антитерористичної операції так й операції Об'єднаних сил (далі ООС) на Сході нашої країни вказує на те, що стабілізувати ситуацію можливо спільними зусиллями не лише суб'єктів

боротьби з тероризмом, але й органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Згідно із законодавством України під час проведення антитерористичних заходів суб'єкти боротьби з тероризмом повинні виконувати свої функціональні обов'язки в межах своєї компетенції. Зокрема, у ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначений перелік суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом та залучаються до участі в ООС [1].

Визначальне значення для успішної протидії тероризму в нашій державі має налагоджена взаємодія суб'єктів боротьби з тероризмом, котра ґрунтується на нормативно-правових актах, погоджена за метою, місцем і часом діяльність самостійних представників різних відомств. Загальновідомо, що діяльність будь-якого органу державної влади неможливе без взаємодії з іншими суб'єктами владних повноважень, фізичними чи юридичними особами.

Варто наголосити, що взаємодія суб'єктів боротьби з тероризмом здійснюється, перш за все, з метою ефективного виконання поставлених перед ними завдань, для досягнення максимального результату з найменшим використанням сил та засобів.

Вимоги щодо взаємодії суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом закріплені також в ст. 8 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [1].

В п. 5 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що на підрозділи, які реалізують оперативно-розшукову діяльність, покладається обов'язок здійснювати взаємодію між собою та з іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого й повного попередження, виявлення та припинення злочинів [2]. Враховуючи положення зазначеної статті, визначимо суб'єктів взаємодії в ході проведення оперативно-розшукової діяльності в районі операції Об'єднаних сил з метою відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону та відсічі збройній агресії Російської Федерації. Зокрема, здійснюється взаємодія між оперативно-розшуковими підрозділами суб'єктів боротьби з тероризмом, визначених у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме: Служби безпеки України, Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Служби зовнішньої розвідки України, управління державної охорони, органів доходів і зборів, слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, розвідувального органу Міністерства оборони України.

У випадку запровадження воєнного стану, відповідно ст. 18 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», порядок взаємодії військового командування та військових адміністрацій з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади щодо забезпечення додержання правового режиму воєнного стану, захисту безпеки громадян та інтересів держави, а також підпорядкування чи оперативного підпорядкування їм інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, або їх з'єднань, військових частин, установ та організацій визначається Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України [3].

Разом з тим, згідно зі ст. 11 Закону України «Про оборону України», Генеральний штаб Збройних Сил України, як головний військовий орган, функції якого передбачають планування оборони держави, управління застосування ЗС України, координації та контролю за виконання завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами у законодавчо визначених межах організовує стратегічне розгортання ЗС України та інших військових формувань, взаємодію з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади під час виконання завдань оборони держави. Відповідно до ч. 5 ст. 18 вказаного Закону, основні заходи щодо підготовки та ведення територіальної оборони, до виконання яких залучаються, у межах повноважень, ЗС України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, органи внутрішніх справ та інші відповідні правоохоронні органи, що визначаються Положенням про територіальну оборону, яке затверджує Президент України [4].

Враховуючи зазначене, взаємодію суб'єктів боротьби з тероризмом під час проведення ООС слід визначити як об'єднану та погоджену діяльність уповноважених суб'єктів, що реалізується на визначеній нормативно-правовій базі та цілеспрямована на виконання завдань щодо виявлення, розслідування, кримінального переслідування, запобігання, припинення злочинних посягань на національну безпеку за допомогою визначених нормами права правових засобів здійснення своєї діяльності. Порядок взаємодії між органами та підрозділами, які функціонують в межах компетенції в районі ООС, визначено спільними розпорядчими документами Голови служби безпеки України, керівника антитерористичного центру при СБ України, Міністра оборони України, Міністра внутрішніх справ України, Голови Державної прикордонної служби України, Генерального прокурора України. Їх положеннями

врегульовано низка питань, котрі постають у повсякденній діяльності військових формувань.

Для підвищення ефективності взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом в умовах проведення операції Об'єднаних сил, на нашу думку, важливим є: подальше підтримання внутрівідомчих та міжвідомчих зв'язків; забезпечення інформаційного сервісу діяльності анти терористичної системи; застосовування інноваційних форм і технологій взаємодії, періодичне обговорення результатів взаємодії на міжвідомчих нарадах тощо.

Таким чином, за результатами нашого дослідження, суб'єкти боротьби з тероризмом на території проведення ООС є учасники правовідносин у сфері протидії тероризму, які наділені відповідними правовими актами повноваженнями щодо виявлення, протидії та зменшення негативного впливу терористичної діяльності.

Для підвищення ефективності виконання покладених на суб'єктів боротьби з тероризмом завдань в умовах проведення ООС важливо: постійно удосконалювати форми та методи діяльності шляхом проведення спільних комплексних занять, тактико-спеціальних, командно-штабних та оперативно-тактичних навчань; поглиблювати спеціалізацію підрозділів згідно зі специфікою оперативної обстановки; забезпечувати постійну бойову та мобілізаційну готовність представників суб'єктів боротьби з тероризмом; відпрацьовувати питання взаємодії з іншими відомствами та громадськими організаціями; використовувати досвід зарубіжних антитерористичних підрозділів.

Список використаних джерел:

1. Про боротьбу з тероризмом [Електронний ресурс]: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV.// – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua /laws/show/638-15.

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.1991 р. / Верховна Рада України // – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/389-19.

4. Про оборону України [Електронний ресурс]: Закон України від 06.12.1991 р. / Верховна Рада України // – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/1932-12.

----------***----------

Марія Чеховська,
доктор економічних наук, професор,
Національна академія СБ України
Олена Уфімцева,
кандидат юридичних наук, Національна академія СБ України

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НАТО З ПИТАНЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Одним із пріоритетних завдань Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2019 рік є необхідність започаткування системних стратегічних комунікацій між Україною та НАТО з питань енергетичної безпеки [1]. Важливо, що робиться наголос на необхідності участі у цьому процесі й держав, що межують з Україною. Передбачається, що метою створення комплексу комунікацій є оперативне реагування на загрози енергетичній безпеці, а також відпрацювання взаємоузгоджених колективних дій й системних рішень задля мінімізації казаних загроз.

На нашу думку, система стратегічних комунікацій з питань енергетичної безпеки становить собою сукупність взаємопов'язаних елементів (зокрема, держава; об'єднання держав; міжполітичні сили та організації, що діють на світовій арені; уряди; експертне середовище; міжвідомча співпраця) з впорядкованими внутрішніми зв'язками (економічними, фінансовими, матеріально-технічними, адміністративними, організаційно-управлінськими, правовими, політичними, дипломатичними, гуманітарними, аналітичними, інформаційними, пропагандистськими тощо), об'єднаних метою прогнозування та управління енергетичною безпекою.

Цілями формування системи стратегічних комунікацій з питань енергетичної безпеки, на нашу думку, мають бути:

– забезпечення захисту від загроз енергетичній безпеці;

– забезпечення ефективної діяльності суб'єктів забезпечення енергетичної безпеки;

– попередження ризиків та загроз енергетичній безпеці;

– формування адекватної реакції на ризики та загрози;

– ліквідація та мінімізація наслідків.

До функцій системи стратегічних комунікацій з питань енергетичної безпеки ми віднесли:

– прогнозну – можливість моделювання ситуації, яка ще не виникла; здатність в умовах невизначеності ситуації аналізувати та прогнозувати; прийняття рішень в умовах невизначеності; визначення можливих сценаріїв майбутньої діяльності у конкретних умовах;

– регулятивну – сприяння впорядкуванню відносин, приведення їх до певних стандартів; розробка стратегічних напрямів розвитку системи відповідно до змін у середовищі; синхронізація заходів із комплексного розвитку; досягнення мультиплікативного ефекту;

– новаторську або розвитку – розуміння того, що пошук шляхів нейтралізації загрози у тому числі може бути джерелом і способом подальшого розвитку, здійснення модернізації, залучення інвестицій;

– інформативну або роз'яснювальну – надання інформації щодо небезпечності загроз енергетичній безпеці; про існування спільних інститутів протидії таким загрозам; повідомлення щодо тактики та стратегії мінімізації або уникнення негативного ефекту від загроз енергетичній безпеці;

– аналітичну – визначення ризиків, здійснення їх оцінки та окреслення напрямів для попередження критичних ситуацій або мінімізації негативних наслідків;

– інформаційну – полягає в інформаційному забезпеченні процесу взаємодії між компонентами та суб'єктами системи стратегічних комунікацій між Україною та НАТО з питань енергетичної безпеки;

– координаційну – забезпечення ефективного зв'язку між компонентами та суб'єктами системи стратегічних комунікацій;

– інтегративну – забезпечення неперервності процесу взаємодії між компонентами та суб'єктами системи стратегічних комунікацій, їх синхронізації;

– формування цілісності – полягає у визначенні та дотриманні єдиного підходу формування політики впровадження системи стратегічних комунікацій з питань енергетичної безпеки.

Принципами ефективного впровадження системи стратегічних комунікацій між Україною та НАТО з питань енергетичної безпеки, на нашу думку, мають бути наступні: надійність, безпечність, комплексність, системність, суспільний характер діяльності, доступність, дотримання балансу інтересів, специфікація, спільність, узгодження, цілісність.

Зазначимо, що до суб'єктів системи стратегічних комунікацій між Україною та НАТО з питань енергетичної безпеки ми включили наступні структури:

– Центр передового досвіду НАТО з питань енергетичної безпеки;

– Центр передового досвіду НАТО у галузі кібербезпеки;

– Центр передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій;

– Комітет НАТО з планування на випадок надзвичайних ситуацій;

– Євроатлантичний координаційний центр реагування на катастрофи;

– Офіс зв'язку НАТО в Україні;
– Рада національної безпеки і оборони України;
– Міністерство енергетики та вугільної промисловості України;
– Міністерство оборони України;
– Міністерство закордонних справ України;
– Міністерство інформаційної політики України;
– Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
– Служба безпеки України;
– НАК «Нафтогаз України»;
– НАЕК «Енергоатом»;
– Національний інститут стратегічних досліджень.

Відповідно до визначених нами суб'єктів системи стратегічних комунікацій між Україною та НАТО з питань енергетичної безпеки, можна виокремити їх регіональну, галузеву та організаційну спеціалізацію. Так, за регіональною ознакою, безумовно, розрізняють суто українські та належні до НАТО структури. Галузева специфіка акцентує увагу та об'єктах забезпечення енергетичної безпеки відповідно. Щодо організаційної складової, то тут варто розрізняти як об'єкти, так і суб'єкти безпосередньо забезпечення енергетичної безпеки, а також суб'єкти здійснення стратегічних комунікацій.

Зважаючи на значний досвід країн НАТО у забезпеченні енергетичної безпеки, здебільшого саме на їх структурні підрозділи доцільно покладати функції:

– захисту критично важливої енергетичної інфраструктури;
– посилення або удосконалення енергоефективності, у тому числі у військовій сфері;
– поліпшення обізнаності;
– захисту від тероризму;
– безпеки енергетичної інфраструктури в країнах видобування та транзиту енергетичних ресурсів;
– використання досвіду НАТО у сфері врегулювання криз і ліквідації їх наслідків;
– планування заходів із ліквідації надзвичайних ситуацій;
– використання досвіду результативного залучення приватного сектору;
– поширення знань про перспективні технології;
– узгодження спільних стандартів;
– здійснення політичних консультацій;
– обмін розвідувальною інформацією [2].

Серед усього спектру компонентів стратегічних комунікацій у сфері забезпечення енергетичної безпеки, на нашу думку, буде доцільним використання: зв'язків з громадськістю; публічної демократії та військових заходів на її підтримку; зв'язків зі ЗМІ; дій у кіберпросторі; залучення ключових лідерів до проведення інформаційних заходів; внутрішньої комунікації; інформування про ситуацію; інформаційних та психологічних операцій; розвідувальне забезпечення [3].

Комплексне застосування зазначених компонентів уповноваженими суб'єктами надасть змогу, на нашу думку, отримати синергетичний ефект від впровадження системних стратегічних комунікацій між Україною та НАТО з питань енергетичної безпеки, який дозволить не лише мінімізувати можливі наслідки реалізованої загрози, а й сприяти їх ефективному попередженню й унеможливленню у подальшому. Крім того, позитивним ефектом буде також подальше впровадження у суто цивільні взаємовідносини результатів програм із енергозбереження, ознайомлення із новими технологіями тощо.

Список використаної літератури:

1. Річна національна програма під егідою Комісії Україна-НАТО на 2019 рік. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1172019-26450.

2. Грубіаускас Ю. Питання енергетичної безпеки НАТО. URL: https://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/ NATO-energy-security-agenda/UK/index.htm.

3. Nato Strategic Communications Handbook (Draft For Use). URL: https://www.lymec.eu/wp-content/uploads/2017/09/TT-140221-NATO-STRATEGIC-COMMUNICATIONS-HANDBOOK-DRAFT-FOR-USE-2015-BI.pdf.

----------***----------

Микола Шилін,
доктор юридичних наук, професор,
Національна академія СБ України
Ігор Приходько,
Національна академія СБ України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» наголошується «формування та розвиток сектору безпеки і оборони, який має забезпечити адекватне і гнучке реагування на загрози, раціонально використовуючи можливості і ресурси, є пріоритетом політики національної безпеки. При цьому необхідно забезпечити: комплексне вдосконалення законодавства з питань національної безпеки і оборони України, зокрема прийняття Закону України про внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» (нова редакція), який визначить механізми керівництва у сфері національної безпеки та оборони, унормує структуру і склад сектору безпеки і оборони, систему управління, координації та взаємодії його органів» [1]. Натомість замість внесення змін до зазначеного нормативно-правового акту 21 червня 2018 року Верховною радою був прийнятий новий Закон України (№ 2469-VIII) «Про національну безпеку України» [2], в якому на відміну від Закону України «Про основи національної безпеки України» [3] і Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію (основ державної політики) національної безпеки України» [4] наведені інші визначення понять таких категорій як «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці». Так, відповідно до п. 9 статті 1 цього Закону *національна безпека України* – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; *державна безпека* – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (п. 4); *національні інтереси України* – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток,

а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (п. 10); *загрози національній безпеці України* – явища, тенденції і чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України (п. 6) [2].

Звертає на себе увагу, що поняття *національна безпека і державна безпека* в Законі України «Про національну безпеку України» фактично ідентичне, тобто це – захищеність одних і тих же об'єктів від реальних і потенційних загроз. Різниця полягає лише у визначенні характеру загроз. У першому випадку це просто загрози, а в другому – загрози невоєнного характеру. Такий підхід до співвідношення зазначених категорій, на наш погляд, є скоріше хибним ніж сумнівним. Національна безпека по відношенню до державної безпеки є родовою категорією, тому її зміст ширше змісту державної безпеки, а від так і об'єктів її захищеності повинно бути більше. Складовими національної безпеки є державна, політична, економічна, воєнна, інформаційна, кібернетична, енергетична, екологічна, продовольча, громадська безпеки. Складовими державної безпеки це – державний суверенітет, територіальна цілісність, конституційний лад. Не зрозумілим є і визначення законодавцем характеру загроз захищеність від яких потребують національна і державна безпеки, а саме чому для державної безпеки визначається захищеність лише від загроз невоєнного характеру, адже загрозливими для обох можуть бути як воєнні, так і невоєнні дії.

В Законі ж України «Про основи національної безпеки України» (в редакції від 01.07.2010 року) *національна безпека* визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту

та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [3].

Перерахування названих сфер вбачається зайвим. Більш вдалим, на наш погляд, було визначення поняття національної безпеки наведене в «Концепції (основ державної політики) національної безпеки України» (надалі Концепція), де зазначалося національна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи. суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей [4].

Зважаючи на зазначене, вважаємо, що ***національну безпеку*** можна визначити як *захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, примноження їх духовних і матеріальних цінностей, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам в усіх сферах їх життєдіяльності та державного управління.*

Національні інтереси в Законі України «Про основи національної безпеки України» це – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток, а загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [3]. В Концепції національні інтереси України були визначені як фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення [4]. Ці визначення національних інтересів вбачаються такими, які більш точно відображують сутність цієї категорії ніж визначення наведене в Законі «Про національну безпеку».

Щодо визначення поняття загрози національній безпеці. Укладачі словника термінів «Геополітика і національна безпека» наголошують: «загроза національній безпеці – сукупність умов і факторів, що перешкоджають реалізації національних інтересів, а також створюють безпосередню можливість заподіяння збитку (шкоди) національним цінностям. …» [5, с.73].

Загалом же, як свідчить аналіз наявних наукових джерел, фактично усі науковці в основному сходяться на тому, що «загроза» несе в собі *вірогідність чи неминучість* виникнення чогось небезпечного, можливість нанесення шкоди особистості, суспільству або державі чи посягання на будь-які інтереси особи, суспільства, держави, потенційну небезпеку для життя, здоров'я людини, її майнові, матеріальні духовні та інші цінності. При цьому загрозу поділяють на потенційну, реальну й уявну. Ґрунтуючись на нижче викладеному ***загрози національній безпеці*** можна визначити як *наявні та (або) потенційно можливі події, явища, дії (діяльність), умови та інші чинники, що створюють чи можуть створити небезпеку правам і життєво важливим інтересам і цінностям громадянина і людини, суспільства й держави у будь-якій сфері їх життєдіяльності та призвести до небажаних для них наслідків.*

Згідно п. 19 статті 1 Закону «Про національну безпеку України» «Стратегія національної безпеки України – документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки». А у **статті 5** наголошується, що загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України [2].

В Указі Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» визначені (п. 3) такі актуальні загрози національній безпеці України: агресивні дії Росії; неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України; корупція та неефективна система державного управління; економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення; загрози енергетичній безпеці; загрози інформаційній безпеці; загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів; загрози безпеці критичної інфраструктури; загрози екологічній безпеці [1]. При цьому серед пріоритетів забезпечення екологічної безпеки є: недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб. Останні, на наш погляд, мають відношення до пріоритетів забезпечення біологічної, а не екологічної безпеки. Тому

до актуальних загроз національній безпеці України необхідно віднести і біологічну, а також продовольчу загрози.

Підсумовуючи слід зазначити: що національна безпека і державна безпека не є тотожними поняттями. У цьому зв'язку виникає нагальна потреба в прийнятті окремого Закону Україну «Про державну безпеку» або внесення відповідних змін до Закону України «Про національну безпеку» в контексті чіткого визначення відповідного понятійно-категоріального апарату, розмежування об'єктів державної і національної безпеки, суб'єктів їх забезпечення, загроз їм, напрями державної політики з питань державної і національної безпеки, повноваження суб'єктів забезпечення, їх основні функції та порядок контролю за здійсненням заходів щодо забезпечення державної і національної безпеки.

Тому, на наш погляд, подальші наукові дослідження вітчизняних науковців-правознавців потрібно зосередити передусім на вирішенні даної проблеми, яка в сучасний період стає все актуальнішою.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України».

2. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII Про національну безпеку України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, № 31, ст.241.

3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.03 № 964- IV / Голос України 22 липня 2003 року № 134 (3134).

4. Постанова Верховної Ради України Про Концепцію (основ державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 10, ст. 85.

5. В.А.Ліпкан Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. / В.А.Ліпкан, О.С.Ліпкан, О.О.Яковенко. – К.: Текст, 2006.-256 с.

----------***----------

Микола Романов,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент, Національний університет «Острозька академія»

РОЛЬ І МІСЦЕ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ У ПРОВЕДЕННІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Будь-які спеціальні інформаційні операції у мирний час за межами держави та час загроз можна розділити на два типи:

– ті, що спрямовані на підрив діючої гегемонії, тобто пануючого класу тієї чи іншої держави, які формують її політику;

– та ті, що спрямовані па витіснення певної особи (групи осіб) з панівного прошарку.

Класично доцільно розглядати єдину схему здійснення спеціальних інформаційних операцій, що складається з чотирьох етапів: підготовчого, створення інформаційного приводу, «розкрутки», закріплення результатів та виходу зі спеціальної інформаційної операції.

Досвід зарубіжних країн насамперед Ізраїлю, США, Франції показує про можливість та необхідність залучення до проведення довгострокових та середньострокових інформаційно-психологічних операцій навчально-наукових установ. Вони можуть забезпечувати:

– глибоке вивчення науковими методами, що використовуються у політології та політичному маркетингу, об'єкта інформаційного впливу. З урахуванням того, що такими об'єктами можуть бути окремі соціальні прошарки населення всередині держави і за її межами, окремі політичні особи, державні діячі. Відповідно може змінюватись форми і методи легального вивчення їх з використанням політологічних методів.

– окрім питань вивчення об'єктів інформаційно-психологічного впливу є можливості залучення вищезазначених структур у заходах розповсюдження інформації. Зараз відомі в РФ «фабрики тролів», що активно залучаються до такого виду операцій.

Ми не можемо говорити про наші глобальні пропагандистські структури, як інструмент інформаційних операцій, але цілком можна говорити, образно виражаючись, про оборонні «цехи тролів», «бригади тролів». Окремі вищі навчальні заклади мають інтелектуальні та технічні можливості приймати участь у зазначених заходах. Здійснення цього можливе при укладанні певних конкретних замовлень, які можуть носити назву як науково-дослідна роботи цивільної установи (НДР), на користь забезпечення національної безпеки України.

Безпекові структури України, міністерство інформаційної політики, як можливі замовники у завданні на НДР, можуть викладати усі питання, що стосується предмету та об'єкту дослідження. Отримавши виконане завдання уже аналітичні структури вищезазначених структур будуть доповнювати отримані матеріали своїми власними здобутими матеріалами стосовно конкретного об'єкта інформаційно-психологічного впливу.

Для організації та проведення зазначених досліджень можливе використання колишніх фахівців безпекових структур України в науково-дослідних установах, Міністерстві освіти і науки України, молодих науковців сектору національної безпеки вишів держави.

----------***----------

Оксана Балашова,
Національний університет
«Острозька академія»

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СИНЕРГІЯ ЧИ ДИСБАЛАНС?

Національна безпека – це запит на стабільне функціонування та розвиток держави, шляхом використання важелів політичної та економічної влади, дипломатії та військового потенціалу. Концепція зародилась і розвивалася переважно в Сполучених Штатах Америки після Другої світової війни [13]. Початково, основна увага приділялась військовій могутності держави. Сьогодні трактування національної безпеки охоплює значно ширший спектр викликів, які суттєво впливають на «невійськову» безпеку нації та ті цінності, що підтримують її «життєздатність». Національна безпека за умов XXI ст. – це здатність держави подолати багатовимірні загрози явному добробуту свого народу і її виживання як національної держави в будь-який момент часу, за умов збалансованої роботи усіх інструментів державної політики [11,52].

Українське ж законодавство трактує національну безпеку переважно лише з точки зору її силових компонентів. У 2003 році було прийнято закон «Про основи національної безпеки України», який пропонував максимально деталізовану дефініцію, розуміючи національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина,

суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [6]. Проте з набуттям чинності нового закону «Про національну безпеку України» з червня 2018 року, формулювання істотно змінилось. Діючий закон визначає національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5]. Тобто бачимо, що акцент змістився виключно в контури реальних військово-територіальних викликів.

Тепер розглянемо яка ж роль партій в процесі забезпечення національної безпеки України. Беззаперечним є факт причетності політичних партій, особливо парламентських до вироблення державної політики країни, курсу її подальшого розвитку та й безпосередньо до прийняття законів, стратегій та концепцій національної безпеки України. Дослідження українських науковців також доводять, що парламентські політичні партії реально впливають на забезпечення національної безпеки на всіх стадіях процесу – від вироблення концепцій і стратегій до реалізації та контролю [1]. У вище згаданих законах містяться лише опосередковані згадки про значущість партій в даному процесі. Що стосується політичних партій (в даному випадку лише як складових значно ширшого поняття – громадські об'єднання), то у старому законі вони належали до суб'єктів забезпечення національної безпеки [6], а ось у діючому законодавстві отримали хоч і дуже опосередковані та розмиті, проте амбівалентні повноваження, а саме і у здійсненні, і в контролі політики забезпечення національної безпеки України. Законодавець відносить громадські об'єднання, що добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України до сектору безпеки і оборони (поряд із військовими, правоохоронними, розвідувальними формуваннями, завданням яких є безпосередній захист національних інтересів України) (ст 1, п.16, ст. ст 12, п.1) [5]. Водночас громадський контроль (що теж може здійснюватися партіями) є одним із елементів демократичного цивільного контролю, основною функцією якого є зміцнення національної безпеки України (ст 1. п.5, ст 4. п. 1, ст 10) [5].

Політична реальність демонструє іншу картину. Питання національної безпеки не є актуальним для провідних політичних партій. Наприклад, в одному із наших досліджень було здійснено контент-аналіз програм десяти найпопулярніших політичних партій України. У текстах програм партій термін національна безпека (та національні

інтереси) практично не зустрічається (на рівні 0-1 разів), за винятком БПП «Солідарність». У програмах партій ВО «Свобода» та «Народний фронт» питання безпеки розглядаються, проте не в національному контексті. Термін політична нація зустрічається лише раз, у програмі партії. «Громадянська позиція».

На нашу думку, ситуація, що склалась пояснюється виключно меркантильними інтересами політичних партій, зокрема їх лідерів. Небажання апелювати до проблематики національної безпеки пояснюється найперше самим терміном – національний, тобто єдиний, що стосується усього народу, всієї нації. Електоральні амбіції політичних партій та їх керівництва, очевидно, суперечать такому підходу. Партії формують/звертаються до регіональних відмінностей населення, зокрема мовних, релігійних, соціально-історичних. В наслідок чого в інформаційному просторі сьогодні з'являються такі поняття як «удільний князь області», «політична вотчина», «регіональний лідер/лідери», «сімейна група, контролююча регіон», «господарі області», а в науковий обіг потрапляє термін – «регіональний політичний режим» [4; 8]. Як наслідок, політичні партії фактично стимулюють формування в Україні своєрідного ринку ідентичностей, що використовується як засіб розпалювання міжрегіональних суперечностей, підриву основ соціальної солідарності, заперечення єдності українського суспільства як спільноти Української держави та культивування антигуманних способів ведення політичної боротьби [2].

Українських варіант функціонування політичних партій, а саме визначальна роль лідера, відсутність чітких ідеологічних орієнтацій та нетривале їх існування (як показують дослідження науковців середня тривалість «життя» політичної партії складає лише 10-15 років [3]) нівелює сферу національної безпеки країни. Як дуже влучно підкреслив Ю. Шайгородський в українських умовах причиною політичної прокрастинації є автаркія владних еліт, котрі розглядають суспільство лише як ресурс для забезпечення власного майнового та владного статусу; однак не сприймають себе як частину суспільства, відповідно – не пов'язують позитивні суспільні перетворення із власним благом [8]. Тоді коли роль та політична воля еліти, керівництва країни, політичних лідерів основних партій є визначальною для розвитку країни. Як зазначає всесвітньовідомий американський політолог А. Степан, який все життя займався питаннями транзиту до демократії та національної розбудови держави, при тому проживав, працював та досліджував як країни Латинської Америки, так і Західної Європи і країни колишнього СРСР, орієнтації населення дуже мінливі і напряму залежать від моделі поведінки політичної еліти. Науковець пропонує три тези, що стосуються

усіх без винятку: людям властиві численні та взаємодоповнюючі інтереси; їх ідентичності (орієнтації), оскільки вони значною мірою соціально і політично побудовані, можуть змінюватися надзвичайно швидко; політичне лідерство та політичний вибір сприяють створенню численних та взаємодоповнюючих, або ж поляризованих і конфліктних політичних ідентичностей [14].

Тобто від вибору політичної еліти залежить не лише політичний курс країни, але й політичні орієнтації населення. Така теза максимально корелюється із рівнем електоральної волатильності населення. В одній із своїх останніх монографії автор зазначає, що насправді все просто і зрозуміло – «немає держави, немає демократії» [14], тобто якщо немає політичної волі серед еліт до розбудови нації, національної держави, демократії, то у країни низькі шанси на успішний транзит.

Не тільки А. Степан, але й Л. Даймонд та Е. Рейнольдс [15; 9; 12] стверджують, що в нових демократій, як наша Україна, наприклад, де межі етнічних, національних або релігійних розколів збігаються з конкретними регіонами, саме націоналізація основних партій може бути ключовим фактором у збереженні демократії, адже партійні програми апелюють до національних спільних цінностей, а не регіональних відмінностей. В Україні, індекс націоналізації партійної системи (PSNS, деталі у [10]) хоч і стабільно зростаючий, проте низький, впродовж 2002-2014 років він зріс в діапазоні 0,48 → 0,69. Тоді коли 1 означає абсолютно націоналізовану партійну систему, тобто основні партії у всіх регіонах країни мають майже однакову електоральну підтримку. Що вкотре демонструє орієнтацію політичних партій на регіональні інтереси, а не на стратегічні загальнодержавні національні інтереси.

Виходячи з того, що повноцінне забезпечення національної безпеки країни, без апеляції до самої нації, апріорі неможливе, можемо припустити, що політичні партій посилюють/створюють значний дисонанс у процесі вироблення, реалізації та контролю політики національної безпеки України.

Список використаної літератури:

1. Загривенко В. Роль парламентських політичних партій у формуванні політики національної безпеки України : дис. … канд. політ. наук : 21.01.01 / Загривенко В. – Київ, 2011.

2. Зорич О. Громадські організації та політичні партії як генератори провідних ідентифікаційних суперечностей української нації / О. Зорич // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2015. – Вип. 5-6 (79-80). – С. 325-339. ;

3. Інтерв'ю з провідними політологами України. Первородний гріх партійного життя. Інтернет ресурс. Режим доступу – https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2304953-pervorodnij-grih-partijnogo-zitta.html

4. Кармазіна М. Підґрунтя формування регіональних політичних режимів в Україні / М. Кармазіна // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2017. – Вип. 2. – С. 4-43.

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII //Відомості Верховної Ради України. – 2018. – №31. – С. 241. ;

6. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – С. 351. ;

7. Шайгородський Ю. Роль громадянського суспільства у становленні нової політичної реальності / Ю. Шайгородський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – Вип. 3. – С.136–152

8. Ясінська А. Підстави формування регіональних політичних режимів у Харківській області (1991-2017 рр.) / А. Ясінська // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2018. – Вип. 1 (93). – С.176–204

9. Diamond, Larry. Class, Ethnicity, and Democracy in Nigeria: The Failure of the First Republic. Syracuse: Syracuse University Press, 1988.

----------***----------

Надія Гергало-Домбек,
кандидат філологічних наук,
Університет Марії Кюрі-Склодовської
(м. Люблін, Польща)

ДЕРЖАВНА МОВА І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

У сучасному глобальному світі питання безпекикожної країни виходить далеко за межі суто військового чи політичного вирішення цього питання. У ситуації гібридних загроз і конфліктів відбувається переоцінка сприйняття безпеки та зростає значення власне невійськового характеру її забезпечення, зокрема, коли йдеться про специфіку національної безпеки. Як вказує сама назва, основною складовою національної безпеки є «нація», а не лише держава як країна з політичним апаратом влади. Для відповідного забезпечення національної безпеки необхідно розуміти, що́ має бути захищене, а саме: не тільки люди й територія, яку

вони населяють, а також і те, що робить їх окремішньою спільнотою. Підвалинами національної безпеки країни є, безсумнівно, мова й культура, оскільки в разі загарбання чужинцями, розпаду чи занепаду держави саме національна ідентичність, сформована мовою, культурою та історичною пам'яттю є запорукою виживання й відродження нації. Проблема захисту власної мовно-культурної ідентичності від чужої домінації була й залишається підґрунтям міжнародних конфліктів і воєн, оскільки, за С. Гантінґтоном, для багатьох людей«культурна ідентичність є тим, що має найбільше значення» [1, с. 14]. В епоху глобалізаціїі розвинених цифрових технологій національна мова запобігає розмиванню ідентичності, а національна ідентичність – це той фактор, який дає членам окремої мовно-культурної спільноти почуття безпеки, вкорінення, буття у себе вдома й спонукає до її захисту.

Один із вимірів гібридної війни між Росією та Україною – це війна за ідентичність, а віссю, довкола якої вона обертається, є мова. За словами ідеолога євразійства і палкого прихильника «русского міра» Александра Дугіна, «[в]ійна в Новоросії почалася з мови» [2, с. 378]. Російська ідентичність виключає рівноправне співіснування української, оскільки ґрунтується на концепції т. зв. «триєдиного народу»– російсько-білорусько-українського [3, с. 32-34], що за визначенням виходить поза фізичні кордони нинішньої Російської Федераціїй охоплює сусідні держави – Білорусь і Україну. У цій концепції немає місця для української (а також білоруської) мови, оскільки в протилежному випадку російські політичні й культурні еліти не могли б говорити про «один народ». З огляду на це влада Росії розглядає українську мовно-культурну ідентичність як загрозу й буде боротися з будь-якими її проявами, тому захист українською державою своєї мови є водночас захистом української ідентичності в гібридній війні. Невипадково Російська Федерація намагалася винести питання розгляду Закону України «Про забезпечення функціонування державної мови» на засідання Ради Безпеки ООН, щоправда безуспішно [4].

В Україні мові титульної нації – українській – Конституцією надано правовий статус державної (офіційної) мови, що розуміється як обов'язковий засіб спілкування у публічних сферах суспільного життя. Значення української мови для національної безпеки зафіксоване в низці державних документів. Зокрема, у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року «забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України» знаходиться в переліку національних пріоритетів (ст. 6) [5].У законі про функціонування

української мови як державної, який набере чинності 16 липня 2019 р., підкреслюються «державотворчі і консолідаційні функції української мови, підвищення її ролі в забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки України»[6].

Окрім цього, українська мова як державна є невід'ємною частиною конституційного ладу України, на що вказує Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 грудня 1999 р.: «Положення про українську мову як державну міститься у розділі І «Загальні засади» Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття «конституційний лад»» [7] та Закон України «Про забезпечення функціонування державної мови».Виходячи з цього, спроба запровадити другу державну чи регіональну мову є замахом на конституційний лад у державі. Усвідомлення значення державної мови для конституційного ладу й національної безпеки повинно стати аксіомою. Тим часом спостерігаємо повну пасивність з боку відповідних служб й органів, які не реагують належним чином на спроби використання мовного питання як інструменту політичної боротьби, за допомогою якого розколюють суспільство.

Мова консолідує представників окремої мовно-культурної спільноти, що досконало розуміла ще влада царської Росії, коли забороняла українську мову й літературу. Підставою Валуєвського циркуляра 1863 року був, зокрема, висновок спеціально створеної комісії Головного управління у справах друку Російської імперії, в якому зазначено, що «ніщо не об'єднує людей у політичному відношенні так сильно, як єдність мови і літератури, і навпаки, ніщо не роз'єднує їх так, як відмінність мови і писемності»[8, с. 243]. Консолідаційну роль мови усвідомлює також нинішня російська влада, яка об'єднує усіх носіїв російської мови в «русскій мір», а володіння російською мовою зробила підставою для отримання громадянства Російської Федерації.

Про консолідаційну роль української мови згадується у Стратегії національної безпеки України від 12 лютого 2007 року, підписаній В. Ющенком: «Досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі безумовного додержання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина» [9].За часів президентства Віктора Януковича серед ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері вказано«забезпечення пріоритетності всебічного розвитку й підтримки української культури та

української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України», що мало бути частиною «створення сприятливих умов для зміцнення єдності українського суспільства» [10]. Водночас слід підкреслити, що ці положення тодішньою владою не лише ігнорувалися, але й порушувалися за відсутності реакції відповідних органів, зокрема Служби безпеки України.

Державна мова сприятиме укріпленню інформаційного суверенітету держави, якщо саме українська мова матиме монополію на контакти між посадовимий службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування і громадянами та на обмін інформацією між ними, адже мова може бути як засобом спілкування для одних людей, так і інструментом приховування інформації від інших людей.

Держава повинна захищатися не тільки за допомогою кордонів, армії,спецслужб тощо, а й за допомогою своїх символів та атрибутів. Як показують опитування, головним атрибутом незалежності держави та одним із трьох її найважливіших символів громадяни України вважають українську мову [11]. Водночас щойно нещодавно українська держава почала дбати про те, щоб в аеропортах світу назва столиці України в транскрипції латинським алфавітом передавалася в українськомовному звучанні – Kyiv, а не, як це було досі, на російський лад – Kiev. Доти, доки на ментальній мапі світу маркування України відбуватиметься російською мовою, її сприйматимуть як трохи іншу Росію, що підриватиме міжнародну солідарність з Україною в її боротьбі проти Росії.

Одним із інструментів, за допомогою яких створюються й поширюються гібридні загрози, є всесвітня мережа інтернет. Як виникає з рапорту американського аналітичного центру RAND, в інформаційній сфері та в соціальних мережах Україна залишається найбільш активним полем бою для російської пропаганди, яка використовує для цього, зокрема,російськомовне населення [12]. У зв'язку з цим збільшення частки державної мови в українському сегменті світової мережі й заохочення до цього громадян сприятиме забезпеченню інформаційної безпеки,оскільки мова виконуватиме роль фільтра. Ідентифікацію російських тролів полегшує саме їхнє незнання української мови й механічне використання електронного перекладача, після якого в тексті з'являються такі абсурдні звороти як «підлога України» (рос. пол України), «Сподівання Савченко» (рос. Надежда Савченко) чи «комбат Насіння» (рос. комбат Семен (Сенченко).

Для забезпечення національної безпеки України надзвичайно важливим є усвідомлення відповідними органами й службами, а також громадянами, що державна українська мова – не лише офіційний засіб

спілкування, атрибут незалежності й компонент української ідентичності, але також частина конституційного ладу,національний інтерес, важливий елемент системи безпеки та інструмент захисту від гібридних загроз.

Список використаної літератури:

1. HuntingtonS. P.Zderzeniecywilizacjiinowykształt ładu światowego.Przeł. H. Jankowska. –Warszawa 2006.

2. Дугин А.Украина: моя война. Геополитический дневник. Москва: Центрполиграф. – 2015.

3. RadzikR.Rosyjskiimperializmwspólnotowy. Trójjedynynaródruski w badaniachsocjologicznych.Wydawnictwo UMCS. Lublin.–2016.

4. Security Council Decides Not to Discuss Ukraine, Rejecting Russian Federation's Request by 6 Votes Against to 5 in Favour, with 4 Abstentions, https://www.un.org/press/en/2019/sc13815.doc.htm?fbclid=IwAR0HTObvSrK-22NAdaapwTRvxjerVASorfmLL-gWW0gpbnw-xih9A5FXF38

5. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15

6. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2704-19

7. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99

8. Тимошик М. Історія видавничої справи. Київ: Наша культура і наука. – 2007.

9. Стратегія національної безпеки України від 12 лютого 2007 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/ed20070212

10. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» від 8 червня 2012 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/ed20120622

11. Українці головним атрибутом незалежності вважають «мову». // Українська правда. – 23.04.2012, https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/23/6971332/

12. Russian Social Media Influence: Understanding Russian Propaganda in Eastern Europe, RAND, May 15, 2018, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2200/RR2237/RAND_RR2237.pdf

----------***----------

Роман Мартинюк,
кандидат політичних наук,
доцент Національний університет
“Острозька академія”

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Важливим елементом конституційно-правового статусу президента є його повноваження із забезпечення національної безпеки й оборони. Забезпечення національної безпеки й оборони – одна з функцій держави загалом. На це, зокрема, безпосередньо вказує ст. 17 Конституції України. Оскільки функції президента змішаної республіки випливають насамперед із функцій держави загалом, йому належить особлива роль у забезпеченні національної безпеки й оборони. Таку роль засвідчує і зміст конституційних повноважень Президента України, суттєва частина яких стосується забезпечення національної безпеки й оборони України. Роль президента в забезпеченні національної безпеки й оборони має об’єктивну зумовленість: забезпечення національної безпеки й обороноздатності країни (як і здійснення керівництва у сфері зовнішньої політики) потребує концентрації державної влади, координації діяльності всіх її галузей із метою проведення узгодженої, цілісної державної політики. Саме Президенту України як Верховному Головнокомандувачу Збройними Силами України та гаранту державного суверенітету і територіальної цілісності України й повинна бути підпорядкована вся сфера державного управління обороною та забезпеченням національної безпеки країни [1, с. 95].

Як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Президент України тісно зв’язаний з усіма аспектами національної безпеки та всіма проявами загроз для неї [2, с. 154].

У сфері національної безпеки й оборони Президент України здійснює політичне керівництво органами, які забезпечують національну безпеку й обороноздатність України. Він очолює Раду національної безпеки і оборони України – координаційний орган із питань національної безпеки й оборони. Головування Президента України в Раді національної безпеки і оборони України зумовлено тим, що принцип єдиноначалля в керівництві обороною і централізоване управління останньою вимагають від Президента не загального, а конкретного керівництва системою органів, які забезпечують безпеку й оборону держави.

Рада національної безпеки і оборони України не належить до жодної з галузей державної влади, створена при Президентові України і йому безпосередньо підпорядкована. Відповідно до ч. 2 ст. 107 Конституції України, функціями Ради національної безпеки і оборони України є координація та контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони. Це один із допоміжних органів при Президентові України, який забезпечує реалізацію його відповідних повноважень у сфері діяльності органів виконавчої влади. Конституційно-правовий статус цього органу, його компетенція похідні від владних повноважень Глави держави. Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводять у дію укази Президента України. Офіційна позиція Президента України, виражена у формі рішень Ради національної безпеки і оборони України щодо конкретних питань діяльності Уряду, має для останнього імперативний характер.

Рада національної безпеки і оборони України, як і Конституційний Суд України, повинна бути деполітизована і, зважаючи на її конституційне призначення, не може використовуватися Президентом України для застосування стримувань і противаг щодо підконтрольних Раді органів виконавчої влади [3, с. 33]. Вона – інтегративний за своєю природою орган, що забезпечує єдність державної влади. Це засвідчує і склад Ради національної безпеки і оборони України. До її складу за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України. У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України.

Через Раду загалом та через її окремих членів Президент України може цілеспрямовано впливати на діяльність відповідних вищих органів державної влади у сфері національної безпеки й оборони. Зокрема, визначальним є вплив Президента України на діяльність Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки й оборони через таких членів Ради національної безпеки і оборони України як Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Міністр внутрішніх справ України. І хоча відповідно до Конституції України, пряме підпорядкування цих членів Кабінету Міністрів України Президенту України без участі Уряду неможливе [4, с. 42], їх включення до складу Ради національної безпеки і оборони України засвідчує безпосередній вплив на них із боку Президента України [5, с. 111]. Отже, існування Ради національної безпеки і оборони України й головування Президента України в цьому органі відіграють суттєву роль у поєднанні функцій Глави держави з виконавчою владою.

Вплив Президента України на діяльність Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки й оборони засвідчує і порядок призначення

Прем'єр-міністра України, а також порядок призначення і звільнення Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України. Відповідно до п. 12 ст. 85 Конституції України, Верховна Рада України призначає Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України за поданням Президента України.

Верховна Рада України припиняє повноваження як Кабінету Міністрів України загалом (ст. 87 Конституції України), так і окремих міністрів (п. 12 ст. 85 Конституції України). Відповідно до Закону України "Про Кабінет Міністрів України" від 27 лютого 2014 р., Верховна Рада України має право звільняти міністрів Кабінету Міністрів України як самостійно, так і за поданням Прем'єр-міністра України (ч. 1 ст. 18) [6, с. 222]. При цьому стосовно Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України таке подання вноситься за згодою Президента України. Звільнення з посади Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України можливе також за ініціативою Президента України шляхом його відповідного подання до Верховної Ради України. Очевидно, що порядок призначення та звільнення цих міністрів враховує їх особливу роль у реалізації повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони [7, с. 23].

Координація діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони, яку здійснює Президент України, не обмежує відповідної компетенції Кабінету Міністрів України. Відповідно до п. 7 ст. 116 Конституції України, здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки й оборони є власним повноваженням Кабінету Міністрів України. По суті, забезпечення національної безпеки й оборони належить до сфери сумісної компетенції Глави держави й Уряду. Тому реалізація функції Президента України із забезпечення національної безпеки й оборони безпосередньо пов'язана з діяльністю в цій сфері Кабінету Міністрів України.

Відповідно до п. 121 ст. 85 Конституції України, до компетенції Верховної Ради України належить "призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України". Водночас, відповідно до п. 1 ст. 106 Основного Закону України, державну незалежність і національну безпеку забезпечує Президент України. Зі змісту завдань Служби безпеки України, визначених Законом України "Про Службу безпеки України" від 25 березня 1992 р. [8], очевидно, що цей орган суттєво опосередковує діяльність Глави держави у сфері забезпечення державного суверенітету та національної безпеки. Тому саме Президенту України повинна підпорядковуватися Служба безпеки України і саме він повинен призначати Голову Служби безпеки України (за згодою Верховної Ради України) і звільняти його з посади. Отже, встановлений Конституцією України порядок призначення і звільнення з посади Голови Служби безпеки

України ослаблює статус Президента України як гаранта державного суверенітету і національної безпеки.

Вбачається, що за умов притаманного змішаній республіці дуалізму виконавчої влади, статус президента як гаранта державного суверенітету і національної безпеки повинно забезпечувати його право головувати на засіданнях уряду з питань, які стосуються компетенції глави держави та скріплювати своїм підписом ухвалені на цих засіданнях акти. Менш вдалим засобом забезпечення згаданого статусу президента треба вважати його право скасовувати відповідні акти уряду. Це право було передбачене Проектом Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 31 березня 2009 р. [9].

Список використаних джерел:

1. Рудик П. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи / П. Рудик. – К.: Атіка, 2006. – 256 с.
2. Тодыка Ю., Яворский В. Президент Украины: конституционно-правовой статус : моногр. / Ю. Тодыка, В. Яворский. – Х.: Факт, 1999. – 256 с.
3. Розумний М. РНБО в системі стримувань і противаг / М. Розумний // Народний депутат. – 2008. – С. 33.
4. Авер'янов В., Дерець В., Пухтецька А. Організація виконавчої влади потребує реформування / В. Авер'янов, В. Дерець, А. Пухтецька // Право України. – 2009. – № 12. – С. 39-46.
5. Авер'янов В. Дуалізм виконавчої влади у світлі конституційного вдосконалення форми державного правління в Україні / В. Авер'янов // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. − № 3. – С. 106-115.
6. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. − № 13. – Ст. 222.
7. Авер'янов В. Закон України "Про Кабінет Міністрів України": питання конституційності змісту положень / В. Авер'янов // Стратегічні пріоритети. – 2007 – № 1 (2). – С. 18-23.
8. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
9. Проект Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 31 березня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4290&skl=7.

----------***----------

Анатолій Мініч,
кандидат філософських наук,
Національний університет
«Острозька академія»

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА І УНІВЕРСИТЕТ

Події 2014 року, коли Російська Федерація напала на одну із найбільших європейських країн і захопила частину її території, стануть предметом аналізу аналітиків протягом наступних десятиліть. Однак, один висновок виявляється очевидним вже сьогодні – зростання значення пропаганди й інших методів ведення інформаційної війни. На думку українських експертів, інформаційно – пропагандистська експансія російської сторони в український простір оцінюється як найнебезпечніший фактор серед усіх можливих засобів, що використовує Росія проти України. За своїм значенням пропаганда перевершує можливі наслідки від таких факторів, як ведення бойових дій, шпигунська та агентурно-розвідувальна діяльність, мілітаризація Криму і ОРДЛО, підтримка «п'ятої колони» в органах влади, дискредитація України на міжнародній арені, диверсійні акції, підбурення сепаратистських настроїв в регіонах, тощо [6].

Російська сторона використала увесь арсенал інформаційної боротьби другого покоління, зокрема, інформаційним атакам піддалися історія, культура, релігія, мова, ідеали, герої, цінності, керівництво та символи держави, система управління в Україні. Свідомо руйнується той «клей суспільства», що робить із автономних індивідів націю, суспільство і державу. Завдання російської пропаганди – посіяти хаос, бездуховність, некерованість, «війну всіх проти всіх». За таких умов будь-яке насилля ззовні, по Гоббсу, буде розглядатись як благо для всіх.

Головним «гальмом» в сфері реформування інформаційної політики України виявляється діяльність бюрократичного апарату. Ця думка, висловлена Тарасом Шевченком з Інституту Медіа Права, може бути належним чином обгрунтована [3]. З одного боку, проблемами національної безпеки в сфері інформації мають опікуватись фахівці-професіонали, наділені владними повноваженнями. З іншого боку, віддати інформаційну політику виключно в руки бюрократії – це завідомо програшна позиція. Не важко передбачити, що в інформаційній війні, де змагаються українська і російська бюрократія, остання має більше шансів на перемогу, зважаючи на більший бюджет і кращі технічні можливості.

Потрібно вишукати такі можливості, що забезпечать перевагу Україні в інформаційній війні. На думку директора інституту стратегічних досліджень України В.Горбуліна, головний резерв української сторони полягає в злагодженій роботі всіх залучених до інформаційної війни відомств [2]. Розвиток системи стратегічних комунікацій в Україні стане основною відповіддю на інформаційну агресію. Працівники Національного інституту національних досліджень України вважають, що державні структури, які відповідають за сектор безпеки і оборони мають системні проблеми: в органах немає єдиних стандартів оцінювання проведення інформаційних дій і операцій; міжвідомча взаємодія часто є формальною; більшість державних структур досі не дуже розуміють з якою комунікативною реальністю вони працюють. Система стратегічних комунікацій має подолати ці негаразди. Світовий досвід показує, що удосконалення роботи бюрократії руками самої бюрократії – це безперспективна справа. На нашу думку, необхідно розширити базу прийняття рішень, вийти за межі бюрократії, необхідно долучити до дискурсу представників громадського сектору і науки. Симбіоз ініціативи і творчості громадського сектору, зваженості і відповідальності державних чиновників, точного обґрунтування і прогнозування наслідків інформаційних операцій науковцями, дозволить приймати більш ефективні рішення, ніж це робить жорстка вертикаль російської влади.

Ніклас Луман, сучасний німецький соціолог, вважає, що суспільство диференціюється на низку окремих, замкнутих, незалежних одна від одної, здатних самостійно існувати і відтворюватись функціональних смислових комунікативних підсистем (масмедіа, політика, наука, армія тощо). Кожна функціональна підсистема відрізняється смисловим кодом, вона прагне оперувати власними комунікаціями і виключити комунікації іншого роду [5]. Так, вчені сперечаються з вченими, політики з політиками, військові з військовими, проте посперечатися один з одним у них не виходить. Хтось прагне влади, хтось істини, хтось кар'єри, і шляхи досягнення цих цілей у них різні. На наш погляд, потрібно розширювати діалог між представниками різних підсистем і зміцнювати його цільовими міжвідомчими програмами, фінансованими з державного бюджету. Спільний інтерес, спільні цілі і спільна відповідальність сприяє подоланню формальних перешкод заради спільної мети. Такий підхід дозволить ефективніше використовувати наявні ресурси.

Якщо подивитись на університет у ракурсі розкриття його можливостей у сфері участі в інформаційній війні, то варто відзначити наступні моменти :

В університетах на викладацьких посадах працюють науковці, які здатні вирішувати складні і нагальні проблеми інформаційної безпеки держави. Необхідно зробити систему, яка б залучення їх до цієї діяльності.

Державна служби статистики України стверджує, що в Україні функціонує 661 вищий навчальний заклад, де здобуває вищу освіту більше, ніж півтора мільйона студентів. У 39 університетах готують журналістів. Наявність патріотизму у студентів, певних знань і персонального комп'ютера відкриває можливість організувати інформаційний супротив в соціальних мережах, надати відсіч російським «фабрикам тролів» в глобальному та міждержавному просторі. Згідно з дослідженнями Анатолія Рапопорта найкращою стратегією у боротьбі з ворогом визнана стратегія під назвою «Око за око». Рапопорт, відомий психолог и фахівець в галузі теорії ігор із Торонто, наголошує, що необхідно повторювати попередні ходи суперника по відношенню до нього доти, доки суперник не змінить своїх ворожих намірів.

Відкривається широке поле діяльності університету для проведення інформаційного – пропагандистської війни в російському міжгруповому просторі. Сучасна Російська Федерація – це багатонаціональне, мультикультурне і поліконфесійне утворення, штучно створене в межах сучасних кордонів Російської Федерації. Російська імперія традиційно проводила політику насильства, колонізації, русифікації, придушення прав і свобод корінного населення. Її строкатість – це її вразливість. На думку Семюеля Гангтінгтона, у сучасному світі «культура і культурні ідентичності визначають моделі згуртованості, дезінтеграції і конфлікту». Він вважає, що ідеологічні, політичні чи економічні відмінності між людьми втратили свою важливість і їхнє місце зайняли культурні відмінності. Люди визначають себе з точки зору походження, релігії, мови, історії, цінностей та інститутів. Вони ідентифікують себе з релігійними спільнотами. етносами і націями. «Для народів, котрі шукають власну ідентичність і наново відкривають етнічні корені, наявність ворогів є визначальною» [1, с.11-13]. Утворюються «лінії розлому», що породжують ворожнечу. В українських університетах вивчають історію, культуру та мову країн Заходу, проте поза їх увагою знаходяться народи, які населяють Російську Федерацію. Якщо українські науковці частину своїх зусиль спрямують на підтримання і розвиток освіти, історії і культури народів Росії, то тим самим вони сприятимуть процесам національної самоідентифікації. Коли людина буде ідентифікувати себе насамперед як татарин, башкир, чуваш, а вже потім, як росіянин, тоді «лінії розлому» досягнуть такої величини, що постане питання доцільності імперії.

Таким чином, можна стверджувати, що явище інформаційної війни потребує подальшого наукового осмислення. Науковці здатні надати відомствам, які відповідають за інформаційну безпеку країни, конкретні практичні рекомендації, зокрема, щодо утворення системи ефективних рішень і оптимального використання наявних ресурсів. Університет – це той інститут, який володіє значним потенціалом і має бути залученим в сферу інформаційної безпеки країни.

Список використаної літератури:

1. Гантінгтон С. П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Семюел П. Гантінгтон; Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.

2. Горбулін В. Вступне слово В.П. Горбуліна, доктора технічних наук, професора, академіка НАН України, директора Національного інституту стратегічних досліджень. [Електронний ресурс] / В.П.Горбулін. – Режим доступу: http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/3-88b22.pdf

3. Грабська А. Як Україна може протистояти Росії в інформаційній війні? [Електронний ресурс] / Аніта Грабська. – Режим доступу: https://www.dw.com/uk/%D1%8F%D0%BA-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%82%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97-%D0%B2-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96/a-17824603

4. Зеленін В. По той бік правди: НЛП як зброя інформаційно-пропагандистської війни [Текст] / [Всеволод Зеленін]. – Вінниця : Віндрук, 2014 .Т. 1 : НЛП XX століття. – 2014. – 384 с.

5. Луман, Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Никлас Луман // Пер. с нем. И. Д. Газиева; под ред. Н. А. Головина. — СПб.: Наука, 2007. — 648 с.

6. Пашков М. Російська інформаційна експансія: український плацдарм [Електронний ресурс] / М.Пашков. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_Information_Warfare_ukr.pdf

----------***----------

Олег Ганьба,
кандидат юридичних наук,
Національна академія
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

ПРИКОРДОННА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Обрання Україною стратегічного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору[1] передбачає планомірне виконання нашою державою низки вимог, однією з яких є забезпечення безпеки державного кордону, що, у свою чергу, є пріоритетним напрямком прикордонної безпеки України.

Відтак потреба дослідження проблем прикордонної безпеки України як складової цілісної системи національної безпеки держави вимагає чіткого визначення її понятійно-категоріального апарату з метою окреслення поняття та сутності задля правильного використання у теоретичних викладках та узагальненнях зазначеної проблематики.

Так, безпека як загальне родове поняття визначається як відсутність небезпеки, збереження чогось, надійність [2, с. 67], як стан, коли не загрожує небезпека, коли існує захист від небезпеки [3, с. 46].

Сучасні вітчизняні довідкові джерела тлумачать безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [4, с. 207], як відсутність ризику, пов'язаного з можливістю заподіяння шкоди тощо[5, с. 40].

Деталізований аналіз поняття «безпеки», різноманітних її видів та проявів подається у багатьох сучасних монографічних та інших наукових дослідженнях, тому відпадає необхідність їх дублювати [6; 7; 8, с. 102– 103].

Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII закріплює та подає визначення таких підвидів національної безпеки, як: «воєнна безпека», «громадська безпека», «державна безпека» і власне повне визначення категорії «національна безпека», як родового поняття. Однак у Законі відсутнє визначення прикордонної безпеки. Проте у ч. 6 ст. 18 згадуваного Закону наголошується, що Державна прикордонна служба України реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону України, не розкриваючи ніде змісту цього поняття[9].

Варто також зазначити, що законодавець не розкриває поняття «прикордонна безпека» навіть в останніх законодавчих актах, виданих в умовах гібридної війни.

Водночас у наукових джерелах значно більше приділяється уваги досліджуваному нами поняттю. Так, науковці одностайно наголошують, що прикордонна безпека є головною складовою національної безпеки нашої держави. Вона виступає ступенем захищеності територіальної цілісності та суверенітету держави, усіх сфер громадського життя і людської діяльності, прав та свобод громадян у прикордонному просторі, у зв'язку з чим досягається своєчасне виявлення, запобігання, нейтралізація реальних (потенційних) внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпечується сталий розвиток прикордонних територій, транспарентність державного кордону для здійснення прикордонної діяльності та подорожування осіб [10, с. 660].

Дещо лаконічне визначення прикордонної безпеки пропонує В. Бірюков: як стан захищеності життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави у прикордонному просторі. Він же перераховує перелік заходів забезпечення прикордонної безпеки, наголошуючи, що прикордонна безпека здійснюється силами Державної прикордонної служби України та іншими органами, що входять до сектору безпеки і оборони України, в обов'язках яких законом регламентовано її забезпечення. Вона реалізується в межах повноважень кожного конкретного органу держави шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природо-охоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів [11, с. 89–91].

Повніше визначення прикордонної безпеки, з урахуванням реалій сьогодення та політичної ситуації у прикордонному просторі, пропонують автори монографії «Прикордонна безпека України: становлення, сучасний стан, проблеми і перспективи», які зазначають, що прикордонна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в її прикордонному просторі, за якого суспільству, державі та особі не завдається шкода, а створюються умови для реалізації їх інтересів, пов'язаних із свободою пересування через державний кордон, оперативно виявляються та припиняються правопорушення, здійснюється протидія загрозам національної безпеки на кордоні та планомірна діяльність з усунення причин їх виникнення [12, с. 6–7].

Д. А. Купрієнко стверджує, що головним призначенням забезпечення прикордонної безпеки є створення та підтримка необхідного рівня

захищеності життєво важливих інтересів, який би створював максимально сприятливі умови для життєдіяльності та розвитку особистості, суспільства і держави і виключав би можливість настання небезпеки підриву суверенітету української держави, ослаблення її ролі і значення як суб'єкта міжнародного права, обмеження її дієздатності щодо реалізації національних інтересів у прикордонній сфері [13, с. 362].

У зв'язку з гібридною війною з Росією та анексією нею частини нашої території (Криму та м. Севастополя), додатковим призначенням забезпечення прикордонної безпеки, на нашу думку, є створення умов для відновлення територіальної цілісності держави у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування її мирного майбутнього [14].

Проаналізовані положення дають можливість виокремити пріоритети державної політики у сфері прикордонної безпеки, а саме: державний суверенітет та територіальна цілісність; життєво важливі інтереси особи, суспільства та держави в її прикордонному просторі; реалізація міжнародного принципу непорушності кордонів та норм міжнародного права, в яких закріплено приписи щодо підтримання миру та добросусідських відносин у прикордонній сфері тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, з урахуванням законодавчих підходів до окреслення поняття кожного з видів національної безпеки, пропонуємо таке визначення прикордонної безпеки – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, а також життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в її прикордонному просторі від реальних і потенційних загроз.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Голос України.* 2019. № 34.

2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка :в 4 т. Москва : Русский язык, 1978. Т. 1 : А–З : словарь. 1978. 699 с.

3. Ожегов С. И. Словарь русского языка.22-е изд., стер.Москва : Русский язык, 1990. 921 с.

4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1 : А–Г. 1998. 672 с. : іл.

5. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / упорядники : О. В. Богачова, К. С. Винокуров, Ю. І. Крусь, О. А. Менюк, С. А. Менюк; відп. ред. В. Ф. Сіренко, С. Р. Станік. Київ : Оріяни, 1999. 502 с.

6. Ситник Г. П.,ОлуйкоВ. М., Вавринчук М. П.Національна безпека України: теорія і практика : монографія / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : Кондор; Хмельницький, 2007. 614 с.

7. Корж І. Ф. Адміністративно-правові засади регулювання відносин у сфері державної безпеки України : дис. … док. юрид. наук. : 12.00.07. Київ, 2014. 433 с.

8. Пилипчук В. Проблеми і напрями дослідження історії суб'єктів сектору безпеки України.*Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. праць / редкол. В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2012. № 4 (71). С. 102–113.

9. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.*Відомості Верховної Ради України*, 2018. № 31. Ст. 241.

10. Дем'янюк Ю. А. Прикордонна безпека : концептуальний підхід до дефініції поняття. *Гілея : науковий вісник* : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ : ВІР УАН, 2012. Випуск 67. С. 656–661.

11. Бірюков В. П. Прикордонна безпека як складова національної безпеки України.*Південноукраїнський правничий часопис.* 2013. № 2. С. 88–92.

12. Прикордонна безпека України: становлення, сучасний стан, проблеми і перспективи : монографія / О. М. Шинкарук, С. П.Мосов, В. А. Кириленко та ін. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2018. 188 с.

13. Купрієнко Д. А. Основні поняття та категорії у сфері забезпечення прикордонної безпеки.*Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України.Серія : військові та технічні науки.*Хмельницький : Видавництво НАДПСУ,2014. № 1 (61). С. 357–368.

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015.

----------*----------**

Дмитро Купрієнко,
доктор військових наук, доцент,
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
Сергій Білявець,
доктор педагогічних наук,
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ПРИКОРДОННА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Мета доповіді – системне відображення у національному та міжнародному аспектах загроз прикордонній безпеці (ПБ), спектру національних і міжнародних інтересів у сфері ПБ, поняття та структури системи ПБ.

Загальна протяжність державного кордону України становить близько 6992,982 км, площа виключної (морської) економічної зони (В(М)ЕЗ) – 72658 км^2. Її територією пролягає 4 з 9 міжнародних транспортних коридорів.

Через вигідне географічне і, зокрема, геополітичне положення на території України перетинається широкий спектр загроз різного характеру та масштабів.

Результати аналізу реальних та потенційних загроз свідчать про такі сталі тенденції, як:

– довготривала гібридна агресія з боку РФ та контрольованих нею тимчасово окупованих окремих районів Луганської та Донецької областей, придністровського сегменту Республіки Молдова, анексованого Кримського півострову;

– продовжуються спроби ворожих спецслужб утворити в Україні низку квазідержав та незаконних організацій для посягання на її територіальну цілісність і державний суверенітет, дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної обстановки. Зокрема, такими осередками сепаратизму та іредентизму є так звані «Луганська народна республіка», «Донецька народна республіка», «Конфедеративна республіка Новоросія», «Реституція Кресів», «Східні креси», «Республіка Підкарпатська Русь», «Закарпатська народна республіка «Карпатські Русини»», «Народна рада Бессарабії» («Бессарабська республіка Буджак»), «Народна рада Миколаєва» тощо;

– незаконне видобування мінеральних ресурсів у захоплених родовищах України, а також біоресурсів в акваторіях і на континентальному шельфі Чорного, Азовського морів та у виключній (морській) економічній зоні України;

– незаконне переміщення через державний кордон України зброї, а також економічної контрабанди;

– діяльність транснаціональних і транскордонних злочинних груп набуває все більшої організованості. При цьому найбільшу актуальність мають: неконтрольована міграція, торгівля людьми та їх органами, незаконний обіг зброї, боєприпасів і інших засобів терору, наркотичних засобів та їх прекурсорів, контрафактних товарів та ліків, контрабанда бурштину, дорогоцінних та рідкоземельних копалин, флори та фауни.

Разом із тим, у своїй більшості висвітлені загрози зумовлені значним конфліктним потенціалом у світовому безпековому середовищі, що викликаний як критичним дисбалансом соціально-економічного розвитку країн, так і геостратегічними цілями воєнно-політичних акторів.

Цей конфліктний потенціал знаходить свою реалізацію у:

– воєнних конфліктах, радикалізації суспільних настроїв, соціальних вибухах і революціях;

– загострення релігійних конфліктів та активізації діяльності терористичних організацій, зокрема таких як «ІДІЛ», «Алькаїда» тощо.

Таким чином, на сьогодні світове безпекове середовище загалом характеризується посиленою динамікою та переплетінням різнорідних воєнно-політичних, суспільних та соціально-економічних процесів міжнародного та національного масштабів.

З іншого боку, у сфері ПБ перетинаються не тільки загрози, але й інтереси багатьох суб'єктів. Вони зумовлені об'єктивною потребою людства в соціальній, економічній, політичній, інформаційній та інших видах взаємодії.

Так, наприклад, середньорічний туристичний потік складає близько 1 млрд чол. та утворює до 10 % світового валового продукту. Світовий товарообіг у середньому сягає 15 трильйонів доларів.

У свою чергу, актуальні загрози та інтереси спонукають до постійного пошуку ефективного інструментарію вирішення нагальних проблем безпеки.

У міжнародному аспекті (регіональному та глобальному) основними безпековими інституціями, які мають суттєвий вплив на забезпечення ПБ, є НАТО, ОБСЄ, Шенгенська зона, Прикордонна система НАФТА та інші.

У національному аспекті – це суб'єкти інтегрованого управління кордонами, зокрема, Адміністрація Держприкордонслужби України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, Служба безпеки України, а також інші суб'єкти державної та недержавної належності, наприклад, громадські формування, фонди, волонтерські організації, потенціал яких може бути об'єднаний в інтересах забезпечення ПБ.

Прикордонну безпеку забезпечують глобальна, регіональна та національна системи прикордонної безпеки.

Гармонійність їх функціонування залежить від: консолідації потенціалів органів державної влади, міжнародних безпекових організацій і носіїв інтересів у прикордонній сфері; наявності ефективних механізмів моніторингу, прогнозування та реагування на реальні та потенційні загрози; впровадження високих стандартів управління безпекою.

Таким чином, у нашому розумінні **прикордонна безпека** – це складова національної і міжнародної безпеки, яка характеризує прийнятний рівень захищеності життєво важливих інтересів *соціальних суб'єктів* в прикордонному просторі, при якому здійснюються оперативне виявлення та припинення правопорушень, протидія зовнішнім і внутрішнім загрозам, планомірна діяльність щодо усунення причин їх виникнення, а також створюються умови для сталого розвитку прикордонних територій, здійснення законної транснаціональної і транскордонної діяльності, подорожування осіб, дотримання прав і свобод осіб, які шукають притулку та/або захисту».

Причому до *соціальних суб'єктів* відносимо: людину (а це – громадяни держав, іноземці та особи без громадянства), суспільство (світове співтовариство, мешканці прикордоння, громадські об'єднання, суспільно-політичні рухи тощо) та суб'єкти міжнародних відносин (держави, їх регіональні об'єднання (союзи), міжнародні урядові та неурядові (недержавні) організації, учасники зовнішньоекономічної діяльності (транснаціональні корпорації, перевізники, туристичні оператори тощо). Множина зазначених соціальних суб'єктів репрезентує компонентний склад системи ПБ.

Для вироблення ґрунтовних пропозиції щодо удосконалення державних механізмів забезпечення ПБ нами отримано низку результатів, які дозволяють:

– визначати методологічні засади дослідження сфери прикордонної безпеки;

– обґрунтовувати вибір та здійснювати розроблення концепцій прикордонної безпеки;

– здійснювати ідентифікацію стану прикордонної безпеки та визначати напрями адекватного реагування на зміни умов безпекового середовища;

– управляти потенціалами суб'єктів забезпечення ПБ;

– здійснювати концептуальне, робоче та організаційне проектування системи підготовки кадрів різних суб'єктів забезпечення ПБ за єдиним замислом та у необхідному обсязі.

Подальші дослідження стосуються: розроблення паспортів загроз прикордонній безпеці та адаптування математичного апарату нечіткої логіки щодо оцінювання елементів безпекового середовища.

----------***----------

Олег Луник,
кандидат історичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ЩОДО ВЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НА СИСТЕМУ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Джерелами формування загроз країні є різноманітні внутрішні і зовнішні фактори розвитку. Аналіз цих факторів свідчить про те, що оцінювання і прогнозування викликів та загроз є одним з елементів забезпечення національної та воєнної безпеки держави [1, с. 32]. Історія показує, що невдачі учасників воєнних конфліктів у переважній більшості випадків пов'язані з неточним оцінюванням нових викликів та загроз, які виникають. Якщо державні інституції не мають достатньої інформації про загрозу, що назріває, то їм доведеться вже мати справу з результатом дії цієї загрози.

Ключовою суспільно-політичною рисою XXI ст. є динамічний процес глобалізації світу, тобто інтернаціоналізації та інтеграції економічних, політичних і культурних систем різних держав, а також посилений глобальний антропогенний вплив на природне середовище. Сформувався цілісний глобальний організм, обумовлений не тільки міжнародним розподілом праці, а й гігантськими виробничо-збутовими структурами, взаємопов'язаною фінансовою системою і планетарною інформаційною мережею. Як і всяке складне явище, глобалізація має як позитивні, так

і негативні аспекти. Негативні наслідки проявилися у вигляді глобальних проблем (ГП) [2, с. 74]. Саме з погляду ролі і місця ГП у світі та нових викликів і загроз у системі національної та воєнної безпеки держави, питання їх дослідження є необхідними. ГП поділяються на: природні та екологічні, соціально-біологічного, економічного, духовного та соціально-політичного характеру. До проблем соціально-політичного характеру відносяться проблеми війни та миру, розповсюдження зброї масового ураження, організованої транснаціональної злочинності, контрабанди озброєння та наркотиків, інформаційної безпеки, міжетнічного протистояння, релігійної нетерпимості, тероризму, піратства, сепаратизму, проблеми створення зброї на основі нових фізичних принципів. Однак, проблеми війни та миру, за ступенем небезпеки для людства, стоять на одному з перших місць [2, с. 76]. Роль військової сили в політиці та війні, насамперед, визначається характером прогнозованих і реальних воєнних конфліктів, військово-технічним прогресом, тобто новітніми технологіями та озброєнням, доступними для потреб оборони, економічними та фінансовими ресурсами.

Нова стратегія ведення бойових дій XXI ст. – мереже-центрична війна [2, с. 77]. Основною її особливістю є спрямованість на досягнення інформаційної переваги над противником за рахунок об'єднання воєнної інфраструктури в єдину інформаційно-керівну мережу. Ця мережа об'єднує джерела інформації, органи управління і засоби ураження противника, забезпечення учасників операції достовірною і повною інформацією про обстановку в реальному масштабі часу. Другою відмінною рисою ведення воєнних дій у XXI ст. – є спроможність держави протистояти асиметричним загрозам, які викреслені в деяких країнах світу як окремий вид воєнних загроз (США, ВБ, ФРН, Франція, Росія). Причиною такої уваги до проблеми наявності можливих асиметричних загроз стало усвідомлення керівництвом країн світу тих обставин, що переважна воєнна міць ще не гарантує забезпечення національної безпеки держави. Асиметричною, вважається війна (АВ) [3, с. 103], в якої одна зі сторін має значну перевагу в будь-чому відносно до другої. АВ ведеться більш слабкою стороною шляхом використання нетрадиційних засобів з метою зменшення переваг супротивника. Вона передбачає застосування інноваційних технологій, нових засобів зброї, форм, методів, тактики та стратегії ведення бойових дій. Однією з форм ведення АВ є гібридна війна (ГВ) [3, с. 104]. Під ГВ розуміються неоголошені, таємні воєнні дії, в ході яких воююча сторона атакує державні структури чи армію противника з допомогою заколотників і сепаратистів, які підтримуються зброєю, фінансами із-за кордону і деякими внутрішніми структурами

(олігархами, організованою злочинністю, націоналістичними і псевдорелігійними організаціями). ГВ це – використання комбінації звичайних, нерегулярних і асиметричних заходів в сполученні з постійним політичним і ідеологічним впливом на конфлікт. ГВ ведеться як силами, які діють всередині держави або регіону і прагнуть ослабити чи скинути уряд, так і силами, які діють зовні. Зовнішні сили допомогають повстанцям у вербовці прихильників, їх підготовці, оперативній та тиловій підтримці, впливу на економіку та соціальну сферу, координації дипломатичних зусиль, проведенні окремих силових акцій. В останні роки ГВ велись у Іраку, Афганістані, Сирії, Грузії, а зараз в Україні [2, с. 78].

Пріоритетним завданням воєнного будівництва в розвинутих країнах світу є створення озброєння, військової техніки, воєнних технологій, що відповідають вимогам сучасної війни. Зростаюча глобальна нестабільність значно поширює спектр можливих воєнних загроз. З точки зору забезпечення національної безпеки держави суттєва роль при цьому буде належати таким факторам: значне поширення кола держав і недержавних структур, що мають доступ до нових видів озброєнь, які за ефективністю можна порівняти з ядерною, неконтрольованість цих процесів з боку державних органів; дифузія воєнної сили в багатополярному світі на фоні розповсюдження інформаційних і воєнних технологій; демографічні зміни; посилення суперництва в доступі до глобальних ресурсів.

Найбільшою загрозою державному суверенітету та територіальній цілісності України є ймовірність великомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Усунення (мінімізація) цієї загрози, забезпечення відсічі збройній агресії Росії та створення умов для відновлення територіальної цілісності України потребує мобілізації всіх політичних, економічних, воєнних та соціальних можливостей держави і суспільства, що передбачає комплексне планування дій, централізоване керівництво й координацію всіх військових формувань та правоохоронних органів, державних і громадських організацій, об'єднаних спільними цілями [4, с. 2]. Для кризового реагування на воєнні загрози та недопущення ескалації воєнного конфлікту передбачено основні заходи і дії:

– відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що здійснюється шляхом проведення операції Об'єднаних сил;

– активізація об'єднаної позиції міжнародної спільноти щодо тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя;

– використання можливостей Ради Безпеки ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС, інших міжнародних структур, які несуть відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки;

– підвищення ефективності спеціальних інформаційних заходів впливу та забезпечення національної безпеки і оборони, зосередження сил і засобів для організації ефективної протидії проведенню ворожих інформаційно-психологічних операцій проти України;

– взаємоузгоджене використання політико-дипломатичних, інформаційних та силових інструментів для протидії деструктивному тиску агресора на Україну, примушення його до дотримання норм міжнародного права та власних зобов'язань;

– посилення розвідувальної діяльності в інтересах підготовки та проведення Україною стратегічних комунікацій, контрпропагандистських заходів та інформаційно-психологічних операцій;

– своєчасне введення воєнного або надзвичайного стану в державі чи в окремих її місцевостях, проведення загальної або часткової мобілізації, повного або часткового розгортання Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та приведення їх у готовність до виконання завдань;

– здійснення заходів щодо територіальної оборони і цивільного захисту;

– посилення охорони та захисту державного кордону України [5];

– локалізація та нейтралізація воєнного конфлікту з метою недопущення його ескалації;

– координація діяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадян в інтересах ліквідації воєнного конфлікту й відсічі збройній агресії;

– переведення національної економіки, окремих її галузей, підприємств і комунікацій на функціонування в умовах особливого періоду.

Шляхи ефективного вирішення зазначених завдань визначає Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України [6]. Документ визначає порядок системи управління, взаємодію та контроль сектором безпеки і оборони на таких принципах: налагодження співробітництва та ефективні стратегічні комунікації між суб'єктами сектору безпеки і оборони; залучення громадянського суспільства до прийняття найбільш важливих стратегічних рішень з питань забезпечення національної безпеки; чітка регламентація діяльності у секторі безпеки і оборони, що гарантує стабільний розвиток держави; застосування адаптивних

стратегій управління, які передбачають залучення незалежних експертних організацій; прозорість та підзвітність суспільству.

Розвиток складових сектору безпеки і оборони буде здійснюватися відповідно до визначених Воєнною доктриною України завдань щодо забезпечення воєнної безпеки держави.

Список використаної літератури:

1. Богданович В. Ю., Толубко В. Б. Основи національної безпеки: підручник / В. Ю. Богданович, В. Б. Толубко. – К.: ДУТ, 2014. – 376 с.

2. Ільяшов О А. Вплив глобальних проблем XXI століття на систему воєнної безпеки держави / О. А. Ільяшов // Збірник наукових праць Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України. – 2015. – №2 (72) – С.74-83.

3. Корчомний О. В. Асиметрія гібридної війни – виклик XXI століття / О. В. Корчомний // Вісник воєнної розвідки. – 2015.– № 37. – С. 103-108.

4. Горбулін В. П. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. П. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2015. – №2. –С. 2-4.

5. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV // Відомості Верховної Ради України (зі змінами станом на 06.09.2018). – 2003. – № 27. – С. 12-24.

6. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04 березня 2016 року: Указ Президента України № 92/2016 // Офіційний вісник Президента України від 05.04.2016. – 2016. – № 10. – С. 3-10.

----------***----------

Володимир Тіщенко,
Державна прикордонна служба України

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ФІЛЬТРАЦІЙНІ ЗАХОДИ («ФІЛЬТРАЦІЯ») ТА ВЕРИФІКАЦІЯ

Україна сьогодні переживає складний трансформаційний період – докорінно змінюються базові засади суспільства, здійснюється формування незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Важливим чинником формування державності України є формування ефективної системи державного регулювання суспільних процесів, що забезпечуватиме її цілісність, недоторканність та суверенітет. Тому особливої актуальності набуває пошук шляхів вдосконалення розвитку Державної прикордонної

служби України, основним завданням якої є забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України.

Проголошений Верховною радою України в законі «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» курс на євроінтеграцію та декомунізацію запустив процес якісних перетворень у всіх сферах суспільного життя. Адаптація законодавства України передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами. Для успішного проведення адаптації законодавства України до законодавства ЄС важливе значення має впорядкування юридичної термінології.

Відмова від термінів радянського (тоталітарного) періоду має не лише за мету недопущення повторення злочинів комуністичного та нацистського режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України, а й гармонізацію законодавства України до стандартів європейського законодавства.

У зв'язку з цим виникає ряд нерозв'язаних проблем пов'язаних із вживанням термінів, які певною мірою сприяють реабілітації тоталітарних режимів. Одним із яких є фільтрація, фільтраційно-перевірочна робота, фільтраційно-перевірочні заходи. Ці терміни перш за все асоціюються із порушенням прав людини після Другої світової війни та фільтраційно-перевірочними таборами організованими РФ в Чеченській Республіці.

В. В. Колосков у своїй статті «Взаємозв'язок адміністративно-правової реформи і навчального процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України» звертав увагу на неприпустимість застосування терміну «фільтраційно-перевірочна робота» (ФПР): «такий термін вживався в прикордонних військах КДБ СРСР. Це можна пояснити тоталітарною системою тодішнього ладу. Але на сьогоднішній день таке формулювання є неприйнятним, оскільки саме поняття «фільтрація» затриманих осіб передбачає порушення прав людини і, відповідно, ми не знайшли цієї термінології в сучасній юридичній літературі [4].

На даний час не існує законодавчого визначення поняття фільтрація чи фільтраційно-перевірочних заходів, проте сам термін зустрічається в інструкціях, порядках, міжнародних актах та у відомчих нормативно-правових актах.

Сам термін «фільтрація» походить з латині – filtrum, що в перекладі означає «повсть». Український тлумачний словник визначає дієслово «фільтрувати» як «пропускати рідину, газ і т. ін. через фільтр, очищаючи, звільняючи їх від непотрібних домішок» [7].

У загальному розумінні фільтраційна діяльність – це перевірка правоохоронними органами окремих осіб або певних обмежених контингентів осіб з метою виявлення і відбору серед них тих, хто становить інтерес для цих органів, відповідно до функцій і завдань, що покладаються на останні [8].

Низка європейських країн не використовують такого терміну, а послуговуються терміном верифікація (польською – weryfikacja, англійською – verification).

Верифікація (франц. verification – перевірка, від лат. verus – істинний та ficatio, від facio – роблю) – перевірка, емпіричне підтвердження теоретичних положень науки шляхом зіставлення її розробок з об'єктами, які обстежуються чи над яким проводять спостереження, даними експериментів.

Верифікація у міжнародній практиці являє собою перевірку істинності й встановлення вірогідності зведень та даних, які використовуються під час міжнародних переговорів і при виробленні відповідних угод; включає також з'ясування істинного, дійсного становища в регіоні, який став предметом договору, за допомогою діяльності міжнародних спостерігачів, експертів, представників організацій міжнародних тощо [1].

Верифікація у праві – принцип, що використовується у логіці та методології науки для перевірки істинності, з'ясування достовірності наукових тверджень емпіричними засобами або логічними доказами. Висунутий неопозитивістами, сформульований 1918 році німецьким і австрійським філософом та фізиком М. Шліком. За цим принципом єдиний спосіб встановлення істинності положень науки – це зіставлення їх з даними відчуттів суб'єкта пізнання. Такий метод зводив знання до «безпосередньо даного» і позбавляв наукового значення твердження, які неможливо перевірити дослідним шляхом. Очевидна методологічна неспроможність цього підходу змусила його прихильників розглядати верифікацію як момент складного, суперечливого, процесу пізнання, результат співвідношення логіко-теоретичних доказів і даних чуттєвого досвіду[3].

Верифікація не є самоціллю дослідження, а має спрямовуватися на з'ясування відповідності правових норм соціальним реаліям, обґрунтованості та результативності державно-правових рішень, що приймаються на її основі. Верифікація слугує засобом перевірки здійсненності вимог правових норм. Вона пов'язана з визначенням

показників, умов, критеріїв справедливості, ефективності, цінності, динамізму цих норм.

Завданням верифікації є також з'ясування причин та умов, що породжують неадекватне відтворення дійсності, визначення співвідношення між істинним та хибним нормативно-правовим відображенням. Верифікація у праві тісно пов'язана з визначенням методів і способів доведення істинності правових норм. Основними методами верифікації у правовій сфері є соціальний експеримент, експертні оцінки, логічні прийоми. Соціально-правова експертиза – особлива форма дослідження ролі людини у правовому прогресі, специфічний засіб раціоналізації правотворчості та правозастосування, пов'язаний з оцінкою соціальних якостей правових актів. При верифікації норм права здійснюються: перевірка їх точної редакції (повнота, наявність змін і доповнень, визначення систем, зв'язків з ін. нормами); багатопланове тлумачення офіційно чинного тексту; оцінка соціальної зумовленості правових норми тощо. Зіставляючи теоретичні та емпіричні дані, експерт робить висновок про істинність правової норми, можливість та необхідність її реалізації, поліпшення або скасування [3].

Термін «верифікація» уживається у деяких правових актах України. Так, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку адміністрування Інформаційно-аналітичної платформи електронної верифікації та моніторингу» (від 18.02.2016 № 137) верифікація тлумачиться як «комплекс заходів із збору, проведення аналізу та порівняння аналітичних показників, інформації, отриманої від суб'єктів надання інформації, з інформацією, отриманою від належних осіб, під час призначення, нарахування та/або здійснення (самостійно або із залученням третіх осіб) державних виплат» [6].

А в Законі України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» (від 20.11.2012 № 5492-VI) верифікація позначається як «порівняння даних (параметрів), у тому числі біометричних, для встановлення тотожності особи документам або інформації з Реєстру для підтвердження їх ідентичності» [5].

Термін «верифікація» має безліч значень, застосовується часто і в побутовому спілкуванні і у професійних сферах (фінансовій, технічній, міжнародних відносин). Наприклад: «Верифікація гравців проводиться букмекером для того, що виключити з числа клієнтів неповнолітніх, небажані категорії гравців і шахраїв» [2].

Під час вживання цих понять у повсякденні може скластися враження, що ці поняття є тотожними. Проте зазначені поняття відрізняються та

не підміняють одне одного, оскільки верифікацію визнають поняттям із ширшим значенням.

Отож, фільтрація – це відбір з числа наявних осіб певно визначеної категорії, тоді як верифікація – перевірка істинності тим умовам, що задавалися у фільтрі, безпосередня перевірка відібраних осіб.

На думку автора термін «верифікація», хоч і не є тотожним терміну «фільтрація», але ним можна замінити поняття «фільтрація» в нормативно-правових актах Державної прикордонної служби України.

Список використаних джерел:

1. А. Кудряченко. Верифікація // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – с.91.

2. Верифікація гравця букмекерської контори. URL: https://bookmaker-ratings.com.ua/wiki/veryfikatsiya-gravtsya-bukmekers-koyi-kontory/.

3. Верифікація // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998—2004. – 672—768 с.

4. Колосков В.В. Взаємозв'язок адміністративно-правової реформи і навчального процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України. І Всеукраїнська науково-практична конференція. 11 листопада 2008 року. Хмельницький Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького. Видавництво НАДПСУ, 2008. – 104 с. Редактори: В. В. Шликова, І. М. Бабина, Коректори: Л. В.

5. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5492-17 .

6. Про затвердження Порядку адміністрування Інформаційно аналітичної платформи електронної верифікації та моніторингу. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. – № 137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-2016-п.

7. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – Стор. 597.

8. Фільтраційна робота як особлива форма спеціальної правоохоронної діяльності / С.А. Кузьмін, О.В. Борисова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – Вип. 19. – С. 41–48.

----------***----------

Микола Микитюк,
кандидат юридичних наук, доцент, Інститут УДО України КНУ імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Політична та безпекова ситуація, що склалася в останні роки у світі, навколо України, а також в самій Україні свідчить, що світове співтовариство, українська спільнота стикнулися з суттєво новими викликами, небезпеками і загрозами, які вимагають докорінної зміни раніше напрацьованих механізмів, засобів та підходів подальшого регулювання функціонування та забезпечення існування людства. Нехтування загальновизнаними принципами світового правопорядку, укладеними раніше різнобічними міжнародними угодами, цинічне і зухвале втручання у внутрішні справи інших держав, підрив їхньої безпеки і нехтування їхніми національними інтересами – неповний перелік тих негативів, з чим зіштовхується нині людство. Гібридні відносини, гібридні конфлікти і таке подібне стало повсякденною нормою поведінки окремих політичних гравців на міжнародній арені. Неповага до людського життя, до людських цінностей, сприяння проявам екстремізму і сепаратизму тощо, це неповний перелік нинішніх загроз для багатьох країн.

Сучасний світовий процес характеризується глибокими соціально-політичними та воєнно-політичними змінами. Виміри та динамізм цих змін вимагають суттєвого переосмислення, комплексного і всебічного дослідження усіх чинників і тенденцій, що обумовлюють і визначають розвиток світового співтовариства. Реальністю міжнародного життя сьогодні є нові спалахи насильства, міжнародного тероризму, збройних конфліктів в окремих країнах та регіонах світу, в тому числі в безпосередній близькості від кордонів України і щодо України зокрема. Гібридна агресія Російської Федерації щодо України (тимчасова окупація Криму і провокування воєнного конфлікту у східних регіонах України, інформаційні спецоперації, конфесійне протистояння, диверсії тощо) створює загрозу відкритого втручання у внутрішні справи та розв'язання повномасштабної війни проти колись «братнього» народу України.

Як зазначено у Воєнній доктрині України, своєрідній декларації про державну політику в галузі воєнної безпеки, через збройний конфлікт на Сході України, воєнно-політичну нестабільність на Близькому Сході, боротьбу за вплив на світові фінансові та енергетичні потоки посилюється

глобальна воєнно-політична нестабільність. У світі набирають такі наступні тенденції, які безпосередньо впливають на Україну, як то: посилення суперечностей щодо поділу сфер впливу між світовими центрами сили, збільшення їх агресивності, непоступливості, прагнення порушити на свою користь воєнно-стратегічну рівновагу; сучасна криза та невизначеність засад нової системи міжнародної безпеки, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів, спроби посилити роль воєнної сили поза наявними механізмами міжнародної безпеки; перенесення ваги у воєнних конфліктах на асиметричне застосування воєнної сили не передбаченими законом збройними формуваннями, зміщення акцентів у веденні воєнних конфліктів на комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів (економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо), що принципово змінює характер збройної боротьби; порушення норм і принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та інших міжнародних договорах; розширення масштабів тероризму, піратства, інших явищ, пов'язаних із застосуванням збройного насильства тощо.

На спроможності України щодо адекватного реагування на виклики та загрози негативно впливають внутрішні економічні та соціально-політичні фактори, такі як: економічна криза, порушення цілісності національної економіки внаслідок тимчасової окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя й діяльності підтримуваних нею незаконних збройних формувань в окремих районах Донецької та Луганської областей, обумовлене цим обмеження фінансових можливостей держави; розбалансованість і незавершеність системних реформ у секторі безпеки і оборони, недостатність ресурсного забезпечення сил оборони та неефективне використання наявних ресурсів; низька ефективність системи державного управління суб'єктами забезпечення національної безпеки України у воєнній сфері, недосконалість механізмів планування розвитку таких суб'єктів тощо.

Негативними наслідками дії зазначеної воєнно-політичної ситуації щодо України є втрата людського потенціалу через загибель громадян України, різке погіршення стану здоров'я, тривала нестабільність, посилення націоналізму та сепаратизму, масове переселення населення, руйнування житла, втрата роботи, зростання бідності, зокрема поява "нових бідних", зростання злочинності тощо. Поряд із негативними соціальними наслідками поглиблюється у країні економічна та екологічна криза, не реалізується інноваційний розвиток тощо.

За зазначених умов не аби-якого значення набуває ефективність та дієвість функціонування органів державної влади та їх посадових осіб, їхня належна функціональна спроможність діяти в сучасних умовах належним чином. Саме готовність і спроможність органів державної влади та їх посадових осіб ефективно напрацьовувати відповідні управлінські рішення, які будуть направлені на захист національних інтересів, захист держави та її населення – вимога часу, невідкладне завдання спеціальних служб держави, яким в Україні є Управління державної охорони України.

Оскільки проблематика дієвості та ефективності державної охорони органів державної влади та їх посадових осіб в науково-правовій літературі досліджена недостатньо, є потреба у комплексному та поглибленому її дослідженні, а саме:

– напрацювання та надання адміністративно-правової характеристики державній охороні, як комплексній безпековій та правоохоронній діяльності;

– ґенези такого історично-правового феномена, яким є поняття "державна охорона", що дозволить сформувати його сучасне поняття та надати йому сучасного визначення;

– стану функціонування нинішньої сфери державної охорони, взаємодії із державними та громадськими інституціями, розкриття існуючих позитивних та негативних її факторів;

– структури функціонуючої в Україні системи державного управління сферою державної охорони, розкриття її суб'єктів та об'єктів, внутрішніх зв'язків та особливостей;

– адміністративно-правового статусу та особливостей функціонування органу державної влади, що здійснює державну охорону органів державної влади та їх посадових осіб, його організаційно-правові та функціональні засади діяльності;

– проблемних питань системи державно-правового регулювання сферою державної охорони та забезпечення її здійснення, напрацювання пропозицій щодо їх розв'язання та удосконалення функціонування зазначеної системи та законодавства, що її регулюють.

Оскільки в суспільстві зростають вимоги щодо підвищення відкритості діяльності спеціальних служб держави та інших суб'єктів забезпечення національної безпеки, зміцнення системи цивільного контролю за їхньою діяльністю, основними рисами якого мають бути впливовість та дієвість, а також враховуючи нагальну потребу системного реформування сектору безпеки і оборони, актуальною є необхідність всебічного та відкритого обговорення напрямів і шляхів його реформування, включаючи його суб'єктів, яким є Управління державної

охорони України. Крім того, є потреба у пошуку нових підходів, ідей, рішень та механізмів щодо ефективного здійснення державної охорони.

Слід зазначити, що суттєвий внесок у розроблення правового регулювання загальних засад державної охорони зробили наукові дослідники: І. Арістова; І. Бабіч; О. Бандурка; Д. Вєдєнєєв; В. Грищук; С. Денисюк; П. Дерябін; А. Журавльов; Н. Зенькович; І. Калінін; К. Краковський; І. Корж; О. Копан; В. Курбатов; І. Максименко; М. Мельник; В. Московець; О. Музичук; Б. Парахонський; С. Пєтков; В. Олефір; О. Остапенко; С. Смоляннiков; Б. Соколов; Л. Сопільник; В. Строгий; М. Хавронюк; С. Чуркин; О. Шевченко; О. Ярмиш та інші.

Незважаючи на це, чимало теоретичних і практичних питань, які стосуються проблем забезпечення безпеки органів держаної влади та їх посадових осіб, розглядаються авторами фрагментарно, внаслідок чого до сьогодні залишилася недослідженою науково-теоретична проблема вироблення концептуального підходу на рівні комплексного фундаментального наукового дослідження адміністративно-правого регулювання забезпечення державної охорони в Україні.

----------***----------

Ігор Забара,
кандидат юридичних ннаук, доцент,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У забезпеченні сталого розвитку сучасного міжнародного співтовариства значну роль відіграють міжнародні інформаційні і комунікаційні відносини. Від їх стану залежить формування і подальший розвиток інформаційного суспільства.

Бачення безпеки у такому суспільстві започаткувало нову проблематику – *глобальну культуру кібербезпеки*, роботи над якою на універсальному рівні було розпочато в рамках Організації Об'єднаних Націй. Цьому сприяла низка передумов, які визначили подальші наукові та

практичні підходи у формуванні сучасного бачення глобальної культури кібербезпеки для її подальшого вивчення. Окреме місце посідають питання напрямків міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у формуванні засад глобальної культури кібербезпеки.

Для розгляду нашої теми виходитимемо з наступного.

Глобальна культура кібербезпеки – концепція, запропонована наприкінці XX – початку XXI століття, що передбачає створення безпечних інформаційних і комунікаційних умов для розвитку глобального інформаційного суспільства.

У рамках побудови *глобального інформаційного суспільства*, концепція передбачає поступову реалізацію низки спільних заходів (організаційних, економічних, технічних, соціальних, культурних, правових), спрямованих на сприяння, формування, розвиток і активне впровадження *сталої глобальної культури кібербезпеки*.

Положення концепції глобальної культури кібербезпеки були запропоновані і розвинуті у рамках ООН шляхом прийняття низки резолюцій (2002 – 2009 рр.). У подальшому, її положення почали скеровуватись і координуватись Світовим самітом з інформаційного суспільства (2003 – 2014 рр.) та Міжнародним союзом електрозв'язку. Подальший перспективний розвиток концепції глобальної культури кібербезпеки – на період після 2015 р. – передбачає реалізацію комплексу заходів, що у рамках її інформаційних і комунікаційних складових, спрямовуються на (а) безпечний розвиток глобального інформаційного суспільства та (б) зміцнення довіри і безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Разом з тим, подальший розвиток ґрунтується на наступному:

– спільному баченні і оцінці постійно зростаючої ролі інформаційно-комунікаційних технологій для соціально-економічного розвитку держав і світового співтовариства у цілому;

– визнанні того факту, що довіра і безпека у використанні ІКТ відносяться до головних опор інформаційного суспільства;

– розумінні необхідності сприянню, формуванню, розвитку і активному впровадженню *сталої глобальної культури кібербезпеки*.

Концепція глобальної культури кібербезпеки виступає доктринальною теоретичною базою і спрямовує (а) міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у боротьбі з використанням ІКТ у кримінальних, терористичних, військових (військово-політичних) та інших цілях та (б) діяльність міжнародних організацій та їх окремих органів (МСЕ, ООН, Група урядових експертів з питань інформаційної безпеки ООН тощо).

Вбачається, що формування спільного загального підходу до концепції глобальної культури кібербезпеки відбувалось за кілька періодів. Кожному з періодів притаманною є еволюція поглядів на поточну ситуацію розвитку, переваги, загрози, подальший перспективний розвиток.

На нашу думку, оптимальним у питанні визначення періодизації розвитку концептуальних засад глобальної культури кібербезпеки, є виокремлення наступних періодів: період: 1998 – 2001 рр., період: 2002 – 2013 рр., період: 2014 р. – до сьогодні. Кожен з цих періодів має свої особливості, викликані зростаючою роллю інформаційно-комунікаційних технологій у житті світового співтовариства і формуванні глобального інформаційного суспільства.

Період 1998 – 2001 рр. – період становлення і розвитку спільних базових концептуальних теоретичних засад культури кібербезпеки, а також формування передумов запровадження міжнародно-правових основ глобальної культури кібербезпеки.

У цей період ООН було прийнято низку резолюцій, спрямованих на формування загального концептуального підходу до питання забезпечення спільної концепції кібербезпеки держав, зокрема однойменних – Резолюцій ГА ООН «Досягнення в сфері інформації та комунікації в контексті міжнародної безпеки» №53/70 від 4 грудня 1998 року, №54/49 від 1 грудня 1999 року, №55/28 від 20 листопада 2000 року, №56/19 від 29 листопада 2001 року, та Резолюцій ГА ООН №55/63 від 4 грудня 2000 року, №56/121 від 19 грудня 2001 року «Боротьба із злочинним використанням інформаційних технологій».

Період: 2002 – 2013 рр. – період визначення складових елементів для створення глобальної культури кібербезпеки і елементів для захисту найважливіших інформаційних інфраструктур.

У цей період ООН було прийнято низку резолюцій, спрямованих на формування глобальної культури кібербезпеки, зокрема: Резолюція ГА ООН №57/239 від 20 грудня 2002 року «Створення глобальної культури кібербезпеки», Резолюція ГА ООН №58/199 від 23 грудня 2003 року «Створення глобальної культури кібербезпеки і захист найважливіших інформаційних структур», Резолюція ГА ООН №64/211 від 21 грудня 2009 року «Створення глобальної культури кібербезпеки і оцінка національних зусиль зі захисту найважливіших інформаційних інфраструктур».

Зазначеними резолюціями були визначені: а) елементи для створення глобальної культури кібербезпеки, б) елементи для захисту найважливіших інформаційних інфраструктур, в) інструменти для

добровільної самооцінки національних зусиль держав із захисту найважливіших інформаційних інфраструктур.

Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки були запропоновані одночасно, як у якості складових частини, так і у якості орієнтирів для досягнення певного початкового і подальших рівнів розвитку глобальної культури кібербезпеки. Зазначалось, що їх дотримання державами, міжнародними організаціями і іншими суб'єктами міжнародних інформаційних відносин виступатиме вагомим внеском для реалізації спільних інтересів у створенні глобальної культури кібербезпеки, а також у їхній майбутній роботі.

Передбачається, що *глобальна культура кібербезпеки* потребуватиме від усіх учасників врахування цих дев'яти взаємодоповнюючих *елементів*, що визначені для її створення, зокрема, як: a) обізнаність; b) відповідальність; c) реагування; d) етика; e) демократія; f) оцінка ризику; g) проектування і впровадження засобів забезпечення безпеки; h) управління забезпеченням безпеки; i) переоцінка.

б) *Елементи для захисту найважливіших інформаційних інфраструктур* були запропоновані для врахування їх суб'єктами міжнародних інформаційних відносин при захисті найважливіших інформаційних інфраструктур у їхній майбутній роботі з питань кібербезпеки або захисту найважливіших інфраструктур, а також при розробці державних стратегій зменшення ризиків для найважливіших інформаційних інфраструктур у відповідності з національними законами і нормами.

У якості *елементів для захисту найважливіших інформаційних інфраструктур* було запропоновано розглядати комплекс заходів, спрямованих на аналіз інфраструктур, забезпечення систем комунікації у кризових ситуаціях, координації роботи систем термінового попередження, обміну інформацією, координацію розслідувань і притягнення до відповідальності, підготовці професійних фахівців, проведенні наукових досліджень та інших.

в) *Інструменти для добровільної самооцінки національних зусиль держав із захисту найважливіших інформаційних інфраструктур* складають комплекс заходів, що включає: a) аналіз потреб і стратегій в області кібербезпеки; b) ролі і обов'язки зацікавлених сторін; c) стратегічні процеси і участь; d) діяльність у зв'язку з інцидентами і поновлення після збоїв; e) правові рамки; f) формування глобальної культури кібербезпеки.

Зазначені Інструменти були рекомендовані для використання державами при виявленні проблемних областей, у цілях підвищення

глобальної культури кібербезпеки. Державам і міжнародним організаціям, що розробляють стратегії дій в області кібербезпеки і захисту найважливіших інформаційних інфраструктур, було запропоновано повідомляти про провідну практику і заходи іншим державам і Генеральному секретареві ООН для її узагальнення і поширення.

Період: 2014 р. – до сьогодні – період розвитку елементів глобальної культури кібербезпеки і елементів для захисту найважливіших інформаційних інфраструктур. У цей період, прийняті Світовим самітом з інформаційного суспільства у 2003/2005 рр. *Принципи, План дій, Зобов'язання і Програма*, що серед інших питань визначали і питання глобальної культури кібербезпеки, були у 2014 р. доповнені *Заявою ССІС+10 про виконання рішень ССІС* та *Концепцією ССІС на період після 2015 року*.

Серед багатьох інших, важливим, актуальним і таким, що зберігає потенційне значення, як напрямок сталого розвитку в умовах формування інформаційного суспільства на базі інформаційно-комунікаційних технологій, залишилось питання розвитку *глобальної культури кібербезпеки*.

Розроблена *Концепція ССІС на період після 2015 року* органічно продовжує і розвиває попередні концептуальні підходи 2003/2005 рр. щодо глобальної культури кібербезпеки. Вона передбачає у цьому питанні дотримання визначених загальних орієнтирів, що дають змогу державам не тільки планувати, розвивати і бачити власні досягнення в цілях забезпечення глобальної культури такої безпеки, але й оцінювати власний розвиток у порівнянні з іншими державами.

Зауважимо, що подальший передбачуваний розвиток концепції *глобальної культури кібербезпеки* на період після 2015 року [6] здійснюватиметься з урахуванням таких тематичних напрямків: а) подальший розвиток і формування *сталої глобальної культури кібербезпеки*; б) зміцнення основ довіри і безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій; в) співробітництво з розвитку засад *сталої глобальної культури кібербезпеки* на національному, регіональному і міжнародному рівнях; г) співробітництво за тематикою розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

----------***----------

Анатолій Тарасюк,
кандидат юридичних наук

ПРІОРІТЕТНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку суспільства інформаційна безпека держави стає одним із пріоритетів державної політики. Зазначене обумовлено необхідністю ефективно протидіяти інформаційним війнам та створенню безпечного кіберпростору як одному із напрямів інформаційної політики.

Дослідженням вказаної проблематики в різні часи приділяли увагу такі науковці, як В. Брижко, В. Бутузов, О. Довгань, В. Пилипчук, К. Тітуніна, О. Юрченко та ін.

Аналізуючи Доктрину інформаційної безпеки України, що затверджена указом Президента України від 25 лютого 2017 року, можна визначити ***кілька напрямів забезпечення інформаційної безпеки:***

– утвердження свободи слова в країні; формування якісних урядових комунікацій – комплексу заходів, що передбачають діалог уповноважених представників Кабінету Міністрів України з цільовою аудиторією з метою роз'яснення урядової позиції та/або політики з певних проблемних питань [1]; об'єктивне інформування світової спільноти про Україну і формування її позитивного іміджу через систему іномовлення; інформаційна реінтеграція тимчасово окупованих територій; боротьба з пропагандою (контрпропаганда); протистояння кібератакам.

Механізм реалізації Доктрини інформаційної безпеки полягає в розподілі обов'язків між різними державними суб'єктами. До державних органів, що відповідальні у межах своєї компетенції за виконання зазначених напрямів, належать Міністерство інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство культури України, Державне агентство України з питань кіно, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Державний комітет телебачення і радіомовлення.

Координацію діяльності органів виконавчої влади щодо реалізації Доктрини та забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері має здійснювати РНБО. Кабінет Міністрів України також забезпечує здійснення інформаційної політики держави, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує й координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади в цій сфері.

Кіберпростір держави перебуває під різноманітними кіберзагрозами, серед яких вплив на: стан електронних інформаційних ресурсів та на можливість доступу до інформації; функціонування об'єктів критичної інфраструктури; складові частини інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

Кібербезпека означає стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в умовах використання комп'ютерних систем та / або телекомунікаційних мереж, за якого мінімізується можливість завдати їм шкоди (через неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки функціонування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації) [2, с. 72] і стосується не лише технічних питань і технологічного складника, а й людського чинника – ворожих інсайдерських дій чи людський помилок, а також проблем владних відносин на національному та міжнародному рівнях [2, с. 71].

Країною з найпотужнішою кіберсилою є Сполучені Штати Америки. У 2003 році була опублікована Національна стратегія безпеки кіберпростору (National Strategy to Secure Cyberspace) США. Вона стала складовою частиною стратегії національної безпеки. NSSC визначає три стратегічні цілі: захист від кібератак критичних інфраструктур США; зменшення вразливості від кібератак в загальнонаціональному масштабі; мінімізація збитків та часу відновлення від кібератак. США створила дієвий інструмент стримування потенційних кіберзагроз для обороноздатності і економіки США. Так 1 квітня 2015 року був підписаний указ «Про арешт власності осіб, причетних до серйозних протиправних дій у кіберпросторі», який дає владі США право накладати санкції на компанії і фізичних осіб, причетних до кібератак, що порушують функціонування об'єктів критичної інфраструктури США та ключових комп'ютерних мереж і систем, а також застосовувати відповідні санкції до осіб і компаній, які за допомогою кібератак незаконно привласнили кошти або інші активи, включаючи комерційні секрети, персональні дані та фінансову інформацію американських компаній і організацій, або використовували їх, якщо їм було відомо, що вони викрадені в ході кібератаки третьою стороною. Саме прописані в ньому механізми й лягли в основу прийнятих у грудні 2016 року санкцій проти Росії.

У Стратегії національної безпеки України 2015 р. вперше сформульовано загрози кібербезпеці та безпеці інформаційних ресурсів, а також визначено пріоритети забезпечення кібербезпеки. У 2016 р. було

прийнято Стратегію кібербезпеки України, спрямовану на реалізацію до 2020 р. положень Стратегії національної безпеки України. Стратегія закладає основу формування національної системи кібербезпеки.

До пріоритетів України в сфері кібербезпеки належать: розвиток інформаційної інфраструктури держави; розвиток мережі реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT – Computer Emergency Response Team – команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події), розвиток спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів, забезпечення захищеності об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів від кібератак, створення системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки для потреб органів сектору безпеки і оборони, розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кібербезпеки, інтенсифікація співпраці України та НАТО, зокрема в межах Трастового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки.

У Стратегії кібербезпеки України зазначено, що розвиток безпечного, стабільного і надійного кіберпростору має полягати, у таких діях:

– вироблення і оперативна адаптація державної політики у сфері кібербезпеки, спрямованої на розвиток кіберпростору, досягненні сумісності з відповідними стандартами ЄС та НАТО;

– створення вітчизняної нормативно-правової та термінологічної баз у цій сфері, гармонізація нормативних документів у сфері електронних комунікацій, захисту інформації, інформаційної та кібербезпеки відповідно до міжнародних стандартів і стандартів ЄС та НАТО;

– формування конкурентного середовища у сфері електронних комунікацій, надання послуг із захисту інформації та кіберзахисту;

– розвиток технологій кіберзахисту засобів рухомого зв'язку, забезпечення апаратної, контентної безпеки, безпеки додатків та сервісів зв'язку;

– підвищення цифрової грамотності громадян та культури безпекової поведінки в кіберпросторі, набуття комплексних знань, навичок і здібностей, необхідних для підтримки кібербезпеки, впровадження державних і громадських проектів підвищення рівня обізнаності суспільства щодо кіберзагроз та кіберзахисту;

– розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кібербезпеки, підтримка міжнародних ініціатив у сфері кібербезпеки, які відповідають національним інтересам України, поглиблення співпраці України з ЄС та НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки, участь у заходах зі зміцнення довіри у кіберпросторі, які проводяться під егідою ОБСЄ.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року «визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки» [3].

Важливим є питання формування ефективної національної системи кібербезпеки. Вона «має забезпечити взаємодію з питань кібербезпеки державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, правоохоронних органів, наукових установ, навчальних закладів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які провадять діяльність у сфері електронних комунікацій, захисту інформації та / або є власниками (розпорядниками) об'єктів критичної інформаційної інфраструктури» [4].

Суб'єктами національної системи кібербезпеки, які становлять її основу, є Міністерство оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Національний банк України, розвідувальні органи. Координацію та контроль їх діяльності має здійснювати РНБО.

Актуальність проблеми забезпечення кібербезпеки на сьогодні є досить важливою та потребує подальшого наукового супроводу. Одним із пріоритетів розбудови національної системи кібербезпеки є створення ефективного механізму боротьби з кіберзлочинністю та взаємодії і координації діяльності між суб'єктами національної системи кібербезпеки України.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України №96/2016 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України: Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836.

2. Дубов Д. Геополітичне суперництво у кіберпросторі як чинник впливу на національну безпеку України : дис. ... д-ра наук : спец. 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки) / Д. Дубов ; Нац. ін-т стратегічних досліджень. – Київ, 2016. – 434 с.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 2017.- № 45.- С. 42-57.

4. Доктрина національної безпеки України. Затверджено Указом Президента України № 47/2017 від 25 лютого 2017 року // Офіційне інтернет- представництво Президента України : веб-сайт. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374.

----------***----------

Ігор Коропатнік,
доктор юридичних наук, доцент,
Військовий інститут Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ВОЄННОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Підвищення рівня загрози застосування воєнної сили проти України, заклики або спроби перегляду наявних державних кордонів, втручання у внутрішні справи України, посилення мілітаризації держав у світі і регіоні, збройна агресія Російської Федерації проти України стала довгостроковим чинником впливу на українську воєнну політику.

Окупація Криму і підтримка Російською Федерацією сепаратистських рухів у Луганській та Донецькій областях засвідчили хибність актуальних до недавнього часу оцінок воєнно-політичної обстановки, що склалася навколо України, а також внутрішніх та зовнішніх загроз національним інтересам держави.

Україна має достатні політико-правові передумови для повного інтегрування до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, що є для рівнозначним забезпеченню незалежності нашої держави. Росія має на меті блокувати інтегрування України до єдиного європейського простору. Основні критерії інтеграції України, як і будь якої держави претендента, до Європейського Союзу та структур Організації Північноатлантичного договору лежать в площині внутрішньо-політичної діяльності держави і створення демократичного громадянського суспільства.

Виходячи із аналізу сучасного стану державотворення в Україні, досвіду проведення антитерористичної операції та операції об'єднаних сил, актуального стану міжнародного співробітництва нашої держави, ми приєднуємося до вчених, які вважають, що зовнішньо-політичними завданнями України мають стати наступні:

– формування уявлення у світової спільноти, в політичному істеблішменті провідних країн світу реальних цілей та істинної природи агресивної геополітики Росії;

– розширення географічних меж підтримки України у протистоянні російській агресії, в найбільш проблемних регіонах – Середня Азія, Африка, Латинська Америка;

– розширення коаліції країн-членів ООН для просування українських інтересів, насамперед у рамках ГА ООН;

– збереження (утримання) нинішнього рівня політико-дипломатичної солідарності та воєнної, фінансово-економічної підтримки з боку провідних країн світу та міжнародних інституцій;

– ініціювання зміцнення і поширення санкційної політики Заходу проти Росії і паралельно вдосконалення української політики антиросійських санкцій;

– запобігання зникненню з актуального світового порядку денного теми окупованого Донбасу, Криму.

Зміни у безпековому середовищі стали каталізатором для НАТО і ЄС у справі наближення підходів до забезпечення стійкості і пошуку спільної платформи для протистояння гібридним загрозам. Досвід напрацювання Організацією Північноатлантичного договору і Європейським Союзом концептуальних та стратегічних документів щодо посилення стійкості країн членів організацій має бути врахований у ході реформування сектору безпеки і оборони України, зміцнення власної стійкості і наближення до стандартів євроатлантичної і загальноєвропейської спільноти.

При підготовці і опрацюванні проектів законів і стратегічних документів у сфері національної безпеки доцільно враховувати необхідність законодавчого визначення понять "стійкість держави", "стійкість суспільства", "гібридні загрози", а також визначення повноважень органів державної влади у разі виникнення таких загроз. Доцільно також забезпечити участь фахівців державних органів України у навчальних програмах, практичних тренінгах з питань забезпечення національної стійкості та передбачати можливість участі України у заходах, що реалізуються Північноатлантичним альянсом у сфері посилення стійкості держави і суспільства.

Визнаючи необхідність подальшого удосконалення напрацювання концептуальних підходів зі зміцнення обороноздатності держави в умовах тривалої агресії з боку Російської Федерації, основні напрями воєнної політики України, які повинні бути реалізовані всередині держави визначено в Указі Президента України від 07.05.19, а саме: удосконалення системи територіальної оборони; підвищення рівня

військово-патріотичного виховання молоді; підготовка військового резерву Збройних Сил України та інших військових формувань; протидія інформаційній агресії проти України; організація та підтримання дій руху опору.

Слід також сказати, що на науково-методологічному рівні існує потреба в удосконаленні понятійного апарату та приведення до єдиного розуміння основних термінів в законодавчих актах.

----------***----------

Ірина Шопіна,
доктор юридичних наук, професор,
Львівський державний університет
внутрішніх справ
Юрій Білоусов,
кандидат юридичних наук, професор,
Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова

НАУКОВІ ШКОЛИ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА

Затвердження наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 року № 1477 Примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», яким запроваджено предметний напрям досліджень 2.13 «Право національної безпеки; військове право», ознаменувало собою новий етап розвитку військово-правових досліджень. Для будь-якої галузі права найголовнішим є наявність міцного теоретико-методологічного підґрунтя, базуючись на якому, можливо удосконалення правових інститутів цієї галузі, напрацювання термінологічного апарату, підготовка пропозицій щодо змін до законодавства.

Говорячи про військове право, слід зазначити, що наріжними каменями його побудови є щонайменше три наукові школи. Хмельницька школа військового права виникла за часів, коли спеціальність 20.02.03 «військове право; військові аспекти проблеми міжнародного права» була структурним елементом військових наук. Серед науковців, які в різний час зробили свій внесок у становлення та розвиток хмельницької школи військового права, слід назвати О. В. Андрушка, В. М. Яріна, які виконали дослідження відповідно щодо функцій та організації дізнання в органах

прикордонної служби України, Ю. В. Білоусова, який досліджував питання судового захисту військовослужбовців, С. Д. Гринько, яка вивчає широкий спектр військових правовідносин, які межують з цивільними відносинами, М. В. Бориславську (Макухіна), яка обґрунтувала сутність контракту про проходження військової служби, В. Л. Зьолку, який досліджує функції органів публічної влади, пов'язані з реалізацією завдань сектору безпеки та оборони, а також питання гендерної політики у мілітаризованих системах, Р. М. Ляшука, А. М. Івановську (Кісель), які провели низку досліджень адміністративних процедур в органах охорони державного кордону, С. О. Іванова, В. Й. Кіселя, які свої дослідження присвятили цивільній правосуб'єктності відповідно Міністерства оборони України та військових частин як юридичних осіб публічного права, В. В. Кухара, який активно досліджує проблематику військового кримінального права, А. Ф. Моту, який вивчав питання адміністративної відповідальності військовослужбовців, а зараз зосередив свою увагу на протидії нелегальній міграції, Ю. І. Літвіна, О. І. Ониська, В. О. Сича, які виконали дослідження з низки актуальних проблем криміналістики в діяльності органів охорони державного кордону, В. В. Половнікова, який вивчав адміністративний примус у діяльності Державної прикордонної служби України, В. В. Сердюка, який заклав теоретико-методологічні підвалини функціонування військових судів у системі спеціалізованих судів, О. М. Царенко (Добродзій), яка досліджувала конституційно-правовий статус військовослужбовців, С. І. Царенка, який досліджує особливості правового забезпечення Державної прикордонної служби України та організацію юридичної служби у військах, Н. І. Чудик-Білоусову (Чудик), яка активно досліджувала питання матеріальної відповідальності військовослужбовців і стала автором двох законопроектів, В. В. Чумака, який вивчав питання дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Коло науковців, які належали і належать до хмельницької школи військового права, є значно ширшим, однак ми не можемо назвати усі роботи з огляду на особливості законодавства про інформацію.

Друга за періодом виникнення наукова школа військового права пов'язана з ім'ям Павла Петровича Богуцького. У 2005 році автор починає публікувати статті, пов'язані з обґрунтуванням місця військового права як комплексної галузі українського права, а у 2008 році публікує монографію «Військове право України: джерела, структура та розвиток», яка є настільною книгою кожного фахівця з військового права. У 2010 році в Одесі у видавництві «Фенікс» виходить курс лекцій з військового права П. П. Богуцького (на жаль, обмежений наклад цієї праці не сприяв її

широкому розповсюдженню). Протягом останніх років П. П. Богуцький активно опрацьовує проблеми права національної безпеки.

Третя за часом виникнення наукова школа військового права зосереджена у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Особливістю цієї наукової школи є тісний зв'язок з функціонуванням сил оборони та навчальним процесом. У Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка функціонує ад'юнктура з права національної безпеки та військового права. Протягом 2011-2019 років у межах цієї наукової школи були підготовлені 15 кандидатських та одна докторська робота з військового права, пов'язані з питаннями адміністрування миротворчих операцій (О. О. Гущин, яким було також розроблено концепцію оперативного права), інформаційної безпеки у секторі безпеки і оборони (М. М. Зайцев), взаємодії Збройних Сил України з громадськістю (І. М. Коропатнік), функціонуванням військової служби правопорядку та розбудови системи військової юстиції (О. П. Котляренко), відомчою нормотворчістю органів військового управління (І. І. Кузьмич), соціального захисту військовослужбовців (С. П. Пасіка, Л. О. Мойсей), організацією судового представництва Міністерства оборони України і Збройних Сил України (В. В. Топольніцький), правовим статусом начальника військового гарнізону (І. О. Остапенко), правовим забезпеченням мобілізації (О. Ю. Савинець), правовим регулюванням перетину кордонів України вантажами військового призначення та подвійного використання (Д. О. Хом'яков), реалізацією військового законодавства України (В. В. Шульгін) та інші. Уявляють інтерес дослідження питань цивільно-військового співробітництва О. М. Бериславської, адміністративно-правового забезпечення сфери оборони В. Й. Пашинського. І. М. Шопіною було підготовлено низку публікацій, в яких визначено особливості предмету, методу, принципів та функцій військового права. Кафедрою правового забезпечення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2019 році було видано підручник «Військове право», побудований у відповідності з визначеним наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 року № 1477 Примірним переліком та описом предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право». У теперішній час триває активна робота, пов'язана з підготовкою підручників та навчальних посібників на основі стандартів НАТО AJP-9, що є наслідком плідного та активного співробітництва кафедри з представниками канадської, хорватської, американської місіями НАТО, представниками військової поліції Польщі, Литви, Канади та інших держав. Особливістю наукової школи військового

права Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка є намагання максимально адаптувати цю галузь до сучасних вимог гібридної війни та стандартів НАТО.

Безумовно, функціонуванням цих трьох наукових шкіл розбудова системи військового права не вичерпується. Окремо хотілося б згадати докторську роботу з державного управління Василя Олександровича Шамрая, присвячену проблемам державного управління військовими формуваннями, яка справила значний вплив на розвиток всіх трьох шкіл військового права. Серед публікацій у цій сфері слід назвати наукові статті та монографії О. П. Дзьобаня, І. М. Дороніна, І. Ф. Коржа, М. В. Кравчука, О. В. Кривенка, Ю. Б. Курилюка, В. О. Паламарчука, В. Г. Пилипчука, О. С. Полякової, М. М. Прохоренка, Б. М. Ринажевського, М. С. Туркота, С. С. Тюріна, Н. П. Христинченко та інших авторів, які зробили і роблять сьогодні значний внесок у розвиток методології цієї науки. І від плідної співпраці цих наукових шкіл, від врахування у новітніх дослідженнях здобутків фундаторів військового права залежатиме подальший розвиток цієї науки, галузі права та навчальної дисципліни, спрямований на розв'язання складних проблем, що постали сьогодні перед українською державою.

----------***----------

Станіслав Онопрієнко,
кандидат юридичних наук,
Військовий інститут Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ: ПОШУК МЕТОДОЛОГІЧНО-ПРАВОВОГО ПІДГРУНТЯ

Особливістю сучасного етапу розвитку нашої держави є наявність жорсткого протистояння в інформаційній сфері, яке обумовлено використанням для дестабілізації обстановки в країні широкого арсеналу інформаційних методів та засобів. Для того, щоб належними чином протистояти цим негативним впливам, необхідним є вироблення національної стратегії інформаційної безпеки, яка б враховувала особливості актуальної політичної ситуації та можливості новітніх інформаційно-психологічних методів впливу на свідомість громадян

нашої держави. Складовою такої стратегії має бути система засобів протистояння спеціальним інформаційним операціям, сутність та особливості яких ще недостатньо висвітлені у наукових працях та не знайшли свого закріплення у правових актах.

Вважається, що основою сучасних спеціальних інформаційних операцій повинні бути принципи синергетики. Синергетичним підходом можна скористатися, розглядаючи суспільство як надзвичайно складну систему, кожен з елементів якої має дуже багато ступенів свободи. Перш за все, необхідно мати на увазі, що під час переходу від рівноважних умов до нерівноважних ми переходимо від такого, що повторюється і загального до унікального і специфічного. Є. М. Князева і С. П. Курдюмов відзначають, що «у відповідні моменти – моменти хиткості – малі обурення, флуктуації можуть розростатися в макроструктури». Механізм позитивного зворотного зв'язку призводить до переходу процесу в так званий стан режиму з загостренням. Його важливою характеристикою є «нескінченне зростання за кінцевий період часу (зростання відбувається набагато швидше, ніж по експоненті). Інакше кажучи, малі впливи можуть при певних умовах викликати надзвичайно великі обурення [1, с.34-39].

Відповідно до керівних документів Північноатлантичного Альянсу, схвалених 1999 року, інформаційні операції визначаються як дії, що починаються з метою вплинути на прийняття рішень щодо підтримки політичних і військових цілей шляхом впливу на інформацію, інформаційні процеси і системи управління противника при одночасному захисті власної інформації та інформаційних систем. В стратегічній концепції Альянсу велика увага приділяється загрозам у інформаційній сфері. Зокрема, в частині II «Стратегічні перспективи. Проблеми та ризики у сфері безпеки» підкреслено, що противники можуть спробувати використати зростаючу залежність Альянсу від інформаційних систем шляхом проведення інформаційних операцій, які мають на меті зруйнувати ці системи. У частині IV «Рекомендації щодо сил Альянсу. Стратегія застосування збройних сил Альянсу» зазначено, що для комплексного розвитку цього потенціалу, спроможного забезпечити проведення багатонаціональних операцій, необхідно досягти інформаційної переваги [2, с.111-121].

Вважається, що спеціальні інформаційні операції проводяться за приблизно однаковою схемою: попередній етап, на якому відбувається планування операції, зокрема визначення доцільності її проведення, цілей, завдань, сил і засобів, цільової аудиторії впливу, прийомів і методів впливу й та ін.; вибір або створення так званого інформаційного

приводу, під яким розуміється подія (або «псевдоподія»), якою можна скористатися для пропагандистської кампанії або інформаційної операції. Вибір інформаційного приводу становить окрему проблему, що докладно розглянута в спеціальній літературі; «розкручування» інформаційного приводу полягає у використанні інформаційного приводу заради досягнення цілей операції, тобто для посилення, формування або руйнування певних психічних стереотипів і установок; вихід зі спеціальної інформаційної операції або етап закріплення [3]. Найважливіше завдання цього етапу – забезпечення плавного завершення інформаційної операції після досягнення поставлених цілей або через форс-мажорні обставини [4; с.89-92].

Під час війни у В'єтнамі в американській армії були створені нові формування з проведення психологічних операцій як складового елементу інформаційних операцій – групи психологічних операцій. Група складалася із чотирьох батальйонів «психологічної війни», до складу яких входили штаб зі штабною ротою, роти радіомовлення, роти друкованої пропаганди, а також спеціальний підрозділ з роботи серед населення окупованих районів противника або залежної країни. Загальна чисельність батальйону становила 50 офіцерів і 300 сержантів, солдатів і цивільних спеціалістів. За своїм призначенням батальйони «психологічної війни» поділялися на стратегічні й тактичні. Перші були призначені для ведення пропаганди на усю країну противника і її збройні сили. Метою других була організація пропаганди та інших ідеологічних диверсій у бойових умовах проти військ противника, а також населення прифронтової смуги. У питаннях організації розповсюдження агітаційних матеріалів батальйони «психологічної війни» взаємодіяли з ракетно-артилерійськими підрозділами сухопутних військ, які мали на озброєнні агітаційні снаряди та міни, агітаційні бойові частини до ракет, а також з підрозділами ВПС, у складі яких були літаки і гелікоптери з потужними гучномовними пристроями. Під час війни у В'єтнамі у складі американських військ були 4-та і 7-ма групи психологічних операцій, які знаходилися безпосередньо в зоні бойових дій або поблизу від неї (в Японії, на Філіппінах, в Таїланді), а також 6, 8 і 10-та групи, які були придані корпусам. 2-га група становила стратегічний резерв, що дислокувався в США (гарнізон Форт-Брегг, штат Північна Кароліна). Крім того, підрозділи психологічних операцій були в усіх групах військ спеціального призначення, а також у піхотних дивізіях і військово-десантних дивізіях морської піхоти. Загалом частинами психологічних операцій збройних сил США і сайгонської армії в Індокитаї було розповсюджено майже 50 млрд. примірників різних листівок, тобто по

1500 листівок на кожного мешканця Південного і Північного В'єтнаму. Радіомовлення в'єтнамською мовою в розпал бойових дій охоплювало 95 % населення країни і велося цілодобово. Американці надали в'єтнамцям 3,5 тис. телевізорів і розробили програми для цивільної і військової аудиторії. У 1971 році вже 80 % місцевих мешканців мало змогу дивитися телепередачі. Обсяг усного мовлення через гучномовні пристрої перевищив 30 тис. год. Американці зазнали поразки у В'єтнамі, однак психологічні методи ведення війни зміцнили свої позиції. Так, за період бойових дій понад 250 тис. в'єтнамців добровільно перейшли на бік противника. Особливо яскраво ці методи були застосовані в обидвох війнах США проти Іраку (1991 р. і 2003 р.) та у воєнній кампанії НАТО в Югославії у 1999 році [5-8].

Для підвищення успішності інформаційних операцій доцільним є узагальнення зарубіжного і власного досвіду у вказаній сфері, проведення комплексних досліджень за рахунок залучення фахівців із соціальної та вікової психології, соціології, права, а також створення правового підґрунтя їх проведення з урахуванням вимог законодавства про державну таємницю.

Список використаної літератури:

1. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным. Вопросы философии. 1992. № 12. С. 34-39.

2. Шевченко О. Інформаційно-психологічні операції: концептуальні підходи НАТО і провідних країн світу. Соціальна психологія. 2004. № 2 (4). С.111-121.

3. Залкін С. В., Сідченко С. О., Хударковський К. І. Методичний підхід до виявлення ознак проведення спеціальної інформаційної операції. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2012. Вип. 2(31). С. 89-92.

4. Литвиненко А. В. Специальные информационные операции и пропагандистские кампании. Київ: Ардос, 2000. 346 с.

5. Богданов Э. Пентагон и «психологическая война». Зарубежное военное обозрение. 1980. № 8. С. 6–9.

6. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / под общ. ред. А. Е. Тараса. Минск: Харвест, 1999. 448 с.

7. Токов Е., Касюк А. Психологические операции вооруженных сил США в войнах и конфликтах XX века. Зарубежное военное обозрение. 1997. № 6. С. 12–17.

8. Черник П. П., Шумка А. В. Інформаційно-психологічні операції у війнах та збройних конфліктах другої половини XX – початку XXI ст. Держава і армія. 2008. №634. С.19-23.

----------***----------

Інна Остапенко,
кандидат юридичних наук,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ

Сьогодні, за умов активного реформування системи публічного управління України, особливої уваги набувають питання підвищення забезпечення обороноздатності держави. Це, насамперед, пов'язано з поширенням проявів тероризму на території України, діяльністю незаконних збройних формувань на Сході країни, окупацією частини суверенної території держави, а також із небезпекою державній незалежності. Події останнього часу показали, що політика позаблоковості виявилась неефективною у контексті убезпечення держави від зовнішнього тиску й агресії, а тому виникла необхідність пошуку більш ефективних гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України.

За таких обставин у грудні 2014 року Верховна Рада України прийняла рішення про відмову України від позаблокового статусу, а пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності було визначено відновлення та подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО).

Керівним принципом діяльності НАТО є спільні зобов'язання і взаємна співпраця між суверенними державами заради неподільної безпеки всіх його членів. Солідарність і єдність серед членів Альянсу, які проявляються у щоденній співпраці в політичній і військовій сферах, гарантують, що жодна з країн-членів не буде змушена покладатись на свої сили у подоланні головних викликів її безпеці. Не позбавляючи країни-члени їхнього права й обов'язку брати на себе суверенну відповідальність у сфері оборони, НАТО дає їм можливість виконати основні завдання національної безпеки завдяки колективним зусиллям.

За таких умов країни-члени НАТО здійснюють діяльність відповідно до принципу, що збройний напад на одну або кількох із них вважається нападом на всіх членів, та домовилися, що «в разі здійснення такого нападу кожна з них … надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які

зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні» [2].

Головні завдання безпеки Альянсу описані в Стратегічній концепції НАТО. Це авторитетна заява про завдання НАТО, у якій викладено вказівки найвищого рівня щодо політичних і військових засобів, які використовуються для виконання цих завдань. Вона залишається основою втілення політики Альянсу. Але загрози і їх сприйняття з часом змінюються, що приводить до постійного процесу пристосування цієї Стратегії для підтримки політичної системи, військових структур та військових можливостей і засобів, необхідних для розв'язання сучасних проблем безпеки.

З метою колективної оборони країн Європи та Північної Америки перед країнами-членами НАТО постають три специфічні завдання: 1) забезпечити одну з невід'ємних основ стабільного середовища безпеки в євроатлантичному регіоні, що ґрунтується на посиленні демократичних інституцій і мирному підході до розв'язання суперечок, у якому жодна країна не буде спроможна залякувати чи примушувати будь-яку іншу державу за допомогою загрози або застосування сили; 2) слугувати важливим трансатлантичним форумом для консультацій між союзниками з будь-яких питань, що зачіпають їхні життєві інтереси, включно з подіями, які можуть поставити під загрозу безпеку країн-членів Альянсу, а також для відповідної координації їхніх зусиль у сферах спільних інтересів; 3) стримувати будь-яку загрозу агресії проти країн-членів НАТО та обороняти від неї.

9 липня 1997 року в Мадриді президент України та глави держав і урядів НАТО підписали Хартію про особливе партнерство між НАТО і Україною, яка дала можливість державам НАТО підтвердити свою підтримку суверенітету, незалежності, територіальній цілісності, демократичному розвитку, економічного процвітання і статусу неядерної держави України, а також принципу недоторканності кордонів. Альянс вважає це ключовими чинниками стабільності й безпеки в Європі та на континенті загалом [2].

На відміну від повноправного членства, вказаний документ не передбачає поширення на Україну колективного захисту в разі нападу на одного з членів. Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО є основоположним документом, який регулює відносини України з НАТО, та визначає політичні зобов'язання сторін на найвищому рівні, а також встановлює необхідність розвивати відносини особливого

й ефективного партнерства з метою зміцнення стабільності, збереження миру і посилення безпеки в Європі.

Відповідно до Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО було створено Комісію Україна – НАТО, яка є органом прийняття рішень, відповідальним за розвиток відносин між НАТО і Україною та скерування спільної діяльності. Указана Комісія має наглядати за відповідним виконанням положень Хартії про особливе партнерство, здійснює оцінку загального розвитку відносин між НАТО і Україною, огляд планів діяльності на майбутнє і пропозицію шляхів поліпшення та подальшого розвитку співпраці. Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО також задекларувала намір про створення кризового консультативного механізму на випадок, якщо Україна вбачатиме пряму загрозу своїй територіальній цілісності, незалежності або безпеці.

21 квітня 2005 року держави Альянсу і Україна розпочали Інтенсифікований діалог задля реалізації євроатлантичних прагнень нашої країни.

У подальшому 21 серпня 2009 року було схвалено Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство, яка визначила провідну роль Комісії Україна – НАТО щодо поглиблення політичного діалогу і просування співпраці з метою впровадження реформ в Україні. Основним інструментом на підтримку такого процесу є Річна національна програма, яка відображає цілі національної реформи в Україні і забезпечує Річні плани її реалізації.

1 липня 2010 року Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» зафіксував намір України як європейської позаблокової держави продовжувати конструктивне партнерство з Організацією Північноатлантичного договору [3].

У зв'язку з загостренням політико-безпекової ситуації в Україні на фоні агресії з боку Російської Федерації, протизаконною окупацією Автономної Республіки Крим, діяльністю незаконних збройних формувань 23 грудня 2014 року Україна відмовилася від здійснення політики позаблоковості та прийняла активний курс на інтеграцію до євроатлантичного безпекового простору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в Організації Північноатлантичного договору.

І вже в липні 2017 року було внесено зміни до чинного законодавства України щодо відновлення членства в НАТО як стратегічної цілі зовнішньої та внутрішньої політики держави.

7 лютого 2019 року Верховною Радою України було прийнято постанову № 2685-VIII «Звернення Верховної Ради України до лідерів держав – членів НАТО, Північноатлантичної Ради та Парламентської

Асамблеї НАТО, національних парламентів держав – членів Альянсу про надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО», в якій Верховна Рада України констатує, що з часу Революції Гідності особливе партнерство між Україною і НАТО зазнало глибоких якісних змін та потребує нових форм інституційного діалогу; звертається до Північноатлантичної Ради та Парламентської Асамблеї НАТО, національних парламентів держав – членів НАТО із проханням підтримати висловлений Україною намір набути членства в НАТО; і закликає лідерів держав – членів НАТО схвалити рішення, що розвиватиме положення Бухарестського саміту НАТО, і формально розпочати з нашою державою індивідуальний діалог рекомендацій та практичної підтримки, що становитиме План дій щодо членства України в НАТО [4].

Отже, можна констатувати, що за нинішніх умов взаємодія України з НАТО підпорядковується, насамперед, потребам максимального зміцнення обороноздатності держави та радикального реформування Збройних Сил України та інших військових формувань, наближенню до стандартів НАТО, що дасть можливість у майбутньому відповідати критеріям, необхідним для набуття членства в цій організації.

Список використаної літератури:

1. Північноатлантичний договір: Міжнародний документ від04.04.1949. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/950_008. (дата звернення 14.05.2019).

2. Військове право: Підручник /За ред. І.М.Коропатніка, І.М.Шопіної. Київ: Правова єдність, 2019 – 648 с.

3. Партнерство заради миру: Міжнародний документ від10.01.1994. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_001. (дата звернення 14.05.2019).

4. Про Звернення Верховної Ради України до лідерів держав – членів НАТО, Північноатлантичної Ради та Парламентської Асамблеї НАТО, національних парламентів держав – членів Альянсу про надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО: Постанова Верховної Ради України від 7 лютого 2019 № 2685-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2685-19. (дата звернення 14.05.2019).

----------***----------

Олена Савинець,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Відповідно до сучасної воєнної доктрини, мобілізація є одним з елементів системи оборонних заходів держави. Необхідність такої складової обороноздатності держави полягає в тому, що утримання в мирний час військовослужбовців в тій кількості, яка була б достатньою для відсічі збройній агресії або веденню повномасштабної війни, є надзвичайно обтяжливим та руйнівним для економіки навіть потужних в економічному плані країн. Саме тому збройні сили більшості держав перебувають в мирний час в обмеженій чисельності та переходять на організацію і штати воєнного часу у випадку воєнної загрози, що дозволяє відбити раптовий збройний напад на державу.

За час проведення протягом 2014–2015 років часткової мобілізації в Україні виникла значна кількість проблем та недоліків у адміністративно-правовому забезпеченні цієї сфери, які негативно вплинули на проведення мобілізаційних заходів тоді, коли цілісність та недоторканність нашої держави опинилися під загрозою.

Наявність таких неузгодженостей та недоліків саме у сфері адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України є неприпустимою та потребує детального вивчення з подальшим їх усуненням, так як мобілізація являє собою багаторівневий, складний та загальнодержавний процес, який направлений на забезпечення обороноздатності держави та протистоянню зовнішній агресії.

Особливістю даної сфери є те, що нормативне забезпечення сфери мобілізаційної підготовки та мобілізації не розвивалось синхронно з основними етапами розвитку військового будівництва.

На першому етапі будівництва Збройних Сил України питання мобілізації Збройних Сил України не було у належний спосіб законодавчо врегульованим. Сфера мобілізаційної підготовки та мобілізації не мала власного спеціалізованого нормативно-правового акту. У 1993 році Верховною Радою України було прийнято спеціалізований нормативно-правовий акт – Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [1, с. 10], який все ж мав значну кількість недоліків, у зв'язку з чим періодично зазнавав змін та доповнень до 2014 року.

Після початку збройної агресії щодо України, на підставі досвіду проведення хвиль часткової мобілізації, внесені зміни до законодавства, яке регулює питання мобілізаційної підготовки та мобілізації. Також Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України розроблено проект Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 6564, який є удосконаленішим, порівняно з попередніми редакціями, але все ж не містить в собі вирішення всіх наявних проблем у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації [2]

Адміністративно-правове забезпечення мобілізації Збройних Сил України – діяльність держави, в особі її органів та посадових осіб, а також інших суб'єктів, які згідно чинного законодавства, наділені правами чи обов'язками у цій сфері, та яка спрямована на створення необхідних умов для належного здійснення мобілізації Збройних Сил України[3, с. 208].

Заслуговує на увагу питання правових заходів забезпечення мобілізації Збройних Сил України, якими є система визначених нормами права засобів, прийомів та способів, за допомогою яких держава через уповноважені державні органи забезпечує належне та оперативне проведення мобілізації [4, с. 222].

Зокрема, особливість їх застосування полягає в тому, що реалізація цього процесу стосується не лише Збройних Сил України, а й економіки держави загалом, зачіпає інтереси як громадян України, так і усіх державних органів, підприємств, установ та організацій. Заходи, що застосовуються для адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України є недопустимими поза межами особливого періоду, але водночас, їх застосування є необхідним для належного здійснення мобілізації, підтримання обороноздатності держави на рівні, який забезпечуватиме нейтралізацію зовнішніх загроз, забезпечення суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та недоторканності держави.

Ситуація, яка склалася в Україні та зумовлена веденням нашою державою «гібридної війни» з Російською Федерацією викликала необхідність удосконалення національного законодавства, що регулює сферу мобілізації Збройних Сил України, приведення його у відповідність сучасним реаліям, що склалися в країні, врахування досвіду проведення хвиль часткової мобілізації в Україні.

Удосконалення адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України потребує таких змін та доповнень до адміністративних актів у вказаній сфері, зокрема:

– Доцільним є внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII[5] в частині Виконання військово-транспортного обов'язку під час мобілізації, якщо не введений правовий режим воєнного чи надзвичайного стану [6, с. 223].

– Досвід проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил, а також закріплення у Конституції України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору викликали необхідність і у вдосконаленні принципів мобілізаційної підготовки та мобілізації, зокрема доповнення системи принципів мобілізаційної підготовки та мобілізації такими: налагодження взаємодії між органами державної влади у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації;відкритість для дієвого контролю у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації;розвиток міжнародного співробітництва з державами-членами НАТО;

– Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року № 141-VIII доповнити нормою, яка визначає критерії відповідності військовослужбовців посадам у військово-цивільних адміністраціях, такими як наявність вищої освіти, відповідної спеціалізації, досвід проходження служби в органах військового управління, участь в Антитерористичній операції та Операції об'єднаних сил [7];

– Доцільним також вважаємо внесення змін до Положення про військово-транспортний обов'язок, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 р. № 1921[8] в частині звільнення іноземних підприємств від виконання військово-транспортного обов'язку.

Список використаних джерел:

1. Військове право : підручник / за ред. І.М. Коропатніка, І.М. Шопіної. К.: Алерта, 2019. 648 с.

2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : проект закону від 08.06.2017 № 6564 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61986 (дата звернення: 09.07.2018).

3. Савинець О. Ю. Теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 202–209.

4. Савинець О. Ю. Адміністративно-правові заходи забезпечення мобілізації. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 3. С. 220–224.

5. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Ст. 416.

6. Савинець О. Ю. Напрями вдосконалення законодавства з питань адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. Наука і правоохорона. 2015. № 3. Частина 2. С. 134–141.

7. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 87.

8. Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 № 1921. Офіційний вісник України. 2008. № 50. С. 188. Ст. 1665.

----------***----------

Ірина Кирилюк,
кандидат економічних наук,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БЕЗПЕКА У ТУРИЗМІ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

У сучасній економічній політиці України одним з актуальних питань є забезпечення відповідного рівня економічної безпеки держави в цілому й безпеки функціонування та розвитку туризму, який є її невіддільною частиною.

Безпека в галузі туризму це сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму [1].

Туризм є однією з найбільш прибуткових та експортоорієнтованих галузей і важливим елементом платіжного балансу багатьох країн світу, галузь має найдинамічніші темпи розвитку у світі. У 2017 році прямий, непрямий та опосередкований вклад туризму у світову економіку склав близько 10,4% світового ВВП, або 8,3 трлн доларів. Кожна десята вакансія у світі пов'язана з туризмом, де залучено близько 313 млн людей, в тому числі туристична галузь створила близько 7 млн нових робочих місць – 20% від усіх створених вакансій у світі. За прогнозами Всесвітньої туристичної галузі у 2020 році кількість міжнародних туристів буде сягати більше ніж 1 млрд людей, а у 2030 році їх кількість буде наближуватись до 2 млрд людей, прибуток від міжнародного туризму складатиме 2400 млрд дол. США [2].

Вітчизняний туризм теж має позитивні тенденції, так у 2017 році Україну відвідало 14,2 млн іноземних громадян, туристичні потоки, які обслуговувались туроператорами та туристичними агентами розподілились наступним чином: іноземні туристи – 39,6 тис. осіб, туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон – 2289,9 тис. осіб, внутрішні туристи – 476,9 тис. осіб. Кількість туристів, які обслуговувались суб'єктами туристичної діяльності становила 2,8 млн осіб, що перевищує показник попереднього року на 10,1% [3].

Туристична галузь динамічно розвивається в нестабільному середовищі, яке створює загрози та небезпеки для її ефективного функціонування, тому забезпечення превентивних заходів із запобігання ризиків у сфері туризму є важливим завданням як кожної окремої країни, так і міжнародних організацій, зокрема: Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації цивільної авіації, Міжнародної морської організації, Всесвітньої організації охорони здоров'я та ін. Дотримання вимог безпеки – одна з найважливіших умов стабільного зростання туристичної сфери, в основі якої є укладення та ратифікація міждержавних домовленостей, які забезпечуються правоохоронними органами.

Ефективне державне управління у сфері туризму покликане забезпечувати економічну безпеку шляхом створення відповідної нормативно-правової бази, яка б гарантувала високий ступінь безпеки туризму, життя і здоров'я всіх учасників туристичної діяльності.

Закон України «Про туризм» надає гарантії безпечного перебування туристів на території України й зобов'язує органи влади та суб'єктів туристичної діяльності розробити комплекс заходів з безпеки туристів. В статті 26 зазначено: «Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організовують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності. Суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання» [4].

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень повинні вживати заходи, спрямовані на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами [1].

В Україні діє міждержавний стандарт (ГОСТ 28681.1-95) «Туристично-екскурсійне обслуговування», який передбачає порядок проектування туристичних послуг, включаючи розгляд можливих ризиків, які можуть викликати негативні наслідки й спричинити шкоду здоров'ю туриста та його майну [5].

Відповідно до об'єктів безпеки виділяють наступні складові економічної безпеки в туризмі: економічна безпека країни, економічна безпека туристсько-рекреаційного комплексу, економічна безпека туристських дестинацій, економічна безпека підприємств сфери туризму, економічна безпека особи [6]. Головним елементом в системі безпеки туризму є саме турист, тому з боку суб'єктів туристичного сектору важливим завданням є забезпечення безпечних умов, а з боку туриста – дотримання безпеки.

За чинним законодавством України суб'єкти туристичної діяльності з метою забезпечення безпеки туристів зобов'язані: інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, про виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо); створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо; виконувати спеціальні вимоги з безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком тощо. Особи, які організовують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов'язані забезпечувати виконання вимог з охорони довкілля та культурної спадщини, а також вживати заходів з мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціально-культурне середовище та компенсувати завдані при цьому збитки. Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до законодавства та міжнародних договорів України й гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які подорожують за кордон [1].

Значна роль у запобіганні та мінімізації негативних наслідків ризиків, що супроводжують туристичну активність громадян, відводиться страховим механізмам [7].

Для забезпечення безпеки туристів експертами Всесвітньої туристської організації запропоновано: розробка та впровадження в життя норм безпеки подорожей та місць перебування туристів; інформування й просвітницька робота громадськості; створення інституційних рамок для розв'язання проблем, пов'язаних із безпекою туристів, зокрема в екстремальних ситуаціях; міжнародне співробітництво на різних рівнях.

Отже, система безпеки туризму має являти собою певний комплекс заходів, які потребують особливого підходу при організації туристичних подорожей та для функціонування туристичного бізнесу загалом, мають певні закономірності та особливості, враховують регіональні відмінності, можуть бути підставою для розробки моделей, сценаріїв та організаційно-економічних механізмів гарантування безпеки туризму.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80

2. Офіційний сайт Всесвітньої організації туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.world-tourism.org

3. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/

5. ГОСТ 28681.3-95 Межгосударственный стандарт. Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов. Дата введения в Украине 1997. 01. 01 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page?id_doc=78875.

6. Кирилюк І. М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери / І. М. Кирилюк, О. В. Литвин // Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні: матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (29 вересня 2017 р.). – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. – С.83-86.

7. Чвертко Л. А. Страхування туристичних ризиків: проблеми теорії та практики / Л. А. Чвертко, Т. А. Демченко // Науковий журнал «Економічні горизонти». – 2018. – № 1(4). – С. 67-75.

----------***----------

Тетяна Корнієнко,
кандидат економічних наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Оксана Вінницька,
кандидат економічних наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Формування ринкових відносин за роки становлення незалежності України значно вплинуло на економічний стан держави. Відбулися корінні зміни у відносинах власності, формах і методах державного регулювання, пріоритетах розвитку як на державному та регіональному рівнях. У цілому це призвело до нестабільності у внутрішньому і зовнішньому економічному середовищі і появи нових проблем, які стосуються подальшого економічного розвитку країни. До переліку саме таких проблем належить забезпечення економічної безпеки держави, регіонів, підприємства.

Історично термін «безпека» почали використовувати в 1190 р. У цей період поняття «безпека» означало «… спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки» [1, с. 6].

Але в такому значенні його застосовували лише в Західній Європі і до XVII ст. використовували нечасто. Порівняно незначне використання терміна «безпека» протягом практично шістьох століть пояснюється, зокрема, тим, що із середини XIII ст. дедалі частіше почали вживати поняття «поліція». Цей термін поліція трактувався як державний устрій, державне управління, мета якого – всезагальне благо та безпека [2, с. 15].

Загалом категорія безпеки у слов'янському суспільстві з'являється в середині XV ст. як реакція на загарбницькі посягання Золотої Орди. На думку Р.В. Четвертакова, поняття безпеки асоціюється зі станом захищеності від постійної загрози посягання на устрій, уклад, свободу, життя та господарські надбання [3].

У XVII – XVIII ст. практично у всіх країнах світу набуває поширення думка про те, що держава має своєю головною метою забезпечення добробуту і безпеки.

Поширення процесів глобалізації призводить до лібералізації економічних кордонів між державами, проникненням капіталу в різні країни та виникненням додаткових економічних, екологічних та

соціальних проблем внаслідок цього. Цьому також сприяла інтенсифікація процесів економічного розвитку та перехід передових в економічному відношенні країни до високих технологічних укладів, що обумовлює їх поширене проникнення у нових формах у країни, що розвиваються. Зазначені тенденції ставлять на порядок денний завдання підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та забезпечення національної безпеки, що узагальнено охоплюється концепцією безпеки. Формалізовано немає офіційного визнання авторів даної концепції та її складових. Але як міжнародні організації, так і кожна держава на різних рівнях управління, залежно від гостроти окремих проявів небезпеки, формує специфічні напрями її вирішення.

В цілому, концепція безпеки, це усвідомлення впливу небезпечних чинників та обґрунтування реакції на них відповідно певного об'єкта небезпеки. У спрощеній інтерпретації, на основі узагальнення підходів [4], можна визначити, що концепцією безпеки охоплюються наступні складові:

1. Загальні цілі та завдання, що постають для досягнення об'єктом управління, досягненню яких може зашкодити прояв певних чинників небезпеки.

2. Аналіз впливу чинників навколишнього середовища з визначенням чинників потенційного небезпечного впливу на об'єкт управління.

3. Підготовка управлінських рішень у відповідь на прояв впливу джерел небезпеки.

Тобто концепцією безпеки охоплюється опис об'єкта управління, що потенційно може зазнати небезпеки, можливі джерела небезпеки та способи захисту від них.

Характеризуючи суть поняття «безпека», потрібно виділити два концептуальні підходи до трактування безпеки, а саме: статичний (безпека як стан) і діяльнісний (безпека як діяльність). Саме останній підхід, який вперше обґрунтував І. Іваненко [3], з 90-х років минулого століття стає підґрунтям сучасних наукових досліджень і наукового та прикладного уявлення про концепцію безпеки в усіх варіантах її прояву.

Безліч визначень категорії безпеки можна звести до наступного. Під безпекою слід розуміти «стан захищеності найбільш важливих інтересів особистості, суспільства та держави від загроз» [1, с. 5–20].

Поява терміна «національна безпека» пов'язана з ім'ям президента США Т. Рузвельта, який на початку XX ст. визначив її як «сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян» [2, с. 16]. Це визначення укорінилось у світовій політиці

та науці. Термін «державна безпека» вперше зустрічається на території України, яка перебувала у складі Російської імперії, в державних документах, а саме в «Положенні про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою» від 14 серпня 1881 р. і ототожнюється з «громадською безпекою» [2, с. 17].

Національна безпека – це комплексне поняття та система, до якої входять економічна, військова, екологічна, політична, інформаційна та інші види безпеки як підсистеми, що водночас також є системами.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 30 липня 2003 р. визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки у сфері державної безпеки, зовнішньополітичній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній, соціальній та гуманітарній сферах [2].

Усі види безпеки взаємопов'язані між собою, але вирішальна, базова роль належить національній безпеці (рис. 1).

Роль, місце і важливість кожного з цих елементів визначається обставинами, що виникають у певний період часу всередині держави та зовні. Зі зміною ситуації життєво важливого значення об'єктивно можуть набувати різні складові національної безпеки [6].

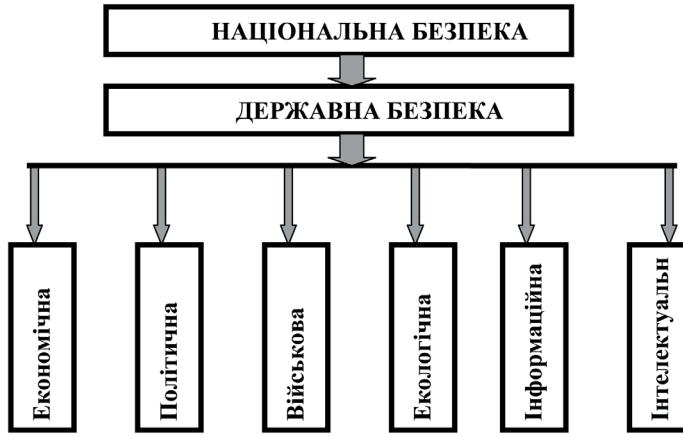

Рис.1. **Структура національної безпеки держави***

* *Джерело*: згруповано автором.

Отже, національна безпека України становить собою системне утворення, тому забезпечення ефективного функціонування усіх складових її елементів залежить не лише від ефективності діяльності функціональних елементів, а й від своєчасної нейтралізації негативних факторів, що значно впливають на функціонування і розвиток її складових.

Список використаних джерел:

1. Фоміна М. В. Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія. Донецьк : Дон дует, – 2005. –140 с.

2. Варналія З. С. Економічна безпека : навч. посіб. Київ : Знання, – 2009. –647 с.

3. Костецький М. Р. Управління еколого–економічною безпекою: монографія. Рівне : ППДМ, – 2010. – 116 с.

4. Концепція економічної безпеки / В. М. Геєць, Б. Є. Кваснюк. Київ : Лотос, –1999. – 56 с.

5. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. –1994. –№ 2. – С. 5 – 20.

5. Корнієнко Т. О. Економічна безпека підприємства як важлива складова сучасного бізнесу. Актуальні питання сучасної аграрної науки : матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 20 листоп. 2015 р.) / відп. ред. Непочатенко О. О. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. С. 221–223

----------***----------

Олена Корсак,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Людство в цілому зустріло нове тисячоліття незаперечними досягненнями у продовженні збільшення своє чисельності та загостренні загроз для подальшого економічного і соціального прогресу. Становище України додатково ускладнюється зовнішньо-політичними впливами та у зв'язку зі значним здорожченням енергоресурсів необхідністю значних змін технологій виробництва. Ці слова стосуються не тільки підприємств, але й освіти та науки. Тому одразу ж після проголошення незалежності плани розвитку виробництва супроводжувалися ще одним державним пріоритетом – поширенням української мови в освіті, науці, управлінні, економіці та культурі, збільшенням її частки порівняно з російською. Однак, як свідчать новітні дослідження ([1] та ін.), російська лишається ще значно поширеною і впливовою у побуті та ЗМІ. Крім того виявилось, що проста заміна російської мови на українську не забезпечила швидке наближення України до європейських правових норм і рівня життя. Ми

переконані – і про це свідчить досвід країн Скандинавії, – що таким рушієм «в Європу і світ» може стати значне покращення володіння іноземними мовами молоддю і активною в економічному аспекті більшістю населення.

Позитивні результати цього полягають у наступному:

1) головним дивідендом від оволодіння українцями англійською мовою є створення реальних умов для бажаної економічної, політичної, виробничої, культурної та освітньої взаємодії з іншими державами. Без цього знання серед можливих варіантів залишаться лише сезонні заробітки. Український володар диплому з комп'ютерних наук чи інших популярних на ринку праці фахів навряд чи знайде хороші перспективи у Західній Європі, якщо не володітиме мінімум двома мовами, одна з яких – англійська;

2) концентрація на ідеї європейської інтеграції відволікає увагу від того факту, що знання, вміння і компетентності українців можуть мати великий попит будь-де: від Канади – до Нової Зеландії, від канцелярій світових економічних та інших організацій – до середніх і вищих шкіл;

3) завдяки використанню англійської мови освічена молодь України особливо успішно приєднується до світового технологічного розвитку. Тут, а не у виробництві автомобілів чи кораблів, ми вже успішно конкуруємо на світовому ринку праці.

З авторського досвіду постійної роботи зі студентами випливає багато суперечливих висновків. Ми радіємо прагненню студентів оволодіти англійською мовою, але не вітаємо мало не безперервне використання з цією ціллю «ґаджетів». Ґаджет (з англ. gadget — пристрій) – як правило, цікава технічна новинка у вигляді електронного пристрою, або іншого засобу, що поєднує в собі високі технології і цілком реальне застосування [2]. Вони зручні для долоні, потужні та ефективні з вражаючою кількістю функцій і можливостей. Ще півстоліття тому пасажири усіх видів міського транспорту часто читали книги кишенькового чи більшого формату, сьогодні їх витіснили «ґаджети» – справжні інформаційні центри.

Хочеться, принагідно зазначити, що значною проблемою сучасної української освіти стало досить помітне збільшення кількості пропусків занять серед студентів не останню роль в цьому зіграло значне підвищення вартості життя і зменшення стипендій. Навіть якщо ми припустимо, що майбутнє підвищення рівня життя в Україні звільнить студентів від вимушених кількагодинних щоденних заробітків та поверне їх до цікавішого для них перебування в аудиторіях університетів, все одно

цього може виявитися недостатньо для відновлення активної співпраці з викладачами задля формування високої фахової компетентності з викладання англійської мови, наукових досліджень, створення нових і екологічно безпечних технологій та реалізації інших професій, які будуть дуже потрібними через 10-20-30 років.

На наш погляд, відхід учнів і студентів від самонавчання через роботу з друкованими текстами і звернення до е-джерел і пристроїв має глибокі причини, витоки яких можна відшукати навіть в казках. Адже чи не головна мрія багатьох казок – «чарівне дзеркальце», – з надлишком реалізоване в нових поколіннях кишенькових комп'ютерів. Не дивно, що діти, молодь і навіть чимало дорослих ніяк не можуть натішитися ними. Ми маємо глибоко усвідомлювати, той факт, що книга втрачає лідерство у засобах навчання і сподіватися на те, що всі повернуться назад в «епоху Книги» – повна наївність.

Зі сказаного випливає факт гострої необхідності організації в новій інформаційній атмосфері співпраці дорослих і молоді для спільного руху до ефективного навчання і оволодіння фаховими компетентностями, до насичення змісту не сотнями дат і тисячами висловлювань корифеїв усіх часів і народів, а чимось безпосередньо потрібним для дітей і молоді. Першість серед «чогось» ми віддаємо сукупності відкриттів і знань, що стосуються самої людини в усіх вікових інтервалах її розвитку від народження аж до самої смерті (і навіть ті знання які накопило людство про існування безсмертної душі та її посмертну участь). Ці знання виключно корисні для захисту від агресивного інформаційного середовища (нав'язливої реклами, політичних впливів, пропагованих збочень, тощо). Головне знаряддя агресивного впливу – емоційна брехня, скерована на ураження головного мозку необізнаної з сучасними науковими відкриттями та духовно-моральними принципами людини. Тут для захисту від інформаційної небезпеки необхідні найновіші знання про глибинні витоки вчинків людини, про духовність та моральні цінності, про справжні закони того, що можна назвати «якісним мисленням» і правильними способами прийняття оцінок і рішень.

Нещодавно українські науковці звернули особливу увагу на дві глобальні проблеми екологічну та духовно-світоглядну. Перша ліквідується заміною індустріальних виробництв екологічно безпечними технологіями, а з другою складніше, бо полягає вона у загальносвітовому занепаді духовно-моральних цінностей, їх невідповідністю досягнутому рівню технічного прогресу. Це проявляється кризою сімейних цінностей, різноманітними збоченнями під гаслом так званої «рівності» (ЛГБТ),

тощо. Подібна небезпека насувається на нас переважно з іноземного простору. Тому слід скерувати найвищу державну активність на протидію інформаційної агресії і захисту духовно-світоглядної складової освіти з метою забезпечення подальшого економічного, соціального та духовного прогресу держави.

Список використаної літератури:

1. Вердинских К., Верстюк И. Слово о мове // Новое время. – 2018. – №37(213). – С. 24-28.

2. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ґаджет

----------***----------

Олег Кравчук,
кандидат юридичних наук,
Хмельницький університет управління та права

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

У сучасному світі змінюється парадигма забезпечення безпеки суспільства й окремого громадянина в державі, чому сприяє розвиток державного управління сфери криміналістики, розширюється її предмет і сфери впливу. Збереження й розвиток системи криміналістичних знань є залежним від рівня « наукової еліти», традицій наукових шкіл у суспільстві й державі. Криміналістика як цілісна система наукових знань виконує забезпечувальну функцію у встановленні істини в судочинстві. Саме криміналістика в усьому світі покликана забезпечувати науковими знаннями практику протидії злочинності. Формування й нагромадження криміналістичних знань, що обумовлене науково-технічним прогресом сучасного суспільства. У нових умовах відбувається так звана «технологізація» криміналістики, що стосується різних її розділів (криміналістичної техніки, тактики й методики).Сучасні криміналістичні методи вже не задовольняють у повному обсязі. Останнім часом у криміналістичних цілях усе ширше пропонуються до використання інформаційні технології (1Т), які можуть бути розглянуті як нова категорія криміналістики. Природа криміналістики визначає її місце в «правовому полі» і державі, вплив феномена права на криміналістичні знання і їх практичну складову.

Зміни в правовій сфері, «ревізія» традиційних інститутів державного управління державною безпекою в цілому й окремих його напрямків, модернізують також і систему приймань, методів і засобів криміналістики. Правова регламентація визначає співвідношення «волі й безпеки», передбачає реальні засоби захисту прав людини й громадянина при здійсненні юридичних процедур. У глобальному світі важливе значення набуває наукове передбачення, прогнози розвитку науки. Тенденції криміналістики в умовах глобалізації привід до розширення її значення для забезпечення громадян у державі. Сучасний етап розвитку цивілізації прийнято йменувати часом інформаційного суспільства, у якому наука може бути представлена як світовий інформаційний процес, обумовлений епохою глобалізації. Існує обґрунтована думка, що однієї з головних світових тенденцій новітнього часу став процес глобалізації – історичний клин, який розрізав звичну полярність політичного, економічного, культурного й інформаційного простору. Процеси глобалізації встановлюють кордон між епохами. Глобалізація невід'ємна частина сучасного наукового й суспільно-політичного дискурсу.

Криміналістиці як науці в умовах глобалізації властиві деякі найбільш загальні тенденції. Це пов'язане з тим, що наука – особливий вид пізнавальної діяльності, націлений на вироблення об'єктивних, системно організованих і обґрунтованих знань про світ. Постійне прагнення науки до розширення поля досліджуваних об'єктів, безвідносно до сьогоднішніх можливостей їх масового практичного освоєння, виступає тою системотворчою ознакою, яка обґрунтовує інші характеристики науки, що відрізняють її від повсякденного пізнання [3].Криміналістика займає особливе місце в системі інших наук. У різних країнах світу цю науку йменують: «Forensic Sciences» (судові науки) у США, Великобританії, Канаді. Австралії; «Kriminalistik» (криміналістика) у Німеччині, Австрії.«Police Scientifique» (наукова поліція) у Франції, Швейцарії. В англомовних країнах поряд з терміном «Forensic Sciences» використовуються також і інші: «Criminalistics» (як частина судових наук), «Criminal Investigation» (карне розслідування), «Criminology» (кримінологія).Така ж ситуація прослідковується й у деяких інших країнах світу. Відмінності полягають у широті або вузькості підходів до обсягу закономірностей, що ставляться до криміналістичних знань і предмету криміналістики [2].

Становлення й розвиток криміналістики в різних країнах світу прослідковується в її окремих напрямках або у формуванні самостійних наукових дисциплін – судової токсикології, судової хімії, судової медицини, судової експертизи, судової (кримінальної) психології, судовій

фармакології. Пророзвиток криміналістики, та її динаміки вказував ще Г. Гросс, який у свій час відзначав, що «криміналістика, ще настільки молода наука, нині ще не може передбачити, до яких кінцевих підсумків вона неодмінно повинна привести, але їй відомо, що коли-небудь у кримінальному праві будуть установлені об'єднання й розрізнення інакше, ніж у наш час, і далі, що ці майбутні зміни також не залишаться постійними, що сталість взагалі ніколи не буде досягнуте, що єдино вічним буде стан безперервного руху».У кожному разі в сучасному виді криміналістика являє собою цілісну систему наукових знань, покликану служити цілям розкриття й розслідування злочинів, виконує забезпечувальну функцію у встановленні істини в карному судочинстві. Нагромадження наукового знання привело до того, що криміналістика переросла свій потенціал і вийшла за межі « поліцейської науки» або «науки про розслідування злочинів» і стала ставитися до напрямку державного управління державної безпеки в суспільстві й дотриманні громадського порядку. Засоби, прийоми й методи криміналістики успішно використовуються в інших сферах (оперативно-розшукової, судової, прокурорської, експертної, адвокатської діяльності) або дозволяють установлювати факти, що лежать поза кримінально-правовими явищами (використання криміналістичних знань у цивільному, арбітражному (господарському) або адміністративному процесах). При цьому затребуваність криміналістики, використання її даних в інших сферах, певні процеси інтеграції й диференціації наукового знання не змогли привести до істотної зміни предмета криміналістики, яка як і раніше залишається наукою про закономірності злочинної діяльності і її відбитті в джерелах інформації, службовців основою для розробки засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки й використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду й попередження злочинів у державі. Мова йде фактично про спрацьовування стереотипів, відбитті твердих наукових традицій. З іншого боку, деякі вчені-криміналісти справедливо відзначають, що система криміналістики повинна бути замкненою, закритою. Замкнутість виключає можливість розвитку самої системи, унеможливлює поповнення системи новими структурними елементами, поняттями й категоріями. Криміналістика за своєю природою більше взаємозалежна із природніми й технічними науками чим з державним управлінням державною безпекою. Її виникнення обумовлене впровадженням досягнень природно-технічних наук у практику боротьби зі злочинністю.

Існують думки, згідно з якими криміналістична стратегія це категорія, пов'язана із процесом розвитку відповідних криміналістичних

установ або навіть можна говорити про стратегію криміналістичної політики. За нашим переконанням, стратегія як таке завжди спрямоване в майбутнє, що охоплює масштабні плани або глобальні проблеми. До таких у криміналістиці можуть бути віднесені прогнози її розвитку в майбутньому, наукові програми по розвиткові державного керування державною безпекою й дотриманням порядку в суспільстві.. Природно, що дана проблема (криміналістична стратегія) пов'язана з політикою держави й суспільства, розвитком науки криміналістики у світі, окремими напрямками криміналістичного прогнозування, розробкою сучасних науково-технічних засобів і інформаційних технологій і впровадженням їх у практику протидії злочинності.

Список використаної літератури:

1. Крушинський С.А. Проблема визначення подання доказів як інституту кримінального процесуального права // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 532-536.

2. Сіцінська М. В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України :монографія / М. В. Сіцінська. – К. : НАДУ, 2014. – 364 с.

3. Малевская Г. Криминалистическая стратегия, стратегия в криминалистике или стратегия криминалистической политики? // Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика IX: сб. науч. статей. Часть II. – Вильнюс. Харьков, 2013. – С. 31. 152 Валерий Шепитько

----------***----------

Андрій Крап,
кандидат політичних наук, Національний університет «Львівська політехніка».

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сьогодні перед нашою державою гостро постала проблема ефективного забезпечення інформаційної безпеки, оскільки Україна вибрала шлях до інтеграції в Європу, яка сьогодні активно розбудовує інформаційне суспільство. Наявність реальних і потенційних загроз у інформаційній сфері має негативний вплив на суспільний розвиток держави та реалізацію її євроінтеграційних прагнень.В умовах інформаційного протиборства Росії та України проблематика гарантування інформаційного суверенітету актуалізувалася в практичному сенсі.

Поняття інформаційного суверенітету як складової національної безпеки держави в науковій літературі достатньо ґрунтовно не розглядалась. Здебільшого дане поняття досліджувалась лише через висвітлення окремих аспектів інформаційного суверенітету. В закордонній літературі термін інформаційний суверенітет розуміється як філософсько-методологічний аналіз явищ інформації, суверенітету і приватності. Отже термін інформаційний суверенітет в закордонних держалах розуміється як концепція гарантування права на приватність у інформаційних відносинах [10],[11].

В наукових джерелах в Україні термін інформаційний суверенітет зустрічається в у ст 1. Закону України "Про національну програму інформатизації" де під інформаційним суверенітетом. інформаційний суверенітет держави – здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави. У 2014 році в Україні було створено Міністерство інформаційної політики положенні згідно постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 2 регламентує діяльність, якого що ключовим завданням якого є забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів [9].

Інформаційна революція перетворила інформацію і знання, інформаційні складові постіндустріального етапу, формування інформаційного суспільства, забезпечення інформаційної безпеки тощо на системоутворюючий фактор життєдіяльності людей, суспільства і держави. Відповідно до засад конституційного ладу: суверенітет є однією з ознак суверенної держави. Він надає можливість самостійно здійснювати через відповідні державні структури функції стосовно формування і реалізації як внутрішньої, так і зовнішньої політики України. Із суверенності України випливає її незалежність. Враховуючи вище наведене на нашу думку інформаційний суверенітет – це здійснення функцій держави щодо самостійного управління нею інформаційними ресурсами на своїй суверенній території, та політико-правовими механізмами гарантувати їх цілісність та незалежність. Згідно Закону "Про основи національної безпеки" п.9. ст. 1 визначає поняття національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [8]. Виявилися принципово нові джерела загроз негативних

інформаційних впливів на соціальні системи. Різко зросла роль і впливи інформаційно-комунікаційних механізмів та засобів масової інформації на політичну, соціально-економічну ситуацію" і "загроза" на відміну від аналізу змісту поняття "інформаційна безпека". Загальні поняття "небезпека" і "загроза" розглядаються дещо спрощено, звужено та відокремлена від контексту поняття "інформаційна безпека", що безумовно вимагає проведення ґрунтовного аналізу його змісту.

Під інформаційною загрозою розуміється потенційне порушення безпеки чи ступінь імовірності виникнення такого явища (події), наслідком якого можуть бути небажані впливи на інформацію. Як зауважує Тимків Я.І. "Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі". Виклики, відповідно до яких не буде відповідної реакції, можуть трансформуватися у загрози для безпеки держав і народів, а отже, в майбутньому вони можуть мати небажаний вплив на формування безпеки [5,с. 38]. Як зауважує Олег Олійник "Інформаційний суверенітет є похідним від державного суверенітету, але не рівнозначним останньому. Виходячи з того, що суверенітет – це верховна влада у внутрішніх справах і незалежність у зовнішніх зносинах, доцільно підходити до формулювання поняття інформаційний суверенітет" [8,с 58]. Підсумовуючи вважаємо що інформаційний суверенітет є невід'ємною складовою національної безпеки держави, гарантування якого першоосновним завданням політичної еліти України.Сьогодні Україна несе значні економічні втрати, оскільки головною загрозою в інформаційній сфері є можливість витіснення України з ринку інформаційних послуг та технологій. Для вирішення поставлених завдань Верховній Раді та уряду необхідно терміново багато в чому переглянути концептуальні норми відносно національної та інформаційної безпеки, розпочати реалізацію довгострокових державних програм, спрямованих на гарантування інформаційного суверенітету держави, передусім її критично важливих інфраструктур, визначити організаційні засади. На нашу думку, зараз у світі створюються передумови для інформаційної ізоляції нашої країни через брак достовірної інформації про Україну, тому промоція правдивої інформації про державу на міжнародній арені є першочерговим завданням органів державної влади.

Список використаної літератури:

1. Бойченко О. В. Інформаційна безпека в органах внутрішніх справ України (організаційно-правові засади): монографія / О. В. Бойченко, Кримський юридичний інститут ОДУВС.– Сімферополь: ВАТ "Сімферопольська міська друкарня" (СГТ), 2009.– 288 с.

2. Супрун В. М. Теоретико-правові основи інформаційного суверенітету: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. М. Супрун. – Х., 2010. – 20с.

3. Європейські комунікації: Монографія. / Макаренко Є. А., Ожеван М. А., Рижков М. М. та ін. − К.: Центр вільної преси, 2007. − 536 с.

4. Рижков М.М., Виговська О.С. Стратегічне планування у сфері державного управління забезпечення інформаційної безпеки. // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 90. Частина ІІ (у двох частинах). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2010. − 252 с.

5. Тимків Ярополк. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі: навч. посібник: / Я. Тимків−Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011.− 224 с

6. Олег Олійник Інформаційний суверінет як важлива умова забезпечення інформаційної безпеки. /Олег Олійник /Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 1 , 2015 р., с.54-59

7. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 8 липня 2009 року №514/2009. [Електронний ресурс] − Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514/2009

8. Про основи національної безпеки України: Закон України від 21.06.2018 р. [Електронний ресурс] //Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

9. Кабінет міністрів України Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України Постанова Кабінет міністрів України від 14.01.2015 р. [Електронний ресурс] //Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%

10. Information Sovereignty: Data Privacy, Sovereign Powers and the Rule of Law. By Radim Polčák and Dan Jerker B. Svantesson. Northampton, MA: Edward Elgar, 2017. Pp. xvii, 268. ISBN: 978-1-78643-921-5

11. Perritt, Henry H. Jr. (1998) «The Internet as a Threat to Sovereignty? Thoughts on the Internet's Role in Strengthening National andGlobal Governance,» Indiana Journal of Global Legal Studies: Vol. 5: Iss. 2, Article Available at: http://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol5/iss2/4

----------***----------

Мирослав Криштанович,
доктор наук з державного управління,
доцент, Національний університет
«Львівська політехніка»

ВОЄННА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кожна держава для ефективного функціонування визначає для себе ряд сфер діяльності, без яких вона не може існувати як незалежна держава. Не виключенням є і її воєнна сфера, де основними життєво важливими інтересами виявляються: забезпечення належного захисту суверенітету та територіальної цілісності країни у випадку застосування проти неї збройної сили або загрози силою; підтримання воєнного потенціалу держави на рівні, достатньому для нейтралізації воєнних загроз.

Як питання національної безпеки в цілому, так і питання її складових, зокрема воєнна безпека України, є пріоритетними та стратегічно значущими векторами державної політики. За обставин наростання загроз національній безпеці воєнна безпека може набувати пріоритетного значення.

Воєнна безпека – це стан захищеності прав і свобод громадян, базових інтересів та цінностей суспільства і суверенної держави від можливих зазіхань із застосуванням воєнної сили. Особливістю військової безпеки є те, що вона як частина державної безпеки, водночас функціонує як самостійне явище. Воєнна безпека визначається як стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави від посягань із застосуванням військової сили [1, с. 4].

Воєнна безпека держави є найважливішими засадами політики національної безпеки, безпосередньо спрямованої на реалізацію всієї сукупності наявних у розпорядженні країни сил, засобів і ресурсів з метою відвернення, локалізації і ліквідації загроз, створення сприятливих умов для організації її збройного захисту [2].

Воєнна небезпека для України, як і для інших держав, полягає у можливості стати об'єктом воєнної агресії з боку іншої держави або союзу держав, а також внаслідок цієї агресії. Зокрема збройна агресія Росії проти України, зайвий раз підтвердила аксіому, що захист незалежної суверенної держави насамперед має бути пов'язаний із забезпеченням її власної воєнної безпеки. Тимчасова окупація Російською Федерацією частини території України – Криму, розпалювання Росією

збройного конфлікту на Сході України та руйнування системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права зумовлюють перегляд та уточнення доктринальних положень щодо формування та реалізації воєнної політики України. [3,с.195]. Виклики небезпеки, як загрози, що виходять із агресивної політики Росії проти України, потребують розробки та реалізації цілеспрямованої державної політики у воєнній сфері, яку прийнято називати воєнною безпекою держави.

Методологія дослідження воєнної безпеки України вимагає насамперед з'ясування її сутності. Сучасне трактування українського законодавства сутності воєнної безпеки визначає її як "…захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз" [4].

В міжнародній практиці воєнна безпека передбачає право суверенної держави на самооборону або стримування воєнної агресії, а також допускає можливість застосування державою воєнної сили для захисту власного суверенітету і територіальної цілісності [5;6].

Сутність воєнної безпеки у повній мірі розкривається і з допомогою взаємопов'язаних, послідовно і належно розглянутих нормативно-правових документах, таких як Воєнна доктрина.

Положення Воєнної доктрини базуються на системному аналізі воєннополітичної обстановки і прогнозі її розвитку з врахуванням потреб і реальних можливостей держави щодо забезпечення воєнної безпеки України, а також набутого досвіду воєнного будівництва і організації збройного захисту держави. Воєнна доктрина характеризується, як сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. Вона забезпечує вироблення основ політики держави, спрямованої на захист національних інтересів, передбачає процес стратегічного планування здійснення воєнної безпеки, яке визначає необхідні для цього цілі, способи і ресурси. Саме Воєнна доктрина визначає характер воєнно-політичної обстановки навколо України, реальні та потенційні загрози національній безпеці у воєнній сфері, принципи, умови та складові забезпечення воєнної безпеки [7].

Воєнна доктрина України, як основа розробки державної політики в сфері забезпечення воєнної безпеки, спирається на аналіз геополітичної ситуації в світі та довгострокові наукові прогнози її розвитку. Зазначимо, що її доктринальні положення є обов'язковими для виконання державними органами, організаціями, громадянами України і є основою

узгодження їх зусиль у процесі зміцнення національної безпеки України. На основі Воєнної доктрини в країні розробляються відповідні концепції будівництва видів збройних сил, родів військ, інших військових формувань України і конкретні програми їх реалізації.

Вона визначає принципи оборонної достатності держави, які грунтується на тому, що Україна:

– не визнає війну як засіб розв'язання міжнародних проблем;

– не має територіальних претензій до жодної держави і не бачить у жодному народові образ ворога;

– ніколи першою не розпочне бойових дій проти будь-якої країни, якщо

– не стане сама об'єктом агресії [8, с. 372].

Серед особливих якостей і властивостей воєнної безпеки України слід виокремити такі, як мета й завдання, системність, стабільність, суб'єктно-об'єктний склад структури управління воєнною безпекою, регламентованість та функціональність, конституційно-правовий механізм забезпечення воєнної безпеки, загрози воєнної безпеки та шляхи ліквідації [9].

Усі названі складові перебувають у діалектичній єдності, тому кожний із видів воєнної безпеки гарантує завдання забезпечення національної безпеки країни. Забезпечення воєнної безпеки є головним обов'язком органів державного управління в налагодженні оборони країни.

Отже, основу воєнної безпеки складає необхідний комплекс політичних, економічних, екологічних, воєнних, соціальних і правових заходів державної політики, спрямованої на забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і мирного життя народу.

Список використаної літератури:

1. Воєнна доктрина України // Стратег. панорама. – 2004. – № 3. – С. 3-10.

2. Курас А. Національна безпека України: військово-політичні парадигми / А. Курас // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса ; голов. ред. О.О. Рафальський ; редкол.: Т. А. Бевз [та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 2 (70) (березень-квітень). – С. 230-240.

3. Антонов ВО. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В.О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. – Київ: ТАЛКОМ, 2017. -576 с.

4. Закон України "Про національну безпеку України" від 21 червня 2018р. [Електронний ресурс].- Режим доступу: politics/zakon- pro-nacionalnu-bezpeku. html.

5. Довідник з питань міжнародного морського і військового права. Під ред. В.С. Семенова. -Міністерство оборони України. — К.: 1999?

6. Dictionary of Military and Associated Terms, 2001 // As amended through 31 July 2010.

7. Про Воєнну доктрину України у редакції Указу Президента України від 08 червня 2012 року № 390/2012). – [Електроннийресурс]. – Режим доступу: www. zakon3.rada.gov.ua/laws.

8. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. / В.А. Ліпкан.– К.: Текст, 2003. – 600 с.

9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39

----------***----------

Сергій Крук,
кандидат педагогічних наук,
Національний університет
цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ПІДҐРУНТЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Реалізація механізмів державного управління у сфері національної безпеки відбувається згідно із Законом України «Про національну безпеку України» 2018 року [1]. Своєрідність існуючої дефініції національної безпеки полягає в тому, що вона визначається через поняття «стан захищеності», «національні інтереси» і «загрози». Проте через 15 років (див. попередній закон «Про основи національної безпеки України» [1]) у законодавстві так і залишилася практика визначення національної безпеки як невідомого через невідоме. На наше переконання, у цьому й криється вся суть методологічної помилки. При цьому національна безпека продовжує ототожнюватися із державною безпекою.

У продовження відзначимо, *по-перше*, що на законодавчому рівні намагаються визначити національну безпеку через «стан захищеності», але не надається визначення самого поняття «стан захищеності». Нацбезпека тісно пов’язана із захистом від реальної або потенційної небезпеки, вона не тільки забезпечується «сьогодні», але і спрямована в майбутнє і полягає не тільки в тому, щоб захищати інтереси соціального об’єкта, але і в тому, щоб діяльністю певних структур конкретної

суспільної системи знижувати, послаблювати, попереджати потенційні небезпеки і загрози.

По-друге, поняття «національні інтереси» також поки не розкрито належним чином у вітчизняному законодавстві у сфері такої безпеки. Цей термін використовується у значенні тих самих же інтересів, але із конкретизацією «людини, суспільства і держави» [1, п. 10 ст. 1]. Законодавець пішов далі перерахування викладених у цьому Законі національних інтересів, указавши, що їх реалізація забезпечує державний суверенітет України, а також її прогресивний демократичний розвиток, і, що цікаво, *безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян*. Власне кажучи, задоволення національних інтересів – засіб вирішення всіх основних соціально-економічних проблеми суспільства та держави.

У цьому відношенні заслуговує на увагу теоретико-методологічне дослідження, проведене вченими (Г. Рейнгольдом, В. Хамільтоном, С. Хантінгтоном та ін. [2; 3]) у межах теорії інституціоналізму та національної безпеки, в якому (дослідженні) вони надали таке визначення національним інтересам – це об'єднуюче поняття, яке відображає об'єктивні потреби нації і її ставлення до всієї сукупності суспільно-політичних інститутів, матеріальних і духовних цінностей. Отже, національні інтереси передбачають максимальну чутливість національної самосвідомості до того, що можна назвати базовими змінами в логіці й умовах існування, що формуються в результаті дії факторів, які мають підпадати під дію державного контролю. І нарешті, *по-третє*, концептуально для визначення поняття «національна безпека» істотне значення має поняття «загрози» цій безпеці. Вітчизняне законодавство містить таке визначення загроз нацбезпеки – це явища, тенденції та фактори, які унеможливлюють (ускладнюють) та/або можуть унеможливити (ускладнити) реалізацію національних інтересів, а також збереження національних цінностей [1, п. 6 ст. 1]. У даному випадку ми маємо справу зі спробою дати визначення поняття «загрози» через нерозкриті поняття національних інтересів і цінностей.

Інтеграція у сфері безпеки є одним із найбільш амбітних і водночас найбільш суперечливих вимірів інтеграційних процесів, як України, так і в ЄС. При цьому важливою стратегічною метою зовнішньої політики ЄС проголошено досягнення «ефективної багатосторонності» [2]. Відповідно до цього сьогодні актуалізується питання приведення вітчизняного законодавства у сфері безпеки до європейського законодавства в цій сфері, зокрема щодо визначення (прогнозування) загроз національній безпеці, реалізації цивільно-демократичного контролю тощо, що й становитиме предмет наших подальших наукових досліджень.

Література:

1. Законодавство // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://rada.gov.ua/.

2. «A Guide to the Work of Samuel Huntington». – Available to: contemporarythinkers.org.

3. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of Sciences / W. Hamilton. – N.-Y., 1932. V. VIII. 84.

----------***----------

Сергій Тарасов,
кандидат військових наук,
Центральний науково-дослідний
інститут Збройних Сил України

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Корупція у військовій сфері, де є сприятливі умови для її появи, зростання та поширення, ставить під серйозну загрозу ефективність військової організації та боєздатність армії, підриває рівень довіри суспільства і міжнародних партнерів держави до її збройних сил, не дозволяє ефективно забезпечувати безпеку громадян і, у її найгіршому прояві, загрожує механізмам демократичного управління та навіть самим фундаментальним принципам існування держави у сучасному світі.

За результатами дослідження глобальної антикорупційної неурядової організації Transparency International «Індекс сприйняття корупції» (Corruption perception index – CPI) за 2017 рік Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у посіла 130 місце (зі 180 країн) поряд з Сьєрра-Леоне та Домініканською Республікою. Отже, можна зробити висновок, що Україна відноситься до групи країн із надзвичайно високим рівнем корупції. Такий стан справ практично унеможливлює подальший розвиток країни, оскільки гроші, яких так потребує держава, ідуть не до державної казни, а у приватні кишені. В результаті відбувається зниження рівня укомплектованості Збройних Сил України озброєнням і військовою технікою та забезпеченості фінансовими, матеріально-технічними ресурсами, яких і так недостатньо через економічні й фінансові можливості держави.

Крім того, прояви непотизму та протекціонізму у вирішенні кадрових питань впливають на якість укомплектованості та компетентність

особового складу. В решті решт, вчинення корупційних дій посадовими особами сприяє створенню несприятливого морально-психологічного клімату у військових формуваннях. Наслідком вище перелічених негативних явищ безумовно є зниження ефективності військової організації та боєздатності Збройних Сил України.

Складність проблеми боротьби з корупцією полягає в реальній можливості корумпованих структур та конкретних осіб, які мають владу і повноваження, перешкоджати намаганням проникнути до сфери їхньої діяльності, а також у нездатності правоохоронних органів і політичних сил суспільства до безкомпромісної боротьби з корупцією. Відсутні соціальні, політичні традиції публічного викриття корупціонерів, спеціальні криміналістичні прийоми викриття фактів корупції, що є серйозною перешкодою для ефективної боротьби із цим явищем.

Таким чином, корупцію можна визначити як складне соціальне (а за своєю суттю аморальне і протиправне) явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави. Воно полягає як у протиправних діях (бездіяльності), так і неетичних (аморальних) вчинках.

Одним з основних нормативно-правових актів України у сфері запобігання та протидії корупції є Закон України «Про запобігання корупції». Цей закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Законом в рамках запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням визначено: обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища, обмеження щодо одержання подарунків, заходи щодо запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка, обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження щодо спільної роботи близьких осіб, а також обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави. Закон передбачає запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, правила етичної поведінки та фінансовий контроль.

Отже, Закон України «Про запобігання корупції» визначає засади формування, моніторингу, координації впровадження антикорупційної політики, залучення інститутів та організацій громадянського суспільства, представників бізнесу до цих процесів, регулює превентивну діяльність державного механізму, спрямовану на усунення можливостей та стимулів для корупційної поведінки як у публічному, так і приватному секторах.

На виконання вимог закону України «Про запобігання корупції» у 2015 році Національним агентством було розроблено та затверджено Кабінетом Міністрів України Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії), метою якої є «створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики, а також забезпечення відповідності актуальним корупційним викликам і загрозам».

Заходи з протидії корупції у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України, Міністерстві внутрішніх справ України, Національній гвардії України та Державній прикордонній службі України реалізуються в рамках Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії).

На виконання вимог Закону України «Про запобігання корупції» з урахуванням методичних рекомендацій щодо підготовки антикорупційних програм органів влади у кожному із зазначених вище відомствах було розроблено відповідні Антикорупційні програми. Метою відомчої Антикорупційної програми є реалізація чинних та вжиття додаткових заходів, спрямованих на ефективне і дієве запобігання корупції в усіх сферах діяльності відомства.

Відповідно до прийнятих Антикорупційних програм основними напрямами діяльності відомств щодо запобігання та виявлення корупції є:

– підвищення ефективності функціонування системи запобігання та виявлення корупції в усіх ланках військового управління;

– удосконалення кадрової політики, забезпечення доброчесності особового складу, формування у особового складу негативного ставлення до корупції;

– застосування превентивних антикорупційних механізмів під час підготовки особового складу військових частин і підрозділів, забезпечення виконання службово-бойових (бойових) завдань;

– зменшення корупційних ризиків під час публічних закупівель шляхом забезпечення їх прозорості і конкурентності;

– посилення ефективності управління фінансовими ресурсами, забезпечення прозорості виконання бюджетних програм, побудова, розвиток і підтримка системи внутрішнього контролю;

– зміцнення військової дисципліни та профілактики і пов’язаних з корупцією правопорушень;

– забезпечення умов для повідомлень про факти порушення вимог антикорупційного законодавства, та підтримка осіб, які допомагають у боротьбі з корупцією, застосування ефективних та стримуючих заходів

до осіб, причетних до корупційних правопорушень, забезпечення незворотності покарання винних осіб;

– забезпечення відкритості та моніторингу результатів діяльності щодо запобігання та виявлення корупції, сприяння участі громадськості, міжнародних організацій у реалізації державної антикорупційної політики.

Слід зазначити, що в цілому системи роботи щодо запобігання корупції у кожному відомстві приблизно однакові, основні зусилля яких зосереджено на створенні єдиної інтегрованої системи роботи щодо запобігання корупції для всіх рівнів військового управління до військової частини, державного підприємства включно. Основним напрямом у сфері запобігання та протидії корупції є виявлення найбільш вразливих до корупції процесів, які мають місце під час здійснення посадовими особами своїх повноважень, а також причин та умов, що сприяють виникненню корупційних схем.

----------***----------

Віталій Терещук,
кандидат політичних наук, доцент,
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

КОНЦЕПТ «ЄДИНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ СНД» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДІЙНОГО ДОМІНУВАННЯ РФ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Після розпаду Радянського Союзу мала місце діяльність, яку можна розглядати як спробу відновити (зберегти) спільний медійний простір на пострадянських теренах. Так, 9 жовтня 1992 року у Бішкеку представниками низки країн-учасниць СНД, а саме Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану Молдови, Росії, Таджикистану й Узбекистану була підписана Угода про створення Міждержавної телерадіокомпанії (МТРК). У преамбулі документа було зазначено прихильність держав-учасниць універсальним принципам міжнародного обміну інформацією, переконання в необхідності більш ефективного задоволення зростаючої потреби народів Співдружності в знаннях один про одного і у взаєморозумінні між ними, прагнення до співпраці в теле- і радіоефірі заради спільних інтересів і на основі рівноправності і взаємної поваги (див. [1]).

В статуті МТРК, затвердженому 22 січня 1993 року, зазначено, що основною метою діяльності Компанії є більш повне і якісне задоволення потреб громадян держав-засновників у всебічній об'єктивної інформації про події та процеси, що відбуваються в державах-засновницях і на світовій арені, а також забезпечення засобами телебачення і радіомовлення їхніх культурних запитів. До видів діяльності МТРК віднесено, зокрема, виробництво і розповсюдження телевізійних і радіопрограм на територіях держав-засновниць; вихід в світовий інформаційний простір з урахуванням національних особливостей і специфіки інтересів держав-засновниць за суворого дотримання зобов'язань держав-учасниць за міжнародними договорами; сприяння участі в світовому інформаційному просторі національних державних телерадіоорганізацій держав-засновниць; виділення ефірного часу для офіційної інформації, наданої уповноваженими на те представниками держав-засновниць [2].

Надалі, 24 грудня 1993 року була підписана Угода про міжнародно-правові гарантії безперешкодного і незалежного здійснення діяльності Міждержавної телерадіокомпанії «Мир». В преамбулі цього документу вже з'явилось зазначення прагнення держав-учасниць до створення спільного інформаційного простору зацікавлених держав [3]. Підписали угоду 10 країн: окрім 8 зазначених вище це були Азербайджан і Грузія.

В рамках МТРК були створені телеканали «Мир», «Мир 24», «Мир Premium», радіостанція «Мир», інформаційно-аналітичний портал MIR24.TV. Ще одним напрямом співпраці у рамках МТРК стало утворення у березні 2008 року інформаційного пулу. Метою його створення було відновлення телевізійного обміну на пострадянському просторі. Учасниками пулу були 9 держав, у т.ч. Україна (телеканал Інтер), але у 2018 році інформація про участь у пулі України (а також Молдови) зникла із сайту МТРК (див. [4]).

На окрему увагу заслуговує ухвалення 18 жовтня 1996 року Радою глав урядів СНД Концепції формування інформаційного простору Співдружності Незалежних Держав. Згідно з концепцією, головною метою робіт з формування інформаційного простору держав-учасниць СНД є забезпечення взаємодії національних інформаційних просторів держав Співдружності на взаємовигідній основі з урахуванням національних і спільних інтересів в справі розвитку співробітництва в погоджених сферах діяльності. Серед спільних інтересів країн СНД в концепції названі забезпечення інформаційної безпеки, розвиток освіти, науки, техніки і культури, забезпечення доступу до національних і міжнародних інформаційних ресурсів тощо [5].

Однак, попри таке формулювання реальною метою формування інформаційного простору СНД було збереження домінування Росії на пострадянському просторі. Досить показовою в цьому плані є публікація 2015 року професора Дипломатичної академії МЗС РФ, присвячена причинам неуспіху формування єдиного інформаційного простору СНД (див. [6]). До переліку цих причин автор відніс превалювання відцентрових тенденцій в країнах-учасницях Співдружності над доцентровими; наявність гострих протиріч між окремими державами-учасницями; протидія Заходу будь-яким інтеграційним процесам на теренах колишнього СРСР; посилення регіональних центрів сили (Туреччини, Китаю, Індії, Іраку) та їхня інформаційна експансія в СНД; протекціоністські заходи, прийняті деякими державами СНД, спрямовані на створення і захист власного інформаційного простору, прагнення до проведення незалежної національної інформаційної політики, та ін. В статті автор відверто визнає, що «російська мова є системоутворюючим і інтегруючим фактором у вирішенні задачі створення єдиного інформаційного поля на просторі СНД», а «роль російської мови і російської культури в формуванні умонастроїв і інтеграційних переваг в інформаційному просторі СНД» є вирішальною. Цікаво, що при цьому автор апелює до досвіду «дружньої взаємодії і взаємопроникнення національних культур колишніх радянських республік», хоча в своєму аналізі повністю ігнорує взаємодії та впливи країн-учасниць СНД між собою. Крім того, на думку автора, мовлення такого відверто пропагандистського інструменту, як телеканал RT, могло б бути «конструктивним вирішенням питання інформаційного впливу на «недружніх партнерів» по СНД (на Україну, Молдавію) та інші колишні радянські республіки, в яких русофобія майже стала офіційною державною політикою (в Литві, Латвії, Естонії)». Фактично автор відверто визнає, що спроба створення єдиного інформаційного простору СНД мала слугувати збереженню й посиленню очолюваної Росією політичної й інформаційної єдності на теренах колишнього Радянського Союзу; що Росія намагається провадити політику обмеженого інформаційного суверенітету інших держав-учасниць СНД, в рамках якої будь-які їхні спроби здійснювати самостійну інформаційну політику, зокрема, орієнтовану на інтеграцію із Заходом, обмеження використання російської мови на користь національної, розглядаються як недружні і навіть ворожі.

Це дає підстави характеризувати цю створювану РФ медійну систему радше як транскордонну російську медійну систему, аніж як пострадянську, євразійську абощо. Виходячи з цього, а також з тенденцій останніх років, досить важко говорити про сучасні й майбутні контури

цієї системи. І тут слід диференціювати власне російську транскордонну медійну систему, в основі якої лежить прагнення збереження й посилення контрольованого Росією інформаційного простору в кордонах колишнього СРСР, і практики останніх років щодо активного наповнення Росією через різні медійні канали інформаційних просторів інших країн пропагандистською інформацією. На нашу думку, можливість збереження медійної системи в кордонах СНД є малоперспективною, оскільки вплив російської культури в пострадянських країнах Центральної Азії та Кавказу, а також Молдові неухильно зменшується, і вони будуть переорієнтовуватися (у т.ч. і в медійному плані) на більш культурно близьких сусідів – приміром, Молдова на Румунію, Азербайджан на Туреччину тощо. Як наслідок, навіть при збереженні формальних ознак співпраці у медійній галузі говорити про реальне існування керованого Росією єдиного пострадянського простору вже не буде підстав. Щодо двох країн, в яких вплив російської культури та медійної продукції має глибоке підґрунтя – Україна та Білорусь, то перша упродовж останніх років веде активну діяльність на обмеження цього впливу, хоча, на нашу думку, говорити що він зникне чи стане малозначущим в коротко- й навіть середньостроковій перспективі не доводиться. Отже, охоплення транскордонної російської медійної системи, окрім власне РФ, буде обмежуватися Білоруссю і окупованими територіями України, Грузії та Молдови.

Список використаної літератури:

1. Соглашение о создании Межгосударственной телерадиокомпании (9 октября 1992 г.) [Електронний ресурс] // Единый реестр правовых актов и других документов Содружества Независимых Государств. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=155 (дата звернення: 31.10.2018)

2. Решение о вопросах Межгосударственной телерадиокомпании (22 января 1993 г.) [Електронний ресурс] // Единый реестр правовых актов и других документов Содружества Независимых Государств. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=181(дата звернення: 31.10.2018)

3. Соглашение о международно-правовых гарантиях беспрепятственного и независимого осуществления деятельности Межгосударственной теле радиокомпании «Мир» (24 декабря 1993 г.) [Електронний ресурс] // Единый реестр правовых актов и других документов Содружества Независимых Государств. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=282 (дата звернення: 31.10.2018)

4. МТРК «Мир» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirtv.ru/ (дата звернення: 31.10.2018)

5. Концепция формирования информационного пространства Содружества Независимых Государств (18 октября 1996 г.) [Електронний ресурс] // Единый реестр правовых актов и других документов Содружества Независимых Государств. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=643 (дата звернення: 31.10.2018)

6. Сурма И. В. Единое информационное пространство СНГ: 20 лет спустя [Електронний ресурс] / И. В. Сурма // Вопросы безопасности. – 2015. – № 5. – Режим доступу: http://e-notabene.ru/nb/article_17473.html (дата звернення: 31.10.2018)

----------***----------

Євгенія Тихомирова
доктор політичних наук, професор,
Східноєвропейський національний
університет ім. Лесі Українки

ЄВРОПЕЙЦІ ПРО БЕЗПЕКУ В ІНТЕРНЕТІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОБАРОМЕТРУ

Сьогодні країни Європи опинилися перед глобальними викликами кіберагресій, а кіберзагрози стали цілком реальними. У суспільстві формується свідоме ставлення до кіберзахисту, їх наслідки вже відчули на собі і пересічні громадяни. Підвищення обізнаності у кібербезпеці, поширення загальних правил кіберзахисту й умов повсякденної кібергігієни, залежить від людей, їх поняття вирішальної ролі у забезпеченні безпеки мереж та інформаційних систем.

ISACA[9] дає наступне визначення *кібербезпеки*: захист інформаційних активів шляхом боротьби із загрозами безпеці інформації, яка обробляється, зберігається та передається за допомогою інформаційних систем, що взаємодіють за допомогою мереж [1].

Багато людей вважають кібербезпеку технічною або технологічною проблемою, проте широка громадськість відіграє важливу роль у кібербезпеці. Громадська підтримка зусиль, спрямованих на зменшення кіберзлочинності та дотримання кібербезпеки, є критично важливою для зусиль суспільства щодо збереження переваг цифрових технологій.

[9] Раніше відома як Асоціація аудиту та контролю за інформаційними системами, ISACA тепер за своєю абревіатурою незалежна, неприбуткова, глобальна асоціація, що бере участь у розробці, впровадженні та використанні глобально прийнятих галузевих знань та практик для інформаційних систем.

Ось чому дослідників і політиків цікавить, що громадськість думає про кіберзлочинність і кібербезпеку, а знання того, що думає громадськість про них, має важливе значення для успішної політики в сфері кіберзлочинності і має вирішальне значення для успіху в кібербезпеці суспільства.

Європейський Союз обстежує своїх громадян про злочини всіх видів і, зокрема настрої про кібербезпеку. Дослідження проблем кібербезпеки Євробарометр здійснював неодноразово: у 2012р. [2]; 2013р. [4]; 2014р. [3]; 2015р. [7]; 2017р. [5]; 2018р. [6].

Як бачимо з назв доповідей, три останніх дослідження були присвячені безпосередньо ставленню європейців до кібербезпеки.

В останньому дослідженні зазначається, що *кіберзлочинність* – це проблема без кордонів, що складається зі злочинних дій, вчинених в Інтернеті та електронних комунікаційних мережах та інформаційних системах. Основними видами злочинів вважаються атаки на інформаційні системи, які можуть перешкоджати або відключати їх функціонування, форми шахрайства та фальсифікації в Інтернеті, такі як крадіжка особистих даних та поширення шкідливого коду, поширення нелегального онлайнового контенту, наприклад дитячої порнографії. Згідно з оцінками аналітиків, кіберзлочинність призводить до втрати мільярдів євро на рік і збільшує навантаження на правоохоронні органи. Зі зростанням використання Інтернету, розповсюдження різного роду пристрої з підтримкою Інтернету, і все більшої передачі персональних даних в Інтернеті, питання про кіберзлочинність, швидше за все, збільшиться, якщо органи влади не будуть вживати узгоджених заходів для її викорінення [6].

Метою спеціального опитування Євробарометра 2018 р. стало розуміння обізнаності громадян ЄС, їх досвіду і сприйняття питань кібербезпеки. У цьому звіті представлені такі результати дослідження.

По-перше, він визначає *закономірності та тенденції частоти використання Інтернету*, засоби, за допомогою яких респонденти мають доступ до Інтернету, а також види діяльності, за допомогою яких зазвичай використовується Інтернет. Близько трьох чвертей респондентів (73%) щодня користуються Інтернетом, ще 9% роблять це часто або іноді. Проте існують значні відмінності щодо країн. Респонденти в країнах Західної та Північної Європи в цілому частіше користуються Інтернетом щодня. Існують також значні та стійкі соціально-демографічні відмінності в доступі до Інтернету: молодь (97%), добре освічені (88%), економічно забезпечені (76%) та міські мешканці (77%) частіше користуються Інтернетом щоденно,

ніж люди похилого віку (46%), респонденти з низьким рівнем освіти (33%), економічно незабезпечні (58%) і жителі сільської місцевості (69%) [6].

По-друге, на прохання вибрати *серед переліку загальних ризиків при використанні Інтернету два загальні занепокоєння* були названі зловживання персональними даними та безпека онлайн-платежів (як 43%). Значну меншість користувачів Інтернету не турбують ці ризики, а майже п'ята частина (19%) не висловила жодних побоювань. Занепокоєння щодо конфіденційності та безпеки в Інтернеті вплинули на поведінку більшості Інтернет-користувачів:

– Майже половина встановила або змінила антивірусне програмне забезпечення (47%) або не відкривали електронні листи від людей, яких вони не знають (45%), а майже чотири з десяти (37%) скоротили особисту інформацію, яку вони надають на веб-сайтах. Проте мало хто зробив крок до скорочення товарів та послуг, які вони купують в Інтернеті (11%), скасовують онлайн-покупки (10%) або відмовляються від онлайн-банкінгу (9%).

– Близько шести з десяти (58%) користувачів Інтернету змінили свій пароль доступу принаймні до одної Інтернет-служби протягом останніх 12 місяців, причому у найбільшій пропорції змінюють пароль електронної пошті (34%), пароль онлайн-банкінгу (26%) або пароль онлайн-соціальної мережі (24%).

– Молодші респонденти (63%), вищі рівні освіти (65%) та менеджери (71%) частіше, ніж старші респонденти (48%), менш освічені (41%) і ручні працівники (55%) змінили хоча б один пароль [6].

– По-третє, тут аналізується *обізнаність респондентів щодо кіберзлочинності*, дивлячись на те, наскільки люди вважають себе добре поінформованими ризики кіберзлочинності, *їхнє ставлення до кібербезпеки*, їх занепокоєння щодо ризику потрапляння жертви до кіберзлочинності та їх сприйняття конкретних видів кіберзлочинності. Половина респондентів вважають себе добре поінформованими про кіберзлочинність:

– 51% респондентів вважають себе добре інформованими про кіберзлочинність, але лише один з десяти (10%) вважають, що вони дуже добре поінформовані;

– між країнами існують значні відмінності: у Данії та Швеції більше трьох четвертих (76%) вважають себе добре інформованими, але в Болгарії та Румунії таких лише третина (30%).

– Більшість людей в ЄС бояться проблем кібербезпеки, але багато хто з них впевнені, що можуть захистити себе від цього:

– близько восьми з десяти респондентів вважають, що існує підвищений ризик бути жертвою кіберзлочинності (79%), тоді як трохи більше шести з десяти (61%) вважають, що вони здатні захистити себе проти нього;

– поінформованість про ризик кіберзлочинності залежить від країни, але в більшості країн переважають ті, хто заявляє, що вони можуть захистити себе від цього ризику;

– молодші респонденти та особи з вищими рівнями освіти впевнені, що вони можуть захистити себе від кіберзлочинності;

– більше третини (36%) європейців вживають заходів для захисту дітей, які стають жертвами домагань в Інтернеті, найпоширеніші дії – моніторинг використання Інтернету (22%), обговорення онлайн-ризиків (20%) та обмеження часу, проведеного в Інтернеті (19%).

– однак менш чверті (21%) європейців знають про існування державних веб-сайт або адрес електронної пошти для повідомлення про кіберзлочинність, і лише 5% використовували такі ресурси [6].

– По-четверте, *аналіз досліджень фактичних контактів респондентів і відповідей на них у зв'язку з цими злочинами* особи та їхні знайомі пережили кіберзлочинність, вжиті заходи та кроки захист своїх дітей від жертви кіберзлочинності:

– більшість респондентів стурбовані тим, що вони є жертвами різних форм кіберзлочинності, причому найбільша частка респондентів висловлює занепокоєння щодо виявлення шкідливого програмного забезпечення на своєму пристрої (71%), крадіжки особистих даних (70%) та банківської картки та онлайн банківського шахрайства (70%);

– більш половини респондентів (54%) знають того, хто був жертвою кіберзлочинності, частіше вказують на шахрайські електронні листи або телефонні дзвінки або зловмисне програмне забезпечення (обидва 26%);

– менш половини респондентів фактично стали жертвами різних форм кіберзлочинності – дві найпоширеніші ситуації, з якими стикаються респонденти, – це отримання шахрайських електронних листів або телефонних дзвінків (34%) і виявлення шкідливого програмного забезпечення (33%);

– більшість європейців у всіх країнах вживають заходів, якщо вони стають жертвою кіберзлочинності, особливо у випадку банківських карт або шахрайства з онлайн-банкінгами (88%) та крадіжками особистих даних (87%) [6].

Отже, європейці є дуже уважними до загроз безпеці і впевнені, що можуть захистити себе від них. Коли мова йде про вжиття заходів у відповідь на кіберзлочинність, результати є досить обнадійливими:

більшість респондентів заявляють, що будуть вживати заходів, якщо вони стануть жертвами кіберзлочинності. Проте ці добрі наміри не завжди можуть бути вжиті на практиці, оскільки лише меншість європейців знають про наявність офіційних ресурсів, до яких слід повідомляти про кіберзлочинність і дуже мало хто з них фактично використовував їх. Дослідження показало, що поінформованість про проблему кіберзлочинності, як правило, є високою в Європі загалом, незважаючи на відмінності в обізнаності та уявленні про те, чи адекватно європейці поінформовані про цю проблему на рівні країн і окремих демографічних груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Впровадження європейської кібербезпеки:загальний огляд [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.isaca.org/Knowledge-Center/Research/Documents/European-Cybersecurity-Implementation-Overview_res_Ukr_1215.pdf

2. Cyber security Special Eurobarometer 390. Report [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_390_en.pdf

3. Cyber security. Special Eurobarometer 423. Report [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_423_en.pdf

4. Cyber security. Special Eurobarometer 404. Report [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_404_en.pdf

5. Europeans' attitudes towards cyber security Special Eurobarometer 464a Report [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion

6. Europeans' attitudes towards Internet security. October-November 2018. Special Eurobarometer 480. Report [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm

7. Europeans' attitudes towards security. Special Eurobarometer 432. Report [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_432_en.pdf

----------***----------

Віталій Топольніцький,
кандидат юридичних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕНЬ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Через збройний конфлікт на Сході України, воєнно-політичну нестабільність на Близькому Сході, боротьбу за вплив на світові фінансові та енергетичні потоки посилюється глобальна воєнно-політична нестабільність в світі. Провідні держави збільшують розміри воєнних витрат, активізують розробку нових зразків озброєння, підвищують інтенсивність військових навчань.

Не стоїть осторонь вищезазначених процесів і керівництво держави, одним з головних завдань, якого є реформування оборонного сектору в умовах здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України. Без оновленої законодавчої бази, проведення реформ в сфері національної безпеки та оборони стає ускладненою захищеність державного суверенітету та життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз.

В світлі визначених проблем зазнав оновлення Закон України "Про національну безпеку України" (далі – Закон), який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз.

Незважаючи на прийняття 21 червня 2018 року вищевказаного Закону, не вирішеним залишається питання щодо здійснення належного контролю зі сторони держави та застосування юридичної відповідальності за невиконання завдань стратегічних документів, що визначають державну політику у сферах національної безпеки і оборони. Проблематика досліджуваного питання полягає у відсутності в законодавстві України дієвих правових норм щодо стану реалізації рішень Ради національної безпеки і оборони, що в свою чергу породжує безвідповідальність та призводить до невиконання основних завдань, що є неприпустимим в умовах здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України.

Так, нормами статті 25 Закону передбачено,що Рада національної безпеки і оборони України з урахуванням змін у безпековому середовищі визначає концептуальні підходи, **напрями, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, схвалює проекти стратегій**,

концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, якими визначаються **основні напрями і завдання** державної політики у сферах національної безпеки і оборони, здійснює координацію і контроль за їх виконанням.

Відповідний контроль за виконанням рішень Ради національної безпеки і оборони України нормами статті 5 Закону також покладено на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

Слід відмітити, що Рада національної безпеки і оборони Українікоординує виконання прийнятих Радою національної безпеки і оборони України рішень, введених в дію указами Президента України, і здійснює поточний контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції, відповідно до абзацу дев'ятого пункту 1 частини першої статті 4 Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони України".

Слід також підкреслити, що норми частини першої статті 13 Закону надають Президенту України повноваження видавати укази і розпорядження з питань національної безпеки і оборони, які є обов'язковими до виконання на території України, що також передбачено нормами статті 106 Конституції України.

Разом з тим, яскравим прикладом відсутності політичної волі щодо здійснення контролю з реалізації основних завдань реформування Збройних Сил України є **невиконання одного із його заходів** – створення Військової поліції, що передбачено пунктом 3.4 розділу четвертого Стратегії національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року№ 287/2015 (далі – Стратегія) та відноситься до **основного напряму** державної політики національної безпеки України **у сфері підвищення обороноздатності держави**.

Слід відмітити, що розділом четвертим Стратегії визначено основні напрями державної політики національної безпеки України, зокрема: відновлення територіальної цілісності України;створення ефективного сектору безпеки і оборони;**підвищення обороноздатності держави** та інші напрями, а частиною п'ятою статті 3 Закону передбачено, що загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії, яка схвалюється Радою національної безпеки і оборони України і затверджується указом Президента України.

Отже, відсутність в законодавстві України чіткого і дієвого механізму щодо здійсненя контролю за виконанням основних напрямів

і завдань державної політики у сферах національної безпеки і оборони та політичної волі посадових осіб держави може призвести до неможливості та ускладнення реалізації заходів із забезпечення національної безпеки України. Крім цього, відсутність дієвого контролю та відповідальності осіб за стан реалізації рішень Ради національної безпеки і оборони України може призвести також до нівелювання та залишення поза увагою актуальних загроз національній безпеці України, що визначені розділом третім Стратегії, зокрема: неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України; корупція та неефективна система державного управління; економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення та інші загрози. Ігнорування вищезазначених загроз національній безпеці України може унеможливити та ускладнити реалізацію національних інтересів України та призвести до неминучого – до можливого припинення існування Української держави.

Отже, на підставі вищевикладеного, слід прийти до висновку, що дослідження зазначеної проблематики в сфері національної безпеки і оборони України на даний час набуває актуальності, що зумовлено вирішенням правових проблем, пов'язаних з станом реалізації рішень Ради національної безпеки і оборони України та без відповідних контрольних заходів держави може негативно вплинути в подальшому на вирішення основних завдань з підвищення обороноздатності держави та реалізації національних інтересів України.

----------***----------

Олександр Чередниченко,
кандидат економічних наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Анастасія Козлова,
кандидат економічних наук,
Харківський національний університет
міського господарства
імені Олексія Бекетова

РЕФОРМИ В УКРАЇНІ, ЯК ГОЛОВНА СТРАТЕГІЯ ПОДОЛАННЯ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇЇ РОЗВИТКУ

Загострення глобальних і регіональних проявів соціально-економічного та соціально-політичного характеру, що підсилюються ймовірністю виникнення міжнародних і внутрішньодержавних конфліктів, міжнародного тероризму та екологічних катастроф, підвели людство до розуміння необхідності комплексної протидії небезпекам, ризикам, викликам як на національному так і на міждержаному рівнях. Проблеми національної безпеки належать до найважливіших, найскладніших багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного і політичного життя.

У державах сучасного світу національна безпека стала своєрідним категоричним імперативом зовнішньої, внутрішньої та військової політики. Історично і політично тривалий період більша частина території України перебувала під впливом євро-азійської соціально-культурної традиції, перебуваючи у складі Російської, потім Радянської імперії. Національна ментальність виявилася розщепленою, не було єдиних геополітичних пріоритетів, національних інтересів, єдиної національної стратегії.

Загалом питання про адекватність системи національної безпеки України сучасним реаліям залишається остаточно невирішеним і в науково-теоретичному, і в практичному аспектах. У наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених поняття національної безпеки подано в різних термінологічних інтерпретаціях, але разом з тим їхня сутність, загалом, відповідає поняттю, викладеному в законі України «Про національну безпеку України»[1].

Правову основу у сфері національної безпеки України складають Конституція, закон України «Про національну безпеку України» міжнародні правові та інші вітчизняні нормативно-правові акти.

Основними принципами забезпечення національної безпеки є:

• пріоритет прав і свобод людини і громадянина;

• верховенство права;

• пріоритет договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів;

• своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;

• чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;

• демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;

• використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної без пеки [1].

Національна безпека є системою оптимізації взаємовідносин між усвідомленими загрозами та ресурсами, що має суспільство для протидії цим загрозам. Загрози для суспільства є завжди, а рівень захищеності від них ніколи не буває максимальним. Тому національна безпека є динамічним засобом досягнення і підтримки балансу між реальними та потенційними загрозами, з одного боку, та здатністю суб'єкта протидіяти їм, з іншого. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.

В даний час Україна знаходиться в умовах досить непростій міжнародній і внутрішньої обстановки. Подолання вказаних викликів, а точніше їх мінімізація, можливе шляхом реалізації виваженої державної політики національної безпеки, яка передбачає затвердження основ національної єдності.

Головними з них є наступні:

– досягнення національної єдності та консолідації суспільства через формування національної ідентичності, поширення ідей спільної історичної долі, продовження реформування політичної системи, розвиток політичних комунікацій;

– підвищення ефективності системи державного управління та місцевого самоврядування через удосконалення конституційного регулювання суспільних відносин, взаємодію органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, розмежування бізнесу та влади, проведення адміністративної реформи;

– забезпечення прийнятого рівня економічної безпеки через поліпшення інвестиційного клімату, інноваційну діяльність, реформування податкової системи та проведення земельної реформи;

– забезпечення енергетичної безпеки країни шляхом зменшення енергетичної залежності та диверсифікації джерел енергопостачання, підвищення ефективності і управління паливно-енергетичним комплексом;

– досягнення високих соціальних стандартів та вирішення демографічних проблем через зміцнення середнього класу, подолання диспропорцій міграційних процесів, розвиток освіти та реформування системи охорони здоров'я, ліквідацію дитячої безпритульності;

– створення безпечних умов життєдіяльності та захист навколишньою середовища шляхом збалансованого природокористування, поліпшення екологічного стану водних ресурсів, розбудови єдиної державної системи цивільного захисту, реформування житлово-комунального господарства;

– реформування інститутів сектору безпеки, яке передбачає підтримання Збройних Сил України та інших військових формувань у стані високої боєздатності, забезпечення необхідного рівня їх фінансування, удосконалення правової бази, приведення кримінального законодавства та судочинства у відповідність до стандартів і рекомендацій Ради Європи та Європейського Союзу;

– прискорення реалізації судової реформи шляхом забезпечення прозорості діяльності судів, оптимізації системи судів загальної юрисдикції, посилення гарантій незалежності суддів, радикального підвищення рівня виконання судових рішень;

– розвиток системи демократичного цивільного контролю над воєннізованими організаціями та правоохоронними органами держави через удосконалення законодавчого забезпечення, розвиток цивільно-військових відносин, поступову демілітаризацію правоохоронних та розвідувальних органів, залучення громадськості до вироблення та реалізації оборонної політики держави;

– забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави шляхом зміцнення системи колективної безпеки на європейському та євроатлантичному просторах, захисту та підтримки українських громадян за кордоном, завершення правового оформлення державного кордону, розвитку відносин з ЄС і НАТО, врегулювання «гарячих» та «заморожених» конфліктів.

Національна безпека України на теперішньому етапі розвитку повинна забезпечуватися шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [2].

На нашу думку дуже важливим є недопущення розбалансованості державних інституцій, «політична воля» вищого керівництва держави на проведення «реальних», ефективних реформ всіх ланок державного устрою, додержання принципу переваги суспільних цінностей та потреб над власними.

Ці пріоритети та завдання передбачають невідкладне проведення реформ усіх складових життєдіяльності суспільства та держави – політичної, адміністративної, судової, податкової, земельної, місцевого самоврядування, освіти, охорони здоров'я, сектору безпеки. Вони можуть бути реалізовані тільки консолідованими зусиллями державних інститутів України.

Ефективність дій влади щодо забезпечення національної безпеки має оцінюватися з точки зору реалізації завдань та пріоритетів, визначених стратегією національної безпеки України. Ключова роль у консолідації дій влади, спрямованих на виконання стратегії, належить Президенту України як Главі держави, Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил та Голові Ради національної безпеки і оборони України. Забезпечення виконання стратегії відповідно до чинного законодавства покладене на Кабінет Міністрів України, який, зокрема, має щорічно затверджувати плай заходів, спрямованих на її виконання.

Реалізація цілей, потребує ефективного централізованого управління на основі системного підходу. Консолідація у масовій свідомості основних національних інтересів є однією з найважливіших передумов стабільного розвитку сучасної держави.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2018. – № 31. – ст. 241.

2. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 року № 287/2015.

----------***----------

Олександр Морозов,
доктор медичних наук, професор

СУЧАСНЕ ПОНЯТТЯ СИСТЕМНОЇ (ГІБРИДНОЇ) ВІЙНИ

Торкаючись проблеми «гібридної війни», перш за все, треба визначитися з термінологією та надати їй наукового характеру і позбавити побутових нашарувань. Сьогодні огульно використовується побутовий термін «гібридна війна». Він закріпився і у офіційних державних документах.

Слово «гібрид» застосовувалося в стародавньому Римі (латинське слово hibrida – суміш). Гібридами називали дітей, яких народжували неримлянки від римлянина. Із плином часу і втратою терміном«гібрид» свого первісного римського значення він перекочував в біологію. Гібридами почали називати тварин і рослини, які походили від штучного, заподіяного по волі людини, щеплення (схрещування, гібридизації) різних порід тварин і різних сортів рослин, внаслідок чого виникали неприродні істоти і рослини. Тут можна зауважити, що наступним кроком розвитку науки про щеплення стала генна інженерія, яка вже сьогодні загрожує існуванню цивілізації не менш, ніж ядерна зброя.

В другій половині XX сторіччя термін «гібрид» почав використовуватися у військовому сленгу. Під визначенням «гібридна війна» розуміли сполучення різних способів ведення війни. Особливо приділяли увагу поєднанню традиційних збройних форм ведення війни з випереджуючим психологічним впливом на противника, народні маси, міжнародне співтовариство для формування необхідної суспільної думки.

Війна споконвічно була «гібридним» явищем. Особливість кожної з воєн полягає лише в питомій вазі застосування кожного з засобів впливу. Аналіз досвіду воєн останніх 200 років свідчить, що центральний зміст, смислове ядро сполучення різних засобів впливу на противника полягає не тільки в тому, що удари по різних вразливих точках швидше послаблюють його, а й, перш за все,у тому, що кожен із засобів впливу посилює ефективність іншого, а правильне їх поєднання (синергія) підвищує загальну ефективність впливу і руйнівний ефект в цілому, прискорює досягнення остаточного результату з меншими ризиками і втратами.

У науці давно існує поняття системи (грецьке слово systema – ціле, складене з частин; щось поєднане), в даному випадку системного руйнівного впливу на противника. Термін «система» означає наявність декількох складових, які є не простою їх механічною сумою, що дозволяє

досягнути визначеного результату, а що складові взаємодіють між собою (співдіють), тобто посилюють одне одну і сприяють більшому остаточному результату в коротший термін. Остаточне визначення може звучати наступним чином:***системна (гібридна) війна – це форма протиборства, яка базується на сполученні декількох складових, зокрема, економічної, психологічної, соціальної, демографічної та фізичної, які побудовані за принципом взаємодії між собою (синергії), посилюють одна одну і дозволяють досягнути більшого результату в коротший термін і з меншими втратами (1+1=3)***.

Наші дослідження свідчать, що міждержавна боротьба може проявлятися в п'яти основних видах: боротьба фізична, економічна, психологічна, соціальна та демографічна. Названі п'ять основних видів боротьби у людському суспільстві можуть мати як самостійний, так і поєднаний характер. Найбільш ефективною є стратегія боротьби, яка поєднує більшість компонент – тобто системна війна.

Перша складова. Головною ознакою фізичної боротьби є пріоритетне значення фізичного впливу на противника, а метою – його повне або часткове фізичне знищення, заволодіння його територією, ресурсами і дешевою робочою силою. До фізичних засобів боротьби відносяться різноманітні засоби впливу в діапазоні від рукопашного бою і холодної зброї до ракет з ядерними зарядами і бойових лазерів. Зростання в цивілізованому світі цінності життя й добробуту кожної окремої людини відсунуло там на другий план фізичні способи боротьби. Такі способи з'ясування стосунків залишаються провідними в нерозвинених державах, у яких панують примітивні форми менталітету. В сучасних війнах фізичний вплив на противника здійснюється на завершальному етапі системної війни для остаточного підкорення противника «малою кров'ю» або за умови недостатньої ефективності інших складових системного впливу.

Друга складова. Економічна боротьба потребує високого ступеню професійного супроводження і проявляється встановленням із противником нерівноправних фінансово-економічних стосунків, а її метою є всебічне виснаження противника і контроль над його економікою, ресурсами і робочою силою. Засобом економічної боротьби є встановлення лихварських стосунків, які спираються на систему угод, домовленостей, такої практики забезпечення ділових відносин, коли вони стають вигідними виключно агресору. Ефективно побудована стратегія економічної боротьби проти іншої держави призводить до її всебічного виснаження, фізичної та інтелектуальної деградації населення, а згодом – до повної нейтралізації на міжнародній арені та перетворення в мовчазного донора.

Третя складова. Психологічна боротьба характеризується впливом на свідомість противника на індивідуальному, груповому і масовому рівні, намаганням ввести в його підсвідому і свідому діяльність саморуйнівні елементи, а метою є повний й всебічний контроль над противником та безмежне маніпулювання ним.

На сучасному етапі розвитку суспільства провідних держав світу основними засобами психологічної боротьби на масовому рівні є телебачення, радіомовлення, преса, Інтернет, цілеспрямовані чутки, релігійні течії, маніпулювання даними соціологічних опитувань, статистичних досліджень. Цікавим елементом маніпулювання є пронози погоди, які щодня читають і чують мільйони людей.

Четверта складова. Міждержавна боротьба в соціальній сфері є одним із останніх досягнень військової науки. Антисоціальна боротьба полягає у тому, щоб використовуючи різноманітні приховані засоби, створити такі умови існування суспільства, які приведуть це суспільство до всебічної деградації й розвалу. Антисоціальні програми реалізуються за допомогою продажних політиків, таємних агентів впливу,впроваджених на високі політичні і державні посади на теренах противника. Антисоціальна боротьба розгортається, в основному, в сферах охорони здоров'я, освіти, оплати праці, пенсійного забезпечення, мовної політики, релігійній сфері, морального та патріотичного виховання.

Зокрема, людині складно отримати гідну медичну допомогу за наявності сотень лікарень, армії лікарів, тисяч кандидатів і докторів наук, доцентів, професорів і академіків, десятків медичних університетів, Міністерства охорони здоров'я, Національної академії медичних наук, незліченої кількості обласних, міських, районних управлінь і відділів охорони здоров'я, а також за наявності, підкреслимо, досить непоганого фінансування.

У школах непід'ємна кількість навчальних дисциплін, яка часто в два рази перевищують оптимальну,недосконалі підручники, хибна організація навчання руйнує природній потяг молоді до знань. Фальшуються дані шкільних олімпіад, конкурсів і навіть зовнішнього незалежного оцінювання. Дитина не може отримати в навчальному закладі достойної освіти, освітній процес орієнтований на репетиторів. Навчальні заклади випускають неякісний продукт чім ставлять майбутнє країни під знак питання і це за наявності тисяч шкіл, армії вчителів, тисяч кандидатів і докторів наук, доцентів, професорів і академіків, десятків педагогічних університетів і науково-дослідних установ, Міністерства освіти і науки, Національної академії педагогічних наук, незліченої кількості обласних, міських, районних управлінь і відділів освіти.

Пересічний громадянин не може отримати гідної правової підтримки, у суспільстві вирує правовий нігілізм і свавілля можновладців. Таке відбувається за наявності сотень юридичних навчальних закладів, армії юристів, в тому числі легіонів заслужених юристів, тисяч кандидатів і докторів наук, доцентів, професорів і академіків, Міністерства юстиції, Національної академії правових наук, незліченої кількості різноманітних юридичних установ та за умови, що сьогодні в країні діє незліченна кількість законів.

Оплата праці регулюється таким чином, що чесна плідна праця стає безглуздою. Гроші отримуються не за обсяг і якість конкретно виконаної корисної роботи, а за посади, чини і звання.

Могутнім важелем антисоціальної боротьби стають перманентні реформи, призначення на посади некомпетентних керівників, кадрова «чехарда», занурення працівників в написання нескінченних звітів, планів, довідок, доповідних записок що створює управлінський хаос, стагнацію і, як результат – деградацію.

П'ята складова. Вона полягає в демографічній боротьбі. Головною її умовою є наявність у агресора значних людських ресурсів, а технологія передбачає повільну інфільтрацію території противника населенням агресора. Населення, яке агресор використовує для інфільтрації чужої території як правило є етнічно, культурно та ментально інакшим. Дослідження показують, що формування «п'ятої колони» чисельністю в 20% від чисельності корінного населення, згуртування «п'ятої колони» в різноманітні земляцтва, громадські та спортивні організації, дитячі гуртки за етнічним принципом, а також належна підтримка з метрополії дозволяє «поставити на коліна» атаковану країну, примусити її підкорятися інтересам агресора. Протистояння активній, організованій «п'ятій колоні» потребує жорстких, тривалих заходів на які здатен не кожний народ, не кожний уряд і не кожен лідер країни. Єдиним недоліком такої повзучої інфільтрації (окупації) є її тривалість, яка може розтягнутися на десятки років.

Прикладом демографічної боротьби можуть слугувати дії СРСР проти Литви, Латвії та Естонії де чужорідна діаспора, яка не піддається інтеграції та активно протидіє прагненню корінного населення до незалежності і добробуту, складає від 20 до 30 відсотків населення. Яскравим прикладом слугує і Україна куди замість винищеного голодоморами, розстрілами, масовими депортаціями українців завозилося чужорідне населення з північних глибин імперії, не здатне до сприйняття прогресивного вільного способу життя. Таки діаспори стають тягарем і нездоланною греблею перед динамічним культурним та

економічним розвитком країн. Ще одним прикладом може бути інтенсивна інфільтрація мешканцями Китаю східних регіонів РФ, західних регіонів Канади, окремих територій Австралії та Нової Зеландії. Як подібне явище можна розглядати інфільтрацію Західної Європи представниками мусульманського світу. Інфільтрація сходу РФ сягнуло такого рівня, що уряд РФ був змушений віддати в «оренду» Китаю територію, яка у двічі більше території окупованого РФ Криму.

Тут слід зауважити, що не всі масові переселення людей треба розглядати як елемент свідомої боротьби одної держави проти іншої. У деяких випадках масові переселення обумовлені втечею від тиранічних режимів, голоду, воєн.

Ознайомитися детальніше з представленим матеріалом можна в українському журналі Антропологія № 2 за 2017 рік та № 1, 2, 4 за 2018 рік.

----------***----------

Вячеслав Івахненко

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ УЧНІВ

На сучасному етапі становлення української державності важливого значення набуває формування патріотизму та активної громадянської позиції підростаючого покоління. Кожен заклад загальної середньої освіти повинен стати осередком формування та становлення відданого громадянина, що може взяти на себе відповідальність за майбутнє батьківщини.

Проблема виховання досліджувалась і продовжує розроблятися представниками педагогіки та психології (Ш. Амонашвілі, Д. Водзенський, В. Крет, В. Лабунець, А. Пінт, В. Сухомлинський, С. Якобсон). Сучасні вчені (І. Бех, В. Дряпика, О. Олексюк, О. Рудницька, А. Щуркова) відзначають, що частиною глобальної духовної кризи, яку переживає людство сьогодні, є криза в галузі теорії і практики виховання.Особливостям організації різних напрямів патріотичного виховання загалом та уроках фізичної культури зокрема присвячено психолого-педагогічні дослідження сучасних науковців: І. Беха, О. Богданової, Т. Гуменникової, О. Киричука,

Ю. Красовицького, Л. Кузнєцової, О. Матвієнко, В. Мацулевич, В. Мухіної, В. Петрової, І. Підласого, Б. Приймана, О. Савченко, В. Сухомлинського, Г. Тарасенко та ін.[1, 2, 3].

Всебічний розвиток особистості – звичайний наслідок розвитку людства. Тому він є кінцевою метою виховання, як об'єктивна необхідність і знаходиться в органічному зв'язку з розвитком суспільства. Такий всебічний розвиток характеризується єдністю розумового розвитку, високого рівня загальної і політехнічної освіти, психологічної і практичної підготовленості до фізичної і розумової праці, морального, естетичного, фізичного розвитку, різнобічними матеріальними і духовними потребами. Це важкий і довготривалий процес, результат якого залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктиних чинників. Наприклад: для забезпечення високого рівня процвітання суспільства, необхідна не тільке наявність відповідних матеріальних умов, щоб зробити культурну спадщину доступною до широких верств населення,але і забезпечити активну участь людей в культурному будівництві і створенню нових культурних надбань, розвитку науки, техніки, мистецтва, розбудови держави та утвердження її незалежності.

Концепція національно-патріотичного виховання зазначає: «Національно-патріотичне виховання дітей і молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громади, родини, закладів загальної середньої освіти, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої свідомості, вірності, любові до рідного краю, турботи про становлення українського народу, готовності дотримання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності України, сприяння становленню її як демократичної держави» [2].

Національне виховання засобами фізичної культури, формує дієве соціально культурне середовище, яке виховує звичкувести здоровий спосіб життя, наслідувати позитивний досвід найбільш авторитетних особистостей, почуття гордості за їх досягнення. Засоби фізичноговиховання за своїми ефективними впливами на процес виховання молоді здатні вирішувати проблему формування у майбутніх громадян логічного патріотичного мислення, активної громадянської позиції.

Система вартостей визначає зміст виховання. Завдання педагога – виробити у вихованця важливі для життя ціннісні орієнтації, власну позицію, відповідне ставлення до себе і інших; допомогти йому відчутя, останій з'вазок свого власного «я» із об'єктивною дійсністю

усвідомити потреби його власного життя.Тому зміст виховання – це водночас і суб'єктивний досвід особистості з її ставленнями, цінностями, уміннями, соціальними навичками, способами поведінки, здібностями. Вимоги до змісту виховання багатопланові. У відповідності до базової культури, яку повинен засвоїти учень у процесі виховання, та основ всебічного розвитку виділяють такі основні напрямки виховання: розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне.

На уроках фізичної культури слід використовувати як інноваційні методи виховної роботи: квести, інтегровані з історією, краєзнавчі подорожі, тематичні флешмоби; так і стандартні: рухливі та народні ігри, розваги, естафети, козацькі забави, спортивні ігри, що позитивно впливають на розвиток фізичних якостей, виховання патріотичних почуттів, формують свідомість учня [1].

Патріотичне виховання під час уроків фізичної культури має відбуватися за умови, що особистість сама безпосередньо бере участь у діяльності, в якій може проявити, перевіритина практиці свої особистісні, патріотичні цінності.

Лише усвідомлене формування здорового способу життя, застосування нових технологій, засвоєння рухових вмінь та навичок, самостійні заняття фізичними вправами сприяє формуванню національної свідомості учнів на уроках фізичної культури.

Патріотичний виховний процес є цілеспрямованим, який має залучати усіх учасників виховного процесу і характеризуватися гармонією соціальних та індивідуальних цілей, завдань, співробітництвом у їх досягненні.

Список використаної літератури:

1. Волинець І.В. Патріотичне виховання засобами українознавства. *Світова література*. 2015.№ 7. С. 63-70.

2. Гонський В.М Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. Київ: Рідна школа, 2007.568с.

3.Кіндрат В.В. Патріотичне виховання підлітків: психологічний аспект. Львів: Наукові записки РДГУ, 2008. 588с.

----------***----------

Ганна Волобуєва,
Національна академія СБ України

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРІТЕТИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В СЕКТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Розвиток системи освіти сектору безпеки і оборони України (далі – СБОУ) на сьогоднішній день набуває актуальності через відчутний брак компетентного персоналу у забезпеченні реалізації стратегічних планів держави у відповідній сфері. Така тенденція чітко прослідковується через основні напрями державної політики національної безпеки України, що визначені в Стратегії національної безпеки України, а також Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України.

Необхідність удосконалення системи професійної підготовки співробітників суб'єктів СБОУ, з одного боку, та наявність «слабких місць» у цій сфері, з іншого, спонукає до більш детального вивчення питання проблем, які потребують першочерногового вирішення, та визначення відповідних пріоритетів подальшого розвитку.

Освіта у СБОУ являє собою складову частину державної системи освіти, тобто є сукупністю її складників, рівнів і ступенів, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними [3]. Проте, на відміну від загальнодержавної, освіта в СБОУ покликана сформувати особливий тип фахівця.

Система освіти в СБОУ являє собою соціальний інститут національного характеру із двовекторним завданням: забезпечення освіти у сфері національної безпеки та військової освіти.

Система освіти у СБОУ складається з двох підсистем: перша – організована сукупність навчальних закладів, що провадять освітню діяльність відповідно до освітніх й освітньо-кваліфікаційних рівнів;друга – підсистема управління, яка складається з суб'єктів державної освітньої політики

Системні проблеми та обумовлені ними процеси реформування і пріоритети розвитку систем освіти пов'язані зі зміною її концептуальних засад, які відображають освітні парадигми. Освітня парадигма задає цілі, зміст і методи навчання, а також форму навчальних закладів. Як тільки парадигму приймають, вона стає потужним каталізатором наукового прогресу[4].

В основу такої освітньої парадигми має бути покладена сукупність таких філософських, загальнотеоретичних та методологічних принципів, які відображають з системної точки зору особливості вітчизняного СБО. Власне дослідження найбільш загальних суттєвих характеристик і фундаментальних принципів освіти в секторі безпеки і оборони, а також виявлення системних проблем та визначення пріоритетів розвитку можуть стати поштовхом для якісних змін в системі.

У той же час освітня парадигма в секторі безпеки і оборони залежить від загальносвітових тенденцій, які проявляються в рамках глобалізаційних процесів. До таких тенденцій сучасні дослідники відносять наступні [5]: гуманізація; національна спрямованість освіти; відкритість системи освіти; перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на навчально-пізнавальну, трудову, творчу та іншу діяльність того, хто навчається; перехід від переважно інформативних форм до активних методів і форм навчання з використанням елементів проблемності, наукового пошуку, резервів самостійної роботи тих, хто навчається; створення умов для самоствердження, самореалізації і самовизначення особистості, що є результатом її самоорганізації; перетворення позиції викладача і позиції того, хто навчається в особистіснорівноправні, у людей-співробітників; творча спрямованість освітнього процесу; перехід від суворо регламентованих контрольованих способів організації педагогічного процесу до розвиваючих, активізуючих; оцінка результату діяльності системи освіти «на виході»; безперервність освіти; нероздільність навчання і виховання.

Водночас об'єктивно існує низка глобальних тенденцій, обумовлених, насамперед, процесами глобалізації у світі, котрі визначають системні проблеми у вітчизняному секторі безпеки і оборони [4]: поява та розширення сфери впливу міжнародних та світових організацій; популяризація філософії неолібералізму, що ґрунтується на абсолютизації значення ринкових відносин і поширенні їх у тому числі й на сфери освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо, як урядової ідеології; збереження глибокого розриву в рівні соціально-економічного розвитку між індустріальними країнами і країнами, що розвиваються; створення горизонтальних організаційних структур; актуальність вирішення на наднаціональному рівні глобальних екологічних проблем тощо.

Відповідно до специфіки функцій суб'єктів сектору безпеки і оборони загальносвітові тенденції формування системи освіти формують характерні для системи освіти у СБОУ пріоритети. Вони максимально чітко проявляються через актуальні загрози національній безпеці України [1] і можуть бути конкретизовані наступним чином:

– забезпечення повноти та достовірності знань, необхідних для протистояння деструктивним діям зовнішньополітичних агресорів в умовах їх активізації;

– підвищення професійності представників вищих щаблів управління, формування повноцінного класу державницької еліти з метою підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки та оборони України;

– забезпечення умови достатності рівня компетентності у сферах протидії проявам корупції та іншим деструктивним процесам в економічній, соціально-політичнійта інших сферах;

– інтенсифікація підготовки фахівців вузького профілю з метою забезпечення інформаційної та кібербезпеки.

Отже, на сьогоднішній день на нормативному рівні визначена необхідність якісного вдосконалення системи професійної освіти співробітників суб'єктів СБО України. На досягнення такої мети впливає ряд обєктивнозумовлених факторів (світових та внутрішньодержавних тенденцій різноманітного характеру), які власне і формують відповідні проблеми, визначаючи сутність яких можливо окреслити пріоритети розвитку.

Література

1. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента Українивід 26 травня 2015 року № 287.

2. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» (Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2006).

3. Закон України «Про освіту».

4. Освіта і безпека: до проблеми реалізації національних інтересів у сфері освіти / І.І. Мусієнко // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2012. —Вип. 39. – С. 129-140.

5. Полторак С.Т. Розвиток системи вищої військової освіти України та за кордоном: державноуправлінські аспекти / С.Т. Полторак // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 3. – С. 70-73.

----------***----------

Артем Волянюк,
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

ЗДОБУТКИ ТА ПОДАЛЬШЕ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ НОВИХ ВИКЛИКІВ

Протягом останніх 5 років наша держава зазнає широкомасштабної агресії з боку Російської Федерації та знаходиться у стані гібридної війни з нею.

Російська Федерація дуже уміло застосовує майже всі можливі важелі агресії, які є у арсеналі ініціатора непроголошеної війни, починаючи від інформаційних атак та пропаганди та закінчуючи диверсійною, розвідувальної діяльністю та діяльністю направленої на підтримку сепаратизму та побудову псевдодержавних утворень на нашій території.

Саме поняття гібридної війни багатоаспектне та багатогранне, одним з особливих та ключових факторів цього поняття, є те, що такій війні притаманне як застосування конвенційної зброї так і застосування елементів партизанської війни та тероризму, для досягнення певних злочинних цілей.

І тому питання адаптації та реформування сектору національної безпеки в таких умовах дуже складне та проблемне.

Проблемність викликана тим, що змінювати та модернізувати потрібно не тільки Збройні Сили України, Національну Гвардію України чи інші воєнізовані формування, а такі елементи сектору безпеки як інформаційний захист суспільства, змінення дипломатичного напрямку руху держави, зміна та удосконалення діяльності розвідувального органу(Служби Зовнішньої Розвідки України) та контррозвідувального, контр-терористичного органу(Служби Безпеки України), модернізація та переформування економіки держави, перепрофілювання її в більш оборонно-промисловий вектор руху.

Безперечно, перш ніж говорити про сектор національно безпеки почати треба з нормативного визначення поняття «національної безпеки», таке визначення закріплюється в Законі України «Про національну безпеку України», за яким національної безпекою є захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

На мою думку фундаментальним елементом реформування сектору національної безпеки є саме нормативно-правове закріплення нових змін, нових загроз та способів їх подолання, іншими словами прийняття актуальних Законів України, підзаконних нормативно-правових актів, на основі яких будуть проходити подальші зміни.

В цьому плані за останні роки було зроблено багато вдалих кроків, і результатом є прийняття ще на перших етапах агресії нового пакету оборонних документів, а саме Воєнної Доктрини України та Стратегії Національної Безпеки України. Саме в цих оборонно-планових документах визначено Російську Федерацію як країну агресора, і визначені конкретні дії та кроки для боротьби не тільки з нею, а з будь якою країною яка буде зазіхати на наші інтереси.

Також, 28 грудня 2018 року постановою Кабінету Міністрів України №1108 була змінена та переформатована Морська Доктрина України, бо в умовах радикальних змін геополітичної, воєнно-політичної та економічної обстановки у світі виникла потреба в оновленні Морської доктрини України.

Саме цією постановою в доктрині було закріплено Російську Федерацію як окупанта та країну агресора, а це дуже важливо, бо саме Морська доктрина визначає стратегію та основні напрями подальшого розвитку України як морської держави.

Тож, можна зробити висновок, що зміни не обійшли законодавчу сторону національної безпеки, і можна констатувати, що більшість оборонних документів були реформовані та адаптовані під сучасні військові реалії.

Наступним кроком розвитку системи національної безпеки в сучасних реаліях є переведення армії на стандарти НАТО, починаючи від стандартів матеріального та речового забезпечення і до стандартів у сфері зброї, техніки та військових навчань.

Не так давно в Конституції України були внесені деякі зміни, а саме офіційне нормативне закріплення курсу на вступ до НАТО та ЄС, і за останні 5 років українські військові провели багато спільних з арміями країн членів НАТО військових навчань, і на мою думку це все тільки робить нашу армію більш кваліфікованою та більш матеріально та технічно оснащеною, а це все призводить до забезпечення охороно державних та суспільних цінностей.

Про те процес повного переведення на стандарти НАТО наших збройних сил не швидкий, та треба зазначити, що не всі вищезазначені стандарти можуть знайти своє застосування в Україні, через ряд суб'єктивних причин, таких як відсутність великих коштів для оснащення

ЗСУ чи наприклад відсутність аналогічного збройно-технічного оснащення, через різні технічно-промислові умови в Україні ніж у країн членів НАТО.

Наступним елементом який безпосередньо має колосальний вплив на систему національної безпеки це дипломатичний важіль впливу на агресора.

За останні роки Україна в цій площині досягла великих здобутків, світова спільнота надає нам досить велику підтримку, шляхом застосування економічних санкцій по відношенню до Російської Федерації, та шляхом дипломатичного осуду країни агресора.

Про те треба зазначити, що від деяких країн, а саме від США та Великобританії хотілося трохи більше підтримки, оскільки саме вони виступали гарантами нашої безпеки, за умовами підписання Будапештського меморандуму у 1994 році.

Авжеж, США в матеріальному аспекті надають дуже сильну допомогу, про те на мою думку країни які підписалися забезпечувати нашу безпеку крім грошей повинні допомагати і шляхом передачі зброї, та техніки, а поки єдине, що ми бачимо це продаж Україні списаних катерів типу «Айленд» і то з повністю знятим озброєнням, та передача кількох протитанкових ракетних комплексів «Джавелін» і то з умовою їх застосування тільки в умовах широкомасштабних наступальних дій ворога.

Наступним елементом системи національної безпеки який на мою думку треба змінити в подальшому це зміна повноважень Служби Безпеки України.

Якщо звернутися до Закону України «Про службу безпеки України», а саме до ст. 24, то в переліку повноважень служби можна побачити повноваження починаючи від вирішення проблем оборони соціально-економічного будівництва, екології, науково-технічного прогресу, та до забезпечення безпеки в сфері економіки.

Я, вважаю, що в тій ситуації в якій вже 5 років знаходиться наша країна СБУ повинна займатися виключно контррозвідувальною та контр-терористичною діяльністю, і перетворитися із правоохоронного органу в суто спецслужбу.

Ще Указом Президента №92/2016 від 14 березня 2016 року («Про Концепцію реформування сектору безпеки і оборони України») Службі безпеки України було поставлено завдання протягом трьох місяців підготувати концептуальні та програмні засади реформування, і 10 червня до РНБО була передана «Концепція реформування Служби Безпеки України», але згодом проект був повернутий на доопрацювання,

і невідомо, що з ним сталося, є інформація, що у 2017 заново була передана до РНБО, але на офіційному рівні ніякого оприлюднення не відбулося.

І тому я вважаю, що після того як СБУ звільниться від повноважень щодо охорони відносин в економічному просторі та інших просторах які можна буде передати до відання інших державних правоохоронних органів то робота щодо нейтралізації ворожих агентурних мереж, терористичних ланок та агітаційно-підривної діяльності ворожих елементів буде виконуватися більш оперативно та професійно.

Тож, якщо підбити підсумок то треба сказати, що система національної безпеки України безперечно дуже швидко змінюється та адаптується під військові реалії сьогодення, але є ще багато прогалин які треба заповнювати та згодом модернізувати.

Вся складність гібридної війни, як вже зазначалося раніше, полягає в тому, що це одночасний наступ по всім напрямкам, інформаційному, військовому, економічному і тому протидія агресору повинна бути всебічна та дієва.

І вже Україні є чим пишатися, наша армія пройшла процес дуже швидкого становлення та стала однією з найбільш професійних армій Європи і це дає нам позитивні надії на те, що згодом буде побудована повністю нова та непробивна система забезпечення національної безпеки та оборони нашої країни яка зможе протистояти агресору на будь якому полі битви.

----------***----------

Вадим Дашкель,
Національна академія СБ України

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА «ГІБРИДНА ВІЙНА»

Гібридна війна – війна з поєднанням в застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які досягаються звичайною війною [1].

Держава, яка веде таку війну робить це разом із воєнними діячами, місцевим населенням та незаконними терористичними організаціями. Виконавці війни роблять це замість держави, тому що у держави є зобов`язання слідувати міжнародним конвенціям про закони пов`язані з сухопутною війною, та певними домовленостями з іншими країнами. Вся робота в цій війні здійснюється через незаконні збройні формування [2 с.8].

Росія застосувала проти України концепцію«гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом – «асиметрична». Ряд провідних експертів Заходу небезпідставно називають її ще **«війною нового покоління»** або **«війною нової генерації».**Російська стратегія такої війни спрямована, перш за все, проти слабких місць України і Заходу (США/НАТО), а не проти їх сили. Війна нового покоління відрізняється від більшості експертних поглядів-оцінок нагібридний конфлікт тим, що вона поєднує в собі непоказову, приховану підтримку державою-агресором незаконних збройних формувань з її безпосереднім, повноцінним та навіть з елементами хизування втручанням на всіх її етапах та у всіх формах. Окремі аспекти цієї стратегії проявлялися раніше в Чечні, Молдові та Грузії, але в Україні цю стратегію Росія одночасно і тестує, і вдосконалює.

Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія РФ навесні 2014 року території Автономної Республіки Крим, порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, а потім – підтримка місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів до східних областей України. Приблизне число жертв в Україні внаслідок бойових дій оцінюють від 30 до 35 тисяч. Із них – понад 7 тисяч

загиблих (цивільних і українських військових). Майже 1,5 мільйона мешканців Сходу України вимушено покинули домівки. Знищено інфраструктуру окупованих регіонів, 27 % промислового потенціалу Донбасу незаконно переміщено до Росії. **Окуповані російськими** окупаційними військами український Крим і окремі райони Донбасу фактично перетворені в дослідницький полігон для іспитів та тестування як модернізованих і нових російських озброєнь та військової техніки, так і для застосування забороненого озброєння, а також для перевірки нових концепцій створення та застосування російських військ, в тому числі інформаційних та спеціальних операцій. Хоча кожен конкретний елемент цієї «гібридної війни» не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і є не менш важливим, ніж військовий.[3]

Для більшості громадян України напад Росії став шоком. Проте російсько-українське протистояння має глибоке історичне коріння. Поглинення України, її матеріальних та людських ресурсів – одна з ключових передумов розгортання російського імперського проекту. Витоки сучасної російсько-української війни можна віднайти в період становлення Російської імперії та її протистояння з українською державою у формі Гетьманщини. Своєрідною точкою відліку збройного конфлікту стала Конотопська битва 1659 року, де українські війська гетьмана Виговського розбили московське військо. Важливим етапом протистояння була Полтавська битва 1709 року, перемога у якій царя Петра І забезпечила закріплення російського впливу на теренах Гетьманщини і пришвидшила процеси створення Російської імперії. Подальший процес становлення та розширення імперської Росії завжди супроводжувався війнами з Україною. Росія прагнула знищити нашу суб'єктність. Історія стосунків українського та російського народів – це літопис воєн, визвольних повстань українців і послідовної політики русифікації та асиміляції українців.

Війну називають «гібридною», представляючи її новим способом реалізації агресивної політики. Але практично всі її інструменти (спроба за кріплення свого впливу на українських теренах через підтримку лояльних українських політичних середовищ, внутрішньо-політичний розкол українського суспільства засобами пропаганди, врешті відкрите військове втручання, намагання представити агресію як внутрішній громадянський конфлікт) випробовували російські керівники

ще з XVII–XVIII століть. Найбільш яскраво такий сценарій проявився у діяльності більшовиків проти Української Народної Республіки під час Української революції 1917–1921 років.

Збройна агресія – лише один із інструментів війни РФ проти України, останній аргумент, коли всі інші засоби підкорити українців вичерпали себе. Агресія ведеться одразу в кількох вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному. Елементами гібридної війни давно є пропаганда, що базується на брехні, маніпуляціях та підміні понять, заперечення самого факту війни та участі РФ у ній; звинувачення України у власних злочинах, спотворення української історії; торговельно-економічний тиск та енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібератаки та спроби дестабілізувати критичну інфраструктуру.

Російські пропагандисти крок за кроком виробляли ідеологічну платформу для агресії. Важливе місце займала інформаційна кампанія, спрямована на послаблення патріотичних настроїв в українському суспільстві, наприклад, через активне використання міфу про спільне минуле, "старшого брата", ностальгії за СРСР, дискредитації українських героїв та української історії в цілому. Росія використовує маніпуляції історією для виправдання і посилення агресії проти України.

Війна загострила питання консолідації української нації як запоруки національної безпеки. Активний наступ військ РФ на території України вдалося зупинити завдяки спільним зусиллям українців, які стали на захист держави у лавах Збройних Сил України, Служби безпеки України, Національної гвардії України, добровольчих формувань та масового волонтерського руху. Сьогодні російсько-українська війна на Сході України триває. З різною інтенсивністю, яка непорівнювана з бойовими діями 2014–2015 років, але вона не зникла з порядку денного України та світу. Збройні Сили України міцно тримають рубежі, встановлені Мінськими домовленостями 12 лютого 2015 року й відновлюють контроль над тими територіями, які згідно домовленостей мають бути під контролем України. Міжнародна підтримка України не зменшилась, а навпаки – міцніє. Спротив України агресії РФ у всіх її проявах є головною перепоною для розширення російського імперіалізму у світі.[4]

Ще у 1975 році британський учений-міжнародник Е.Макк зробив важливий висновок:у більшості сучасних конфліктів сильні країни не потерпіли військової поразки , вони потерпіли поразку в політичному сенсі – не зуміли нав`язати свою волю супротивнику. Політична перемога слабкої сторони полягала саме в тому, що вона – завдяки

застосуванню асиметричних способів ведення військових дій(переважно партизанських) – спромоглася виснажити волю сильного ворога до продовження війни та досягнення поставлених цілей.

Відповідно, і подвійне завдання України в нинішньому асиметричному протистоянні є двовимірним. У зовнішньому вимірі – не піддаватися на нав`язування нам зовнішньої, вочевидь деструктивної для нашої державності, політичної волі Кремля, однак при цьому – виснажити супротивника. А у вимірі внутрішньому – забезпечити домінування нашої політичної волі у проблемних регіонах, не допускаючи того, щоб вони виснажили нас економічно та політично.

Водночас нинішнє пріоритетне завдання – дати ефективну та змістовну відповідь передусім на військову, а також на інформаційну агресію проти нашої держави. У військовій сфері багато чого залежатиме від зовнішніх чинників, у тому числі – міжнародної допомоги. Швидше за все, Україна й надалі потребуватиме істотної підтримки з боку своїх партнерів саме у військовій сфері, щоб бути готовою для воєнної відсічі у разі подальшої ескалації «гібридної війни».[5]

Список використаної літератури:

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/

2. Методичні матеріали з воєнно-ідеологічної підготовки Особового складу Збройних сил України на 2015 навчальний рік с.8.

3. Department of Defense 3-05,Special Operations (Washington, DC: The Joint Staff, July 16,2014.

4. https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/

5. Стратегічні пріоритети, №4 (33), 2014 р. с.10

----------***----------

Ірина Капленко,
Національна академія СБ України

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Деструктивна інформаційна політика щодо України з боку суміжних держав визначає перелік першочергових завдань у забезпеченні національної безпеки, зокрема національного інформаційного простору.

Стрімкий розвиток інформаційних комунікацій та технологій, з одного боку, означив модель сучасного глобалізованого інформаційного простору, з іншого – актуалізував/детонував потенційно кризові питання у різних суспільних вимірах та трансформував їх у площину конфліктів в умовах світової «гібридної війни». Для України питання спроможності здійснення масштабного інформаційного впливу на цільову аудиторію – у широкому сенсі, та контррозвідувального захисту національного інформаційного простору – у прикладному значенні, – є одним з пріоритетних питань забезпечення національної безпеки в умовах нових викликів.

Наразі, очевидним є високий рівень зовнішніх загроз інформаційній сфері України, викликаних активною інформаційно-пропагандистською експансією інших країн, у першу чергу Російської Федерації (далі – РФ).

Дедалі більше деструктивних інформаційних впливів в Україні здійснюються на регіональному рівні, причому це притаманно не лише для територій, які традиційно є зонами пріоритетного інформаційного впливу російської пропаганди, а й для західних регіонів України, де, крім російського, посилюється інформаційна присутність і сусідніх держав, які активізують свою, не завжди дружню, інформаційну діяльність у прикордонних регіонах.

Йдеться про активний розвиток мережі польських ЗМІ, в інформаційній політиці яких протягом останніх років намітилась тенденція до радикалізації поглядів щодо суперечливих питань українсько-польської історії. Зокрема, польською стороною за допомогою мережі Інтернет цілеспрямовано підтримується історична пам'ять про колишню належність «Великій Польщі» нинішньої Західної України [1].

Загрозливою щодо України вбачається й інформаційна політика Угорщини, у межах «Стратегії національної політики Угорщини до 2020 року» якої визначається створення єдиної інформаційної системи

на території Закарпатської області, спрямованої на формування національної свідомості «зарубіжних угорців», та мобілізація можливостей цієї соціальної групи в інтересах національної політики офіційного Будапешта [2].

В Румунському сегменті ЗМІ активно «розкручується» протестний потенціал щодо автономізації окремих регіонів України на етнічному підґрунті у контексті приєднання румунських меншин до Румунії та відновлення Великої Румунії. Цілком однозначне міркування висловив політолог і журналіст Діну Пахт, редактор румунської газети «Інтермедіа Сучава». Зміст його зводиться до необхідності румунської держави ретельно готуватися до ситуації, коли стане можливою озброєна інтервенція у Північну Буковину і Південну Бессарабію [3].

Найбільш небезпечні загрози національній безпеці нашої держави, поряд із прямою військовою агресією, становлять антиукраїнські інформаційні кампанії з боку РФ, що є важливими елементами «гібридної війни» [4].

За результатами здійсненого нами аналізу сучасного інформаційного простору, доцільно виокремити наступні напрями деструктивного використання РФ інформаційної сфери України:

– розпалювання протестних настроїв у суспільстві та дестабілізація ситуації в Україні «з середини»;

– підрив обороноздатності нашої держави;

– протидія євроінтеграційному курсу України та мінімізація міжнародної підтримки;

– легалізація самопроголошених утворень так званих «ДНР/ЛНР» та анексії Криму;

– використання інтернет-ресурсів (сайтів, соціальних мереж) для деструктивного впливу на свідомість їх користувачів, поширення неправдивої та тенденційної інформації, пропаганда терористичної діяльності, а також координація діяльності терористичних угрупувань (останнє характерно для соцмереж).

Саме формування засобами масової інформації альтернативної до дійсності, викривленої інформаційної картини світу, приниження української мови і культури, фальшування української історії тощо є однією з форм ведення інформаційної війни проти нашої держави та виправдання власної агресивної політики, спрямованої на підрив суспільно-політичної стабільності.

Держава має ставитись до налагодження систем внутрішньо суспільної комунікації вимогливо та принципово, звертаючи особливу увагу на загальнонаціональні цінності. Наразі є вкрай важливим

чітке означення принципових для держави ідеологічних аспектів – стратегічних наративів та їх послідовне впровадження у національне інформаційне поле, тобто реалізація стратегічних комунікацій.

Слід зазначити, що завдяки системним зусиллям українських державних та правоохоронних структур вдалося істотно зменшити спроможності суміжних держав, зокрема РФ, щодо поширення на території України власних деструктивних наративів. Цьому сприяло обмеження мовлення російських телеканалів та російського телепродукту, посилення контролю за друкованою літературою, яка містить висловлювання та наративи, що становлять загрозу національній безпеці.

Здійснений огляд особливостей національного інформаційного простору у сучасних умовах надає чіткого уявлення про основні напрями реалізації державної інформаційної політики, перш за все – у контексті реалізації першочергових заходів із контррозвідувального захисту національного інформаційного простору. Ефективна протидія підривній діяльності спецслужб іноземних держав та забезпечення державної безпеки в повній мірі залежить від оптимального використання сил і засобів органів державної безпеки та інформаційного забезпечення цієї діяльності.

Література

1. Констанцин-Єзьорна, Пясечинський повіт, Мазовецьке воєводство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.konstancinjeziorna.pl/nasza-gmina/miasto-i-gmina/wspolpraca-zagraniczna/miasta-partnerskie/krzemieniec-ukraina.

2. Угорська національна політика. Рамки стратегії національної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zahidfront.com.ua/news/Ugorske-Zakarpattya.

3. Румынские СМИ призвали готовиться к военной интервенции на Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://friend.livejornal.cjm/738931.html.

4. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.

----------***----------

Наталія Кондрашова,
Національна академія СБ України

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЯВЛЕННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

В умовах наявного комплексного характеру агресії та широкого спектра впливу зовнішніх і внутрішніх негативних чинників на державну безпеку України, особливого значення набуває забезпечення ефективного функціонування сектору безпеки та оборони, здатного своєчасно та адекватно реагувати на кризові ситуації, застосовувати протидію сучасним загрозам державній безпеці України. Безумовно, зазначене, насамперед, стосується СБ України як державного правоохоронного органу спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України, на який Законом України «Про національну безпеку України» покладено: протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; боротьбу з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; охорону державної таємниці [1].

При цьому важлива роль у системі національної безпеки будь-якої країни відводиться саме економічній безпеці, яку можна визначити як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

На сьогоднішній день агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження вітчизняної економіки та підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, негативні явища в економіці та несприятлива зовнішня кон'юнктура погіршили стан економічної безпеки України.

Національна економіка виявила низьку здатність протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам, серед яких основними слід назвати: монопольно-олігархічну, низькотехнологічну, ресурсовитратну економічну модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей; високий рівень «тінізації» та криміналізації національної економіки, кримінально-кланову систему розподілу суспільних ресурсів; деформоване державне регулювання і корупційний тиск на

бізнес; надмірну залежність національної економіки від зовнішніх ринків; неефективне управління державним боргом; спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі; недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та технологій; недієву політику енергоефективності та енергозабезпечення тощо.

Для забезпечення економічної безпеки держави важливо своєчасно виявляти реальні і потенційні загрози та оцінювати їх рівень. Водночас низька результативність зусиль національного сектору безпеки у цьому напрямі зумовлюється недосконалістю чинного законодавства й інституційної системи, неефективністю використовуваних підходів теорії та практики до організації процесу реагування на реальні і потенційні загрози економічній безпеці держави, що досягається у першу чергу їх своєчасним виявленням Службою безпеки України.

Аналіз змісту законів України «Про оперативно-розшукову діяльність, «Про контррозвідувальну діяльність» та «Про Службу безпеки України» свідчить, що СБ України повинна спрямовувати свою діяльність на виявлення, попередження та припинення розвідувально-підривної та іншої протиправної діяльності спецслужб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб. Вказане є основними функціональними завданнями, вирішення яких є запорукою результативної нейтралізації СБ України загроз життєво важливим інтересам України.

Так, ч. 1 ст. 2 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення віднесено до мети контррозвідувальної діяльності (далі – КРД) [2]. Водночас, на нашу думку, у визначенні на законодавчому рівні мети КРД припущена помилка, оскільки саме на виявленні, а не попередженні, має бути сконцентрована увага органів контррозвідки.

Схожа тенденція має місце у положеннях ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України», де до завдань СБ України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [3].

Зміст ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає, що одним з першочергових обов'язків підрозділів, які здійснюють

оперативно-розшукову діяльність, є вжиття у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів [4].

Вищевикладене свідчить про встановлений законодавством пріоритет попередження загроз в діяльності СБ України перед такими функціональними завданнями як виявлення, припинення та розкриття. Зазначене частково можна пояснити домінуванням за радянських часів в діяльності контррозвідувальних підрозділів концепції запобігання (попередження) посягань на державну безпеку, оскільки радянські науковці розглядали виявлення виключно як спосіб створення інформаційного підґрунтя для проведення попередження та припинення підривної діяльності іноземних спецслужб. Отже ми можемо констатувати, що вказана застаріла концепція міститься у положеннях законів України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність» та «Про оперативно-розшукову діяльність».

Таким чином окреслене визначає обов'язковість виявлення уповноваженими оперативними підрозділами СБ України проявів протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України. Водночас, зважаючи на концепцію реформування СБ України як сучасної спецслужби, виявлення загроз має бути пріоритетним завданням діяльності СБ України у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Важливість результатів виявлення загроз економічній безпеці полягає у створенні необхідної інформаційної основи для вироблення тактики їх нейтралізації та своєчасного відвернення, особливо в нинішній складній геополітичній та оперативній обстановці. Тому законодавче закріплення пріоритету виявлення загроз перед іншими функціональними завданнями СБ України (попередження і припинення) потребує подальшої наукової дискусії.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 31. – ст. 241;

2. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 03.04.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – ст. 89;

3. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – ст. 382;

4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – ст. 303.

----------***----------

В'ячеслав Конський,
Національна академія СБ України

ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ЯК ФОРМА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

Суспільна небезпечність перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань в особливий період стала очевидною в сучасних умовах, зокрема в процесі збройних протистоянь в Донецькій і Луганській областях. Саме тому у 2014 році Розділ І Особливої частини Кримінального Кодексу України (далі – КК України) було доповнено ст. 114-1, що передбачає притягнення до кримінальної відповідальності за здійснення зазначеної вище діяльності. Разом з тим, ця норма, на нашу думку, потребує доопрацювання та уточнення, зокрема в контексті визначення форм об'єктивної сторони цього злочину.

Окремими проблемами кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України займались О.Ф. Бантишев, В.Д. Людвік, С.О. Нікішина, Д.О. Олєйніков, Є.В. Пилипенко, М.А. Рубащенко, Р.Л. Чорний, П.В. Ясиновський, та інші.

Серед інших елементів складу злочину об'єктивній стороні приділяється, напевно найбільша увага, адже вона передбачає безпосередньо саме діяння, вчинення якого тягне за собою кримінальну відповідальність. Аналізуючи склад злочину, передбачений ст. 114-1 КК України можна виділити лише одну форму об'єктивної сторони цього злочину – перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період. При цьому, законодавець не конкретизує, яким же саме чином необхідно перешкоджати, щоб таке діяння вважалось злочином. З погляду кваліфікації злочину, об'єктивна сторона є слабким елементом цього складу злочину. У зв'язку з цим сучасні науковці у своїх працях визначають, які ж діяння, на їх думку будуть конкретними проявами цього злочину.

Так, Д.О. Олєйников вказує, що перешкоджання законній діяльності ЗСУ може виражатись у блокуванні, перекритті та знищенні шляхів, шляхопроводів за маршрутом пересування підрозділів ЗСУ та інших військових формувань, захопленні, пошкодженні, викраденні, знищенні засобів, необхідних для виконання поставлених перед ЗСУ та іншими військовими формуваннями задач; застосуванням фізичного чи психічного насильства по відношенню до військовослужбовців, невиконання

необхідних дій, які залежать від суб'єкта, якщо внаслідок такого невиконання створюються перешкоди законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань; використання підкупу та застосування обману задля припинення чи недопущення здійснення військовослужбовцями законної діяльності [1, с. 56].

Підтримуючи зазначену точку зору, слід зазначити, що проявом перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань можуть бути, окрім зазначеного вище, публічні заклики до такого перешкоджання чи розповсюдження матеріалів з такими закликами. Деякими статтями Особливої частини КК України, зокрема ст.ст. 109, 110, 258-2, 436 та 442, встановлюється кримінальна відповідальність за подібні дії. У цих злочинах зfклики є окремими формами об'єктивної сторони. Проаналізувавши вказані вище норми, можна дійти до висновку, що публічні заклики можуть бути самостійними злочинними діями. Особливість їх суспільної небезпечності полягає у тому, що самі по собі вони не є реалізацією умислу на вчинення тих дій, до яких закликають. Але суспільно небезпечними вони є вже тому, що створюється можливість виникнення бажання у інших осіб вчинити такі дії. Такі заклики не можна назвати підбурюванням до злочину, адже вони спрямовані на невизначене коло осіб, яке може сягати мільйонів.

Слід зазначити, що відповідно до ч.1 ст. 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб [2]. Проте, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, з метою запобігання заворушенням чи злочинам таким чином дещо обмежується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань. Для недопущення зловживання цим правом ч. 2 ст. 34 Конституції України вводить подібні обмеження.

Як вірно вказує М.А. Рубащенко, такі заклики можуть бути складовою частиною фізичних дій щодо перешкоджання законній діяльності військових формувань. Зокрема, в разі вчинення таких дій групою осіб, публічними закликами можуть поєднуватися, координуватися чи спрямовуватися дії цих осіб. Але в цьому разі слід обов'язково доводити, що саме ці конкретні заклики вплинули на певних осіб, що перешкодило законній діяльності військових формувань[3, с. 324].

Але такі заклики досить часто можуть розповсюджуватись і на невизначене коло осіб. Це може бути здійснено за допомогою ЗМІ, мережі Інтернет, тощо. До того ж, реальні дії осіб по вчиненню тих дій, на які спрямовані заклики, можуть бути значно віддалені у часі від самих закликів. В цьому випадку точно встановити причинно-наслідковий

зв'язок між закликами і діями буде неможливо. Тобто, в таких ситуаціях особа не буде нести кримінальну відповідальність, при тому, що суспільна небезпечність таких закликів не є меншою, ніж діяння, передбачені ст. 114-1 КК України. Було б достатньо логічним визначити у вказаній статті окремою формою об'єктивної сторони цього злочину публічні заклики до такого перешкоджання або розповсюдження матеріалів з такими закликами. Такі заклики можуть мати наслідком масові перешкоджання діяльності ЗСУ та інших військових формувань, що, в свою чергу, може призвести до повного блокування ЗСУ у виконанні своїх функцій. Набагато краще попередити такі ситуації, ніж виправляти їх.

Таким чином, публічні висловлювання, що мають на меті формування у громадян України негативного ставлення до мобілізації та думки про незаконність тих чи інших дій ЗСУ та інших військових формувань самі по собі не становлять злочину. Такі дії повинні розглядатись, як право на свободу вираження своїх поглядів і можуть тягнути за собою лише громадський та моральний осуд, але не кримінальну відповідальність. Разом з тим, публічні заклики безпосередньо до перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань, а так само розповсюдження матеріалів з такими закликами повинні бути заборонені на рівні КК України.

Список використаної літератури:

1. Олєйніков Д.О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України / Д.О. Олєйніков // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. Вип. 27. – Т. 3. – С. 54-58.

2. Конституція України, Конституція Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96вр.

3. Рубащенко М. А. Про можливість учинення перешкоджання законній діяльності військових формувань України (ст. 114-1 КК) у формі інформаційних дій// Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : ДДУВС, 2016. С. 322–325.

----------***----------

Дмитро Кундельський,
Національний університет
«Острозька академія»

ТЕОРІЯ МИРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНФЛІКТІВ Й. ГАЛЬТУНГА ТА ЇЇ ПОТЕНЦІАЛ

У різних сферах суспільного життя конфлікти постійно супроводжували життєдіяльність людини. Історія засвідчує, що безконфліктного розвитку суспільства не існує, тому проблематика конфлікту є однією з найбільш актуальних. Саме тому проблема вивчення конфліктів як суспільно-політичного явища є досить поширеною в науковому середовищі.

Ґрунтовне дослідження різноманітності наукових підходів щодо пояснення суті конфлікту зроблене українським політологом Ю. Маційовським у його праці «Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів: множинність концептуальних підходів», де вчений відзначає, що науковці, які поділяють конфліктну парадигму, під терміном «соціальний конфлікт», розуміють такі поняття, як суперечка, змагання, протест, напруженість, агресія, боротьба, ворожість [1, с.2]. Німецький політолог, Р. Дарендорф, вважає конфліктом відносини поміж групами індивідів із взаємно несумісними цілями [1, с.2].

Конфлікти можуть виконувати як позитивні, так і деструктивні функції в суспільстві. Якщо розглядати суспільство на макрорівні як соціальну систему, то в суспільних науках виробились два головних підходи щодо його функціонування – структурно-функціональний (Т.Парсонс, Р. Мертон) та конфліктний (Р. Дарендорф, Л. Козер). Перший підхід наголошує на негативних наслідках конфлікту, а другий звертає увагу на його функціональний характер[1, с.1].

Американський соціолог, розробник позитивно-функціональної концепції теорії соціального конфлікту, Л. Козер, звертає увагу на те, що суспільні конфлікти відбуваються у формі боротьби за обмежені матеріальні ресурси, престиж, владу, ідеологічні та моральні цінності. На думку вченого , суспільний конфлікт це боротьба за цінності і претензії на певний соціальний статус, владу і недостатні для всіх матеріальні блага; боротьба, в якій метою конфліктуючих сторін є нейтралізація, нанесення шкоди або знищення суперника [1, с.2].

Конфлікти апріорі є невід'ємною складовою будь-якого суспільства, проте справжнє мистецтво політики полягає в тому, щоб ефективно і раціонально їх регулювати, нівелюючи їх негативні наслідки, які можуть мати місце у формі війн, революцій, терактів тощо.

Так, тільки за 80 років минулого XX століття в світі відбулося понад 150 воєн, що коштували людству понад 100 млн. життів [2].

Нажаль, і в сучасному XXI ст. війна як крайня форма вираження конфлікту не втратила своєї актуальності. Так, лише з початку 2000 по 2014 рр. у світі трапилось понад 30 збройних конфліктів [3].

Не меншою загрозою для мирного існування всього людства є наявність ядерної зброї у дев'яти держав світу. У їх розпорядженні, за даними Стокгольмського інституту досліджень проблем миру (SIPRI), на січень 2017 року існує близько 15 тисяч ядерних боєголовок, а на долю США і Росії припадає близько 93 відсотків всіх атомних боєзарядів на планеті [4]. Без сумніву, це несе загрозу існування людської цивілізації.

Дані факти свідчать про те, що сьогодні актуальним постає питання альтернативних шляхів розв'язання конфліктів, тобто їх мирної трансформації.

Одним із ідейних натхненників ненасильницького шляху вирішення конфліктів є відомий норвезький вчений – Й. Гальтунг, який в якості миротворця брав участь у понад 100 різноманітних персональних, соціальних та макроконфліктах [5]. Відомо також, що вчений є передовим консультантом ООН, ОБСЄ та Ради Європи з проблем регулювання конфлікті, а міжнародна організація Trancsend, яку заснував вчений на сьогодні налічує понад 400 науковців практиків з понад 60 країн світу[6].

Саме поняття конфлікту вчений визначає як соціальну систему суб'єктів, що мають несумісні цільові стани. Конфлікт, як зауважує вчений, це умова за якої існують суб'єкти в переслідуванні чи захисті несумісних цілей [7, с.35, 108].

У структурі конфлікту Й. Гальтунг виділяє три компоненти : ставлення, поведінку та протиріччя та пропонує розглядати їх невіддільно один від одного [8, с.80].

В основі фундаментальних конфліктів, як вважає вчений, лежать основні потреби людини – безпеки, добробуту, свободи та ідентичності [8, с.84-85].

У своїй праці «Трансформація конфлікту мирними засобами», Й. Гальтунг виділяє 5 шляхів розв'язання конфлікту: перемога однієї сторони, перемога іншої, відхід, компроміс та трансценденція. Головною ж тезою науковця є, та що чим більше існує альтернатив, тим менш вірогідним є застосування насилля [8, с.21-22].

У першому випадку одна із сторін домінує, тоді як інша зазнає поразки, у другому – навпаки. Відхід означає, що обидві сторони відмовляються від своїх цілей на певний час. Під час компромісу обидві сторони від чогось відмовляються, а щось здобувають.

І нарешті, у випадку трансценденції конфліктна ситуація визначається по-новому; обидві сторони здобувають більше ніж втрачають [8, с.86].

Вчений наводить влучну вправу , що наочно дозволяє зрозуміти сутність кожного з підходів щодо розв'язання конфліктів: на столі апельсин, а за столом двоє дітей. Що може відбутись у такому випадку? Якщо апельсин є ціллю конфлікту для кожного із учасників, то перемогу в результаті застосування сили чи інших випадків здобуває одна із сторін. У випадку відходу від конфлікту – сторони йдуть геть, викидають апельсин або віддають його третій особі або ж кладуть його у холодильник. Компромісним рішення буде розділити, наприклад, його навпіл. У випадку трансценденції – спекти апельсиновий пиріг, провести лотерею та поділити зароблене [8, с.21].

Трансценденція означає передбачення ситуації з тим, щоб розімкнути те, що виглядало як несумісне, заблоковане, і відкрити нові перспективи для трансформації конфлікту [8, с.26].

Отже, трансформація конфлікту – це перенесення його у нову реальність. Трансформувати конфлікт означає трансцендувати цілі учасників і учасниць конфлікту, визначивши для них інші цілі, знявши конфлікт з ґрунту, який учасниці й учасники підготували для цього конфлікту включно з дискурсами, що обстоюють нездоланність цієї несумісності (неможливість трансцендувати суперечності) – і, нарешті, перенісши його у більш перспективне місце [8, с.30].

Конфлікт, як зауважує Й. Гальтунг, повинен бути спрямований не просто проти насилля, а в русло розвитку. Наприклад, квітуча Югославія, мир та добробут на Близькому Сході, подолання бідності у Перу тощо [8, с.31].

Співчуття, ненасилля та творчість – ось які головні підходи виділяє Й. Гальтунг для успішного розв'язання та трансформування конфлікту, на противагу таких складових конфлікту як «ставлення – поведінка – суперечність», а діалог є тим засобом, який дозволяє рухатись вперед. Співчуття (емпатія) проявляється як здатність до глибокого емоційного та пізнавального розуміння Іншого чи Іншої, логіки, яка керує ними. Ненасилля – це здатність опиратись спокусам насиллям і водночас пропонувати конкретні ненасильницькі заходи щодо подолання конфлікту. І нарешті, творчість це здатність виходити за рамки уявлень сторін конфлікту, виявляти нові способи осягнення його соціальної природи [8, с.91].

Метою ж трансформації конфлікту є досягнення миру між конфліктуючими сторонами. Й. Гальтунг розглядає мир як здатність

справлятися з конфліктами самостійно, творчо і ненасильницькими засобами, залучаючи до цього процесу кожного й кожну. Мир в його розумінні є відсутністю деструктивної поведінки та насилля [9, с.61-65].

Слід відзначити, що теоретичні ідеї Й. Гальтунга щодо трансформації конфліктів та миру знаходять втілення у конкретних пропозиціях вченого щодо розв'язання міжнародних конфліктів, що мають місце і до сьогодення.

Так, Й. Гальтунг пропонує використати метод трансценденції на прикладі із Корейським півостровом, шляхом відкриття залізничного чи автомобільного сполучення між двома Кореями, як пропонує Економічна комісія ООН. Кордон між двома Кореями це водночас кордон між бідними (В'єтнам, Китай, Північна Корея) та багатими країнами (Південна Корея, Японія, Тайвань), які з часом можуть створити Східноазіатський спільний ринок, економічний союз чи спільноту на зразок ЄС[8, 32].

Наочним прикладом того як на практиці втілити в життя розв'язання конфлікту творчим шляхом є ідея, яку подав Й. Гальтунг при вирішенні територіального конфлікту між Перу та Еквадором у 1995 році. Норвезький вчений запропонував спірну прикордонну територію між країнами перетворити на спільно керовану «бі-національну зону з природним парком», що приверне увагу туристів і буде приносити дохід обом країнам. Колишній президент Еквадору С. Дюран Бальєн погодився з пропозицією вченого, відзначивши, що за 30 років не чув кращої за неї. З невеликими змінами пропозицію Й. Гальтунга прийняли і представники Перу і мирний договір між країнами був підписаний у Бразиліа у 1998 році [10, с.14-15].

Конкретні пропозиції запропонував учений і щодо розв'язання ізраїльсько-палестинського конфлікту (почався у 1964), конфлікту в Північній Ірландії (1970 р.), на північному Заході Югославії (1991 р.) тощо. Спільними рисами оптимальних шляхів розв'язання конфліктів, які пропонує дослідник, є ненасилля, багасторонній діалог та рівноправність сторін [8, с. 154].

Теорія Й. Гальтунга має великий гуманістичний потенціал, адже в умовах наявності вогнищ постійно діючих міжнародних конфліктів та загрозі застосування ядерної зброї, вона пропонує найбільш оптимальні шляхи для їх мирної трансформації та побудови кращого майбутнього. Проте, на мою думку, її не можна ідеалізувати та вважати універсальним способом розв'язання конфліктів, адже не завжди суб'єкти конфлікту готові до конструктивного діалогу чи налаштовані на його мирне вирішення. Слід звертати увагу на конкретні соціо-політичні обставини,

щоб ефективно і раціонально їх регулювати. В глобальному контексті людство, на жадь, ще не готове виключно мирними засобами і без насилля вирішувати всі конфлікти.

Список використаної літератури:

1. Мацієвський Юрій. Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів: множинність концептуальних підходів. // Людина і політика. – 2004. №3. с.1

2. Гилинский Я.И. Социальное насилие [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.ru/blog/2012/3/9/socialnoe_nasilie

3. Хронология войн XXI века [Електронний ресурс] // History Wars.info История Войн – Режим доступу до ресурсу: http://historywars.info/Hronologija_vojn_5_XXI_veka.html.

4. Ядерные державы: кто имеет самое опасное оружие в мире [Електронний ресурс] // segodnya.ua. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.segodnya.ua/lifestyle/science/yadernye-derzhavy-kto-imeet-samoe-opasnoe-oruzhie-v-mire-1061165.html.

5. 50 Years – 100 Peace & Conflict Perspectives [Електронний ресурс] // Transcend Unsversity Press – Режим доступу до ресурсу: https://www.transcend.org/tup/index.php?book=1

6. Our mission statement [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.transcend.org/#about.

7. Galtung J. Theories of Conflict. Definitions, Dimensions, Negations, Formations [Електронний ресурс] / Johan Galtung – Режим доступу до ресурсу: https://www.transcend.org/files/Galtung_Book_Theories_Of_Conflict_single.pdf. – с.35

8. Galtung Johan., 2000, 'Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method)', participants' and trainers' manual, United Nations Disaster Management Training Programme, Geneva. – с.80

9. Galtung, Johan. 1967, 2005. Theories of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking. Oslo: International Peace Research Institute. – с.61-65

10. Fischer, Dietrich (ed). 2013. "Johan Galtung: Pioneer of Peace Research". Springer-Verlag Berlin Heidelberg. Vol. 15. – с.14-15.

----------***----------

Владислав Петняк,
Національна академія СБ України

РОЗВІДУВАЛЬНІ ПРОГРАМИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА СИСТЕМАМИ ЗВ'ЯЗКУ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ:МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Система національної безпеки є функціональною і відображає процес взаємодії цінностей, інтересів і цілей особи, суспільства, держави та загроз, що впливають на стан національної безпеки, умови їх виникнення та розвитку.

Систему забезпечення національної безпеки складають як державні, так і недержавні інститути, які із застосуванням теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних та інших заходів забезпечують реалізацію національних інтересів України, добробут народу й ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки.

Головна ціль системи забезпечення національної безпеки – створення й підтримка необхідного рівня захищеності життєво важливих інтересів усіх об'єктів безпеки, який би гарантував сприятливі умови для безпечного розвитку особи та суспільства, а також сталого розвитку держави.

Загальноприйнятою є думка, що існування розвідувальних систем спецслужб держави, які надають урядовим структурам доступ до особистої інформації громадян на кшталт телефонних розмов або спілкування за допомогою електронних пошт, суперечать конституційним нормам, особливо в частині, про право кожної людини на приватне життя. Проте, такі системи існують у багатьох розвинених країнах світу.

Сьогодні тероризм набув міжнародного, глобального характеру і є реальною та серйозною загрозою національній та міжнародній безпеці, має тенденцію до зростання, що засвідчує загальна кількість терористичних актів і число країн, залучених у сферу діяльності терористів.

Сучасний характер тероризму, збільшення його масштабів у світі, застосування жорстоких терористичних акцій викликає велике занепокоєння у світі. В офіційних документах ЄС, ООН, низці міжнародних договорів та угод, тероризм характеризується як загроза стратегічного рівня.

Незважаючи на заходи, які запроваджуються окремими державами і світовим співтовариством у цілому, в XXI столітті, навряд чи варто чекати остаточної ліквідації тероризму. Більше того, є всі підстави вважати, що тероризм може стати ще поширенішим та організованішим.

Саме після терактів 11 вересня, Уряд США таємно дозволив АНБ підключатися до оптоволоконних кабелів, які входять і виходять із США, знаючи, що це дасть несанкціонований доступ до приватного життя американців. Моніторинг комунікацій дає АНБ доступ до електронної пошти, телефонних дзвінків, видеочатів, вебсайтів, фінансових транзакцій тощо.

Для здійснення задуманого, у 2007 році АНБ США створило програму PRISM, що здатна брати велику кількість потоків інформації і допомагати уряду створити з них дискретний керований потік даних.

PRISM – секретна програма електронного спостереження та збору розвідувальної інформації у веденні Агентства національної безпеки США, яка здатна збирати два види інформації: дані та метадані. Метадані – це побічний продукт комунікацій, як приклад: записи телефонних розмов, час та тривалість дзвінка, паролі до електронних скриньок, IP-адреси та пошукові історії браузерів.

Інформація, яка колекціонується PRISM включає дані про зміст електронних листів, чатів, голосових дзвінків, збережених файлів на хмарних сховищах тощо. Усе це, допомагає спеціалістам з АНБ виявити та запобігти вчиненню терористичного акту.

Програма PRISM обслуговується підрозділами АНБ, які в кращих традиціях розвідувальної спільноти США, співпрацюють з-понад 100 дочірніх американських компаній.

Обслуговування програми PRISM становить близько 20 млрд дол. у рік. ФБР виступає в якості посередника між розвідувальними агентствами і технологічними компаніями у запуску і функціонування програми. Сама програма тотальна, оскільки в ній фігурує і такий найбільший виробник комп'ютерної техніки, як корпорація Dell.

Крім того, PRISM здійснює збір та аналіз інформації отриманих від таких потужних компаній як: Microsoft, Yahoo, Google, Facebook, Paltalk, YouTube, AOL, Skype та Apple. Едвард Сноуден, колишній співробітник АНБ США зазначає, що 98% оброблюваної PRISM інформації, надходять від YAHOO, Google та Microsoft.

PRISM – система, що дозволяє майже в автоматичному режим і збирати і зберігати гігантські потоки цифрових даних. Їй не потрібен дозвіл для цього, оскільки вона пропускає через себе майже весь трафік, як приклад, не кожна компанія буде зберігати повідомлення в месенджерах,

записи відео конференцій або історію чату. Але PRISM завдяки своїм технологіям збору метаданих може надати копії всього вищеназваного зі своїх архівів.

Як зазначає Washington Post, існує ще як мінімум три урядові програми, подібні PRISM, над якими також опікується АНБ: MAINWAY, MARINA і NUCLEON. Разом програми охоплюють величезні території, збираючи метадані телекомунікацій та інтернет-потоку, що проходять через США.

Разом з тим, чимало експертів занепокоєнні та вбачають загрозу у PRISM, адже система здатна шпигувати не лише за потенційними чи реальними терористами, а й здійснювати тотальний контроль над власними громадянами. Світові ЗМІ зазначають, що програми на кшталт PRISM ставлять хрест на свободі інформації в інтернеті та недоторканності приватного спілкування та життя.

Глибоко в океані проходить більша частина світових телекомунікацій та інтернет-трафіку. З 1970-х років АНБ отримала можливість впроваджуватися в потоки даних, що проходять через ці кабельні системи. І їм не потрібен дозвіл. Щодо інтернету, то межі тут не мають значення. Якщо ви посилаєте лист з однієї країни до іншої, то цілком можливо, що дані пройдуть через ті ж сервери, що розташовані на території США.

Питання щодо існування подібних до PRISM розвідувальних систем, що здатна щодня перехоплювати близько 1.7 млрд. повідомлень та розмов не є однозначним. Існування таких систем гостро порушує питання щодо права кожного громадянина на приватне спілкування та життя, яке закріплюється конституційними нормами. З іншого боку, потрібно розуміти, що забезпечення державної та національної безпеки держави, потребує подібні жертви. А втім, на сьогоднішній день, не існує технічних обмежень, які б змогли завадити спеціальним службам отримати доступ до будь-якої телефонної розмови чи повідомлення.

Таким чином, застосування розвідувальних програм спостереження за системами зв'язку потребує подальшого дослідження. Для України необхідність впровадження таких систем пов'язане з проголошеним курсом на євроінтеграцію, оскільки такі інструменти відіграють дедалі більшу роль у європейській безпеці.

Список використаних джерел:

1. Резнікова О.О. Актуальні питання протидії тероризму у світі [Електронний ресурс] / Резнікова О.О. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/aktualniPitannya_press-1c1ef.pdf

2. PRISM – лише одна з систем стеження [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/WORLD/zahidni-zmi-perekonani-scho-prism-lishe-odna-z-sistem-stezhennya-123720_.html.

3. Here's everything we know about PRISM to date [Електронний ресурс] // The Washington Post. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2013/06/12/heres-everything-we-know-about-prism-to-date/?noredirect=on&utm_term=.270a38f054e1.

4. NSA Prism program taps in to user data of Apple, Google and others [Електронний ресурс] // The Guardian. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/us-tech-giants-nsa-data.

5. PRISM [Електронний ресурс] // SecurityLab. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.securitylab.ru/news/tags/PRISM/.

----------***----------

Леонід Піщук,
Національна академія СБ України

РОЗВИТОК СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проблематика розвитку сектору національної безпеки та оборони сьогодні є однією із найбільш позитивно вирішувальною, на етапі реформування. Щодня виникають нові виклики та загрози, на які зреагувати відразу не вдається. Анексія Криму, окупація територій Донецької та Луганської областей Росією після Революції Гідності потягли за собою країну на різке зниження розвитку в усіх сферах міжнародних та внутрішніх відносин. На початок 2014 року ЗС України перебували в моральному, технічному і організаційному занепаді, що стало результатом спрямованої діяльності окремих політичних сил та хронічного недофінансування міністерства оборони. Так само період руйнації переживала і оборонна промисловість. Але, на мою думку, саме ряд цих подій направив нашу Державу на позитивні зміни, які почали відбуватись з того періоду. Починаючи із 2014 року, внаслідок російсько-українського конфлікту, співробітництво між Україною і НАТО у низці ключових галузей було активізовано та спрямовано на покращення матеріального забезпечення, технічного та морального забезпечення ЗС України.

Росією було порушено всі міжнародні договори та норми права. Ситуація, яка виникла довкола України, спровокувала на відповідні

санкції з боку іноземних країн та міжнародних організацій стосовно країни-агресора. Посилилася співпраця із НАТО та низкою країн в рамках міжнародних договорів. Феноменом для ЗС України стало створення Литовсько-польсько-української бригади імені Великого гетьмана Костянтина Острозького. Литполукрбриг (скорочено) – багатонаціональна військова бригада, яка була створена у 2014 році зі збройних сил Литви, Польщі та України. Протокол про наміри щодо створення бригади був підписаний 16 листопада 2009 року. Бригада мала набути робочого статусу ще восени 2011 року, але у січні 2012 початок співпраці відклали на деякий час у 2013 році. Інші країни можуть приєднатися до тристоронньої угоди.

Литва і Польща є членами НАТО, в той час, як Україна – ні. 15 січня 2008 року Україна подала офіційну заяву щодо можливості приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО, але відклала це рішення на початку червня 2010 року, проте співпраці з НАТО з того часу так і не було[1].

Наприкінці 2016 року бригада проходила сертифікаційні навчання, за результатами яких підтвердила набуття повних операційних спроможностей.

Метою створення спільної Литовсько-польсько-української бригади є:

– Підвищення рівня взаємної довіри та співпраці між країнами, а також покращення безпекової ситуації в регіоні.

– Зміцнення військової співпраці між державами, з метою опанування передовими оперативними стандартами підготовки військ та досягнення оперативної взаємосумісності.

– Залучення визначеного комплекту сил та засобів Збройних Сил України до спільних заходів з підготовки штабів, тренувань, навчань для підвищення рівня оперативних спроможностей з метою виконання завдань за призначенням.

– Поширення та впровадження сучасних підходів (стандартів) із планування, забезпечення та застосування військ (сил) у загальну систему підготовки Збройних Сил України.

– Забезпечення національного внеску до багатонаціональних військових формувань високого рівня готовності (Резервні угоди ООН, Бойові тактичні групи ЄС, Сили реагування НАТО), а також міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки під егідою ООН, ЄС, НАТО та інших міжнародних організацій у сфері безпеки на основі мандату Ради безпеки ООН та у разі схвалення Парламентами країн-учасників.

Щодо загальних положень, то Бригада (її елементи) бере участь у міжнародних операціях на основі мандату Ради Безпеки ООН.

Участь Бригади (її елементів) в операціях відбувається виключно на підставі одноголосного рішення відповідних уповноважених органів державної влади України, Литовської Республіки та Республіки Польща.

Бригада залишається відкритою для приєднання інших держав.

Командування Бригади разом з підрозділами його забезпечення розташовується на території Республіки Польща.

До активації Бригади національні компоненти залишатимуться в складі збройних сил своїх держав.

На підтримку та захист Української державності стали США. Зокрема, ДК «Укроборонпром», у тісній взаємодії з Посольством України в США, продовжує активну роботу з розгортання військово-технічної співпраці зі США, з метою переозброєння України.

Нещодавно у Вашингтоні відбулися ряд зустрічей, які присвячені військовому співробітництву, допомозі з боку США у боротьбі з російською агресією, реформуванню військово-промислового комплексу та процесам інтеграції України до НАТО. Зустрічі пройшли, зокрема, в Міністерстві оборони та Державному департаменті Сполучених Штатів. В них брали участь представники американських державних установ і відомств, аналітичних центрів і військових асоціацій, керівництво ДК «Укроборонпром» та Надзвичайний і Повноважний Посол України у США Валерій Чалий. Головним завданням «Укроборонпрому», як підкреслив Генеральний директор Концерну Павло Букін, є розгортання співпраці зі США у напрямі високотехнологічної продукції, зокрема у сфері радіоелектронної та протиповітряної боротьби, розвідки, летального озброєння, а також допомоги в організації замкнутого циклу виробництва боєприпасів. «Розпорядником програми Foreign Military Financing, а це 250 млн дол на цей рік, є Генеральний Штаб Збройних Сил України. І, наскільки я знаю, вони зараз формують перелік побажань до американської сторони – що саме має бути включено до нього. Там є і летальна зброя, там є і зброя протиповітряної оборони, і є різне обладнання для Збройних Сил, яке ми наразі потребуємо. Кожного року ми отримаємо від США допомогу у рамках рішень затверджених американським парламентом і ці процедури тривають вже не перший рік і вони кожного року пришвидшуються», – заявив Генеральний директор ДК «Укроборонпром» Павло Букін у інтерв'ю. В цей же час розгортання співпраці України та США у оборонній сфері стало можливим завдяки впевненості американських партнерів у надійності нашої країни. Про це повідомив Надзвичайний і Повноважний Посол України у США Валерій Чалий.

Позитивним також стало посилення роботи Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань оборонної реформи. Співробітництво між Україною і НАТО у галузі реформування структур безпеки і оборони є більш широкомасштабним, ніж з будь-якою іншою країною-партнером. Спільна робоча група Україна – НАТО з питань оборонної реформи (СРГОР) є основним органом, що спрямовує співпрацю між Україною і НАТО у галузі реформування структур безпеки і оборони. Завдяки СРГОР Україна має змогу застосовувати істотні досвід й експертні знання країн – членів Альянсу. Вона також слугує інструментом, за допомогою якого держави – члени НАТО можуть направляти Україні практичну допомогу. До того ж СРГОР становить інституційну основу співробітництва між НАТО й міністерствами і установами, залученими до процесу перетворень в оборонному і безпековому секторі в Україні. Йдеться про Раду національної безпеки і оборони, Міністерство закордонних справ і Міністерство оборони, Національну гвардію, Прикордонну службу, Службу безпеки України, Верховну Раду України тощо. У засіданнях СРГОР беруть участь усі держави – члени НАТО і Україна. Починаючи з 2013 року її засідання проходять під головуванням помічника Генерального секретаря НАТО з політичних питань і політики безпеки (попередньо на засіданнях СРГОР головував помічник Генерального секретаря НАТО з оборонної політики і планування). Основний склад СРГОР збирається на засідання щоквартально. Такі засідання на рівні експертів відбуваються у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Засідання СРГОР на високому рівні проводяться щорічно за участю високопосадовців з урядів держав – членів Альянсу і Києва. До того ж під егідою СРГОР запроваджується низка програм й ініціатив на підтримку реформування структур безпеки і оборони України, а саме: Програма професійного розвитку для цивільних посадовців, що працюють у структурах безпеки і оборони, й Мережа партнерства щодо розвитку обізнаності громадянського суспільства.

Проаналізувавши події, які трапилися в період починаючи з 2014 року, я вважаю що Україна досягла позитивних зрушень у реформуванні військової сфери. Завдяки підтримці іноземних країн та міжнародних організацій, на сьогодні, Україна готова впевнено реагувати на критичні ситуації які виникають з боку агресора. Ми зробили великий крок у міжнародній координації та підтримці у проведенні військових дій та реагуванню на інформаційні операції від супротивника. Україна досить сильна держава, яка навчилась правильно реагувати, та впевнено ділиться досвідом із міжнародними партнерами.

Список використаних джерел:

1. Інтеренет ресурс – Організація північноатлантичного договору https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50320.htm

2. Інтернет ресурс Вікіпедія –https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%B7_2014_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83

3. Інтернет ресурс Укроборонпром: https://ukroboronprom.com.ua/uk/media/spivrobitnytstvo-ukroboronpromu-iz-ssha-rozshyrennya-spivpratsi-dlya-pereozbroyennya-ukrayiny.html

4. Інтернет ресурс Wikipedia: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%B7_2014_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83

----------***----------

Владислав Плотнік,
Національна академія СБ України

ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОСЛАВНОГО ФУНДАМЕНТАЛІЗМУ ЯК ОДНОГО ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ВЕДЕННЯ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Гібридну війну у загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюють шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей.

«Гібридна війна» – складне багатокомпонентне утворення, яке ведеться за всіма приписами китайських стратегів й включає не лише застосування звичайних армій і звичайних озброєнь, але й організацію заколотів, терористичних атак, повстансько-партизанських війн із залученням організованих злочинних угруповань, кібервійн або інформаційних війн. Причому, велику роль відіграють роль у «гібридній війні» релігійні екстремістські угрупування етатистського спрямування.

Відтак, релігійний фундаменталізм та тісно пов`язані з ним терористична активність й «гібридні війни» перетворилась нині на

вагому загрозу в усіх сферах суспільного життя, що справляє істотний вплив на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки держав світу, на питання війни та миру тощо.

Теза щодо спроб комуністів «полишити людей без Бога», яка була майже центральною у відомій антирадянській промові Рональда Рейгана щодо необхідності подолання «Імперії зла» (1983 рік) давно не є актуальною. Радше навпаки, російська влада дедалі виразніше демонструє тяжіння до сформульованої ще в 1830-ті роки тодішнім міністром освіти, графом Сергієм Уваровим тріади «Православ`я. Самодержавя. Народність». Згодом ця формула була розвинена російськими філософами Володимиром Соловйовим та Федором Достаєвським у «Російську ідею», що перетворилася на філософське-теологічне виправдання Великої Православної Імперії.

Православний фундаменталізм та тероризм є чільною складовою гібридної війни, яку, починаючи з березня 2014 р., РФ проводить проти України. На неофіційному рівні реальність цієї загрози було визнано колишнім головою СБУ В.Наливайченком у передачі «Shusterlive» (13.06.2014), який заявив на адресу російських православних фундаменталістів: «Вони виростили ціле покоління російських військових, які впевнені, що на території України потрібно знищувати українців, – тих, які мають іншу думку і спосіб життя, ніж в їхній профашистській євразійській уяві».

Першопричинами релігійного фундаменталізму є, вочевидь, модернізація й глобалізація, які з необхідністю породжують «зіткнення цивілізацій» (С.Гантінгтон), в системі якого помітною є роль православного й ісламського фундаменталізму як засобів багатовимірного й багаторівневого спротиву глобалізації у сферах релігії, ідеології, політики, економіки та культури.

Водночас, якщо феномен ісламського фундаменталізму та його пов`язання з міжнародним тероризмом отримали більш-менш повну оцінку в чисельних політологічних працях, то феномен православного фундаменталізму та його пов`язання з терористичною активністю та гібридними війнами усе ще очікуються на більш-менш вичерпну оцінку.

У нинішній Росії чимало авторів взагалі категорично заперечують сенсовність поняття «православний тероризм».

Спільним базисом російського православного фундаменталізму є державництво, критика західної культури, підтримка національно-патріотичних рухів, безкомпромісний антилібералізм, антиіндивідуалізм, антиекуменізм тощо.

Православно-фундаменталістські настрої припадали на різні часи, особливо в час глибокої кризи й розпадом СРСР (1980-1990-ті р.) та відродженням різноманітних форм православної ідеології. У політичному житті це ознаменувалося створенням національно-патріотичних об`єднань з агресивною православною риторикою такі як: «Братство», «Православ`я або смерть», «Союз православних громадян» та інші.

Актуальність цього дослідження стосовно України полягає в тому що взаємодія православного фундаменталізму з терористичними організаціями є одним з пріоритетних викликів національній безпеці України.

Це проявляється в тому, що з приходом до влади у 2000 році президента В.В. Путіна, людей «єльцинського призову» в урядових структурах витіснили «силовики», які є вихідцями з органів державної безпеки. Ідеологію цієї антизахідно налаштованої бюрократії було покладено в основу діяльності «Русского мира», створеного указом В.В Путіна в червні 2007 року.

«Трансплантація» західних цінностей на інститутів у «державне тіло» Росії сприймається В.В. Путіним та церковною ієрархію РПЦ як головне джерело «хаосу».

Після захоплення терористичними угрупуваннями влади на частині території Донбасу там була створена Російська Православна Армія (РПА), яка ставить за мету не тільки знищення Української державності, але й насаджування ідеалів РПЦ на території України зі зброєю в руках. Організаційно РПА створена з різних терористичних груп на основі неофашистської організації – «Русское национальное Единство». Символами РПА є прапор Росії з соборним хрестом і зображенням Юрія Змієборця та Георгіївська стрічка. Задекларована ідеологія РПА є неоязичництвом, оскільки російські православні обряди, більшість з яких має язичницьке походження, вважаються важливішими, аніж власне християнські.

А також спецслужби РФ, за словами В. Портнікова, активно використовують РПЦ на теренах України з метою впливу на свідомість громадян України. «В заручниках своєї залежності від Москви ієрархи УПЦ МП продовжують тримати сотні тисяч українських вірян, які ходять до церкви».

Література

1. Sun Tzu. The Art of War / Sun Tzu [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://classics.mit.edu/Tzu/a.

2. Радковец Ю.І Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України // Наука і оборона. 2014. №3. С.32-42.

3. Hoffman F.G. Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Characker of Modern Confict / Frank G. Hoffman // Strategic Forum / Institute for National Strategic Studies National Defense University. – No. 240. – April 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ndu.edu/inss.

4. Костюк К.Н. Православный фундаментализм / К.Н. Костюк //Полис. – 2000. – № 5. – С.133-154.

5. Іщук Н.В. Етатизм як релігійне вчення та політична ідеологія // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культорологія. Том 2, г№ 18 (2013). С.35-39.

6. Mitrofanova, Anastasia V. The politicization of Russian orthodoxy: actors and ideas, Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2005. – 240 S.

7. Глава СБУ: на Украине воюет «православный фундаментализм» // Islamnews. 17 июня 2014 . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.islamnews.ru/news-146506.htttml.

8. Портников: Єпископи підрозділу РПЦ в Україні сьогодні елементарно «кинули» українського президента. 13 листопада 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gordonua.com/amp/ukr/news/politics/-portnikov-jepiskopi-pidrozdilu-rpts-v-ukrajini-sogodni-elementarno-kinuli-ukrajinskogo-prezidenta-5022949.html

----------***----------

Крістіна Свіріна,
аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ У ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Розпочинаючи дослідження особливостей висвітлення питань, пов'язаних зі змістом повноважень військово-цивільних адміністрацій в аспекті їх відображення у правових дослідженнях, слід сказати, що вони розпочалися практично одразу після прийняття Верховною Радою України № 141-VIII «Про військово-цивільні адміністрації». Вченими було встановлено місце військово-цивільних адміністрацій у системі органів виконавчої влади. Так, П. П. Погиба досліджує адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій у контексті адміністративно-правового статусу місцевих державних адміністрацій

в Україні. Автор обґрунтовує, що військово-цивільні адміністрації в Донецькій та Луганській областях є тимчасовими органами, що створені на основі місцевих державних адміністрацій вказаних областей, і їх діяльність спрямована на реалізацію на території вказаних областей спеціальних напрямів діяльності, до яких віднесено: реалізацію державної регіональної політики; реалізацію заходів щодо соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, формування та реалізації місцевого бюджету, податкової політики, мобілізаційної роботи, охорони державного кордону, відсічі збройній агресії проти України, сприяння діяльності правоохоронних органів; запровадження та контроль за реалізацією тимчасових обмежувальних заходів; запобігання гуманітарній катастрофі тощо. Наразі створення та функціонування військово-цивільних адміністрацій є єдиною умовою здійснення державної влади на території Донецької та Луганської областей, забезпечення життєдіяльності громадян даних областей, вирішення питань місцевого значення, нормалізації життя населення, забезпечення безпеки населення шляхом запровадження тимчасових обмежень у районі проведення антитерористичної операції. З урахуванням сучасних соціально-політичних умов обґрунтовано висновок про необхідність виокремлення спеціальних функцій даних органів, зокрема: організаційної; бюджетно-розпорядчої; забезпечувальної; регулятивної; обмежувальної [1, с.86].

Низку досліджень було присвячено проблемам мети діяльності військово-цивільних адміністрацій та правового врегулювання умов, за яких вони створюються. Так, І. М. Коропатнік, досліджуючи проблеми цивільно-військового співробітництва, приділяє певну увагу діяльності військово-цивільних адміністрацій. Вчений визначає, що чинним законодавством не врегульовано порядок взаємодії Збройних Сил України та органів виконавчої влади і місцевого самоврядування в умовах мирного часу, у тому числі у період проведення антитерористичної операції. Залучення Збройних Сил України до виконання функцій цих органів може суперечити нормам Конституції України, з огляду на що, враховуючи роль військового компоненту для досягнення стабільності в районах проведення антитерористичної операції, необхідно визначити правовий механізм тимчасового делегування їм окремих функцій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в разі неможливості їх виконання в умовах ведення бойових дій. [2, с.67].

Окремі дослідження стосуються змісту адміністративно-правового статусу військово-цивільних адміністрацій. В. Шевченко доводить, що військово-цивільна адміністрація – орган державної влади, що здійснює

управління адміністративно-територіальною одиницею (область, район, місто, село, селище), яка належить до території проведення антитерористичної операції, здійснюючи прицьому координацію військової та цивільної адміністрацій в питаннях соціального, економічного розвитку території та забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань у процесі виконання ними завдань в зоні антитерористичної операції; при цьому тимчасовість – основна причина виникнення та функціонування військово-цивільної адміністрації і її правового статусу, що передбачає передачу відповідних повноважень до різних структур і органів державної влади або місцевого самоврядування після завершення виконання завдань антитерористичної операції. [3, с.197-198]. Разом з тим, правовий механізм реалізації військово-цивільними адміністраціями своїх повноважень не здобув достатнього висвітлення.

Слід також сказати про те, що існує низка наукових досліджень, в яких вивчаються особливості реалізації окремих функцій військово-цивільних адміністрацій. Так, О. А. Фесенко, предметом досліджень якої став адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні, окреслює сферу повноважень військово-цивільних адміністрацій в контексті забезпечення права вказаної категорії осіб на постійне житло [4, с.187]. Заслуговує на увагу дослідження правового статусу військово-цивільних адміністрацій як суб'єктів протидії корупції, що міститься в Рекомендаціях учасників першого Міжнародного антикорупційного тижня, проведеного за підтримки міністерства оборони Великобританії, спеціального британського радника Міністра оборони України з питань оборони Ф. Джонса та Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (23–27 листопада 2015 року). Розглянувши місце військово-цивільних адміністрацій у системі суб'єктів протидії корупції, учасники вказаного форуму запропонували введення інституції антикорупційних радників у військово-цивільних адміністраціях, а також забезпечення їх підготовки на курсах Національного університету оборони України імені Івана Черняховського [5, с.153].

Питання, пов'язані з визначенням адміністративно-правового статусу військово-цивільних адміністрацій є надзвичайно важливими для забезпечення як державного суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, так і для реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина. Отже, можна прогнозувати, що кількість досліджень, присвячених питанням прав, обов'язків, функцій, гарантій діяльності військово-цивільних адміністрацій буде зростати, тому вже сьогодні потрібна їх систематизація, спираючись на яку, науковці та практики

зможуть здійснювати свою діяльність, спрямовану на зміцнення науково-методологічного та організаційного підґрунтя функціонування досліджуваних органів виконавчої влади.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що сучасні наукові дослідження адміністративно-правового статусу військово-цивільних адміністрацій можна розподілити на чотири основні групи: а) дослідження, в яких визначається місце та роль військово-цивільних адміністрацій у системі органів виконавчої влади зокрема і в системі публічного управління взагалі; б) дослідження, в яких визначаються особливості правового забезпечення реалізації мети та завдань військово-цивільних адміністрацій та особливостей їх реалізації; в) дослідження, а яких визначаються особливості повноважень військово-цивільних адміністрацій; г) дослідження, присвячені реалізації окремих функцій вказаних органів виконавчої влади. Одночасно можна констатувати недостатність наукових досліджень, присвячених функціонуванню адміністративно-правового механізму реалізації прав та обов'язків військово-цивільних адміністрацій, що і має визначати перспективи подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Погиба П. П. Нормативно-правове забезпечення діяльності місцевих державних адміністрацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 6-2. Т. 2. С. 85–89.

2. Коропатник И. Основные направления взаимодействия гражданского общества и Вооруженных Сил Украины. Legea Şi Viaţa. 2016. №6. P. 66-69.

3. Шевченко В. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. №4.С.196-206.

4. Фесенко О. А. Організаційна структура органів публічної адміністрації у сфері реалізації прав внутрішньо переміщених осіб / Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні: зб. наук. праць: за заг. ред. О. Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права. ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. С. 183–188.

5. Перший міжнародний антикорупційний тиждень (23–27 листопада 2015 року): Матеріали тез виступів та напрацювань. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, 2016. 159 с.

----------***----------

Олена Сказко,
Науково-дослідний інститут публічного права

УПРАВЛІННЯ ДОМЕННИМИ ІМЕНАМИ ЗА УМОВ ДЕСТРУКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Останніми роками виникла форма збройного конфлікту, що починається з «мирних» антиурядових акцій і завершується жорстокою громадянською війною або зовнішньою інтервенцією. Така війна виходить за рамки традиційних уявлень про неї, набуваючи комбінованого характеру, перетворюючись на заплутаний клубок політичних інтриг, запеклої боротьби за ресурси й фінансові потоки, непримиренних цивілізаційних зіткнень. Тут застосовуються всі можливі засоби, сторони вдаються до будь-яких, найбезчесніших способів і прийомів дій – як силових, так і несилових. Жертвами конфлікту нового типу стають мирні жителі [1, с.114].

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», яке було введено в дію Указом Президента України від 15 травня 2017 року № 133/2017, до товариств з обмеженою відповідальністю «Яндекс», «Яндекс.Україна», «Мэйл.РУ ГРУП» терміном на три роки було застосовано низку санкцій, у тому числі обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування; заборона Інтернет-провайдерам надання послуг з доступу користувачам мережі Інтернет до низки визначених у вказаному документі ресурсів/сервісів. Цілком поділяючи занепокоєність внаслідок можливого негативного інформаційного впливу держави-агресора на українське суспільство, хотілося б звернути увагу на необхідність створення досконалого правового механізму реалізації вказаних санкцій, а також практичного втілення п.4.2 Стратегії кібербезпеки України, яким передбачено, що кіберзахист державних електронних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, призначеної для обробки інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, має полягати розробленні вимог (правил, настанов) щодо безпечного використання мережі Інтернет та надання електронних послуг державними органами. На нашу думку, у такій ситуації досягнення визначених вище цілей значним чином залежатиме від співпраці органів держави, у тому числі правоохоронних, громадянського суспільства, операторів ринку

телекомунікаційних послуг та інших суб'єктів господарської діяльності в інформаційній сфері.

На жаль, така співпраця ще не може бути визнана достатньо результативною і потребує своєї оптимізації. Деякі прогалини правового регулювання потребують свого заповнення на півні підзаконних правових актів, а відсутність останніх викликає необхідність у відповідних роз'ясненнях. Однак отримання повної і обґрунтованої відповіді на запитання, пов'язані з покладанням на операторів ринку обов'язку щодо здійснення певних обмежувальних дій не завжди можливо. Так, наприклад, 13 червня 2017 року Департаментом контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки направлено листа за №30/3/4-8236 НТ на імя Інтернет Асоціації України, в якому зазначено, що у ході здійснення комплексу зазначених заходів виявлено порушення вимог чинного законодавства з боку власників доменних імен в зоні «*.ua», «*укр», в т.ч. «*gov.ua».Зокрема, для керування доменними іменами використовуються поштові сервіси російських компаній «Яндекс» та «Mail.ru», щодо яких введені спеціальні обмеження відповідно до Указу Президента України від 15.05.2017 № 133 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [2]. Враховуючи вищевикладене, з метою недопущення нанесення шкоди інформаційній безпеці України, Служба безпеки України, відповідно до положення «Про доменний комітет Інтернет Асоціації України» від 28.05.2013 року, просить провести роз'яснювальну роботу з реєстраторами доменних імен про обмеження використання російських поштових сервісів при реєстрації та керуванні доменними іменами. Однак, коли Інтернет Асоціація України своїм зверненням від 26.09.2017 року №165 попросила роз'яснити порядок застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) відповідно до Указу Президента України від 15.05.2017 № 133, Служба безпеки України своїм листом від 18.10.2017 р. №30/1/2-8120 повідомила, що надання консультацій і роз'яснень не входить до її компетенції і порадила звернутися за безоплатною правовою допомогою, яку надають «органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи» [3].

В умовах мирного часу недоліки у системі взаємодії суб'єктів інформаційного права негативно позначалися на розвитку інформаційного суспільства, але в умовах ведення проти України гібридної війни проблеми у побудові їх співпраці для досягнення спільних цілей можуть

трансформуватися у загрози національній безпеці України. Для того, щоб правовий механізм реалізації таких заходів не суперечив визнаним нашою державою у встановленому порядку міжнародним правовим актам, Конституції та законам України, враховував би позитивний зарубіжний та національний досвід у цій сфері, необхідно проведення у суспільстві широкої дискусії із залученням науковців та практиків, результатами проведення якої мало б стати напрацювання відповідного правового підґрунтя.

Список використаних джерел:

1. Требін Н.П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум.* 2014. №3 (50). С.113-127.

2. Указ Президента України від 15 травня 2017 року № 133/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). URL: https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850.

3. Лист Служби безпеки України від 18.10.2017 р. №30/1/2-8120. URL: https://inau.ua/doclist/2017.

----------***----------

Сергій Стецюк,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ФАКТОРИ В ПИТАННЯХ ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Зовнішньополітичні чинники завжди відігравали в минулому і відіграють на сучасному етапі розвитку світової цивілізації чи не найвизначнішу роль у діяльності будь-якої держави. Проблема вибору стратегічної мети зовнішньої політики завжди гостро стояла і перед Україною на всіх етапах розвитку її державотворчих процесів. Географічне розташування українських земель на межі Сходу і Заходу призвели до виникнення своєрідного феномену, пов'язаного із відсутністю чітких геополітичних пріоритетів як на рівні політичної еліти країни, так і всього українського суспільства.

Щоправда, з початком Російської збройної агресії проти України у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі нашої країни відбулися докорінні зміни, що визначили євроатлантичний вибір майбутнього України у сфері безпеки. Водночас, частина українських політиків та їх електорат продовжують відстоювати думку, що Україні необхідно орієнтуватися передусім на історично та географічно близького партнера – Російську Федерацію.

Українська держава тривалий час перебувала в складі російської, а пізніше, радянської імперій, і саме це дає нам можливість проаналізувати ряд історичних суспільно-політичних подій минулого століття та дати об'єктивну оцінку євразійському (РФ, СНД) геополітичному простору.

Почнемо з подій Жовтневої революції і встановлення більшовицького режиму в Росії, які призвели до масового червоного терору населення, що поступово став офіційною політикою Радянської Росії та супроводжувався розстрілами, арештами, конфіскаціями приватної власності, жорсткою цензурою, примусовими роботами, насильницькою асиміляцією народів та організацією голодоморів.

Відомий філософ і публіцист Василь Розанов у своїй книзі «Апокаліпсис нашого часу»[1, с.102] так описує тогочасні революційні події: «С лязгом, скрипом, визом опускается над Русскою Историею железный занавес. Представление окончилось. Публика встала. Пора одевать шубы и возвращаться домой. Оглянулись. Но ни шуб, ни домов не оказалось».

Марксистсько-ленінські догми про неминуче загнивання й історично приречену загибель світового імперіалізму стали символами «залізної завіси» – процесу самоізоляції країни, що навмисно проводився радянським керівництвом з метою обмеження впливу західних демократичних цінностей на свідомість громадськості.

В свою чергу, Захід із насторогою сприйняв більшовицьку революцію, тільки через 6 років СРСР визнали Німеччина, Польща і Фінляндія, через 7 – Великобританія, Франція, Італія, Норвегія, Швеція, Австрія, Данія і Китай, ще через рік – Японія, США та Іспанія тільки в 1933 році. Пізніше всіх, вже перед Другою світовою війною, дипломатичні відносини з «країною совєтів» встановила Югославія [2].

Неохоче бажання світової спільноти встановлювати дипломатичні стосунки з СРСР пов'язувалося не тільки з існуванням диктатури всередині країни, але й із експансіоністською зовнішньою політикою СРСР по відношенню до інших держав. Зараз мало хто згадує, але після більшовицької революції і до початку Другої світової війни Радянська Росія провела вісім війн, не враховуючи громадянської, і жодна з них не була оборонною: Українсько-Радянська війна 1917-1921 років, війна

з Фінляндією у 1918 році,війна з Балтійськими країнами (Естонія, Латвія та Литва) 1918-1920 років, Польсько-Радянська війна 1920 року, Вторгнення в Азербайджан у 1920 році та в Грузію у 1921 році, військовий конфлікт з Китаєм 1929 року, зіткнення з Японією в районі озера Хасан в 1938 році і конфлікт за річку Халхін-Гол у 1939 році.

23 серпня 1939 року СРСР і нацистська Німеччина підписали Договір про ненапад, також відомий як пакт Молотова-Ріббентропа. Таємним додатком до зазначеного Договору став протокол про розмежування Радянських та Німецьких сфер впливу у Східній Європі. Для СРСР наслідками таємних домовленостей стали Радянське вторгнення в Польщу (окупація земель Західної України та Західної Білорусії), Радянсько-фінська війна (окупація частини фінської території), Радянська окупація балтійських країн, а також насильницьке приєднання Бессарабії та Північної Буковини.

Проте, домовленості про ненапад між двома найкривавішими диктаторами XX століття проіснували не довго, вже 22 червня 1941 року німецька артилерія та авіація нанесли несподіваний масований удар по радянських військах. Вторгнення німецьких військ на територію СРСР стало початком німецько-радянської війни, або бойових дій на Східному фронті Другої світової війни.

З початком радянсько-німецької війни почала формуватися антигітлерівська коаліція. 14 серпні 1941 року за результатами зустрічі президента США Рузвельта та прем'єр-міністра Великої Британії Черчіля з'явився документ під назвою «Атлантична хартія», яка підвела ідеологічне підґрунтя під майбутню коаліцію. В подальшому до «Атлантичної хартії» приєдналися СРСР, Бельгія, Чехословаччина, Греція, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Югославія, а також «Вільні сили Франції» під керівництвом генерала Шарля де Голля. 8 травня 1945 року Німеччина капітулювала перед країнами антигітлерівської коаліції, і треба віддати належне, що все ж найбільший вклад у перемогу над нацизмом вніс СРСР.

На перший погляд, нищівна поразка гітлерівської Німеччини та її союзників у Другій світовій війні створювала надійне підґрунтя для утвердження миру, міжнародної безпеки та відвернення загроз нової війни, а вироблені в Ялті та Потсдамі спільні домовленості лідерів антигітлерівської коаліції щодо післявоєнного співробітництва назавжди кладуть край взаємним підозрам і недовірі, які склалися між Заходом та СРСР з часу захоплення влади в Росії більшовиками. Проте подальший перебіг подій дуже швидко ці примарні надії розвіяв, а світова спільнота зіткнулася з новими небезпечними викликами.

У перші післявоєнні роки у всіх країнах почали відновлювати довоєнний порядок – у всіх, крім Центральної і Східної Європи, які продовжували контролюватися радянськими військами. У цих країнах за безпосередньої участі керівництва СРСР, формувалися комуністичні тоталітарні режими, з притаманними їм обмеженнями демократії, прав і свобод громадян. Використовуючи політичні, економічні та військові засоби, СРСР також всіляко сприяв розгортанню прокомуністичних національно-визвольних рухів у країнах Азії, Африки, Латинської Америки. В країнах Західної Європи, зокрема в Італії, Франції, розгорнувся масовий робітничий, комуністичний рух, який нерідко набував деструктивного, підривного характеру.

У вересні 1947 року Комуністична партія Радянського Союзу ініціювала утворення міжнародного координаційного центру світового комуністичного руху –Комінформу, до якого увійшли представники компартій СРСР, Польщі, Югославії, Болгарії, Румунії, Угорщини, Чехословаччини, Італії та Франції. У доповіді на комуністичному форумі прибічник Й.Сталіна Жданов з твердістю наголосив, що світ розколовся на два ворогуючі табори – імперіалістичний, керований США, і антиімперіалістичний, керований СРСР [3, С. 56].

Врешті така агресивна політика СРСР та небажання звільнити від свого впливу і контролю країни Східної Європи і стали основними причинами появи у квітні 1949 року Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Як альтернативу НАТО, у 1955 році Радянський Союз створив Організацію Варшавського договору (ОВД), що складається з окупованих раніше країн Східної Європи. Така глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, та США, країнами Західної Європи і їх союзниками – з іншого, стала основою для початку «холодної війни», в результаті якої сформувався існуючий на сьогодні розподіл військових сил у світі.

Повертаючись до геополітичних питань, ще раз хочеться зазначити, що тема вступу України до євроатлантичного простору безпеки поки що залишається конфліктною та такою що поляризує наше суспільство. Причинами ж такої ситуації, на нашу думку, є значна закоріненість рудиментів радянської ідеології, включно з низькою поінформованістю населення щодо достовірних та об’єктивних історичних подій, які в свою чергу формують геополітичні погляди кожного українця.

Список використаної літератури:

1. Апокалипсис нашего времени / Василий Васильевич Розанов ; [вступ. ст. А. Николюкина]. – М. : Эксмо, 2008. – 767 с.

2. О. Панфилов. Почему Россия боится НАТО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://ru.tsn.ua/blogi/themes/politics/pochemu-rossiya-boitsya-nato-819875.html

3. Протиборство Північноатлантичного Альянсу та Організації Варшавського Договору (1949-1991 рр.) [Текст] : дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Калашніков Анатолій Васильович ; Національний ун-т «Львівська політехніка». – Л., 2005. – 206 арк.

----------***----------

Микола Тхорик,
Національна академія СБ України

СЕПАРАТИЗМ ЯК ОСНОВНА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження тематики визначають складні етнополітичніі геополітичні процеси, перебіг яких диктує нові умови суспільного розвитку багатьох держав світу, та небезпека проявів сепаратизму в сучасних міжнародних відносинах.

Сепаратизм (від лат. separatus – окремий, separatio – відокремлення) – це теорія, політика та практика відособлення, відокремлення частини території країни з метою утворення нової самостійної держави або отримання статусу дуже широкої автономії.Як свідчить практика, він призводить до порушення суверенітету, єдності й територіальної цілісності держави, принципу непорушності кордонів, а також є джерелом гострих міждержавних і міжнаціональних конфліктів.

Сепаратизм – одна з форм боротьби націй за створення власної державності, принаймні, за розширення повноважень у відносинах між "центром" і "периферією". Поряд з тим, сепаратизм усе частіше слугує інструментом тиску на політику тієї чи іншої держави, дестабілізуючи ситуацію.

Сьогодні його численні форми, майже миттєво створюють міжнародні наслідки, перетворюючи у такий спосіб внутрішні конфлікти на регіональні. Зважаючи на кількість охоплених різними проявами сепаратизму держав та загалом не надто успішний досвід вирішення

таких конфліктів, його можна вважати не тільки основною загрозою національній безпеці, а й системною проблемою міжнародної безпеки. Аналіз цієї проблематики та способи її вирішення є досить актуальним для України, оскільки, як свідчить сьогодення, сепаратизм став головною загрозою для національної безпеки нашої держави та майбутнього її народу.

Сепаратистські тенденції в Україні потребують швидкого теоретичного та практичного вивчення і дослідження. Протягом останніх років до традиційного списку "заморожених" конфліктів на міжнародній арені додалася й криза в Україні, під час якої кинуто виклик як територіальній цілісності країни, так і українській державності загалом.

Сам факт наявності таких тривалих конфліктів в регіоні свідчить про дефіцит можливостей та знань щодо їхнього можливого врегулювання. Слабкість державних інститутів, історична пам'ять, географія розселення етнічних меншин та інші фактори разом визначають ризик сепаратизму в державі.

Сепаратизм як феномен сам по собі є досить давнім явищем, коріння якого сягають у давнину. Якщо в середньовічні часи сепаратизм був тісно пов'язаний з розвитком і діяльністю церкви та уособлював боротьбу за релігійно-конфесійну відокремленість, то сьогодні він почав набирати якісно нових ознак, а його прояви стали помітним чинником міжнародно-політичного життя.

В історичному аспекті сепаратизм – досить поширене явище, притаманне не тільки Європі, але й іншим континентам. Сучасний період його розвитку визначають складність і гострота протистоянь, поширення форм зовнішнього контролю над вогнищем конфлікту, а також активніший, аніж раніше, пошук силових методів нейтралізації сепаратистських конфліктів. Крім того, він може слугувати як засіб дестабілізації внутрішньополітичного та міжнародно-політичного становища держави, який приховано можуть застосовувати інші країни з метою укріплення власного геополітичного статусу на міжнародній арені.

Сепаратизм як ідеологічний, суспільно політичний рух є однією з найбільш гострих загроз національній та політичній безпеці держави, що набуває особливої актуальності в XXI столітті у зв'язку з геополітичними змінами у світі та перерозподілом сфер впливу між новими наддержавами. Ця проблема є однією з найбільш складних, оскільки безпосередньо пов'язана з питаннями існування держав, зміною їх кордонів та утворення нових держав.

В Україні, на сьогодні, сепаратизм становить безпосередню загрозу національній безпеці у зв'язку з гібридною війною, що здійснюється Російською Федерацією в Південно-Східному регіоні. Україна, починаючи з 2014 року, зазнала значних руйнацій. Підігрівання сепаратистських настроїв ззовні спостерігається практично в усіх прикордонних регіонах України. Проголошення сепаратизму стало інформаційною підвалиною російсько-українського збройного конфлікту, що засвідчило ворожість Російської Федерації до стабільності в регіоні та на пострадянському просторі загалом. Цей конфлікт приніс тисячі жертв, мільярдні збитки для країни й досі загрожує національній і регіональній безпеці. Росія окупувала український Крим і спонсорує терористів у Луганській і Донецькій областях. Сепаратистські тенденції в Україні вже стали загрозою для міжнародної безпеки. Із закінченням холодної війни вирішення проблеми сепаратизму визначено одним з найактуальніших і найболючіших питань глобального порядку.

Обмірковуючи причину розгортання сепаратистських процесів в Україні, слід зазначити, що велику роль у цьому відіграла цілеспрямована ідеологічна й інформаційна діяльність Російської Федерації та її агентів в Україні щодо підриву національної єдності і легітимності Української держави. Зокрема, одним із важливих факторів, що спричинив появу сепаратистських настроїв у Південно-Східному регіоні, став інформаційний вплив РФ на тлі слабкого економічного розвитку та дотаційності регіону. Відповідно, для успішного подолання явищ сепаратизму, слід виходити з того, що стало підґрунтям для його виникнення, а використання досвіду інших країн у вирішені даної проблематики, допоможе якомога краще підійти до усунення загрози.

Аналізуючи явище сепаратизму, не можна тлумачити його однозначно. З одного боку, воно становить загрозу, а з іншого, з позиції міжнародного права, сепаратизм є правом народів на самовизначення та створення самостійної держави. Проте у сучасному світі сепаратизм є постійною формою соціального та політичного протистояння. На земній кулі не існує жодного регіону, вільного від нього. Досить часто цей процес має кривавий і руйнівний характер, а його прояви створюють сприятливе середовище для збільшення кількості злочинів усередині країни, для розвитку екстремізму, тероризму, для порушення політичних і соціально-економічних прав людини, підриваючи цим державний суверенітет держав, у яких вони виникли. Тому, пошук ефективних інструментів запобігання сепаратизму у світі є одним з найважливіших завдань міжнародної спільноти.

Урегулювання сепаратистського конфлікту правовими методами є найефективнішим, про що свідчить як наукові дослідження, так і практика. Це дає змогу знизити загрозу сецесії та дестабілізації політичної обстановки. У найближчій перспективі, очевидно, не буде істотної переоцінки світовою спільнотою ролі сепаратизму в сучасній системі міждержавних відносин. У зв'язку з цим заходи щодо врегулювання сепаратистських конфліктів та запобігання їм не втратять актуальності. Міжнародна та національна безпека багато в чому залежатиме від того, чи зможуть об'єднані в ім'я загальних цілей нації виробити єдині та однозначні підходи до трактування фундаментальних прав етнічних і культурних меншин.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин технології врегулювання проблем невизнаних держав значною мірою визначають не інтереси народів, які там проживають, а "подвійні стандарти" провідних світових акторів, насамперед США, деяких членів НАТО та ЄС, які використовують існуючу регіональну нестабільність у своїх цілях.

Міжнародна спільнота, на жаль, не пропонує ефективних, гнучких, справді демократичних, універсальних механізмів урегулювання сепаратистських конфліктів, що відповідно, не сприяє забезпеченню миру та безпеки в багатьох регіонах світу. Серед найефективніших міжнародних механізмів боротьби з сепаратизмом у світі варто назвати: залучення міжнародних організацій та країн-посередників, мирні переговори, силове знищення сепаратистів, тактику замороження конфлікту, міжнародне право, звернення до міжнародного суду, економічні санкції та міжнародну ізоляцію.

Сьогодні явище сепаратизму в Україні несе глобальну загрозу світовій, регіональній безпеці, спричиняє руйнування національної державності. Вирішення цього питання потребує активної участі міжнародних акторів і, насамперед, державних інституцій України, адже саме від них залежить благополуччя та подальший розвиток держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики / В. В. Дівак. – К. : Логос, 2010. – 223 с.

2. Далявська Т. П. Міжнародні технології врегулювання проблем невизнаних держав / Т. П. Далявська // Наукові праці. Політологія. – К., 2013. – Вип. 224. – Т. 236. – С. 76–81.

3. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / [гол. ред. Горбулін В. П.]. – К. : НІСД, 2015. – 473 с.

4. Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві : наук. зап. / І. О. Кресіна та ін. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – 143 с.

5. Рахмайлов В. В. Типологія та генеза сепаратизму в науковій літературі: до постановки проблеми / В. В. Рахмайлов // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. – № 59–60. – С. 303–310.

----------***----------

Іванна Українець,
Національний університет
«Острозька академія»

РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Під національною безпекою розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, за якого забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам. Головними об'єктами національної безпеки України є: особа – її права та свободи; суспільство – його духовні й матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність кордонів.

Поняття національної безпеки є багатоаспектним і включає в себе такі види безпеки: політичну, економічну, соціальну, інформаційну, екологічну, науково-технічну та інші. Сфери національної безпеки є об'єктом різноманітних загроз, які охоплюють найважливіші суспільно-політичні відносини.

У політичній сфері загрозами національній безпеці України можуть бути: посягання на суверенітет держави, втручання інших держав у її внутрішні справи, масові порушення прав людей, невиконання або неналежне виконання законів або актів органів місцевого самоврядування, наявність сепаратистських дій, спрямованих на відокремлення певних регіонів України.

В економічній сфері загрозами національній безпеці є: неефективне державне регулювання економікою, залежність економіки держави від інших країн, економічна ізоляція України від світового ринку,

неконтрольований процес відпливу за межі України інтелектуальних, матеріальних та фінансових ресурсів.

У соціальній сфері загрозами національній безпеці є: низький рівень життя та соціальної захищеності людей, безробіття, низький рівень здоров'я населення, моральна та духовна деградація суспільства.

Глава держави незалежно від форми правління виконує роль гаранта конституційних цінностей. Президент України, зокрема, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Його завданням є захищати соціальне буття громадян України, а складовою такого буття є безпосередньо національна безпека країни.

Повноваження Президента України у сфері національної безпеки та оборони є похідними від функції політичного керівництва системою органів, які забезпечують національну безпеку та обороноздатність країни [1, с. 14].

Однією з основних рис, що характеризують активність і безпосередню участь Президента України у забезпечені національної безпеки, є його повноваження, пов'язані з керівництвом Збройними Силами України. Президент України призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил та інших військових формувань України, ухвалює відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію і введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України.

Президент України очолює Раду національної безпеки і оборони України – координаційний орган із питань національної безпеки й оборони, який покликаний забезпечувати реалізацію повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони України. Рада не належить до жодної з галузей державної влади, створена при Президентові України і йому безпосередньо підпорядкована. Відповідно до Конституції України, персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України. Згідно зі ст. 3 Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони України", функціями Ради національної безпеки і оборони України є: внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки й оборони; координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони в мирний час; координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при

виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України [2, с. 14].

Рада національної безпеки і оборони України ухвалює рішення не менш як двома третинами голосів своїх членів. Рішення Ради вводяться в дію указами Президента України та є обов'язковими для виконання на території України.

Як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Президент ухвалює рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях у разі необхідності надзвичайного стану, а також оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України. Президент вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та ухвалює рішення про використання Збройних Сил України, а також інших військових формувань, що не входять до складу Збройних Сил України, у разі збройної агресії проти України.

Україна – змішана республіка, у якій Президент є координатором механізму взаємодії вищих органів держави. Згадана функція Президента України зобов'язує його забезпечувати узгоджену взаємодію всіх галузей державної влади, зокрема, у сфері національної безпеки й оборони країни. Така взаємодія є важливим аспектом забезпечення Президентом України національної безпеки України. З цією метою Президент України видає нормативно-правові акти з питань забезпечення національної безпеки, визначає реальні і потенційні загрози національній безпеці держави та вживає необхідних заходів щодо її забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Серьогіна С. Компетенція Президента України: теоретично-правові засади / С. Серьогіна : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.02. – Х., 1998. – 19 с.

2. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 237.

----------***----------

Анна Шмоткіна,
Національна академія СБ України

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Міжнародні правові акти містять як загальні положення щодо прав особи, так і спеціальні стандарти, які поширюються на діяльність органів правопорядку і, зокрема, СБ України. Насамперед, це міжнародні правові акти, які встановлюють основні принципи обмеження прав особи при проведенні органами правопорядку антитерористичних операцій.

Так, ст. 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, встановлює: «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що відносно користування тими правами, що їх та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, дана держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві» [1].

А ст. 5 цього ж Пакту закріплює: «Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визначених у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж Передбачається у цьому Пакті» [1].

При цьому ст. 8 згаданого Пакту декларує, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити:

а) право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір при єдиній умові додержання правил відповідної організації. Користування зазначеним правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачаються законом, і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших;

с) право професійних спілок функціонувати безперешкодно без будь-яких обмежень, крім тих, які передбачаються законом, і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших [1].

Ст. 5 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, встановлює: «Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, яке означає, що будь-яка держава, будь-яка група чи будь-яка особа має

право займатися якою завгодно діяльністю або чинити які завгодно дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визначених у цьому Пакті, або на обмеження їх більшою мірою, ніж передбачається в цьому Пакті» [2].

В ст. 15 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, закріплюється, що під час війни або інших надзвичайних ситуацій у суспільстві, що загрожують життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вжити заходів, які не відповідають її зобов'язанням за цією Конвенцією, виключно в тих межах, які зумовлені гостротою становища, якщо такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням за міжнародним правом [3].

А ст. 18 цієї Конвенції декларує: «Обмеження, які дозволяються цією Конвенцією щодо згаданих прав і свобод, можуть застосовуватись лише з тією метою, з якою вони передбачені» [3].

Окрім цього, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені Конвенцією і Першим протоколом до неї, встановлює, що здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які запроваджуються згідно з законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, з метою підтримання громадського порядку, запобігання злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей [4].

Крім цього, міжнародні правові акти встановлюють принципи обмеження відносно окремих прав особи.

Так, наприклад, ст. 3 Декларації про захист всіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, встановлює, що ніяка держава не може дозволити або терпимо відноситись до тортур або інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видам поводження та покарання. Виключні обставини, такі, як стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність або будь-яке інше надзвичайне положення, не можуть слугувати виправданням для тортур або інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання [5].

А ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, встановлює, що кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання. Кожна людина має право залишити будь-яку країну, включаючи свою власну. Згадані вище права не можуть бути об'єктом жодних обмежень, крім тих, які передбачені законом, є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку,

здоров'я чи моральності населення або прав і свобод інших і є сумісними з іншими правами, які визнаються в цьому Пакті. Ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд до своєї власної країни [2].

Окрім цього, ст. 13 зазначеного Пакту декларує, що іноземець, який законно перебуває на території будь-якої держави – сторони цього Пакту, може бути висланий лише на виконання рішення винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого, має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною владою чи особою або особами, спеціально призначеними компетентною владою, і на те, щоб бути представленим з цією метою перед вказаною владою, особою чи особами [2].

Також, ст. 18 зазначеного Пакту закріплює, що свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, встановленим законом і необхідним для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я та моралі, так само як і основних прав і свобод інших осіб [2].

Ст. 21 цього ж Пакту встановлює право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах держави чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб [2].

Ст. 22 згаданого Пакту, яка встановлює право на свободу асоціації, зазначає, що користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає введенню законних обмежень користування цим правом для осіб, які входять до складу збройних сил і поліції [2].

Ст. 9 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини встановлює, що свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони громадського порядку, здоров'я і моралі або захисту прав та свобод інших людей [3].

А ст. 10 цієї Конвенції, яка закріплює право на свободу виявлення поглядів, зазначає, що здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з правами і обов'язками, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або покарання, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки,

територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я і моралі, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [3].

Ст. 11 цієї Конвенції, що встановлює право на свободу мирних зборів і свободу асоціації, зазначає, що здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом і є необхідним в демократичному в інтересах національної або громадської безпеки, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або державної адміністрації [3].

Незважаючи на те, що в міжнародно-правових актах врегульовані основні положення, що стосуються обмеження прав особи органами охорони правопорядку при здійсненні антитерористичних операцій, їх недоліками є: надмірна загальність норм права, декларативність норм, відсутність імперативності норм, слабкий механізм контролю за реалізацією цих норм, вибіркова реалізація норм, переважання політичних мотивів при реалізації міжнародних норм.

Усунення вказаних недоліків буде сприяти підвищенню ефективності боротьби з тероризмом.

Список використаної літератури:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 16.12.1966 року: http:// www.zakon.rada.gov.ua

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права,16.12.1966 року: http://www.zakon.rada.gov.ua

3. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини, 04.11.1950 року: http://www.zakon.rada.gov.ua

4. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені Конвенцією і Першим протоколом до неї, 16.09.1963 року: http://www.zakon.rada.gov.ua

5. Декларація про захист всіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, 09.12.1975 року: http://www.zakon.rada.gov.ua

6. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з охорони правопорядку, 07.09.1990 року: http://www.zakon.rada.gov.ua

----------***----------

Андрій Ярема,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ОБОРОНА УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: СИСТЕМНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Сучасна ситуація в області безпеки в Україні характеризується з урахуванням таких чинників як політико-стратегічна визначеність, патріотичні настрої народу, співпраця з міжнародними партнерами, реформування різних сфер життєдіяльності суспільства тощо. Проаналізувавши сторінки нашого минулого, ми можемо побачити та зрозуміти, як змінювалось життя в Україні, якою ціною були здобуті досягнення, які ми маємо зараз та як важливо ці досягнення зберегти.

Виходячи з дефініції національної безпеки, яка наведена у Законі «Про національну безпеку» та включає сфери, що потребують захисту від реальних та потенційних загроз вважаємо, що одним з ключових аспектів національної безпеки є саме захист національних інтересів України, які визначені як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [2].

Сама ідея системи національної безпеки спрямована на створення сприятливих умов для забезпечення функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства, їх безперервність у розвитку, зменшення ризиків незаконного втручання та контролю.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає загальні основи та принципи національної безпеки, визначає та розмежовує повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони.

У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015 вказані актуальні загрози національній безпеці, серед яких:російська агресія;неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України;корупція та неефективна система державного управління; економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення;загрози енергетичній безпеці;загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів;загрози безпеці критичної інфраструктури;загрози екологічній безпеці[3].

З цього приводу Юськів Х.В. слушно зазначає, що якщо з переліком загроз безпеці держави визначитися відносно легко (їх ідентифікація відбувається на основі практики), то розробити методи та інструментарій протидії цим загрозам значно складніше. Додатковою проблемою є той факт, що часто ці загрози не є самостійними і комплексно негативно впливають на безпекову ситуацію. Дані загрози є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими [4, с.7].

Український народ під час Революції гідності (листопад 2013 року – лютий 2014 року) відстоював європейський вибір України та визначив свою негативну позицію відносно корупції, свавілля державних та зокрема правоохоронних органів, які призначені служити українському народові.

7 лютого 2019 в Конституцію України були внесені зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Ці зміни ще раз підтверджують європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України [1].На нашу думку, ця інтеграція, в певній мірі, можлива тільки за відсутності збройного конфлікту, який вже п'ятий рік поспіль триває на Сході країни. Також умовами досягнення цілі вступу до вищевказаних структур мають бути боротьба з корупцією, реформування антикорупційних органів, підвищення соціального рівня життя людини, розвиток економічної сфери країни. Таким чином, вважаємо, що ефективна система національної безпеки та оборони України покликана забезпечити можливості для побудови нової моделі відносин між громадянином, суспільством і державою на основі цінностей свободи і демократії.

Наша держава знаходиться на такому етапі, коли не можна допустити ретроградного руху, тому ми повинні докласти всі зусилля, щоб подолати кризове становище, щоб закінчити збройний конфлікт на Сході, відновити територіальну цілісність України, щоб розвивати сили безпеки та сили оборони, підвищити обороноздатність країни, реформувати антикорупційні органи, забезпечити національну безпеку у зовнішньополітичній сфері, підтримувати міжнародні відносини, а також досягти економічної, енергетичної, екологічної та інформаційної безпеки та бути позитивним прикладом для інших держав світу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254/BA/96

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

3. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 №287/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015

4. Юськів Х.В. Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в умовах трансформації системи міжнародних відносин на глобальному й регіональному рівнях: теоретико-методологічні та прикладні аспекти. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2903/2602

----------***----------

Національний університет «Острозька академія»

Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України

Секція права національної безпеки та військового права Національної академії правових наук України

Національна академія Служби безпеки України

Інститут Управління державної охорони Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСВІТА І НАУКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Формат 60*90/16
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умовн.-друк. арк. 19,25. Обл.-вид. арк. 17,87.
Замовлення № 0930-0825
Підписано до друку 30.09.2019 р.

Виготовлено в друкарні
ТОВ «Видавничий дім «АртЕк»
04050, м. Київ, вул. Юрія Іллєнка, буд. 63
Тел. 067 440 11 37
ph-artec@ukr.net
www.book-on-demand.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції –
серія ДК №4779 від 15.10.14 р.

АртЕк
видавничий дім